

781
581/82

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ

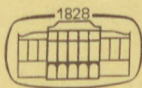
GEDAI ISTVÁN

LXXX—LXXXI. ÉVFÖLYAM

1981—1982

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1983

TARTALOM

Bevezetés	3
Koch Bernhard: Das österreichische Münz- und Geldwesen unter der Kaiserin Maria Theresia	5
Leypold Franz: Der Maria-Theresientaler 1780 (Levantetaler)	11
Schulz Karl: Die Medaille zur Zeit Maria Theresias	13
Óvári Ferenc: Gallus és Volusianus ezüstpénzverése	19
Fitz Jenő: Siscia-problémák	27
Biróné Sey Katalin: Zsámboky János az éremgyűjtő	57
Gedai István: Adatok a bécsi denárok korrendjéhez	65
Pohl Artur: Pénzverés Nagy Lajos korában	71
Kahler Frigyes: Középkori pénzhamisításunk kérdéséhez (III. befejező rész)	79
Huszár Lajos: Különös monogram II. Lajos denárain	85
Buza János: Az oroszlanos tallérok árfolyama és szerepe Magyarország pénzforgalmában	89
Hőgye István: Arany- és ezüstpénzek forgalmi értéke 1786-ban	101
Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1802—1805)	107
Kupa Mihály—Kupa Mihály Tamás: Pengő értékjelzéssel ellátott korona-államjegyeink (1926—1928)	113
B. Nánási Éva: Az 1979—1981. évi jubileumi érmék gipsztervei	119
Martin Ferenc: Egy eltűntnek hitt Regalianus antoninianus	133
Kőszegi Tivadar: I. Ulászló új típusú denára. Ismeretlen évjáratú Mária Terézia garas. Kiadatlan Zutt érem	137—139
Fitz Jenő: Megemlékezés Alföldi Andrásról (1895—1981)	141
Gedai István: Pohl Artúr (1899—1981)	145
Éremleletek	149
Irodalom	157
Társulati élet	177

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Célja a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése

A Társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 120,— Ft.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen, a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1085 Budapest, Csepreghy u. 4) küldendő.

Tagdíjbefizetés és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a gazdasági ügyintéző — Lódi Józsefné — ad felvilágosítást a 131-058 telefonszámon. Befizetési csekklap a Társulatban kapható.

A Társulat könyvtára kedden 17—19, szerdán 10—16 óráig, és csütörtökön a hivatalos órák alatt, 1/26—1/28 óráig áll a tagok rendelkezésére.

A Társulat tisztségviselőit a hivatalos órák alatt kereshetik fel a tagtársaink hivatalos ügyeikkel.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ

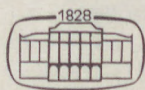
GEDAI ISTVÁN

LXXX—LXXXI. ÉVFOLYAM

1981–1982

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1983

INHALTSVERZEICHNIS

Einleitung	3
Bernhard Koch: Das österreichische Münz- und Geldwesen unter der Kaiserin Maria Theresia	5
Franz Leybold: Der Maria-Theresientaler 1780 (Levantetaler)	11
Karl Schulz: Die Medaille zur Zeit Maria Theresias	13
Ferenc Óvári: Über die Silbermünzenprägung von Gallus und Volusianus	19
Jenő Fitz: Siscian problems I. The Siscian mintage of Gallienus	27
Katalin Biró-Sey: János Zsámboky, the coin collector	57
István Gedai: Daten zur Zeitordnung der Wiener Pfennige	65
Artur Pohl: Münzprägung zur Zeit von Ludwig dem Großen	71
Frigyes Kahler: Die mittelalterliche Geldfälschung in Ungarn (Abschließender Teil)	79
Lajos Huszár: Ein sonderbares Monogramm auf Münzen Ludwigs II	85
János Buza: The rate of exchange and role of the lion thalers in the circulation of Hungary	89
István Hógye: Der Verkehrswert der Gold- und Silbermünzen in 1786	101
Mihály Kőhegyi: Geldgeschichtliche Daten in den Rundschreiben der Stadt Kecskemét (1802—1805)	107
Mihály Kupa—Mihály Tamás Kupa: Die mit Pengő-Wertbezeichnung versehenen Korona-Geldscheine (1926—1928)	113
Éva B. Nánási: Die Gipsentwürfe der Jubiläumsmünzen der Jahre 1979—1981	119
Ferenc Martin: Ein verschwunden geglaubter Antoninianus des Regalianus	133
Tivadar Kőszegi: Denare neuen Typs des Wladislaus I. Ein Groschen Maria Theresia's mit unbekannten Jahrgang. Eine unedierte Medaille Zutts	137—139
Jenő Fitz: In memoriam András Alföldi (1895—1981)	141
István Gedai: Artúr Pohl (1899—1981)	145
Münzfunde	149
Literatur	157
Gesellschaftliches Leben	177

TARTALOM

Bevezetés	3
Koch Bernhard: Das österreichische Münz- und Geldwesen unter der Kaiserin Maria Theresia	5
Leybold Franz: Der Maria-Theresientaler 1780 (Levantetaler)	11
Schulz Karl: Die Medaille zur Zeit Maria Theresias	13
Óvári Ferenc: Gallus és Volusianus ezüstpénzverése	19
Fitz Jenő: Siscia-problémák	27
Biróné Sey Katalin: Zsámboky János az éremgyűjtő	57
Gedai István: Adatok a bécsi denárok korrendjéhez	65
Pohl Artur: Pénzverés Nagy Lajos korában	71
Kahler Frigyes: Középkori pénzhamisításunk kérdéséhez (III. befejező rész)	79
Huszár Lajos: Különös monogram II. Lajos denárain	85
Buza János: Az oroszlános tallérok árfolyama és szerepe Magyarország pénzforgalmában	89
Hógye István: Arany- és ezüstpénzek forgalmi értéke 1786-ban	101
Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1802—1805)	107
Kupa Mihály—Kupa Mihály Tamás: Pengő értékjelzéssel ellátott korona-államjegyeink (1926—1928)	113
B. Nánási Éva: Az 1979—1981. évi jubileumi érmék gipsztervei	119
Martin Ferenc: Egy eltűntnek hitt Regalianus antoninianus	133
Kőszegi Tivadar: I. Ulászló új típusú denára. Ismeretlen évjáratú Mária Terézia garas. Kiadatlan Zutt érem	137—139
Fitz Jenő: Megemlékezés Alföldi Andrástól (1895—1981)	141
Gedai István: Pohl Artúr (1899—1981)	145
Éremleletek	149
Irodalom	157
Társulati élet	177

Bevezetés

1980 szeptember 27–28-án a Mária Terézia-évfordulóra emlékezve szimpozionot rendeztek Sopronban a Központi Bányászati Múzeum és a Magyar Numizmatikai Társulat az Osztrák Numizmatikai Társulat közreműködésével.

Az ülészakon hat előadás hangzott el magyar és osztrák előadóktól a következő sorrendben:

1. Hofrat Dr. Bernhard Koch (Wien): Mária Terézia korának osztrák pénztörténete.
2. B. Nánási Éva (Budapest): Egy magyarországi hitelkísérlet a 7 éves háború idején.
3. Nagy Ádám (Szeged): Pénz- és gazdaságtörténeti adatok Mária Terézia korából, Kecskemét város modellje alapján.
4. Rádóczy Gyula (Budapest): Újabb adatok Mária Terézia pénzveréséhez.
5. Dr. Karl Schulz (Wien): Mária Terézia érmei.
6. Primarius Dr. Franz Leypold: Mária Terézia-tallér 1780. (Levantei tallér)

Az Osztrák Numizmatikai Társulat és a Magyar Numizmatikai Társulat megegyezése szerint a magyar előadók előadásai a Numismatische Zeitschriftben, az osztrák előadóké pedig a Numizmatikai Közlönyben jelennek meg – ezeket a következő oldalakon hozzuk.

Das österreichische Münz- und Geldwesen unter der Kaiserin Maria Theresia

Die Regierungszeit der Kaiserin Maria Theresia war in Österreich eine Zeit großer Reformen. Diese umfaßten vor allem das Gebiet der politischen und der Finanzverwaltung, die Justiz, das Unterrichts- und Gesundheitswesen, vollzogen sich auf wirtschaftlichem und militärischem Gebiet und betrafen noch andere Belange des allgemeinen Lebens. Es war nur natürlich, daß durch die Reformen auch das österreichische Geld- und Münzwesen betroffen worden ist, umso mehr als die allgemeine Entwicklung neue Arten des Geldverkehrs erforderte und die Münze selbst einer Reform bedurfte.

Träger des Zahlungsverkehrs war damals vor allem noch immer das gemünzte Geld, wobei das Silber im besonderen der Maßstab für das Gold war, und so letzteres mehr oder weniger lediglich als Ware angesehen worden ist. Das Goldgeld war deshalb auch weniger reformbedürftig. Durch die Jahrhunderte waren und blieben auch weiterhin die Dukaten die in Österreich beliebtesten Goldstücke. Der österreichische Dukat wog 3,49 g und war fast 24 karätig (986/1000) fein, war also fast voll fein. Noch um eine Spur besser war schließlich der ungarische Dukat. Man unterschied so zwischen österreichischen und Kremnitzer Dukaten. Hauptsilbermünzen der Zeit waren die Taler und ihre Unterteilungen. Geld aus unedlem Metall spielte vorerst keine Rolle.

Unabhängig von den ausgeprägten Münzen rechnete man allgemein einen Gulden (fl.) zu je 60 Kreuzern (kr.). Der Taler galt schon vor der Zeit Maria Theresias 120 Kreuzer, also 2 Gulden. Die Goldmünzen hatten einen Kurswert, so wurde 1750 der österreichische Dukat mit 4 fl. 10 kr. bewertet, der Kremnitzer Dukat war 4 fl. 12 kr. wert.

Nach den unruhigen Verhältnissen im deutschen und österreichischen Geldwesen im 17. Jahrhundert und auch noch zu Beginn des 18. Jahrhunderts war endlich eine gewisse Stabilität eingetreten. Jedoch schon bald kam es zu einer neuerlichen Unruhe im Münzwesen. Diese beruhte vor allem auf einer in Europa ausgebrochenen Silberkrise. Ein Silberabfluß hatte eingesetzt. Massen von amerikanischem und auch europäischem Silbergeld waren als Bezahlung für die damals stark anwachsende Einfuhr von Gewürzen, Tee, Seide nach Indien und Ostasien abgewandert. Die dortigen Handelsleute wollten ihre Waren nicht mehr gegen europäische Güter hingeben, sondern verlangten dafür Silbermünzen und Silberbarren. Dagegen war der Goldzufluß nach Europa im Steigen begriffen; die Taxierung des Goldes war dabei aber zu hoch angesetzt, was schließlich das Verhältnis zwischen Gold und Silber in Unordnung gebracht hatte. Außerdem sind in Deutschland die Silbermünzen zum Teil zu billig ausgemünzt worden. Für Österreich war überdies von Nachteil, daß benachbarte Münzherren nach einem schlechteren Münzfußprägten, was zur Folge hatte, daß sich diese österreichische Münzen verschafften, die sie dann gewinnbringend umzumünzen verstanden. Im übrigen liefen die österreichischen Erbländer Gefahr, daß schlechtes Münzgeld in Massen vom Ausland nach Österreich kam.

Um wieder das österreichische Münzwesen in die richtige Ordnung zu bringen, versuchte Kaiserin Maria Theresia verschiedene Wege zu beschreiten. Man entschloß sich zuerst zu einer Drosselung der Talerausmünzung, um den Silberabfluß hintanzuhalten. Schließlich mußte man sich zu einer Herabsetzung des Talermünzfußes entschließen, um wieder zu einer richtigen Gold-Silber-Relation zu kommen. Gleichzeitig ergingen strenge Verbote bezüglich der Einfuhr fremder geringwertiger Münzen. Eine erste Regelung des österreichischen Münzwesens durch die Kaiserin erfolgte 1742. Im Jahre 1748 mußte eine neue Ordnung erlassen werden. Jedoch war bald eine weitere Herabsetzung des Münzfußes notwendig geworden. Die Münzinstruktion vom 7. November 1750 bestimmte so einen neuerlich abgeschwächten Münzfuß, bei dem nun 20 fl. auf die feine Kölner Mark von 233 g gingen, was bedeutete, daß 20 Gulden aus

einer Kölner Gewichtsmark Feinsilber ausgeprägt worden sind. Aus der Wiener Mark von 281 g wurden entsprechend 24 Gulden ausgemünzt. Der Silberfuß war dadurch um fast 5% erleichtert worden.

Kurz vorher hatte auch Preußen einen verminderten Münzfuß für die großen Silbersorten eingeführt, und zwar einen 21 Guldenfuß, der auch als 14 Talerfuß bezeichnet wurde. Dieser neue Taler von nur 16.7 g Feinsilber sollte dann im 19. Jahrhundert für ganz Deutschland große Bedeutung erhalten.

Maria Theresia versuchte ihrem neuen Münzfuß ebenfalls über Österreich hinaus Geltung zu verschaffen und so kam es am 21. September 1753 zu einem Vertrag mit dem Kurfürstentum Bayern. Obwohl die getroffenen Vereinbarungen in der ausgehandelten Form nur ein Jahr hielten, ging der 20 Guldenfuß unter dem Namen Konventionsfuß, im Hinblick auf die Konvention zwischen Österreich und Bayern so genannt, in die Geschichte ein. In modifizierter Form erhielt dieser Münzfuß schließlich große Bedeutung weit über Österreich hinaus. Der Konventionstaler hatte ein Feingewicht von 23.42 g, nach der Neuregelung des Wiener Markgewichtes im Jahre 1767 ein solches von 23.39 g. Das Rohgewicht der Münze lag bei etwa 28 g. Äußerst bedeutsam war aber, daß alle Münzsorten vom Taler abwärts bis zum Groschen (=3 Kreuzer) nach dem neuen Fuß ausgebracht werden sollten. Gleichzeitig mit Einführung des neuen Münzfußes war bestimmt worden, daß den 15 bzw. 6 Kreuzerstücken nun ihr schon lang geltender wahrer Wert XVII und VII aufgeprägt werden sollte. Ab 1754 wurden dann auch 20 und 10 Kreuzermünzen geprägt. Als zuerst geheimes Erkennungszeichen trugen alle Münzen, die nach dem Konventionsfuß ausgeprägt worden sind, ein Andreaskreuz hinter der Jahreszahl. Die Konventionswährung blieb in Österreich bis 1857 bzw. 1858 in Geltung.

Mit Bayern hatte sich das Verhältnis dahingehend entwickelt, daß die Zustände in Süddeutschland vor allem wegen des zahlreich umlaufenden geringwertigen Kleingeldes einen 20 Guldenfuß nicht erlaubten. Die Vereinbarung von 1753 mußte von bayrischer Seite im folgenden Jahr wieder gekündigt werden, jedoch blieb man im Kurfürstentum bei einer Ausprägung nach der alten Norm, aber unter Erhöhung des Nominalwertes der Münzen um 20%. Dieser neue 24 Guldenfuß, dann Reichsfuß bzw. rheinischer Fuß genannt, wurde schließlich 1761 von den drei verbündeten Kreisen Bayern, Franken und Schwaben angenommen. Während in Österreich der Konventionsgulden weiterhin 60 Kreuzer galt, rechnete man ihn in Bayern zu 72 Kreuzer. Das zwischen Österreich und Bayern liegende Erzstift Salzburg gehörte zu den Ländern mit dem sogenannten 24 Guldenfuß. Sachsen hatte 1763 ebenfalls den Konventionsfuß angenommen, und über Sachsen hinaus ist er sogar nach Polen gekommen.

Im allgemeinen trugen die Münzen der thesianischen Zeit auf der Vorderseite das Bild der Kaiserin, auf der Rückseite befand sich das Wappen. Seit dem Tod des Kaisers 1765 war das Brustbild der Herrscherin auf den Münzen mit einem Witwenschleier versehen. Die eheliche Zuneigung hatte schon 1746 die Kaiserin veranlaßt, anzuordnen, daß ein bestimmtes Quantum der in den österreichischen und ungarischen Münzämtern ausgegebenen Gepräge das Bildnis Kaiser Franz I. Stephans zu tragen hätte. Nach des Kaisers Tod wurde für ihn posthum weitergeprägt, und zwar mit der Jahreszahl 1765, jedoch mit einem entsprechenden Jahresbuchstaben. 1765 mit Jahresbuchstaben A bedeutete so das Prägejahr 1766, 1765 mit B 1767 usw. Seit 1765 gab es dann auch Prägungen für Kaiser Joseph II., den Maria Theresia als Mitregenten in den Erbländern angenommen hatte. Zum Münzbild ist auch zu sagen, daß die ungarischen Gepräge der Kaiserin anstatt des Wappenbildes die Darstellung Maria mit dem Kind als Patrona Hungariae bevorzugten.

Die Münzen sind in einer Anzahl von Münzstätten geprägt worden. Zu nennen sind die Prägestätten in Wien, Graz, Hall und Prag, dann Kremnitz, Nagyánya, Karlsburg, ab 1763 prägte man auch in Schmöllnitz, wobei letztgenannte Münze ausschließlich Kupfer vermünzte. In Günzburg nahe von Augsburg, in der zu Österreich gehörenden Markgrafschaft Burgau gelegen, ist 1764 eine Münzstätte eröffnet worden. In den Ländern, die aus dem spanischen Erbe zu Österreich gekommen sind, so z.B. in den früheren spanischen Niederlanden und im Herzogtum Mailand blieben die besonderen Verhältnisse erhalten. Als Münzstätten kamen dort in Betracht: Antwerpen, Brügge und Brüssel, dann Mailand und vereinzelt Mantua und Piacenza. Weitgehendst wirkten dort die überkommenen Zustände im Geld- und Münzwesen fort, wenn man auch hier darangeschritten ist, Reformen durchzuführen. Mehrere Verordnungen bezeugen dies für Belgien. Für Mailand und andere italienischen Gebiete existieren ebenfalls entsprechende Anordnungen. Für das Gebiet von Görz sind verschiedene österreichische Münzstätten, wie z.B. Wien, Graz und Hall tätig gewesen. Als durch die Teilung Polens Galizien zu Österreich gekommen ist, ist für dieses Gebiet eine Zeit lang vor allem in Wien geprägt worden. Für das 1779 zu Österreich gekommene Innviertel sind Scheidemünzen in Günzburg geschlagen worden. Des öfteren kam damals vor, daß der Geldbedarf für bestimmte Landesteile

zum Teil durch Münzstätten anderer Landesteile befriedigt worden ist. Zu erwähnen ist noch, daß Münzsorten, vor allem solche aus den österreichischen Niederlanden zum Teil in andere Gebiete des Habsburgerreiches übernommen worden sind, so z.B. der Souverain d'or, der schließlich auch in den österreichischen Erbländern eine Rolle zu spielen begann. Es handelt sich um eine Goldmünze mit ca. 5.5 g bei einer etwas schlechteren Feinheit als bei Dukaten.

Es ist noch zu berichten, daß bestimmte alte Münzsorten für gewisse Landesteile der Habsburgermonarchie weiterhin Bedeutung behalten haben. Unter anderem war z.B. das Gröschel, zu 3 Pfennig gerechnet, vor allem für Böhmen bedeutsam. Früher wurde das Gröschel hauptsächlich in Schlesien geprägt, welches Land aber durch den Österreichischen Erbfolgekrieg verloren gegangen war. In Ungarn wieder existierten die Denare und die Polturen weiterfort. Dabei wurde ein Gulden zu 40 Polturen bzw. zu 100 Denaren gerechnet. Eigenheit des siebenbürgischen Münzwesens war unter anderem, daß dort im verstärkten Maße Gold geprägt worden ist, meist handelte es sich um Abschläge von Taler- und Halbtalerstempeln. Gerade unter Maria Theresia hatte die dortige Goldgewinnung einen neuen Aufschwung erlebt.

Zur Metallproduktion, die für die Münzenherstellung Bedeutung hatte, ist kurz zu sagen, daß Österreich-Ungarn zur Zeit der Kaiserin an der jährlichen Weltedelmetallproduktion sowohl bei Gold als auch bei Silber mit ungefähr 5% beteiligt gewesen ist. Die Hauptgewinnungsstätten lagen in Böhmen, Oberungarn und Siebenbürgen, wobei aber die Länder der später sogenannten ungarischen Reichshälfte das Hauptkontingent an Edelmetall lieferten.

Als Kennzeichnung der Münzstättenherkunft eines Gepräges diente vor allem die Anbringung des Wappens des Landes, in dem sich die Münzstätte befand, an besonderer Stelle oder ein Hinweis in der Titulatur des Münzherrn bzw. eine Kennzeichnung durch Münzstätten- oder Münzmeisterzeichen oder ähnliches. Die Kaiserin hatte diesbezüglich verschiedene Anordnungen erlassen.

Interessant ist im übrigen auch die auf numismatischen Objekten aufscheinende Titulatur der Kaiserin insofern, daß gelegentlich männliche Titel Verwendung fanden, im besonderen bei den lateinischen Titulaturen. Auf Münzen und Medaillen kommt so die Form archidux Austriae bzw. Entsprechungen wie dux Burgundiae, Mediolani, Mantuae vor. Der archidux ist aber weniger der Regentin zukommend als daß österreichische Erzherzoginnen, soweit sie dem Erzhause entstammten, in ihrem lateinischen Titel so bezeichnet wurden. Die Form rex, die ja im Hinblick auf Ungarn und Böhmen interessant ist, kommt auf Münzen nicht vor, jedoch findet sie sich auf offiziellen medaillenartigen Objekten, wie auf den Gnadenmedaillen und auf Krönungsgeprägen.

Zur Randschrift der Münzen ist zu sagen, daß die gröberen Sorten den Wahlspruch des Herrschers bzw. der Herrscherin tragen, andere Münzen haben einen Laub- oder Kerbrand u.ä. oder der Rand ist glatt, besonders bei den kleinsten Nominalen. Der Wahlspruch der Kaiserin lautete IVSTITIA ET CLEMENTIA (Mit Gerechtigkeit und Milde).

In Bezug auf die Gestaltung des Münzbildes ist vor allem noch auf die Günzburger Taler der Jahre 1766 und 1767 hinzuweisen, die anstatt des Porträts der Kaiserin und des gewöhnlichen Wappenbildes einen von zwei Greifen gehaltenen Wappenschild mit den Wappen von Österreich und der Markgrafschaft Burgau tragen, und auf deren Kehrseite die Aufschrift AD NORMAM CONVENTIONIS zu sehen ist. Die Münzstätte Günzburg war errichtet worden, um die monetären Zustände in Süddeutschland bzw. vor allem in den Österreichischen Vorlanden zu steuern. Die Ausprägung der vorhin beschriebenen Konventionstaler hing aber mit dem Talerhandel nach der Levante zusammen. Ähnliche Erwägungen und Überlegungen hatten 1767 zur Änderung des Münzbildes von Geprägen der Münzstätte Kremnitz geführt. Ich verweise dabei auf die sogenannten Engeltaler, wo auf der Vorderseite anstatt des Porträts der Königin das ungarische Wappen von zwei Engeln gehalten zu sehen ist. Es sollte damit ein Schmuggel der Kremnitzer Talersorten in die Türkei unterbunden werden.

Als Prägungen besonderer Art sind auch die sogenannten Ausbeutetaler anzusprechen. Der Annaberger Ausbeutetaler bezieht sich auf den Silberbergbau zu Annaberg bei Lilienfeld in Niederösterreich. Gepräge, die in der Wiener Münzstätte gemacht worden sind, existieren von 1758 und 1765. Auf der Vorderseite ist das Brustbild der Kaiserin und auf der Rückseite neben dem Bindenschild die hl. Anna mit Maria als Kind zu sehen. Die Joachimsthaler Ausbeutetaler stammen von den Jahren 1758 und 1759 und zeigen u.a. den hl. Joachim.

Unter der Regierungszeit der Kaiserin ist es auch gelegentlich zur Ausgabe von Notmünzen gekommen. Die zahlreichen kriegserischen Ereignisse boten Anlaß genug. Prag war mehrmals Schauplatz der

Herausgabe von Notgeld. Von 1741 bis Ende 1742 war die Stadt von den Franzosen besetzt und während dieses Zeitraumes wurden von den Besatzern Münzen unter dem Namen Kaiser Karls VI. nachgeprägt. Auch Papiergeldscheine zu „Hundert Frank“ sind ausgegeben worden.

1757 ist Prag durch die preußische Armee belagert worden. Während dieser Belagerung sind in der Stadt zinnerne Notmünzen geprägt worden: Gulden und Groschen mit dem Stempel von 1754 und Zwanziger, Zehner, Groschen und Kreuzer mit der Jahreszahl 1757.

1743 gab es Notgeld in Eger, das durch die Franzosen besetzt und von den Österreichern belagert worden ist. Ob diese zinnernen Münzen durch den französischen Kommandanten oder durch die Stadt ausgegeben worden sind, ist nicht geklärt.

Aus demselben Jahr gibt es Notgeld von Braunau. Die Stadt gehörte damals noch zu Bayern und ist von den Österreichern belagert worden. Das Notgeld wurde von dem bayrischen Kommandanten der Festung, dem Herzog Ludwig Friedrich zu Sachsen – Hildburghausen, ausgegeben.

Hervorzuheben ist weiters, daß die Zeit Maria Theresias für Österreich die Scheidemünze in reinem Kupfer brachte, wie eine solche schon zum Teil in anderen Ländern existiert hatte. Gelegentliche Versuche dieser Art hatte es ebenfalls schon früher in den habsburgischen Ländern gegeben, auch unter der Kaiserin waren solche unternommen worden, jedoch erst das Patent vom 27. September 1760 machte den richtigen Anfang einer Kupferscheidemünzenausprägung in Österreich, womit der Überflutung mit wertlosen fremden Münzen ein Damm vorgelegt worden ist. Die Kaiserin hatte dabei besonderen Wert darauf legen lassen, daß die neuen Sorten, wenn auch von metallmäßig geringerem Wert, doch von „proportionirter Größe, von einer zierlich – äußerlichen Gestalt, scharfem Gepräg und Rollirung“ sein sollten.

Es soll aber auch nicht unerwähnt bleiben, daß man sich in jenen Jahren auch die technische und verwaltungsmäßige Seite der Münzherstellung angelegen sein ließ. Vor allem wurde in Wien das neue Münzamt eingerichtet. Die Münze übersiedelte Anfang der 50er Jahre von der Wollzeile in das ehemalige Winterpalais des Prinzen Eugen in der Himmelpfortgasse. Nebenwerkstätten gab es weiters an anderen Wiener Örtlichkeiten. Die Ausbildung heimischer Münz- und Medaillenschneider war schon von Kaiser Karl VI. sehr gefördert worden. Unter Maria Theresia wurde schließlich eine selbständige künstlerische Graveur- und Erzverschnaiderschule eingerichtet, während am Wiener Hauptmünzamt eine Ausbildungsstätte vor allem für Münzgraveure existierte. Seit dem 18. Jahrhundert bürgerte sich immer mehr die Gepflogenheit ein, die Hauptpunzen und Hauptmatrizen für sämtliche kaiserliche Münzstätten im Wiener Hauptmünzamt herzustellen.

Die Regierungszeit Maria Theresias brachte für Österreich auch das erste echte Papiergeld. Der am Beginn des 18. Jahrhunderts gegründete Wiener Stadtbanco war jenes Institut, das unter Verwendung des Kredits der Stadt Wien 1762 das erste Papiergeld in Mitteleuropa emittierte. Die Ausgabe dieser Bankozettel, wie dieses Papiergeld genannt worden ist, war eine erfolgreiche Maßnahme, um vorerst finanzielle Bedürfnisse des sogenannten Siebenjährigen Krieges zu befriedigen. Gegenüber Preußen beschritt dabei Österreich viel fortschrittlichere Wege. Preußen versuchte nämlich in althergebrachter Weise die Finanzierung des Krieges durch Ausgabe minderwertiger Münzen, zum Teil sogar unter fremdem Stempel zu erreichen.

Das erste österreichische Papiergeld hatte bis in die Zeit der Franzosenkriege um die Jahrhundertwende die in dieses gesetzten Erwartungen voll und ganz erfüllt.

In diesem Zusammenhang sei auch allgemein auf die Entwicklung der Wertpapiere verwiesen, im speziellen Fall betrifft es die unter Maria Theresia ausgegebenen Domestical- bzw. Ärrarial- Obligationen der Stände.

Gesagt seien noch einige Worte über den Geldwert in damaliger Zeit. Er läßt sich am besten an zeitgenössischen Lohn- und Preisangaben ablesen. Bei seiner Bestellung wurde dem Direktor des antiken kaiserlichen Münzkabinetts im Jahre 1774 ein Jahresgehalt von 600 fl. bei freier Wohnung zugesichert. Der Graveurakademie – Direktor und Obermünzeisen Schneider Matthäus Donner erhielt ein Jahresgehalt von 1.000 fl., seine Witwe bezog später als Pension jährlich 250 fl. Der Tageslohn eines Maurers oder Zimmermanns betrug unbeköstigt im Durchschnitt 25 kr. Ein Ochse kostete damals ungefähr 40–60 fl., ein Schaf 2–2 1/2 fl., ein Pfund (56 dag) Rindfleisch 5–6 kr. Die Weinpreise waren sehr fluktuierend: für den Eimer (ca. 56 1/2 Liter) zahlte man ungefähr 1 1/2–5 fl. Ein Wirtshaus mit dazugehörigem Ackerbesitz von 30 Joch (1 Joch = ca. 57 Ar) in einem niederösterreichischen Marktflecken wurde mit 2.000 fl. bewertet,

Kleinhäusel waren schon für 20–80 fl. zu haben. Für eine Übernachtung in Wien in einem besseren Gasthof mußte man 1 fl. zahlen.

Zuletzt sei noch erwähnt, daß gerade in der Zeit Maria Theresias auch die Münzwissenschaft eine große Förderung erfuhr. Es ist ja bekannt, daß Franz Stephan ein besonderer Liebhaber und Sammler numismatischer Objekte gewesen ist. Besonders die Bestände der Talersammlung des heutigen Wiener Münzkabinetts hatten unter ihm Bereicherung erfahren. Bestände des seinerzeitigen kaiserlichen Münzkabinetts sind damals auch veröffentlicht worden, und zwar erschienen die Werke wie *Monnoies en or* und *Monnoies en argent*. Zu nennen ist noch die *Nummotheca* des Paters Marquard Herrgott.

Hingewiesen sei auch auf das große Interesse der Erzherzogin Maria Anna, einer Tochter des Kaiserpaares, an der Numismatik, die 1782 anonym ein Werk über die „Schau- und Denkmünzen, welche unter der glorwürdigen Regierung der Kaiserinn Königin Maria Theresia geprägt worden sind“, herausgegeben hatte. Erwähnt sei schließlich, daß noch unter Kaiserin Maria Theresia der als Begründer der wissenschaftlichen Numismatik anerkannte Joseph Hilarius Eckhel an das kaiserliche Kabinett als Kustos gekommen war.

Zusammenfassend sei gesagt, daß Maria Theresia im Zuge der Reformen Besonderes zur Entwicklung des österreichischen Geld- und Münzwesens geleistet hatte. Die neueingeführte Konventionswährung hatte mehr als ein Jahrhundert große Bedeutung in Österreich selbst und darüber hinaus. Ab 1760 wurden nun dauernd kupferne Scheidemünzen ausgegeben und die Regierungszeit der Kaiserin brachte Österreich auch die Einführung des Papiergeldes.

Zur Erinnerung an die große Kaiserin fand im Gedenkjahr zum 200. Todestag in Wien im Schloß Schönbrunn eine große Maria Theresien–Ausstellung statt, und es ist von der Republik Österreich eine Gedenkprägung zu 500 Schilling ausgegeben worden.

Bernhard Koch

AZ OSZTRÁK ÉRMÉSZET ÉS PÉNZÜGY MÁRIA TERÉZIA CSÁSZÁRNÉ KORÁBAN

Mária Terézia uralkodási ideje számos nagyszabású reform bevezetésével járt s ez a pénzügyekre és pénzverésre is vonatkozott. E korban még kizárólag a vert pénz volt forgalomban és az ezüstpénz volt az egyébként közkedvelt dukátok értékmérője, úgyhogy ezek inkább áru szerepét játszották. A legfontosabb pénzfaj a tallér volt alosztásaival; nem nemes fémből pénz nem készült még.

Általában azonban forintban (fl) számoltak, mely 60 krajcárt (kr) ért. A tallér már Mária Terézia ideje előtt 120 krajcárt ért, tehát 2 forintot. Az aranypénz értékét kurzus (árfolyam) határozta meg, mely változó volt, így 1750-ben az osztrák dukát 4 fl 10 kr., a körmöci dukát – mivel kissé finomabb volt – 4 fl 12 kr. ért.

A XVIII. század elején azonban ezüstkrízis lépett fel, mivel a keleti áruk (fűszer, tea, selyem) behozatala megnőtt és az ottani kereskedők ellenértékül ezüstöt – nem európai árucikkeket – követeltek. Ennek folytán Európában elszaporodott a rossz ezüstpénz és Mária Terézia kénytelen volt a tallérkiverést korlátozni, sőt a pénzlábat kissé csökkenteni, hogy a kellő nemesfémreláció helyreálljon. Végeredményben a 281 g-os Bécsi Márkából 24 forintot vertek, a pénzláb tehát kb. 5% csökkentést szenvedett. De a császárné elkerülte ellenfele, Frigyes porosz király pénzrontási módszereit.

1753-ban Mária Terézia Bajorországgal konvenciót kötött, mely szerint a pénzeiket egyenlő alapon verik. Ekkor a 15 és 6 kr névértékű darabokat valódi értékükkel XVII és VII kr-al jelezték. A konvenció szerinti pénzeket Andrásskereszt jelezte a dátum mellett. Fontos esemény volt még a rézpénz, valamint a papírpénz létesítése, melyet a császárné igen megfelelően végeztetett, úgyhogy mindkét pénzfajta hamarosan meggyökeresedett. A pénzfajtákat számos verde készítette: Bécs, Graz, Hall, Prága, Körmöcbánya, Nagybánya, Gyulafehérvár, Szomolnok, Günzburg, Antwerpen, Brügge, Brüssel, Milánó, Mantua és Piacenza.

Der Maria-Theresientaler 1780 (Levantetaler)

Seit zweihundert Jahren wird der Maria-Theresientaler (MTT) in verschiedenen Münzstätten geprägt, bis heute ungefähr 350 000 000 Stück. Die Aufgabe dieser Untersuchungen war die Erarbeitung einer Chronologie, womit auch die Bestimmung der Originaltaler möglich war. Originaltaler sind jene Taler, die tatsächlich 1780, dem Todesjahr der Kaiserin geprägt wurden. Es gibt vier Originaltaler: einen aus Prag, einen aus Günzburg und zwei aus Wien.

Zunächst werden die drei wichtigsten Typen des MTT gezeigt.

- Averstypen: I. Kennzeichen: ovale Brosche, ohne Perlen.
II. Kennzeichen: kreisrunde Brosche mit Perlen.
III. Kennzeichen: ovale Brosche mit Perlen.

Man kann Type I als Günzburger Type, Type II als italienische Type und Type III als Wiener Type bezeichnen. Allerdings wurde Type III von Wien nach den Münzstätten Karlsburg, Prag, Kremnitz, Mailand, Venedig und sogar einmal nach Günzburg verschickt.

- Reverstypen: A. Mittelschild unten rund.
B. Mittelschild unten konisch.
C. Mittelschild unten geschwungen.

Kreuztypen: es gibt dicke Kreuze mit senkrechten Balken und zartere mit schrägen Balken (siehe Abbildung, Wien)

I

II

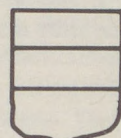
III

A

B

C

In der ersten Periode der Nachprägung von 1780 bis 1810 prägten Günzburg, Wien, Karlsburg und Kremnitz. Hier ist die Zuteilung eindeutig, da entweder im Avers oder im Revers signiert wurde. In der zweiten Periode, die ungefähr 1810 beginnt, wird in den verschiedenen Münzstätten gleichartig mit S.F. im Avers signiert, mit jenen Münzbuchstaben für die Günzburger Münzbeamten Schöbl-Faby. Dies konnte erst geschehen, als die Münzstätte Günzburg geschlossen wurde. In Wien fand die Umstellung von IC-FA im Revers nach S.F. im Avers erst 1853 statt und ist bis heute gleich geblieben.

Es folgen einige wichtige Taler.

Karlsburg: Kennzeichen AH-GS im Revers; dies in großer und sehr kleiner Schrift. Von der Vorderseite gibt es zwei Ausführungen, Type I und Type III. Revers immer C.

Kremnitz: Diese Nachprägung wurde 1784 hergestellt zur Bezahlung der sogenannten Barbaresken, worunter man die seeräubernden Staaten an der nordafrikanischen Mittelmeerküste verstand. Durch diese Gelder sollte verhindert werden, daß die österreichischen Handelsschiffe gekapert werden. Da die Wiener Münze in diesem Jahr anscheinend mit anderen Prägungen ausgelastet war, wurden die Stempel für die MTT von Wien nach Kremnitz übersandt. Avers: Type III; Signatur B; Revers: Type C, Signatur SK-PD. Hier der einzige Revers C mit U in AUST, alle übrigen Nachprägungen mit C zeigen V in AVST.

- Prag:** Der Originaltaler aus Prag ist leicht zu erkennen an der Reverssignatur EvS–IK. Er ist einer der seltensten Taler Maria Theresias. Die späteren Nachprägungen aus Prag tragen im Revers PS–IK.
- Mailand:** Avers: II, Signatur: S.F., seltener ST/S.F., ganz selten F.S., Revers: B, senkrechtes Andreaskreuz mit Punkt vorher und nachher. Prägezeit 1815 bis 1840.
- Venedig:** Avers: III, Signatur S.F., Revers: C, Andreaskreuz zart mit schrägen Balken, Punkt vorher und nachher.
- Günzburg:** Die Taler aus Günzburg sind gekennzeichnet durch Avers I und Revers A. Averssignatur S.F. oder S:F:. Der Originaltaler 1780 aus Günzburg ist noch nicht bekannt. Außer diesen häufigen Talern gibt es noch seltenere Prägungen mit Avers I oder III und Revers C ohne Averssignatur, im Revers TS–IF. Weiters Taler mit der Formel I–C und der Averssignatur S.F. oder S:F:. Es handelt sich bei den Günzburger Talern mit Revers C um Reversstempel die von Wien nach Günzburg übersandt wurden. In der Zeit von ungefähr 1787 bis 1802.
- Wien:** Es gibt zwei verschiedene Halbtaler 1780 mit den Formeln I–A und III–C. Ebenso muß es zwei Originaltaler aus Wien geben mit den gleichen Formeln, Reverssignatur IC–FA und rundes U in AUST. Der erste Originaltaler ist bereits bekannt (I–A), der zweite (III–C) ist noch nicht aufgetaucht. Da Wien seit 1780 bis heute fast ohne Unterbrechung MTT in großer Anzahl prägte, gibt es dementsprechend viele Untertypen. Die älteste Type zeigt III–C, im Revers IC–FA und das Andreaskreuz dick, mit senkrechten Balken. Eine spätere Type unterscheidet sich von der älteren durch das zarte Andreaskreuz mit schräg aufeinander stehenden Balken.
- Ab 1853 ändert sich das Aussehen und bleibt mit geringen Abweichungen bis heute gleich. Type III–C, Averssignatur S.F. Revers keine Signatur, Andreaskreuz zart mit schrägen Balken. Taler von der gleichen Type, aber mit Punkten vor und nach dem Andreaskreuz gehören zu Venedig. (siehe dort). Es gibt auch Stücke mit Punkt nur nach dem Andreaskreuz, deren Prägestätte noch unbekannt ist.

In meinem Buch DER MARIA-THERESIENTALER 1780 (LEVANTETALER), Wiener Neustadt, 1976, befindet sich eine Tabelle, in der 25 Typen des MTT mit ihren Charakteristika angeführt sind, mit deren Hilfe man Prägezeit und Prägeort bestimmen kann.

Franz Leypold

AZ 1780-AS MÁRIA TERÉZIA TALLÉR (LEVANTE-TALLÉR)

A szerző a 200 év óta folyamatosan vert ún. Levante-tallérral foglalkozik, melyből a mai napig kb. 350 millió darab került kiverésre.

Ismerteti az eredeti tallér legfontosabb válfajait, ismertető jeleit, mind az előlapon, mind a hátlapon. Három fő típust különböztet meg az előlapon a bronz alakja szerint: a günzburgi, az olasz és a bécsi típust – mely utóbbi azonban Gyulaféhevárra, Prágába, Körmöcbányára, Milánóba és Velencébe is eljutott. A három hátlaptípust is megkülönbözteti pajzsuk formája szerint. 1780–1810-ig Günzburg, Bécs, Körmöcbánya és Gyulaféhevár vert Levante-tallérokat. A günzburgi verde beszüntetése, tehát 1810 után a különféle verdehelyek egyenlőképp használták az S.F. betűket, melyek a günzburgi verdetisztviselők – Schöbl és Faby – névbetűi voltak. Bécsben erre csak 1853-ban tértek rá, de a mai napig folytatják használatukat.

A szerző továbbá részletezi Gyulaféhevér, Körmöcbánya, Prága, Milánó, Velence, Günzburg és Bécs vereteinek ismertetését. Az utóbbi verde termékeinek leírásánál figyelmeztet az Andráskereszt szerepére és közli, hogy mivel Bécsben 1780-ban kétféle féltallér létezett I–A és III–C jelzéssel, kétféle tallér is kell hogy létezzen, bár csak az egyik ismeretes mindaddig.

Die Medaille zur Zeit Maria Theresias

„Münzen, besonders Schau- und Denkmünzen, sind immer für die bewährtesten Denkmale und Urkunden zur Bestätigung der Historie gehalten worden“, heißt es in der Einleitung des zeitgenössischen Werkes „Schau- und Denkmünzen, welche unter der glorwürdigen Regierung der Kaiserinn Königin Maria Theresia geprägt worden sind“. Dieser Satz deutet schon den wesentlichen Charakter der Medaillen gerade der maria-theresianischen Epoche an. Der von Frankreich kommende Begriff der „Histoire metallique“ — einer Geschichte in Metall —, die am konsequentesten unter Ludwig XIV. betrieben wurde, indem Jahr für Jahr die wichtigsten Ereignisse nationaler, politischer und dynastischer Art auf Medaillen dargestellt wurden, gilt in Österreich besonders seit den Bemühungen Karls VI. Er hatte Personen nach Wien gerufen, welche die hier zum Handwerk erstarrte und fast nur auf den Münzstempelschnitt beschränkte Graveurkunst wieder beleben sollten. Die Hofmedaillen waren bis zu der Zeit meist von Augsburger und Nürnberger Medailleuren geliefert worden. In Wien arbeitete im 1. Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts neben dem schon jahrzehntelang hier tätigen Johann Michael Hofmann der aus Deutschland stammende Philipp Christoph Becker. Seine Tätigkeit reichte noch kurz in die Zeit Maria Theresias. Unter Karl VI. wurden die Voraussetzungen für den Aufschwung durch die Einführung des Stoßwerkes, der gegenüber dem Taschenwerk moderneren Prägemaschine, geschaffen. Der aus Schweden stammende Daniel Warou wurde mit derartigen technischen Aufgaben betraut. Daneben war er selbst ein tüchtiger Medailleur. Zur Überwachung und Lenkung der neuen Absichten wurde der ebenfalls aus Schweden stammende Carl Gustav Heräus bestellt. Die neuen und richtungsweisenden Medailleure wurden mit dem Italiener Maria Antonio Gennaro — er stammte aus Neapel — und dem wiederum aus Schweden stammenden Bengt Richter an das Wiener Münzamt berufen. Richter ist stilistisch von der französischen Medailleurkunst beeinflusst gewesen. Gennaro wird dann 1729 beauftragt, in Wien eine Graveurakademie zu errichten, deren Direktor er bis zu seinem Tod 1744 war. Er wurde damit zum Ausbildner der kommenden Generation, die unter Maria Theresia wirken sollte. Die Schüler Gennaros verarbeiteten seinen italienischen Stil mit ihrem eigenen Talent zu einer eigenständigen Ausformung, der Wiener spätbarocken Medaille.

Zu Beginn der Regierungszeit Maria Theresias waren noch Gennaro und Becker tätig. Letzterer schnitt auch 1740 die Stempel zur ersten Gnadenmedaille Maria Theresias, aber bereits 1743 gibt es eine neue Porträtseite von Matthäus Donner. Dieser, ein Bruder des berühmten Bildhauers Georg Raphael, war bereits in den 30er Jahren ins Wiener Münzamt eingetreten und unter Gennaro ausgebildet worden. Nach dem Tod Gennaros wurde er dessen Nachfolger als Direktor der Graveurakademie, dessen Fähigkeiten er zweifellos überragte. Diese Gnadenmedaillen — eine frühe Form der Auszeichnung verdienter Personen — wurden während der ganzen Regierungszeit eines Herrschers verliehen. Sie bringen jeweils auf der Vs. das Porträt, auf der Rs. das sogenannte Symbolum mit dem Wahlspruch. Gerade bei Maria Theresia kann man daran in schöner Weise die Porträtkunst der aufeinanderfolgenden führenden Medailleure verfolgen. Nach dem wohl besten Medailleur dieser Epoche, Donner, stammt die nächste Gnadenmedaille von Giuseppe Toda aus den Jahren um 1754. Er, ein Italiener, war der letzte Ausländer, der im Wiener Münzamt eine führende Stelle innehatte. Er wurde nämlich nach Donners Tod 1756 Obermünzeisen Schneider, gleichzeitig wurde aber die Graveurakademie im Münzamt aufgelöst, sodaß auch der Posten des Direktors aufhörte zu existieren. Die Graveure für die Münzämter wurden aber weiterhin beim Wiener Hauptmünzamt ausgebildet. Toda ist in seinem Stil stark von seinem Lehrer Donner abhängig, er erreichte aber nie dessen künstlerischen Schwung. Sein Nachfolger wurde 1769 — nachdem er schon etwa 10 Jahre als Medaillenstempelschneider erfolgreich war — Anton Wiedemann, dessen Fähigkeiten eher als die von Toda an Donner anschlossen. Von ihm stammt die erste Gnadenmedaille mit dem Witwenschleier Maria Theresias von 1765. Denn ab diesem Jahr

ist Maria Theresia, wie auch auf den Münzen, nur mehr mit diesem Attribut der Trauer dargestellt. Darauf folgt eine Variante von Johann Nepomuk Wirth, wahrscheinlich aus den späten 70er Jahren, vielleicht erst nach dem Eintritt Wiedemanns in den Ruhestand 1778. Sind bei Wirth die Linien schon etwas strenger, so sind sie beim allerletzten Porträt von Christian Vinazer aus dem Jahre 1780 schon vom neuen Stil des Klassizismus geprägt. Von ihm gibt es keine eigene Rückseite zur Gnadenmedaille mehr. Es wurde noch die von Wirth verwendet.

Daß die Gnadenmedaillen für das römisch-deutsche Reich ebenso Verwendung fanden, wie für die österreichischen Länder, zeigt sich daran, daß es auch Gnadenmedaillen des Kaisers Franz Stephan und Josephs II. als römischen König (von 1764–1765) gibt. Die erste Gnadenmedaille Franz Stephans stammt von Donner. In anderen Größen gibt es auch Exemplare von Toda und Franz Xaver Würth,¹ dem Bruder von Johann Nepomuk. Letztere muß ebenfalls nach 1769 entstanden, also posthum geprägt worden sein, da Franz Xaver wie sein Bruder erst 1769 ins Münzamt eintrat. Für die Rückseite wurde ein Stempel von Donner verwendet.

Neben diesen hochhoffiziellen Prägungen, die durchwegs vom ersten Stempelschneider des Münzamtes stammen, sind auch die Auswurf-Jetons zu nennen, die einen wichtigen Rang einnehmen. Für diese, auf Krönungen, Huldigungen, Besuche, Geburten oder Todesfälle oft in verschiedenen Größen geprägten Jetons, wurden meist mehrere Stempelschneider gleichzeitig eingesetzt, da man innerhalb kürzester Frist mehrere Stempel benötigte. Sie sind daher auch meist unsigniert, nur aus den Akten geht hervor, wer dafür eine Entlohnung erhielt.

Weiters sind es die Preismedaillen, die für bestimmte Zwecke geprägt wurden, wie etwa für die Akademie der bildenden Künste oder die sogenannten Schemnitzer Prämienmedaillen. Die Porträtseite stammte ursprünglich von Donner, auch zwei der Rs. sind von Donner signiert. Außerdem wurde die Vs. für die Medaille von Donner auf den Besuch des Kaisers im Hauptmünzamt 1754 verwendet, wodurch neben den urkundlichen Belegen das Entstehungsjahr der undatierten Prämienmedaillen fixiert ist. Um 1765 wurde von Giuseppe Toda ein neuer Porträtstempel dazu geschnitten, der mit Ausnahme der Buchstabengröße bis in kleine Details dem von Donner gleicht. Eigenartigerweise gibt es davon keine Variante mit Witwenschleier.

Nun kommen wir zu der Gruppe von Medaillen, bei der man im wahrsten Sinn des Wortes von einer Geschichte in Metall sprechen kann. Es handelt sich dabei größtenteils um Serien, bei denen der gleiche Stempel für die Porträtseite verwendet wurde, während die Rückseiten verschiedene Themen zeigen. Diese sind dynastische Ereignisse wie Krönung, Salbung, Huldigung; Familiäres wie Geburt, Heirat, Tod; Friedensschlüsse, Errichtung von Bauwerken, Gründung von Instituten, verwaltungsrechtliche Maßnahmen, Kriegereignisse und ähnliches. Zum Teil entstanden diese Arbeiten auf allerhöchsten Auftrag, zum Teil arbeiteten die Medailleure mit Erlaubnis auch in Eigenregie. Mit einem von Donner stammenden Doppelporträt des Kaiserpaares etwa gibt es sieben verschiedene Medaillen auf maria-theresianische Gründungen. Darunter eine auf die Stiftung des Maria Theresienordens 1757, deren Rs. von Toda stammt, da Donner bereits 1756 gestorben war. Drei weitere Medaillen sind ohne Signatur nach diesem Doppelporträt-Stempel gearbeitet. Eine Serie von Wiedemann, die aus 10 Medaillen auf den 7 jährigen Krieg besteht, zeigt ebenfalls auf der Vs. ein Doppelporträt. Von diesem Typ gibt es zwei Stempelvarianten. Es ist auch zu vermuten, daß die einzelnen Stücke dieser Serien nicht unmittelbar nach dem Ereignis entstanden, sondern manchmal erst zum Zeitpunkt des jüngstdatierten Stückes.

In ihrer Gesamtheit bilden auch die Medaillen auf die Kinder Maria Theresias eine Art Serie. Den Anlaß bildeten meistens Hochzeit oder Tod des betreffenden Erzherzogs bzw. der Erzherzogin. Von jedem der Söhne gibt es eine Gnadenmedaille, oder besser gesagt Wahlspruchmedaille, mit kindlichem Porträt. Die meisten dieser Porträtmedaillen stammen von Wiedemann, wie etwa auf die Hochzeit der 16jährigen Maria Josepha mit König Ferdinand von Neapel 1767. Maria Josepha starb noch im selben Jahr, bevor die Hochzeit tatsächlich stattgefunden hatte, zwei Tage nach dem für die Vermählung festgesetzten Termin. Eine Medaille auf ihren Tod spricht daher in der Umschrift von der „ewigen Hochzeit“ statt der irdischen. Für die Hochzeit Maria Karolinas mit dem für Maria Josepha auserwählten Gemahl 1768 wurde dann eine

¹ Die Schreibung des Namens schwankt zwischen Würt(h) und Wirt(h). Da aber auf den Medaillen, von Franz Xaver der Name stets mit ü, von Johann Nepomuk aber mit i erscheint, wurde diese Schreibung beibehalten.

Medaille geprägt, welche dieselbe Rückseite wie die für die Vermählung Maria Josephas aufweist. Es wurde nur das Datum der Bevollmächtigten-Trauung geändert.

Maria Anna, das zweitälteste Kind Maria Theresias, wurde für uns bedeutend, da sie sich für die Numismatik interessierte und das eingangs zitierte Standardwerk über die Medaillen Maria Theresias verfaßte. Das Buch erschien anonym 1782 in Wien, das Manuskript mit der eigenhändigen Widmung an die Mutter war aber lange Zeit erhalten. Es beinhaltet Medaillen die ganze Familie betreffend, soweit sie entweder auf ausdrücklichen Befehl des Hofes oder in einem Land der Monarchie oder in den Reichsstädten geprägt wurden. 1766 ernannte Maria Theresia Maria Anna zur ersten Äbtissin des Damenstiftes in Prag, worauf ebenfalls eine Medaille geprägt wurde. Von allen Kindern Maria Theresias, die das Kleinkindalter überlebten, ist es nur Maria Elisabeth, mit deren Porträt nie eine Medaille geprägt wurde.

Wiedemann war bereits der wichtigste Stempelschneider, als es ab 1765 galt, Maria Theresia mit Witwenschleier darzustellen. Ein Typ mit einander zugekehrten Porträts von Maria Theresia und ihrem Sohn Joseph II. wurde in einer größeren und kleineren Variante für je drei Medaillen verwendet, die mit den Jahren von 1768 bis 1771 datiert sind. Mit Wiedemann überschreiten wir bereits den Höhepunkt der Porträtkunst des spätbarocken Stils. Ein schönes Beispiel für den Übergang zu den Formen des Klassizismus bietet der seit 1761 in Wien angestellte Johann Martin Krafft. Von ihm gibt es eine Serie von 15 Medaillen mit Themen, die sich – von 1770–1779 datiert – auf die italienischen Gebiete Maria Theresias beziehen. Die Medaillen bis 1773 tragen das für damalige Auffassung wohl konservativere Porträt, ab 1773 kommt ausschließlich das modernere vor, welches nur mehr die Büste der Kaiserin zeigt. Die Abkehr vom barocken Überschwang führt zu einer gewissen Leere des Medaillenfeldes. Diese Medaillen Kraffts gibt es im Münzkabinett in Wien auch mit einer Porträtseite, die von Anton Guillemard stammt. Er wurde 1778 als Münzgraveur nach Mailand geschickt. In dem Jahr dürfte auch dieser Porträtstempel nach dem Vorbild Kraffts entstanden sein, da es auch zwei Medaillen von 1778 gibt, die in diese italienische Serie passen, zu denen Guillemard Vorder – und Rückseitenstempel geschnitten hat. Es handelt sich dabei um die Medaille auf die Regulierung des Po und auf den Palast in Mailand. Ebenfalls mit 1778 datiert ist die einzige Medaille dieser Gruppe, deren Rs. von Johann Nepomuk Wirth signiert ist. Sie zeigt eine Prägemaschine, Stoßwerk, Anwurf oder Balancier genannt, wie sie erstmals von Warou und Gennaro in österreichischen Münzstätten aufgestellt worden waren. Auch Wirth, 1769 ins Münzamt eingetreten, gehört schon mehr dem neueren Stil an, was man an seinem Doppelporträt Maria Theresias und Josephs II. deutlich sehen kann. Um nochmals auf die italienische Serie zurückzukommen: Einige Medaillen davon gibt es sowohl mit dem Porträt Maria Theresias, als auch dem Josephs wie z.B. die auf die Sternwarte in Mailand, bei der Vs. und Rs. von Krafft stammen.

Wie schon angedeutet, entstanden Medaillen, die an ein historisches Ereignis erinnern sollen, oft später als das Datum auf der Medaille angibt. Das läßt sich durch verschiedene Beweise belegen. Die Medaille auf die Salbung Maria Theresias in Preßburg 1741 stammte ursprünglich von Matthäus Donner. Es gibt aber eine etwas kleinere Variante, die sich – was die Rückseite betrifft – genau an das Vorbild hält. Sie ist auf der Vs. von Wiedemann signiert, die Rs. ist unsigniert, was dazu führt, daß man auch sie für ein Produkt Wiedemanns hält, was wahrscheinlich für den Stempelschnitt auch stimmt, der Entwurf – und dieser, die Inventio, wurde auch damals als wesentlich anerkannt – aber stammt eindeutig von Donner. Heutige Vorstellungen vom Urheberrecht haben hier keinen Platz. Eine Medaille auf die Salbung in Prag 1743 stammt ebenfalls von Donner, sie hat dieselbe Porträtseite wie das Stück mit der Preßburger Salbung. Auch dazu hat Wiedemann ein Pendant mit seiner eigenen Porträtseite geschaffen, die wieder unsignierte Rs.-darstellung unterscheidet sich diesmal allerdings etwas von der sicherlich benützten Vorlage Donners. Das Interessante daran aber ist, daß die beiden Medaillen von Wiedemann wahrscheinlich gemeinsam, jedenfalls aber später als 1743 entstanden sein müssen, da er erst 1758 als Medaillenstempelschneider beim Wiener Hauptmünzamt Verwendung fand. Ein anderes Beispiel ist die Medaille auf die Gründung der Militärakademie in Wiener Neustadt. Sie ist datiert mit 1752, dem Gründungsjahr dieses Institutes. Die Vs. zeigt das Doppelporträt des Kaiserpaares vom unsignierten Stempel, der dem von Donner nachgeschnitten wurde, die Rs. ist von Franz Xaver Würth signiert, der 1752 drei Jahre alt war und erst 1769 an das Wiener Münzamt kam. Derselbe Vs.-Stempel fand auch Verwendung bei der Medaille auf die Gründung des Theresianums 1746, zu der Peter Kayserwerth, der erstmals 1764 im Hauptmünzamt nachweisbar ist, den Rückseitenstempel geschnitten hat.

Und schließlich sei als Beispiel für die spätere Anfertigung einer Serie die Gruppe von sechs Medaillen auf Verbesserungen in Siebenbürgen genannt: Die Einrichtung der Militärgrenze in Siebenbürgen 1762 von

Peter Kayserwerth und Ignaz Donner (einem Neffen von Matthäus Donner), die Einführung der Hofämter in Siebenbürgen 1762 von Franz Xaver Würth, die Erhebung Siebenbürgens zum Großfürstentum 1765, ebenfalls von ihm, die Steuerreform 1765 von Würth und Kayserwerth, Sorge um die Gesetzgebung 1765 von Würth und schließlich die Verbesserung der Wirtschaft 1769 wiederum von Würth.

Über die Entstehungszeit dieser Medaillen geben die Akten des Hauptmünzamt Aufschluß, denen zufolge im Jahr 1775 für die Verfertigung der Siebenbürger Medaillen Ignaz Donner – von dem eine Rückseite stammte – 35 fl., Peter Kayserwerth – der eine Porträt- und eine Rückseite beitrug – 75 fl. und Franz Xaver Würth für drei verschiedene Porträtstempel und fünf Stempel mit Darstellungen der Rückseiten, wobei ein Stempel davon nur Schriftband und Lorbeerkranz zeigt, 290 fl. erhielt. Daraus ergibt sich übrigens unter der Voraussetzung, daß die Künstler gleich bewertet wurden, daß für einen Porträtstempel 40 fl., für eine Rückseitenarbeit 35 fl. bezahlt wurden. Das zeigt eine Höhererschätzung der Kunst des Porträtierens als der Erfindung phantasievoller Rückseiten-Darstellungen. Jedenfalls entstanden diese Medaillen erst sechs Jahre nach dem spätesten Datum der sechs Prägungen.

Bisher wurden nur Stempelschneider genannt, die in einem Münzamt angestellt waren. Die Konzentrierung auf Wien hängt damit zusammen, daß sich hier die Ausbildungsstätte befand und dieses Münzamt wohl auch am besten eingerichtet war. Die Künstler waren als Graveure zunächst für Münzstempel angestellt, hier wurden ja auch die Punzen für die Stempel anderer Münzämter hergestellt. Die begabtesten unter ihnen waren aber in der Hauptsache mit Medaillenstempeln beschäftigt. Wiedemann wird 1758 überhaupt ausdrücklich als Medaillen-Stockschneider angestellt.

Da 1756 die Graveurakademie beim Hauptmünzamt aufgelöst worden war, und die Ausbildung wieder direkt im Arbeitsbetrieb vor sich ging, wurde 1767 neuerlich eine – diesmal unabhängige – Possier-, Verschneid- und Graveurakademie gegründet, die aber bald darauf, wie auch die Kupferstecherakademie, in die schon ältere Akademie der Maler-, Bildhauer- und Baukunst eingegliedert wurde, in diesem Rahmen aber weiterbestand. Ihr erster Direktor war der Bildhauer und Graveur Anton Domanöck. Von ihm, der nie im Hauptmünzamt tätig war, stammt z.B. eine Medaille von 1754 auf das Kaiserpaar und die vier damals lebenden Söhne.

In den anderen Münzstätten des Habsburgerreiches gab es unter Maria Theresia bei weitem keine so große Produktion von Medaillen wie in Wien. Selbst in Kremnitz etwa, wo in der ersten Jahrhunderthälfte noch zahlreiche Georgsmedaillen geprägt wurden, versiegte die Medaillenproduktion. Sicher nachweisbar ist nur mehr eine Medaille von Hieronymus Fuchs, dem aus Augsburg stammenden Kremnitzer Obermünzgraveur. Er erhielt 1743 die Erlaubnis zur Prägung einer Medaille mit dem Porträt Maria Theresias. Dazu gibt es eine Variante der Vs., die aus der Zeit nach 1745 stammt, da Fuchs nach der Kaiserkrönung Franz Stephans einen neuen Stempel mit geändertem Titel schnitt. Zwei weitere Medaillen von ihm dürften eine Freundschafts- und eine Weihnachtsmedaille sein. Eine Medaille von Franz Ignaz Wurschbauer auf das zehnjährige Regierungsjubiläum ist wahrscheinlich nicht mehr in Kremnitz entstanden, bestenfalls die Stempel dazu, da Wurschbauer 1750 Kremnitz schon verließ. In der Folge wurden nur mehr Freundschafts- und Georgsmedaillen mit alten Stempeln geprägt, bis 1773 alle alten Stempel nach Wien abgeliefert wurden.

Die Medaille eines in Karlsburg tätigen Medailleurs ist die siebenbürgische Huldigungsmedaille von Josef Wellisch. Der Entwurf dazu stammte von Baron Johannes Lazarus von Gyalakuta, was auf der Vs. vermerkt ist. Kleinere Arbeiten gibt es auch von Wellischs Nachfolgern Octavian Cochsel und Heinrich Anreiter von Zierfeld. Diese Stücke dürften tatsächlich auch in Karlsburg geprägt worden sein, was man von der Huldigungsmedaille mit weniger Sicherheit sagen kann.

Ein Beispiel aus Günzburg in den österreichischen Vorlanden ist die Medaille von Anton König von Paumbshausen auf die Ankunft Maria Antoinettes in Günzburg 1770. König wurde übrigens Obergraveur der Münzstätte Kremnitz.

Etwas eigenständiger war die Münzstätte in Brüssel. Hier wirkte bis 1772 Jacques Roettiers, der ein umfangreiches Gesamtœuvre aufzuweisen hat, das sich in erster Linie natürlich auf die österreichischen Niederlande bezieht, soweit es sich überhaupt um habsburgische Themen handelt. Mehr noch als Roettiers ist sein Nachfolger Theodor van Berckel vom französischen Stil beeinflusst.

Ein eigener, etwas fremdartiger Stil, wurde auch in Florenz gepflegt. Dazu kommt, daß zur Zeit Maria Theresias hier nicht immer Spitzenkräfte beschäftigt waren. Medaillen von Giovanni Zanobio Veber auf den Regierungsantritt Erzherzog Leopolds 1765 als Großherzog von Toskana, das als Sekundogenitur eingerichtet wurde, und dem Franzosen Louis Siries auf die Huldigung der toskanischen Stände 1766 sind

Beispiele dafür. Siries, seit 1740 in Florenz tätig, war wohl der bessere von beiden Medailleuren. Die ältere Tradition der Florentiner Medaillen der Medici-Zeit vertrat, schon nach der äußerlichen Machart, Antonio Selvi.

Die Konzentration auf die Person Maria Theresias bzw. ihren engsten Familienkreis bedingte es, daß kaum auf die Medaillen eingegangen werden konnte, die sich auf sogenannte Privatpersonen beziehen. Denn es gibt natürlich auch zahlreiche Prägungen auf geistliche und weltliche Fürsten und bürgerliche Personen jener Zeit; Prägungen, die meist im Wiener Hauptmünzamt stattfanden, zu denen einer der genannten Medailleure die Stempel schnitt. Übrigens gibt es in dem Buch der Erzherzogin Maria Anna unter den Porträtmedaillen nur eine einzige, die nicht ein Mitglied des Herrscherhauses zeigt: Es handelt sich dabei um Gottfried van Swieten, den Leibarzt Maria Theresias.

Andererseits beschäftigten sich natürlich auch Künstler außerhalb des habsburgischen Machtbereiches mit der großen Persönlichkeit Maria Theresias. So gibt es Medaillen auf Maria Theresia z.B. vom päpstlichen Medailleur Otto Hamerani, vom bayrischen Hofmedailleur Franz Andreas Schega, wie vom seinerzeit hochberühmten Schweizer Johann Carl Hedlinger, der vor allem für Schweden, Preußen und Rußland arbeitete. Die Medaille auf Maria Theresia dieses französisch geschulten Medailleurs erinnert aber eher an die Porträts der Zarin Anna Iwanowna. Hedlinger hatte für diese Medaille von 1763 ursprünglich auch eine Rückseite verwendet, die schon die Rs. einer Prägung auf die Zarin bildete. Nach Intervention des Hofes in Wien, wo man erst später auf diese als Respektlosigkeit aufgefaßte Tatsache aufmerksam wurde, lieferte Hedlinger eine Medaille mit einer neuen Rückseite.

Schließlich gab es in Nürnberg weiterhin, wie schon im 17. und der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts eine umfangreiche, kommerzielle Medaillenproduktion. Die wichtigsten Nürnberger Stempelschneider der maria-theresianischen Zeit, die hier zu nennen wären, sind Andreas Vestner, Adam Rudolf Werner und Johann Leonhard Oexlein, wobei vielleicht der letztere der Wiener Auffassung vom Porträt der Herrscherin am nächsten kommt. Von Vestner gibt es etwa zehn Medaillen mit dem Porträt Maria Theresias, acht davon mit demselben Vs.-stempel. Von Oexlein stammen vor allem auch einige Medaillen auf die Kaiserkrönung Franz I. und die Wahl Josephs II. zum römischen König. In diesem Zusammenhang ist auch noch der Medailleur Martin Holtzhey zu erwähnen, der die Kaiserkrönung Franz I. zum Thema für eine Medaille verwendete.

Mit diesen Ausführungen wurde versucht, auf alle wichtigen Medailleure der Zeit einzugehen, sei es wegen ihrer künstlerischen Fähigkeiten oder wegen der Menge ihrer Arbeiten, die sich auf Maria Theresia beziehen, um einen Überblick über die Stempelschneidekunst während der Regierungszeit der Kaiserin zu geben. Auf Grund des Anlasses dieser Veranstaltung war natürlich eine Beschränkung auf Maria Theresia selbst und ihre Familie notwendig, was wegen des Umfanges der darauf bezüglichen Werke durchaus für die ganze Epoche im Bereich der habsburgischen Länder repräsentativ ist.

Karl Schulz

AZ EMLÉKÉREM MÁRIA TERÉZIA KORÁBAN

A szerző a császárné egyik lányának, Maria Anna főhercegnőnek sorait idézi, ennek numizmatikai művéből, amelyet ez 1782-ben névtelenül kiadott és amely az egész uralkodócsaládról készült hivatalos emlékérmekről szólt. Már ez a körülmény megvilágítja azt a nagy fontosságot, mellyel az éremkészítést ebben a korban kezelték.

Az alapokat már Károly császár, Mária Terézia apja teremtette, aki a francia udvar mintájára korszerűsíteni igyekezett a bécsi éremkészítés stílusát és módszereit; új gépeket hozott be és külföldi szakembereket hívott meg, így a svéd Warou Dánielt és Heräus Carl Gustavot. Irányadó azonban az olasz Gennaro M. Antonio volt, valamint a svéd Richter Bengt. 1729-ben Gennaro megbízást kapott egy vésnökakadémia felállítására, amelynek haláláig, 1744-ig igazgatója volt. Tanítványai olasz stílusát saját tehetségükkel ötvözték s így létesült a bécsi késő barokk éremművészet.

1743-ban már új portrékat készített Donner Mátyás, a híres szobrász, György Raphael testvére s ő lett Gennaro halála után a vésnökakadémia igazgatója kiváló képességei folytán. Utána már a kevésbé kitűnő Toda Giuseppe következett, egyben az utolsó külföldi ezen a helyen. 1756-ban főéremvésőnek nevezték ki, de ugyanakkor beszüntették a vésnökakadémiát. Toda utóda 1769-ben Wiedemann Anton lett, aki ismét tehetséges vésnök volt. Ő készítette 1765-ben a császárné arcképét özveggy fátyollal. Majd Wirth J. N. következett, kinél már érezhető az átmenet a klasszicista irányzathoz.

A birodalom többi verdehelyén a bécsivel összehasonlítható éremművészet nem létesült. Kőrmöcbányán a György-érmek váltak ismertté, de a többi verdehely nem közelíthette meg Bécsét.

Gallus és Volusianus ezüstpénzverése

Az első pannóniai császár, Decius 251 júniusában Abrittusnál a gótokkal vívott csatában meghalt fiával, Herennius Etruscussal együtt. A trónt kisebbik fia, Quintus Hostilianus örökölte, társcsászárrá pedig Trebonianus Gallust, Moesia Inferior helytartóját választották. Hostilianus rövid időn belül pestisben meghalt, így Gallus társcsászára az uralkodásban fia, Volusianus lett, aki Hostilianus nővérét vette feleségül.

Gallus nehéz helyzetben vette át a trónt. A gótokkal békét kötött ugyan, de a béke szégyenletes volt, mert adófizetésre kötelezte a Római Birodalmat. Nem kizárt, hogy ezért, gyűlölettől indítatva gyanúsították Gallust árulással, neki tulajdonítva az abrittusi csatavesztést is. Egyes szerzők szerint Gallus ismeretlen származású, ezzel szemben Wáli a következőket írja róla¹ „Régi Római Famíliából származott, és így az ő Elei Fő-emberek lehettek”, majd így folytatja: „emlékezetnek kövére akadtam a Füzítői egyik pusztá Templomban, mely írás... nyilván mutattya, hogy Trebonianus Gallus és fia Volusianus, Victores; győzedelmeskedők voltak Thráciában, Galliában, Germániában... osztán a maga katonái megutálták, s megölték Interamnában, mely az a Hely lehetett, mivel mindkét felől folyó vízzel körül vététt, holott az ő emlékezeteknek köve találtatott”. Gallus uralkodásáról nagyon keveset ismerünk, a részleteket talán soha nem lehet pontosan rekonstruálni, azt azonban a modern történetírás is leszögezi, hogy rövid uralkodása alatt a birodalmat több oldalról is támadások érték, így uralkodásának nagy része az ellenséges erőkkel folytatott harcban telt el.²

GALLVS és VOLVSIANVS pénzverése – ha csak az ezüstöket tekintjük is – számos kérdést vet fel. Sok évtizedre nyúlik vissza annak a kérdésnek a vitája, hogy hol verték az IMP.C.C. VIB. TREB. GALLVS AVG. és az ezzel analóg IMP.C.C.VIB. VOLUSIANVS AVG. előlapfeliratú antoninianusokat.

Az angolszász szerzők általában Mediolaniumba^{3,4}, míg több osztrák, magyar és olasz kutató Viminaciumba^{5-10,28} helyezi a verdét. Előfordul az is, hogy „mozgó” verde¹¹ vagy „második verde”¹² megjelöléssel találkozhatunk az irodalomban. Alföldi stíluskritikai alapon úgy oldotta meg a kérdést, hogy római verde termékének tartja ezeket az érmekeket.¹³ A fenti szerzők módszerétől eltérően mi nem történeti és stíluskritikai alapon közelítjük meg a kérdést, hanem természettudományos igénnyel lézer-mikroszinképelemzéssel az érmékben előforduló nyomelemek egymáshoz viszonyított arányaiból vonunk le következtetéseket, matematikai módszerekkel¹⁴⁻¹⁵, másrészt leletstatisztikai számításokkal¹⁶⁻¹⁷ következtetünk a verde lehetséges territorialis elhelyezkedésére. Ezek a munkák azonban még folyamatban vannak.

¹ Wáli I.: Római Imperátorok tüköre. Landerer Kiadó Posony–Kassa 1778. 69.

² Mócsi A.: Pannonia a késő császárkorban. Bp. Akadémiai Kiadó 1975. 33.

³ Mattingly H.: Numismatica 2–4 (1934–36) 12–15

⁴ Mattingly H.: Sydenham E., Sutherland CHV.: Roman Imperial Coinage. Vol IV. P. III. London 1949

⁵ Jónás E.: NK 26–27 (1927–28) 146–47

⁶ Jónás E.: Országos Magyar Régészeti Társulat évkönyve 2 (1923–26) 137–156

⁷ Voetter O.: NZ 25 (1893) 385

⁸ Laffranchi L.: Transact. Int. Num. Congr. London 1938, 198

⁹ Göbl R.: NZ 74 (1951) 8–45

¹⁰ Pink K.: NZ 29 (1936) 10–28

¹¹ Elmer G.: NZ 28 (1935) 35–43

¹² Le Gentilhomme P.: Rev. Num. (Paris) 1962/4. 141

¹³ Alföldi A.: NK 34–35 (1935–36) 65

¹⁴ Gegus E.–Óvári F.: NK 78–79 (1979–80) 17

¹⁵ Óvári F.–Gegus E.: Hung. Journ. Ind. Chem. 8 (1980) 35–44

¹⁶ Óvári F.: NK 76–77 (1977–78) 27

¹⁷ Óvári F.: MTA Magyar Num. Társ. előadás 1980. máj. 15. Bp.

Nem tekinthetők véglegesnek a római veretű antoninianusok emissióiról alkotott elképzelések sem. Mattingly fent említett munkájának⁴ 153–55. oldalán tárgyalta a 189. oldalon felülbírája. Még nagyobb a bizonytalanság az antiochiai veretekkel kapcsolatban. Mind az officinák számát, mind pedig az emissiókat illetően csak találgatásokba bocsátkoznak a szerzők. Munkánk kezdetekor nagyszámú, részletesen feldolgozott leletből állítottuk össze az adatokat, melyek GALLVS és VOLVSIANVS antoninianusaira vonatkoznak.¹⁶ Ezeket továbbiakkal kiegészítve egy matematikai összefüggés mutatható ki, a különböző leletekben levő antoninianusok száma, és azok típusváltozata között.

Gallus antoninianusainak változatai (n_1) és a leletekben levő darabok száma (N_1) közti összefüggés a következő:

$$\frac{n_1 + 5}{\lg N_1} = 26 \quad (1)$$

Volusianus ezüstpénzeire vonatkozóan ugyanez az alábbiakkal jellemezhető:

$$\frac{n_2 + 4}{\lg N_2} = 14 \quad (2)$$

Az empirikus egyenletek érdekessége, hogy egyaránt érvényes kisebb és nagyobb leletekre, valamint független a leletek helyétől. Az adatok részletes táblázatos közlésétől eltekintünk, mivel ezek egy része korábban publikálásra került.¹⁶ Ugyanakkor kielégítő pontossággal az 1. és a 2. ábráról is leolvasható. A felhasznált leletek jegyzéke az alábbiakban ismertetésre kerül.^{18–53}

¹⁸ Enying: Éremtár 1881. aug. Éremleletek

¹⁹ Korong, G–n.: NK 1 (1902) 39

²⁰ Nagyberek, Gohl Ö.: NK 12 (1913) 104

²¹ Szakcs, Kerekes P.: NK 13 (1914) 145

²² Szalacska, IV: Alföldi M.: NK 50–51 (1951–52) 7.

²³ Sztálinváros, Alföldi M.: NK 52–53 (1953–54) 5

²⁴ Kistormás, Bíróné, Sey K.: FA 15 (1963) 55

²⁵ Tulln, Göbl R.: NZ 83 (1969) 7

²⁶ Tengelic, Albeker M.–Bíróné, Sey K.: NK 68–69 (1969–70) 13

²⁷ Neuhausen, Bernhart M.: Mitt. Bay. Num. Ges. 45 (1927) 54

²⁸ Gorsium, Fitz J.: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts 1978, Budapest–Bonn

²⁹ Solymár, Rómer F.: Arch. Ért. 2 (1870) 77–84

³⁰ Apetlon, Göbl R.: Wiss. Arb. Burgenland 5 (1954) 43

³¹ Dorchester, Mattingly H.: NC 73 (1939) 21

³² Beachy Head, Carson R.A.G.: NC 8 (1968) 67

³³ Smederevo, Petrovik J.: Starinar 3 (1931) 32

³⁴ Singidunum, Kondič V.: Beogradski nalaz denara i. antoninijana. Beograd 1969, 191

³⁵ Szerbia, Kubitschek V.: NZ 32 (1900) 185

³⁶ Belgradi Múzeum, Saria B.: Starinar III. ser. (1924–25) 62

³⁷ Glibovac, Petrovik J.: Starinar III. ser. (1930) 88

³⁸ Jablanica, Vasic M.: Starinar 18 (1967) 63–82

³⁹ Serrania, Gallwey H. D.: NC 2 (1962) 335

⁴⁰ Schwarzenacker, Bernhart M.: Mitt. Bay. Num. Ges. 67 (1914–15) 32–33

⁴¹ Liemersheim, Bernhart M.: Mitt. Bay. Num. Ges. 46 (1928) 49

⁴² Hochneukirchen, Polaschek E.: N. Ö. Jahr. f. Landeskunde Niederöst. (1949–52) 123

⁴³ Nanterre, Le Gentilhomme.: Rev. Num. (Paris, 1946) 15

⁴⁴ Totes, Rev. Num. (1950) 13

⁴⁵ Étaples, Giard J. B.: Rev. Num. (Paris, 1965) 206

⁴⁶ Chateaufort – sur Seine, Giard J. B.: Rev. Num. (Paris, 1963) 153

⁴⁷ Yonne, Rev. Num. (Paris, 1953) 133

⁴⁸ Allonnes, Giard J. B.: Rev. Num. (Paris, 1962) 217

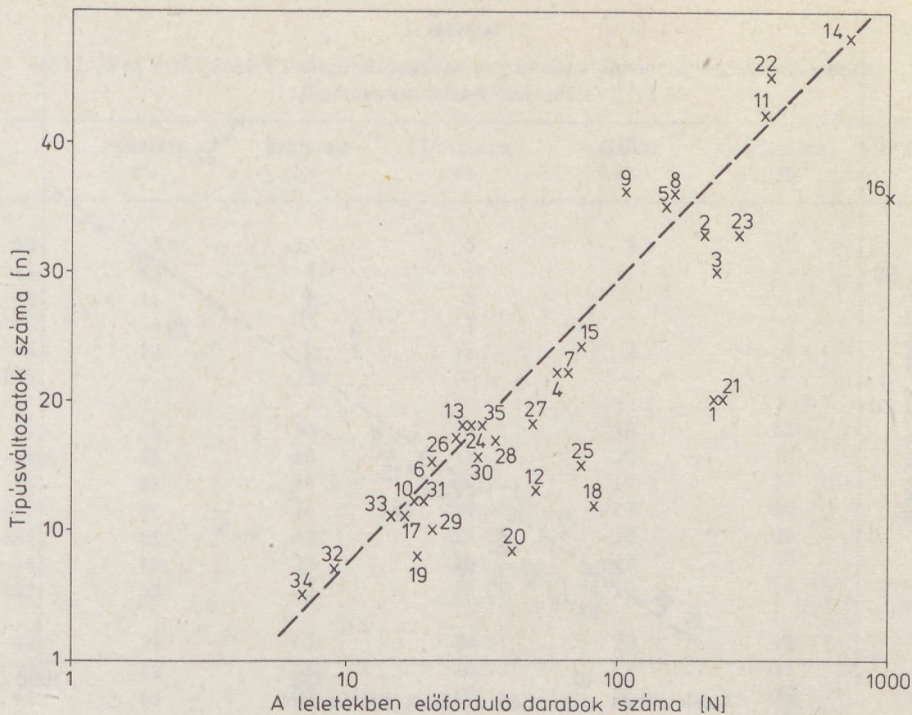
⁴⁹ Rouvroy-les-Merles (Oise), Rev. Num. (Paris, 1954) 183

⁵⁰ Nievre, Rev. Num. (Paris, 1958) 193

⁵¹ Mattishall, Carson R. A. G.: NC 9 (1969) 129

⁵² Eddy S.: The Minting of Antoniniani A.D. 238–249 and the Smyrna Hoard. The American Num. Soc. New York 1967

⁵³ Carnuntum, Göbl R.: Die Fundmünzen der römischen Zeit im Österreich Carnuntum. Wien, 1976

1. ábra

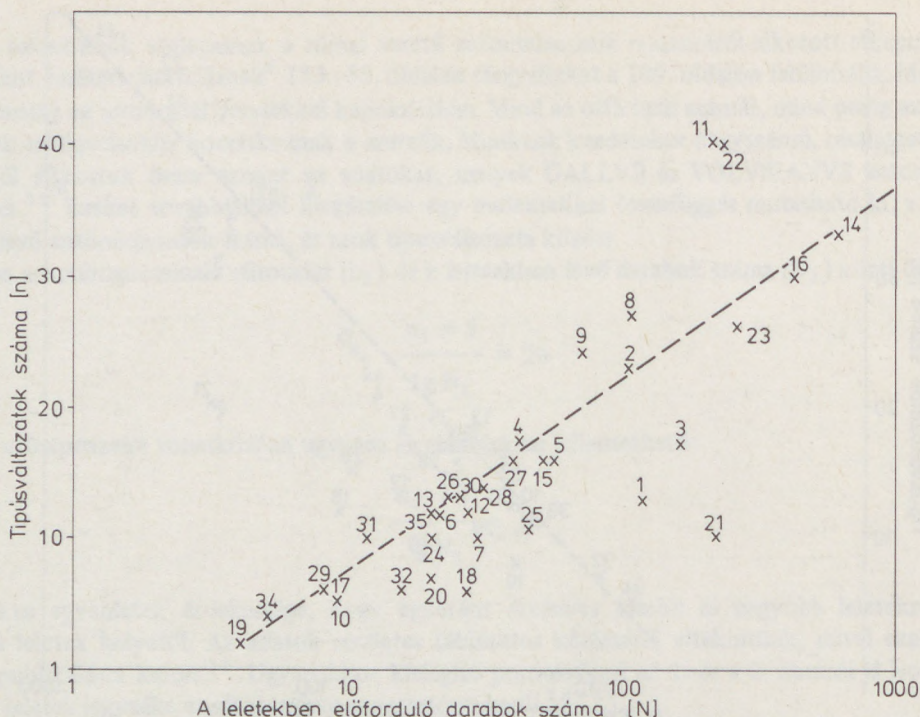
GALLVS antoninianusainak és azok típusváltozatainak összefüggése a különböző leletekben.

Jelölések:

1 – Enying, 2 – Korong, 3 – Nagyberek, 4 – Szakcs, 5 – Szalacska IV, 6 – Sztálinváros, 7 – Kistormás, 8 – Tulln, 9 – Tengelic, 10 – Neuhausen, 11 – Gorsium, 12 – Solymár, 13 – Apetlon, 14 – Dorchester, 15 – Beachy Head, 16 – Smederevo, 17 – Szerbia, 18 – Singidunum, 19 – Belgrádi Múzeum, 20 – Glibovac, 21 – Jablanica, 22 – Serrana, 23 – Schwarzenacker, 24 – Liemersheim és Hochneukirchen, 25 – Nanterre, 26 – Totes, 27 – d'Étapes, 28 – Chateney, 29 – Yonne, 30 – d'Alonnes, 31 – Oise, 32 – Nievre, 33 – Matishall, 34 – Smyrna, 35 – Carnuntum

A feltárt és bemutatott szabályszerűség segítséget nyújthat régészeknek leletek vagy azok részeinek értékeléséhez. Biztonsággal megállapítható – a nagy számok törvénye alapján – hogy Gallus és Volusianus pénzeinek és típusváltozatainak száma megfelel-e a fentiekben megállapított aránynak vagy sem. Ennél kisebb arány a típusváltozat-szegény leletekre jellemző (pl. Enying, Jablanica). A nagyobb részarányok pedig érintetlen, típusváltozatokban gazdag leletekre vallanak (pl. gorsiumi, tullni).

A rendelkezésre álló nagyszámú feldolgozott letehből származó adatok provinciánként csoportosítva, verdehelyek, típusváltozatok és emissiók szerinti bontásban láthatók az 1. táblázatban. Ez az összeállítás abból a megfontolásból készült, hogy átfogó képet kapjon az olvasó az egyes pénztípusok elterjedtségéről, a birodalom különböző tartományaiban, hogy vitathatatlan, számszerű adatok álljanak rendelkezésre az ún. „mediolanumi” és antiochiai veretekről. A rendszerezett 7985 db antoninianusból 2786 db-ot Pannóniában, 2109-et a Balkánon, 1522-t Britanniában, 612-t Germániában, 602-t Hispaniában és 454-et Galliában rejtettek földbe. Verdek szerinti megoszlás a következő: 3962 db Róma városi veret, 2908 db viminaciumi és 1115 db antiochiai verde terméke. A területi megoszlás alapján ugyanis az IMP.C.C. VIB. TREB. GALLVS AVG. és az IMP.C.C.VIB. VOLVSIANVS AVG. előlapfeliratú antoninianusok egyértelműen a viminaciumi verdébe sorolhatók. Ezek döntő többségét az illyricumi és a pannóniai leletek tartalmazzák. (Kivéltet képeznek természetesen Volusianus egyértelműen antiochiai veretei RIC 214–223. Ezeknek hovatartozása eddig sem képezte vita tárgyát.) Az 1. táblázat Balkánra vonatkozó adataiból az is kitűnik, hogy helyesebb, ha az 1. emissió után a 3-at soroljuk, majd pedig ezt követi a 2. és a 4. Ez utóbbi két

2. ábra

VOLVSIANVS antoninianusainak és azok típusváltozatainak összefüggése a különböző leletekben
(Jelöléseket lásd az 1. ábra alatt.)

emissió vereteiből alig jutott el a Balkánra néhány darab. Valószínűleg ekkor indult be a viminaciumi verde nagyobb kapacitással és ennek termékeivel helyettesítették a Róma városi vereteket. Ez egyértelműen kiténik a bemutatott számadatokból.

Külön részletesen kell foglalkozni az antiochiai veretekkel, ezt indokolja az a tény is, hogy ezeknek mintegy kétharmada Pannóniában található, a további egyharmad részük megoszlik a többi öt provincia között.

Az Antiochiából származó antoninianusokon Gallus és Volusianus korában jelennek meg tömegesen a pontok és római számok. Philippus és Decius uralkodása alatt ezekkel a jelekkel csak rendkívül ritkán találkozhatunk.⁵⁴ Ezen jelek (vagy verdejelek) pontos rendeltetését a mai napig homály fedi. Közismert az a felfogás, hogy az egytől négyig terjedő pontok, valamint a IIV, VII, IV és VI számok az officinák jelzésére szolgáltak volna, továbbá, hogy a VII és VI számok téves tükörképei lennének a IIV és IV számoknak. A kérdés közelebbi vizsgálata céljából egy összesítés készült arról, hogy milyen a verdejelek mennyiségi megoszlása. (Azok a példányok, melyeknek csak egyik oldalán – elő- vagy hátlapon – van jel, mindig a jellel ellátottak közé kerültek besorolásra. Ezeknek a mennyisége mintegy 6–8%.) Az összesített és csoportosított eredmények a 2. táblázatban láthatók. A rendszerezés hátlaptípusok, jelek és azok mennyiségi megoszlása szerint történt. Mivel a feldolgozott leleteknek is csak egy kis része írja le pontosan a pénzeken levő jeleket, hogy nagyobb adatmennyiség álljon rendelkezésre, felhasználásra kerültek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében levő érmék is.*

A 2. táblázatból az alábbi következtetések látszanak kézenfekvőnek: Összességében a jelek megoszlása viszonylag pontos szabályszerűséget mutat. A négyféle számmal ellátott veretek mindegyikéből közel azonos mennyiség (50 db) találtatott. A pontokkal ellátott veretek mennyisége egyenként ennek több mint

*Az adatok rendelkezésre bocsátásáért ezúton is köszönetet mond a szerző, dr. Biró Tiborné muzeológusnak.

⁵⁴ Répási Gy.: NK 50–51 (1951–52) 58

1. táblázat

GALLVS és VOLVSIANVS antoninianusainak megoszlása a provinciák és emissiók szerint
(feldolgozott leletek összesítése)

RIC szám	Pannónia db	Britannia db	Germania db	Gallia db	Hispania db	Illyricum db
I. emissió						
40	4	12	6	5	2	3
43	3	8	1	—	—	—
44	11	9	5	—	—	3
45	4	3	1	—	—	—
46	12	7	1	2	1	4
183	—	3	—	—	—	—
II. emissió						
32	71	50	24	18	12	4
34 A	48	46	18	20	14	2
39	58	49	15	14	14	5
167	94	76	17	12	20	6
184	65	48	18	18	24	7
171–76	10	23	10	3	7	9
182	55	37	28	10	14	5
III. emissió						
33	51	62	24	22	12	22
37	85	66	20	27	11	30
41	63	89	27	16	20	59
34	12	28	3	4	5	11
38	34	28	11	—	2	27
42	68	22	8	5	5	9
168	89	60	18	11	11	73
179	96	84	32	10	19	49
186	18	37	11	11	11	16
169	36	28	7	4	8	46
180	46	35	14	8	11	13
187	36	29	7	9	7	15
IV. emissió						
				10	13	3
31	66	22	16	8	20	11
48a	44	27	22	8	6	3
140	38	31	23	24	14	8
141	61	32	23	8	14	4
166	35	29	20	14	11	10
Viminacium						
69	129	48	12	19	6	158
70	108	68	23	24	11	327
71	132	71	30	27	18	246
72	127	65	23	19	7	336
205	118	67	14	14	8	190
206	109	45	25	29	6	226
Antiochia						
Gallus	602	29	15	15	189	101
Volusianus	85	3	7	2	41	26

a duplája. (Osztályonkénti átlag 111 db.) A jel nélküliek száma pedig kétszerese az előbbinek (199 db). Ilyen szabályszerűséget nehéz a véletlennek tulajdonítani! Épp így nehezen állja meg a helyét az a korábbi nézet is, miszerint a VII és VI számok téves tükörkép-veretei a IIV és IV számoknak. Ennek pedig következménye, hogy a négy officina feltételezése is kérdésessé válik. A négy officina létezésének ellene szól az is, hogy szabályos mennyiségű érmen (negyedrézén) semmiféle jel nem található.

A 2. táblázat csoportbeosztásának másik szempontja a különböző hátlapú érmék jelek szerinti korrelációja, azaz hogy azonos jelekkel ellátott különböző hátlapfeliratról százalékos összetételre közel

2. táblázat
Gallus és Volusianus antiochiai vereiteinek megoszlása verdejelek szerint
(A gorsiumi, korongi, kistormási, felsőtengelici, smederevoi, tullni leletek, valamint a M.N.M. gyűjteményének összesítése)

Hátlap típusa	Nº R.I.C.	Jel nélkül	.	..	...		IIIV	VII	IV	VI	Összes	Ebből Volusianus
Adventus	79, 214, 225	26	2	6	1	3	-	2	2	3	45	6
Mars	84, 85, 219, 220, 228	55	-	9	-	3	2	2	-	2	73	12
Aequitas	80, 215	31	10	16	19	6	7	8	3	7	107	14
Felicitas	82, 216-7	29	13	14	11	9	6	9	5	4	100	6
Saeculum	90-91, 222, 235-6	8	3	12	5	9	2	4	4	5	51	12
Victoria	93-5, 222A, 223, 238-9	9	4	9	13	10	4	7	2	3	61	11
Iuno	83, 218	14	15	10	8	9	3	5	22	11	97	4
Pax	86, 230-1	11	9	15	14	19	6	4	2	3	83	17
Roma	89, 221, 234	4	8	16	9	13	5	6	4	6	71	11
Uberitas	92, 237	10	16	32	24	34	7	7	10	6	146	26
Egyéb		2	3	-	-	1	-	1	-	-	7	4
Összesen		199	84	142	104	116	42	55	54	50	846	X
Ebből Volusianus		32	8	20	17	17	9	10	9	7	X	123

azonos mennyiségek találhatók. Ennek egyik jellemző példája az Adventus- és a Mars-típusok mennyiségének a jelek szerinti egyezése. Korrelatív továbbá az Aequitas a Felicitasszal, a Victoria a Saeculummal stb. Nehezen sorolható bárhova is a Iuno-típus, a kiugróan nagy mennyiségben előforduló IV jel miatt (22 db).

Az Adventus- és Mars-típusoknál a jel nélküliek közel 70%-ot, az Aequitas–Felicitas-típusnál 30%-ot, a Victoria–Saeculumnál már csak 15%-ot, míg a PAX–ROMA–VBERITAS hátlap-típusoknál már csak 8%-ot tesznek ki. Ha feltételezzük, hogy a jelek bevezetésére a császárok trónra lépésének nem a kezdetén, hanem később került sor, akkor a fenti sorrend komoly utalást jelenthet az emissiók sorrendjére vonatkozóan. Ekkor az emissiók sorrendje a fenti felsorolást követheti. Valószínűtlen az az elképzelés, hogy minden emissióba valamennyi hátlati típus beletartozzon. Ha ehhez még feltételezzük, hogy a pontok és számok az „officinák jelzésére” szolgáltak volna, akkor ebből következne, hogy minden officina minden hátlatípust is kibocsátott volna, ami végképp kaotikus állapotot jelentene a római verdék precíz, rendszerezett munkájával ellentétben.

Végeredményben leszögezhetjük, hogy az egytől négyig terjedő pontok és római számok az antiochiai vereteken nagy valószínűséggel nem az officinák sorszámanak jelzésére szolgáltak, hanem valamilyen eddig ki nem derített belső rendszer jelei voltak.

Az antiochiai veretű antoninianusok emissióira sokkal inkább utalhatnak a pénzekben levő jelek, illetve azok hiánya, mint egyéb tényezők.

Végezetül pedig hadd álljon itt még egy érdekes adatsor.

A leletek összességében és a MNM gyűjteményében összesítve a következő megoszlást mutatja a két császár nevére vert pénzek aránya.

Hátlatípus	Gallus db	Volusianus db	Megoszlási arány
ADVENTVS	62	9	6,88
AEQVITAS	189	23	8,21
FELICITAS	157	11	14,2
IVNO	152	12	12,6
MARS	104	24	4,33
PAX	99	27	3,66
ROMA	92	19	4,84
SAECVLVM	62	15	4,13
VBERITAS	174	40	4,35
VICTORIA	87	19	4,57
Egyéb	29	9	3,22
Összesen:	1207	208	5,802

A Felicitas- és a Iuno-típusok aránya erőteljesen eltér az összes többitől. Ennek magyarázata nagy valószínűséggel a következő: A RIC 217 csak stílusában különbözik a RIC 205-től, korábban mindegyik pénzt a C. 32 írta le. Úgyszintén a RIC 218 is csak stílusra tér el a RIC 209-től, mivel ezeket a C. 38-cal jellemezték. Ha a „hiányzó” mintegy 33 db Volusianus érmet „korrekcióba” vesszük, pontosan adódik, hogy Gallus nevére kereként ötször annyi antoninianust vertek Antiochiában, mint Volusianus számára. Ha ez egyúttal officinabeosztást is jelent – és miért ne készülhettek volna a két császár pénzei külön verdékben – akkor épp öt Gallus officinára jut egy Volusianus officina.

A fenti megfontolások nem megfellebbezhetetlen és végleges eredmények, de az az előnyük megvan, hogy olyan nagy mennyiségű adatból adódtak, amellyel az eddigiekben kutatók nem dolgoztak. Így a belőlük levonható következtetések is általánosabb érvényűnek tekinthetők. Igaz, hogy a fenti megállapítások elsősorban nem történeti megfontolásokból, hanem pusztán számokból adódtak, de a számok – tények. Vita esetén pedig a tényekkel szemben csak tényeket lehet felsorakoztatni.

Óvári Ferenc

ÜBER DIE SILBERMÜNZENPRÄGUNG VON GALLUS UND VOLUSIANUS

Verfasser stellte anhand reichhaltiger Funde aus dem dritten Jahrhundert ein Zahlenmaterial über die Antoninianen der Kaiser Gallus und Volusianus. Dieses läßt sich nach je einer mathematischer Regelmäßigkeit (1) und (2) beschreiben, wobei N die Zahl der Antoninianen in den Funden und n die deren Typenvarianten bedeuten. Die verwendeten Funde sind im Literaturverzeichnis 18–54 angeführt.

Die Untersuchung der Verstreuung der in der Stadt Rom geprägten Antoninianen in den verschiedenen römischen Provinzen läßt darauf schließen, daß aus der zweiten und vierten Emission nur sehr wenig auf den Balkan gelangte, während in anderen Provinzen diese sich sehr verbreitet haben. Gleichzeitig ist festzustellen, daß Prägungen aus Viminacium in Moesien enorm stark vertreten sind (RIC von 69 bis 72 und 205, 206). Das spricht einerseits für die Herkunft obiger Münzen aus Viminacium, andererseits macht es wahrscheinlich, daß die dritte Emission in der Stadt Rom der zweiten vorangegangen ist. In Moesien und teilweise auch in Pannonien wurden die größtenteils mangelnden zweiten und vierten Emissionen in Rom durch die Produkte aus der produktionsmäßig stark ausgelegten Prägestätte in Viminacium ersetzt.

Die eingehende Untersuchung der Silbermünzen aus Antiochien und die regelmäßige quantitative Verteilung der an diesen vorhandenen Zeichen lassen darauf schließen, daß letztere nicht für die Bezeichnung der Offizinen gebraucht wurden. Die Verteilung der Muster ohne Zeichen (etwa 25%) nach den reversen Typen kann Hinweise auf die Reihenfolge der Emissionen in Antiochien geben. Aufgrund dieser kann angenommen werden, daß die Typen ADVENTVS und MARS in die erste Emission, die Typen AEQVITAS und FELICITAS in die zweite, die Typen VICTORIA, SAECVLVM und IVNO in die dritte und zuletzt die Typen PAX, ROMA und VBERITAS in die vierte einzureihen sind. Das Verhältnis der Antoninianer der Kaiser Gallus und Volusianus beträgt 5:1. Das spricht mit großer Wahrscheinlichkeit für das Bestehen von sechs Offizinen.

Siscia-problémák

A Duna-vidék III. századi pénzforgalmában – a viminaciumi verde bezárását követő átmeneti időszak után – 262-ben, a sisciai verde megnyitásával új korszak kezdődött. A numizmatikai elemzések ebben a korszakban, amikor a történeti források a korábbinál is szűkszavúbbak, az epigráfiai adat kevés, éppen olyan jelentősek a történeti kutatások számára, mint a 249–258 időszakban.¹ A sisciai verde szerepe a birodalmi és a helyi pénzforgalomban sokkal összetettebb, semhogy egyetlen cikkben összefoglalható lenne, másfelől sokkal több a megoldatlan részprobléma, semhogy nagyobb összegezés feltételei adottak lennének. A következőkben a fenti cím alatt a verde tevékenységét részleteiben elemző tanulmányok sora tesz kísérletet egy megírandó monográfia előkészítésére.

I. GALLIENUS SISCIAI PÉNZVERÉSE

50 éve, 1931-ben jelent meg Alföldi András első közleménye a sisciai pénzverdéről, amely Gallienus pénzeit máig érvényes módon meghatározta.² A sisciai verdéből származó pénzeket R. Göbl szinte változtatás nélkül, a beosztást tovább finomítva vette át.³ Egyik szerző sem azonosította az általa sisciaiinak tekintett érmeiket Cohen és a RIC megfelelő érmeivel. Ennek hiánya nagymértékben megnehezítette a Gallienus-kori pénzforgalom elemzését: más a sisciai verde érmeinek aránya azoknál a szerzőknél, akik a sisciai érmeiket csak Alföldi alapján írták le,⁴ mint akik a már 1931-ben elavult Webb-féle RIC-kötetet használták.⁵

A Gallienus-kori pénzforgalom vizsgálatának tehát előfeltétele a különböző feldolgozások egyeztetése. Sajnos ez mindazokban az esetekben, amikor az érem-meghatározás csak a RIC alapján történt, csak korlátozottan lehetséges. Ez az összeállítás ugyanazon a számon közli a FELICI AET és a FELICIT AET (RIC 564), a FELICI AVG, a FELICIT AVG és a FELICITAS AVG (RIC 565), a FORTVNA RED és a FORTVNA REDVX (RIC 572), a PROVI AVG, a PROVID AVG és a PROVIDENT AVG (RIC 580), a SPES PVB és a SPES PVBICA (RIC 584) érmeiket, amelyek egy része – Alföldi meghatározása alapján – nem a sisciai verdében készült (FELICIT AET, FELICIT AVG, FORTVNA REDVX, PROVID AVG). A RIC alapján adott meghatározásoknál sok esetben nemcsak az nem ellenőrizhető, hogy valóban sisciai éremről van-e szó, de az sem, hogy melyik periódusba, *emissió*ba sorolható.

A nehézségek azonban nemcsak a RIC pontatlanságából és abból a körülményből származnak, hogy sisciaiinak jelölt nem oda tartozó érmeiket, másokat viszont kihagyott, de néhány esetben helyesbítésre szorulnak Alföldi meghatározásai és Göbl besorolásai is.

¹ Fitz J.: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts. Budapest–Bonn, 1978, I–II. köt.

² Alföldi A.: Siscia. Vorarbeiten zu einem Corpus der in Siscia geprägten Römermünzen. I. Die Prägungen des Gallienus. Budapest, 1931, 35 p., 7 t.

³ R. Göbl: Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit. V/2. Gallienus als Alleinherrscher. NZ, LXXV, 1953, 23–27.

⁴ Barcsay–Amant Z.: A komini éremlelet. The Hoard of Komin. DissPann, II/5, 1937, XLI–XLIV. t.; T. Pekáry: Die Fundmünzen von Vindonissa von Hadrian bis zum Ausgang der Römerherrschaft. Brugg, 1971, 48.

⁵ W. Hahn: Carnuntum. Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich, III/1, 1976, 101, 103.

a) A versek

Alföldi az előlapok császárportréinak jelzésénél a részletekre nem volt tekintettel. A jobbra tekintő császárfej jelzése egyetlen eset kivételével (9. sz. AEQTAS AVG) , holott a hivatkozott képes táblák tanúsága szerint , , ábrázolások fordulnak elő. Az előlnézetben ábrázolt, páncélba öltözött császári mellképet Alföldi következetesen c jellel közölte, holott Siscában a császárt általában két hátra-csüngő szalaggal, azaz c formában ábrázolták. Hasonló eltérések figyelhetők meg a paludamentumos és a többi ábrázolásnál is.

Göbl az aversek mellképeit részletesen és pontosan jelölte, de az általa konstruált fázisok szerint összesítve közölte őket. Ez azonban megtévesztő, és elfedi a valóságos gyakorlatot. Az első fázisban 12 mellkép-típust sorol fel, munkájából az azonban nem ellenőrizhető, hogy milyen mellképek milyen hátlapokkal fordulnak elő. Sőt, azt a tévhitet keltheti, mintha valamennyi hátlap valamennyi mellképpel kiverésre került volna. Az *Aufbau* jellege következtében Göbl nem hivatkozhatott – mint Alföldi – közölt, vagy egy-egy gyűjteményben őrzött érmekre, ezért a nála szereplő, de Alföldinél elő nem forduló típusok létezése nem tekinthető igazoltnak.

b) A sisciai verde érmei

A sisciai verde Gallienus-kori tevékenységének vizsgálatában az alábbi összeállítás szolgál alapul. A táblázat használatához a következő tudnivalók tartoznak:

Avers legendák:	1	GALLIENVS AVG
	2	GALLIENVS PF AVG
	3	IMP GALLIENVS AVG
	4	IMP GALLIENVS PF AVG
	5	IMP GALLIENVS PF AVG GR
	6	SALONINA AVG

Avers képek a szokásos ábrázolásokon kívül:

- bunkó
- tropaion
- L oroszlánbőr
- díszpáncél
- „Ährenkranz”

A revers képei számai megegyeznek Göbl rajzos tábláinak (nem az érmek leírásánál használt, ettől eltérő!) számaival. Göblnél nincs rajza:

275 Császár sceptrummal és parazoniummal jobbra néz, két oldalán pannóniai folyóistenek (Az ide vonatkozó táblázatot lásd a 29–43. oldalon.)

c) Emissiók

Alföldi Gallienus sisciai éremverésében három periódust határolt el, emissiókra bontást azonban a típusok, a császárportrék egymásba mosódó jellege miatt nem kísérelt meg. Göbl átvette a háromperiódusos beosztást, de azokat további fázisokra tagolta. Az I–II. periódusban 3–3 fázist határozott meg (1–3, 4–6), míg a III. periódust a verdejegyek alapján 9 fázisra osztotta (7–15). A fázisok elhatárolása azonban nem maradéktalanul meggyőző. A hétéves korszak túl rövid ahhoz, hogy ilyen sűrűségben a típusok változása nyomon kísérhető lenne, a korszak történeti eseményeiről, amelyek a változásokhoz kiindulást adhatnának, alig tudunk valamit. Göbl fázis-beosztásának indokai sok esetben nem áttekinthetők, vagy esetlegesnek látszanak. Emiatt az emissiók vizsgálatában Göbl eredményeit csak részben lehet figyelembe venni.

Alföldi a típusok vizsgálatában a lehetőségeket szinte maximálisan kihasználta, ezen a téren lényegesen újat megállapításaihoz nem lehet hozzátenni. Az emissiók vizsgálatának azonban vannak még kiaknázatlan területei, ezek révén megvan a lehetőség bizonyos előrehaladásra. Egyfelől az aversek képtípusai azok,

A képhivatkozások, ha nincs megnevezett műre utalás, Alföldi táblára vonatkoznak.

Szám	Érem	Avers		Revers		Jegy	Hivatkozás	COH	RIC	Alf.
		Legenda	Kép	Legenda	Kép					
1.	Ant.	1		ABVNDANTIA AVG	4	-	III. 24	-	-	1
2.	Ant.	1		ADVENTVS AVG	13	-	V. 2	-	551	2
3.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7	-	III. 22, 25, ⁶ 26		553 ⁷	3
4.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7	-	IV. 11 ⁸			3
5.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7	-	IV. 14 ⁹			3
6.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7	-	I. 27		553	4
7.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7	-	II. 6			5
8.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7	-	II. 13			6
9.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7	-	V. 19			7
10.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7	-	V. 12			8
11.	Ant.	1		AEQVIT AVG	7		IV. 11, 14 ¹¹			3
12.	AV	1		AEQVITAS AVG	7	-	VI. 22 ¹²	21	23	1
13.	AV	1		AEQVITAS AVG	7	-	VI. 23	21	23	2
14.	Ant.	1		AEQVITAS AVG	7	-	III. 16	24	159	10

⁶ Alföldi nem említi.

⁷ RIC tévesen COH 20-szal azonosította. Így M. R. Alföldi: Cohen-RIC-Konkordanz I. Antiquitas, I/20, 1978 is.

⁸ Alföldi jeggyel közli, a fényképen ez nem látható.

⁹ Mint az előző jegyzetben.

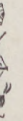
¹⁰ Alföldinél:

¹¹ A két képen nem látható jegy.

¹² A paludamentum csücske látható.

táblázat folytatása

Szám	Érem	Avers		Revers		Jegy	Hivatkozás	COH	RIC	Alf.
		Legenda	Kép	Legenda	Kép					
15.	Ant.	1		AEQVITAS AVG	7	-	I. 25	25	159	11
16.	Ant.	1		AEQVITAS AVG	7	-	II. 4			12a
17.	Ant.	1		AEQVITAS AVG	7	-	V. 20			12
18.	Ant.	1		AEQVITAS AVG ¹³	7	-	Komin 915			9
19.	Ant.	1		ANNONA AVG	16		III. 14 ¹⁴ 34, 35		556	14
20.	Ant.	1		ANNONA AVG	16		I. 3			13
21.	Ant.	1		ANNONA AVG	16		Voetter XXVIII, 39-40	55 ¹⁵	556	14
22.	Ant.	1		ANNONA AVG	17		IV. 8, 9	56	557	15
23.	Ant.	1		ANNONA AVG	17		I. 31	57	557	18a
24.	Ant.	1		ANNONA AVG	17		II. 5	57	557	17
25.	Ant.	1		ANNONA AVG	17		II. 32			16
26.	Ant.	1		ANNONA AVG	17		II. 11			18
27.	Ant.	1		ANNONA AVG	17	— ¹¹	Carnuntum 4639			-
28.	Ant.	1		APOLLINI CON AVG	22		IV. 22 ¹²		558 ¹⁷	19
29.	Ant.	1		BON EVEN AVG	28		I. 9		560	20
30.	Med. ¹⁸	1		DEO AVGVSTO	38		V. 26	148 ¹⁹	28 ¹⁹	1
31.	Ant.	1		DIANAE CONS AVG	47		IV. 21			21
32.	Ant.	1		FELIC AVG	52		III. 31			22

33.	Ant.	1		FELICI AET	57	III. 17, 18, IV. 4	180	185	27
34.	Ant.	1		FELICI AET	57	I. 28		564	28
35.	Ant.	1		FELICI AET	57	V. 17		564	29
36.	Ant.	1		FELICI AVG	52	III. 30, IV. 2	181	565	23
37.	Ant.	1		FELICI AVG	52	I. 21, 22		565	24
38.	Ant.	1		FELICI AVG	52	II. 8		565	25
39.	Ant.	1		FELICI AVG	52	II. 22			-
40.	Ant.	1		FELICI AVG	57	III. 19		565	26
41.	Ant.	1		FELICITAS AVG	52	IV. 1		566 ²⁰	30
42.	Ant.	1		FELICITAS SAECVLI	52	V. 1	-	-	31
43.	Ant.	1		[FELIX ADVENT] VS AVG	58	III. 23			117
44.	Med.	3 ²¹		FIDES EXERCITVS	60	V. 27, 28	224	108 ²²	2
45.	Ant.	1		FIDES MIL	61	IV. 24	-	-	36
46.	AV	5		FIDES MIL	63 ²³	VI. 20	-	-	4
47.	Ant.	1		FIDES MIL	63	IV. 27	-	-	35

¹³ Alföldi a komini éremletről idézi, de AEQTAS AVG legendával.

¹⁴ Alföldi nem említi.

¹⁵ M. R. Alföldi, i. m. RIC 557-tel azonosítja tévesen.

¹⁶ Alföldinél

¹⁷ RIC $\frac{1}{3}$ jelet is ad.

¹⁸ Alföldi szerint AE, Göblnél AV. COH és RIC is AV.

¹⁹

²⁰

²¹ Alföldi nem közöl avers-legendát, emiatt nála GALLIENVS AVG értendő, ami a hivatkozott kép alapján téves.

²² Valerianus és Gallienus közös uralkodásának érmei közé sorolja.

²³ Göblnél tévesen 66. kép.

táblázat folytatása

Szám	Érem	Avers		Revers		Jegy	Hivatkozás	COH	RIC	Alf.
		Legenda	Kép	Legenda	Kép					
48.	AV	1		FIDES MIL	66 ²⁴		VI. 29, 30, 31, 32	226	38	3
49.	AV	5		FIDES MILITVM ²⁵	63		VI. 19	—	—	5
50.	AV	1	L *	FIDES MILITVM	63 ²⁶		VI. 33	233	447 ²⁷	6
51.	Ant.	1		FIDES MILITVM	63		IV. 28	246	571	32
52.	Ant.	1		FIDES MILITVM	63		IV. 19			32
53.	Ant.	1		FIDES MILITVM	63		Voetter XXIX, 67, 68,	247	571	33
54.	Ant.	1		FIDES MILITVM	66		IV. 23, 30		571	34
55.	Ant.	1		FIDES MILITVM	66		IV. 29			34
56.	Ant.	1		FORTVNA RED	73		Voetter XXX, 12, 26	265 ²⁸	572 ²⁹	37
57.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a	Voetter XXX, 11, 31			37
58.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a	Voetter XXX, 12, 31		572	37
59.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a	Voetter XXX, 12, 27		572	37
60.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a	Voetter, XXX, 13, 27	267	572	38
61.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a	II. 9	267	572	39
62.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a		265		37
63.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a	Voetter XXX, 12, 30	265	572	37
64.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a	Voetter XXX, 12, 28		572	37
65.	Ant.	1		FORTVNA RED	73	<u>—</u> ^a	Voetter XXX, 12, 29		572	37

66.	Ant.	1	o	FORTVNA RED	73	<u>* s</u>	I. 32	572	38
67.	Ant.	1	◇	FORTVNA RED	73	<u>u </u>	Voetter NZ, XXXXIII 98	572	37
68.	Ant.	1	◇	FORTVNA RED	73	<u>u </u>	Voetter NZ, XXXXIII 98	572	37
69.	Ant.	1	o	FORTVNA RED	73	<u>u </u>	Komin 929	572	38
70.	Ant.	1	◇	FORTVNA RED	73	<u># u</u>	Komin 918		37
71.	AV	1	◇	FORTVNA REDVX	72		VI. 21	278 ³⁰ 105 ³¹	7
72.	Ant.	1	◇	IO CANTAB	88		III. 4, 6, 7, 9, 10	339 573	40
73.	Ant.	1	o	IO CANTAB	88		I. 5, 7, 14, 15	340 573	42
74.	Ant.	1	o	IO CANTAB	88				44
75.	Ant.	1	◇	IO CANTAB	88		II. 16, 18		45
76.	Ant.	1	o	IO CANTAB	88		II. 29		41
77.	Ant.	1	o	IO CANTAB	88		V. 24		43
78.	Ant.	1	◇	IOVI PROPVGNATORI	98		IV. 33	386 ³² 214	46
79.	Ant.	1	o	LIB AVG	136	<u>s </u>	IV. 12	558 227	47
80.	Ant.	1	o	LIBERO P CONS AVG	206		IV. 17, 20	586 574 ³³	48

²⁴ Göblnél tévesen 63. kép.

²⁵ Göbl nem ismeri a jelek felcserélése miatt az éremre vonatkozó b betű a 25. oldalon lemaradt).

²⁶ Göblnél tévesen 66. kép. Göbl tévedésből hasonló érmet közöl FIDES MIL revers-szel (a nem létező érem a 25. jegyzetben említett felcserelésből származott, a FIDES MIL hátlaphoz egy téves a betű került).

²⁷ RIC tévesen Mediolanumhoz vette.

²⁸ COH 266 = RIC 572A ◇ érmet közöl. Alföldi nem vette fel.

²⁹ Ld. az előző jegyzetet.

³⁰ COH tévesen o formában írja le.

³¹ RIC tévesen COH 275-tel azonosította.

³² COH 386 tévesen.

³³ RIC 574 — jegyet is közöl.

táblázat folytatása

Szá	Érem	Avers		Revers		Jegy	Hivatkozás	COH	RIC	Alf.
		Legenda	Kép	Legenda	Kép					
81.	Med.	3		XX COS... MARINIANO	274			603		5
82.	AV	1		MARTI PROPVGNATORI	157			627	58 ^{3,4}	8
83.	Ant.	1		MARTI PROPVGNATORI	157		IV. 32	628		49
84.	Ant.	1		MARTI PROPVGNATORI	157		I. 30	629	240	49a
85.	Ant.	1		NEPTVNO CONS AVG	169	$\frac{1}{s}$	IV. 16	—	—	50
86.	Ant.	1		ORIENS AVG	148	$\frac{x}{1}$	V. 4	—	—	51
87.	Ant.	1		ORIENS AVG	148	$\frac{s}{1}$	V. 5			51
88.	AVQ	1		PAX AVG ^{3,5}	151		VI. 26 ^{3,6} , 27	724		9
89.	Ant.	1		PAX AVG	151		IV. 3, V. 3 ^{3,7}	727	575	64
90.	Ant.	1		PAX AVG	151		Voetter XXVIII 53, 54	728	575	64a
91.	Ant.	1		PAX AVG ^{3,5}	151		Voetter XXVIII 52, 54		575	65
92.	Ant.	1		PAX AVG	151					66
93.	Ant.	1		PAX AVG	151		V. 18 ^{3,8}		— ^{3,9}	67
94.	Ant.	1		PAX AVG	151 ^{4,0}	$\frac{s}{1}$	III. 28, IV. 7, 34 ^{4,1}	727	575	64
95.	Ant.	1		PAX AVG	151	$\frac{z}{1}$	Komin 920		575	64
96.	Ant.	1		PAX AVG	151	$\frac{1}{s}$	Komin 920			64
97.	Ant.	1		PAX AVG	151	$\frac{s}{1}$	IV. 13, 35	727	575	64
98.	Ant.	1		PAX AVG	151	$\frac{s}{1}$	I. 34		575	64a

99.	Ant.	1	o	PAX AVG	151	$\frac{2}{1} \frac{1}{1}$	Baldersdorf	546	575	—
100.	Ant.	1	$\diamond$	PAX AVG	151	$\frac{2}{1} \frac{1}{1}$			575	65
101.	Ant.	1	☿	PAX AVG	151	$\frac{2}{1} \frac{1}{1}$	II. 33			66
102.	Med.	4	$\diamond$	PAX AVG ⁴²	156		V. 25	745 ⁴³	147	3-4
103.	Ant.	1	$\diamond$	PAX AVG	156		III. 32, IV. 10 ⁴⁴	746	577	61
104.	Ant.	1	$\diamond$	PAX AVG	156		III. 2 ⁴⁴ , 21	746	577	61
105.	Ant.	1	o	PAX AVG	156		I. 8 ⁴⁵	747	577	59
106.	Ant.	1	o	PAX AVG	156		I. 19 ⁴⁶	747	577	59
107.	Ant.	1	o	PAX AVG	156	$\frac{4}{3}$	I. 20 ⁴⁸			60

³⁴ RIC tévesen: MARTI PROPVGNATORI.

³⁵ Göbl nem említi.

³⁶ Alföldi nem említi.

³⁷ Alföldi nem említi.

³⁸ Alföldi tévesen V. 18 képre hivatkozik.

³⁹ COH 729 = RIC 575 ☿ ☿ közöl.

⁴⁰ Göbl tévesen 150 képszámot adott (jobbba tartó Mars).

⁴¹ Alföldi nem említi.

⁴² Göbl nem említi.

⁴³ Ezüstnek írja le.

⁴⁴ Alföldi a 61. számon leírt (☿ -nak jelzett) érmekeket részben az I. (III. 2. kép), részben a II. periódusba (III. 21, 32, IV. 10) osztotta. A kettéválasztás mind az avers-, mind a revers-képek alapján indokolható, de Alfölditől kissé eltérően. Az avers-képek határozottan elválnak $\diamond$ és $\diamond$ típusokra. Eltérés figyelhető meg a revers-képeken is. Az első averstípus hátlapjain Pax trónusán nincs keresztfa, a másodikikon jól megfigyelhető.

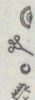
⁴⁵ Pax trónusa keresztfa nélkül.

⁴⁶ Pax trónusa keresztfával.

⁴⁷ Alföldi $\frac{1}{3}$ jeggyel közli és azt C-nek értelmezve az A-B jegyek közé sorolja (18. oldal). Ez azonban valószínűtlennek látszik. Attól kezdve, hogy az officina-jegyek felleptek, az érme hátlapi típusai már nem cserélődtek. PAX AVG hátlapok officina-jegyekkel a 151 képtípussal kerültek kiverésre. Az érmet típusa alapján Alföldi is a katalógusrészben nem a kései III., hanem a II. periódusba osztotta. Lehetséges, hogy az officina-jegyek tekintett fordított C inkább G-nek olvasandó és tévesen vert éremnek tekintendő (PAX AVGG?).

⁴⁸ Pax trónusán keresztfa.

táblázat folytatása

Szá	Érem	Avers		Revers		Jegy	Hivatkozás	COH	RIC	Alf.
		Legenda	Kép	Legenda	Kép					
108.	Ant.	1		PAX AVG	156		II. 25 ⁴⁹			62
109.	Ant.	1		PAX AVG	156		V. 16 ⁵⁰		577	63
110.	AV	1		PAX AVG	158		VI. 25			10
111.	AV	1		PAX AVG	158					11
112.	AVQ	1		PAX AVG	158		VI. 28	740	115	12
113.	AEQ	2		PAX AVG	158		VIII. 35			13
114.	Ant.	1		PAX AVG	158		III. 3	741	576	52
115.	Ant.	1		PAX AVG	158		I. 1, 2 ⁵²		576	54
116.	Ant.	1		PAX AVG	158		II. 1, 3		576	55
117.	Ant.	1		PAX AVG	158		V. 22 ⁵³		576	56
118.	Ant.	1		PAX AVG	158		II. 20 ⁵⁴			-
119.	Ant.	1		PAX AVG	158		II. 30, 31 ⁵⁵			53
120.	Ant.	1		PAX AVG	158		II. 35			58
121.	Ant.	1		PAX AVG	158		V. 21	742	576	57
122.	Ant.	1		PAX PVBLICA	156		III. 5	773	260	68
123.	Ant.	1		PIETAS AVG	168		I. 36		578	69
124.	Ant.	1		PM TP C V PP	177		II. 2	-	-	70
125.	Ant.	1		PM TRP COS (VI?) PP	176		I. 18		548 ⁵⁷	71
126.	AV	1		PM TP VII COS PP	275		VI. 34, 35	828 ⁵⁸	18 ⁵⁸	14

127.	Ant.	1	◇	PM TP VII COS PP	275	IV. 31	829	549 ⁵⁹	73
128.	Ant.	1	◇	PM TRP VII COS PP	182	III. 20	—	—	72 ⁶⁰
129.	Ant.	1	◇	PM TRP XII[I] C VI PP	80	IV. 18	—	—	76
130.	Ant.	1	◇	PM TRP XVI COS VII	190	Voetter XXX, 12, 17	—	550	74 ⁶¹
131.	Ant.	1	◇	PM TRP XVI COS VII	190	—	852	550	75
132.	Ant.	1	◇	PM TRP XVI COS VII	190	V. 9	851	550	74
133.	Ant.	1	◇	PM TRP XVI COS VII	190	V. 6	851	550	74
134.	Ant.	1	◇	PM TRP XVI COS VII	190	—	—	—	74
135.	Ant.	1	◇	PM TRP XVI COS VII	190	Voetter NZ, XXXIII 98	—	—	74
136.	Ant.	1	◇	PM TRP XVI COS VII	190	—	—	—	74
137.	Ant.	1	◇	PROVI AVG	191	Voetter XXIX. 69	854	580	77
138.	Ant.	1	◇	PROVI AVG	191	I. 35 ⁶²	855	580	78
139.	Ant.	1	◇	PROVI AVG	191	Komin 932	—	—	77

⁴⁹ Pax trónusa keresztfa nélkül.

⁵⁰ Pax trónusán keresztfa.

⁵¹ A bal vállnál ruha szegélye.

⁵² A bal vállnál ruha szegélye.

⁵³ Alföldi nem említi.

⁵⁴ Alföldi nem említi sem a képet, sem a típust.

⁵⁵ Alföldi a két képet nem említi.

⁵⁶ Alföldinél

⁵⁷ RIC és tévesen PM TR P COS II körirat.

⁵⁸ COH és RIC tévesen PM TRP VII COS PP-nek írja le.

⁵⁹ Ld. az előző jegyzetet.

⁶⁰ Alföldi tévesen PM TP VII COS PP-t ír le.

⁶¹ Alföldi tévesen PM TRP XVI COS VII PP-t ír le.

⁶² Alföldi tévesen ide vette az I. 33 képet is. Ennek III gye van.

táblázat folytatása

Szám	Érem	Avers		Revers		Jegy	Hivatkozás	COH	RIC	Alf.
		Legenda	Kép	Legenda	Kép					
140.	Ant.	1		PROVI AVG	191	<u>II</u>	IV. 25, 26		580	77
141.	Ant.	1		PROVI AVG	191	<u>II</u>	I. 33 ⁶³		580	78
142.	Ant.	1		PROVI AVG	191	<u>II</u>				78
143.	Ant.	1		PROVI AVG	191	<u>II</u>	II. 26		580	79
144.	Ant.	1		PROVI AVG	191	<u>II</u>	V. 13 ⁶⁴			79a
145.	Ant.	1		PROVI AVG	191	<u>II</u>	Carnuntum 4662		580	-
146.	Ant.	1		PROVIDEN AVG	191		IV. 15	872	580	80
147.	Ant.	1		PROVIDEN AVG	191		I. 23, 24		580	81
148.	Ant.	1		PROVIDEN AVG	191		II. 7			83
149.	Ant.	1		PROVIDEN AVG	191		II. 17, 24			82
150.	Ant.	1		PROVIDEN AVG	191		V. 14	⁶⁵	580	84a
151.	Ant.	1		PROVIDEN AVG	191		Voetter XXVIII, 55, 60			84b
152.	Ant.	1		PROVIDEN AVG	191		II. 10			84
153.	Ant.	1		RECTOR ORBIS	199		Abb. 5	-	-	85
154.	Ant.	1		RESTITVTOR ORBIS	180 ⁶⁶		Voetter XXX, 54			85a
155.	Ant.	1		SALVS AVG	205		V. 7	934	581	86
156.	Ant.	1		SALVS AVG	205		Voetter XXX, 13		581	87
157.	Ant.	1		SALVS AVG	205		II. 27, 28 ⁶⁷			88

158.	Ant.	1	♣	SALVS AVG	205	II. 34	581	91
159.	Ant.	1	◇	SALVS AVG	205	* _	581	86
160.	Ant.	1	◇	SALVS AVG	205	Voetter XXX, 12, 22	581	86
161.	Ant.	1	◇	SALVS AVG	205	Voetter XXX, 12, 25	934	88
162.	Ant.	1	◇	SALVS AVG	205	Voetter XXX, 14, 25	581	86
163.	Ant.	1	♣	SALVS AVG	205	Voetter XXX, 12, 23	581	87
164.	Ant.	1	♣	SALVS AVG	205	I. 29	581	90
165.	Ant.	1	◇	SALVS AVG	205	II. 12	581	86
166.	Ant.	1	♣	SALVS AVG	205	Voetter XXX, 12, 24	581	87
167.	Ant.	1	◇	SALVS AVG	205	Voetter XXX, 13, 24	581	86
168.	Ant.	1	♣	SALVS AVG	205	Voetter XXX, 4, 5	581	87
169.	Ant.	1	♣	SALVS AVG	205	Komin 933	581	89
170.	Ant.	1	◇	SALVS AVGVSTI	203	V. 23	276	92
171.	Ant.	1	◇	SISCIA AVG	211	VII. 27, 28	582	96a
172.	Ant.	1	◇	SISCIA AVG	212	Voetter XXVIII, 1, 2	582	93
173.	Ant.	1	♣	SISCIA AVG	212	III. 11	977	94
174.	Ant.	1	◇	SISCIA AVG	212	I. 16, 17	976	95
						II. 19	582	

⁶³ Alföldi verdejegy nélkülinek vette.

⁶⁴ Alföldi nem említi.

⁶⁵ M. R. Alföldi, i. m. 873-nak jelezte, de a típus eltérő.

⁶⁶ Göbl a 8. fázis leírásában 284 számot adott, ennek azonban Konkordanzlistájában nincs megfelelője.

⁶⁷ Alföldi II. 26 képre utal, ez azonban PROVI AVG érem.

táblázat folytatása

Szám	Érem	Avers		Revers		Jegy	Hivatkozás	COH	RIC	Alf.
		Legenda	Kép	Legenda	Kép					
175.	Ant.	1	o 	SISCIA AVG	213		I. 11, 12, 13		582	96
176.	Ant.	1	◇ 	SPES PVB	217		VII. 20		584	96b
177.	Ant.	1	◇ 	SPES PVBLICA	85		III. 13, 15	996	584	97
178.	Ant.	1	o 	SPES PVBLICA	85		I. 4	995	584	98
179.	Ant.	1	◇ 	SPES PVBLICA	85		II. 21		584	99
180.	Ant.	1	o 	SPES PVBLICA	85		V. 15			100
181.	Ant.	1		VICTOR AVG	236		IV. 5			101
182.	AV	1	◇ 	VICTORIA AVG	231		VI. 24	1091	79	15
183.	Ant.	1	◇ 	VICTORIA AVG	235		V. 10	1075	587	102
184.	Ant.	1	◇ 	VICTORIA AVG	235		Voetter XXX, 12, 31		587	102
185.	Ant.	1	◇ 	VICTORIA AVG	235		Voetter XXX, 12, 33		588	102
186.	Ant.	1	o 	VICTORIA AVG	235		Voetter XXX, 13, 33		588	103
187.	Ant.	1	◇ 	VICTORIA AVG	235		Voetter XXX, 12, 34		588	102
188.	Ant.	1	o 	VICTORIA AVG	239 ⁶⁸		I. 26	-	-	105
189.	Ant.	1	o 	VICTORIA AVG ⁶⁹	238		Komin 942			104
190.	Ant.	1	◇ 	VICTORIA AVGVSTI	237		III. 27	-	-	106
191.	Ant.	1	◇ 	VICTORIAE AVG	244		V. 8			107
192.	Ant.	1	 	VIRTVS AVG	163		II. 14	-	-	115

193.	Ant.	1	◇	VIRTVS AVG	245	III. 1	593	113
194.	Ant.	1	◐	VIRTVS AVG	245	I. 6	593 ⁶⁹	114
195.	Ant.	1	◇	VIRTVS AVG	248 ⁷⁰	II. 23	—	109
196.	Ant.	1	◐	VIRTVS AVG	262	Abb. 4	—	108
197.	Ant.	1	◇	VIRTVS AVG	263	III. 12, 29	590	111
198.	Ant.	1	◇	VIRTVS AVG	263	II. 15	590	112
199.	Ant.	1	◇	VIRTVS AVG	264	IV. 6, V. 11	592	110
200.	Ant.	1	◐	VIRTVS AVGVSTI	247	I. 10	—	116
201.	Ant.	6	◐	AEQVITAS AVG ⁷¹	7 ⁷²	Abb. 3	4	70
202.	Ant.	6	◐	CONCOR AET	33	VI. 3	—	4
203.	Ant.	6	◐	CONCOR AVG	33	VI. 6 ⁷³	24	71
204.	Ant.	6	◐	CONCOR AVG	33	VI. 4 ⁷⁴	24	71
205.	Ant.	6	◐	CONCOR AVG	33	Voetter VI. 11	24	71 ⁷⁵
206.	Ant.	6	◐	CONCOR AVG	33	—	—	—
207.	Ant.	6	◐	CONCORDIA AET	33	VI. 1, 2 ⁷⁶	27	2

⁶⁸ Göbl tévesen 349-et adott meg.

⁶⁹ RIC tévesen COH 1263-mal azonosította, amely ◐ -nak felel meg.

⁷⁰ Göbl tévesen 159 képtípust határozott meg.

⁷¹ Göblnél tévesen AEQVIT AVG a legenda.

⁷² Gallienus revers.

⁷³ Alföldi tévesen I. 6 képre hivatkozik.

⁷⁴ Alföldi nem említi. A két típus között nem állapítható meg számottevő különbség.

⁷⁵ RIC — Jegyet is közöl.

⁷⁶ Alföldi tévesen I. 1, 2 képekre hivatkozik.

táblázat folytatása

Szám	Érem	Avers		Revers		Jegy	Hivatkozás	COH	RIC	Alf.
		Legenda	Kép	Legenda	Kép					
208.	Ant.	6		CONCORDIA AVG	33		Voetter XXVIII, 69, 70	28	72	3
209.	Ant.	6		CONCORDIA AVG	33		VI. 11			3
210.	Ant.	6		DIANA LVCIFERA	49		VI. 10 ⁷⁷	38	3 ⁷⁸	6
211.	Ant.	6		IVNO REGINA	108		VI. 18 ⁷⁹	60		7
212.	Ant.	6		IVNO REGINA	108		Voetter XXX, 39, 45		76	7
213.	Ant.	6		IVNO REGINA	108		VI. 18			7
214.	Ant.	6		IVNO REGINA	108		Komin 938			7
215.	Ant.	6		IVNO REGINN	108		Komin 939 ⁸⁰			8
216.	Ant.	6		LVNA LVCIF	144		VI. 9		63	9
217.	Ant.	6		PIETAS AVG	168		VI. 7 ⁸¹	79	79	10
218.	Ant.	6		PIETAS AVG	168		Voetter XXX, 39, 41			10
219.	Ant.	6		PIETAS AVG	168		VI. 14			10
220.	Ant.	6		PIETAS AVG	168		Voetter XXX, 39, 42			10
221.	Ant.	6		PIETAS AVG	168		Voetter XXX, 39, 43			10

222.	Ant.	6		PIETAS AVG	168	$\frac{1}{1}$	Komin 913		10
223.	Ant.	6		PIETAS AVG	168	$\frac{1}{11}$	VI. 15	79	10
224.	Ant.	6		PVDICITIA AVG	197		Komin 940	99	11
225.	Ant.	6		PVDICITIA AVG	197	$\frac{1}{6}$	VI. 12	82	11
226.	Ant.	6		PVDICITIA AVG	197	$\frac{1}{51}$	VI. 13	82	11
227.	Ant.	6		PVDICITIA AVG	197	$\frac{1}{3}$	VI. 17		11
228.	Ant.	6		PVDICITIA ⁸²	198		VI. 5	92	12
229.	Ant.	6		VENVS VICTRIX	227		VI. 8	—	13

⁷⁷ Alföldi tévesen I. 10 képre hivatkozik.

⁷⁸ RIC Rómához sorolja.

⁷⁹ Alföldi tévesen I. 18 képre hivatkozik.

⁸⁰ A leírásban IVNO REGINA olvasható. A közölt legenda Alföldi feljegyzéseiből való.

⁸¹ Alföldi nem említi.

⁸² Alföldinél tévesen PVDICITIA AVG.

amelyek elemzésével sem Alföldi, sem Göbl behatóan nem foglalkozott, és amelyek több esetben időbeli különbségekre engednek következtetni. Másfelől a reversképek és legendák kapcsolatai a Róma városi és más verdék sorozataihoz a sisciai pénzverés időrendjéhez eddig kellően ki nem aknázott lehetőségekkel bírnak. Minden verdének megvannak kisebb-nagyobb számban a csak nála előforduló hátlati legendái (így Sisciában az IO CANTAB, vagy a SISCIA AVG feliratok), ugyanakkor vannak nagyjából azonos időben fellépő közös legendatípusok, amelyek verdék szerint csak a felirat rövidítésében (PROVI AVG, PROVIDEN AVG, PROVIDENTIA AVG stb.) és a revers képtípusában térnek el egymástól. A közös legendatípusok összevetése jelentős mértékben hozzájárul a sisciai érmek időrendjének és emissiókba sorolásának kialakításához.

Az alábbi táblázatok a sisciai (Alföldi–Göbl) periódusok szerint tagolva állítják össze a Sisciával közös érmekeket verdék szerint csoportosítva. Az emissiók számozása, datálása Göbl alapján történt, ugyancsak Göbltől valók a revers képszámok is. A sisciai érmek közül a Róma városi egyezéseket verzál szedés emeli ki.

Verde	. 262 .	. . .	. 263 .	. . .	. 264 .	. . .
Róma		13			14	
	Pax Aug. 151 ⁸³ Annona Aug. 16 Annona Aug. 17 Aequitas Aug. 7				Virtus Augusti 249 Pax Publica 156 Concord Aet. 33	
Med.		4/1			4/2	
		Virtus Aug. 146 Virtus Aug. 260 Pax Augusti 153 Aequitas Aug. 7 Victoria Aug. VIII. 239			Pax Aug. 158 Virtus Aug. 146	
Cyz.		2			3	
		Virtus Augusti 248 Virtus Aug. 146 Aequitas Aug. 7 Pmtrpxiicosvipp 188 Victoria Aug. 231			Pmtrpxiicvipp 187 Virtus Aug. 259 Virtus Augusti 248	
Sis.		I. periódus				
		AEQVITAS AVG 7 ANNONA AVG 16 PAX AUG 158 pmtpcvpp 177 Victoria Aug 231			PAX PVBLICA 156 Pax Aug. 156 CONCORDIA AET 33 VIRTVS AVGVSTI 247 [Virtus Aug. 245] Virtus Aug. 262 Virtus Aug. 263 pmtprcos (vi?) pp 176	

A sisciai I. periódus kezdetén a Róma városi verdének 13. emissiójából származó pénzei már forgalomban voltak. Sisciában ennek az emissiónak megfelelő AEQVITAS AVG és ANNONA AVG hátlapok azonos körirattal és azonos képpel jelentek meg. A PAX AVG legenda is azonos a két verdében, a képek közötti különbség nem jelentős. A Rómában vert 151 számú típuson Pax balra áll,⁸⁴ jobbáiban pálmaág, baljában ferdén tartott sceptrum. A sisciai 158-as típuson a különbség mindössze annyi, hogy Pax balra kilép, a

⁸³K. J. J. Elks: The Eastern Mints of Valerian and Gallienus: The evidence of two new Hoards from Western Turkey. NC, VII/15, 1975, 91–109.

⁸⁴Göbl tévesen a 150. típust adta meg.

sceptum rövid. Ezt az utóbbi érmet Göbl a 3. fázisba sorolta, ami azonban nem látszik valószínűnek. Egyfelől az érmet csak a római 13. emissio megfelelőjének tekinthető, de a típust Sisciában *aureusként* is verték. A kisebb verdékben az *aureus* rendszerint a császár jelenlétére enged következtetni. Az I. periódus elején (Göbl 1. fázisában) Sisciában minden valószínűség szerint vertek aranypénzt (AEQVITAS AVG, Kat. 12), kétséges, hogy a rövid perióduson belül Gallienus két ízben is megfordult volna Pannóniában. Az AEQVITAS AVG aranypénzeket Göbl szerint az 5. fázisban is verték. Alföldi is kétféle averset különböztet meg, az egyiket a bal váll mellett a paludamentum szegélye látszik. Ugyanez figyelhető meg a PAX AVG 158 egyik *aureus*-án. A később vert *aureus*okon ez a szegély sohasem fordul elő, így valószínűnek tekinthető, hogy ez a típus, amelyet Alföldi is korainak tekintett, az I. periódus kezdetére tehető.⁸⁵ Ugyanebben a csoportban Alföldinél még egy *aureus* szerepel, a bal vállon paludamentum-szegéllyel, VICTORIA AVG körirattal, 231 hátlap képpel. A Róma városi 13. emissióban hasonló érmet nem ismerünk (de előfordul ugyancsak 231 típussal a 12. emissióban), viszont Mediolanumban a 4. emissióban VICTORIA AVG VIII körirattal a 239 típus, Cyzicus 2. emissiójában VICTORIA AVG a scisciaival azonos 231 típussal fordul elő. Ezek az analógiák, de különösen a paludamentum jelzés módja valószínűsíti, hogy a VICTORIA AVG aureus Siscia első aranykibocsátásakor készült.

A Róma városi 14. emissio érmei az I. periódus második szakaszában ismerhetők fel. A római emissióra, mint arra Alföldi és Göbl is utaltak, az ülő alakok jellemzőek. Sisciában a PAX PVBLICA legenda és kép tekintetében pontosan követi a rómaiakat, a CONCORDIA AET csak feliratában tér el a római CONCORD AET-től. De ülő alak van a sisicai PAX AVG 156 típuson is (Pax trónusa összekötő léccel, mint a másik két típusnál is), távolabbról a Rómában elő nem fordul SISCIA AVG érmeken. Az ülő-alakos érmek csoportjába nem tartozó VIRTUS AVGVSTI érmei legendái mindkét verdében megegyeznek, a képek is rokon jellegűek. Ezt az érmet Göbl a sisicai 3. fázisba osztotta három VIRTVS AVG éremmel. Az utóbbiak közül a 245-ös típus besorolása az I. periódusba vitathatónak látszik. Az érme előlapján a korona mindkét szalagja hátul lebeg (◇✱), ami a periódushoz tartozó érmeken nem fordul elő, megvan viszont a PAX AVG 156 típusnak abban a csoportjában (Kat. 104), amelyet Alföldi a II. periódushoz tartozónak tekintett. Ez a Virtus-típus bizonyosan egyidős azzal.

A sisciai I. periódushoz az V. és a VI consulatust jelző két éremtípus (PM TP C V PP, PM TR P COS VI PP) és Salonina két érme (DIANA LVCIFERA, CONCORDIA AET) tartoznak. Ezek éppen úgy, mint a két Róma városi emissióból származtatható átvételek arra engednek következtetni, hogy a periódus nem 3 fázisra, mindössze két szakaszra tagolható. A periódushoz tartozó többi, a fentiekben meg nem határozott érmeinek szétválasztásához az avers-típusok adnak további útmutatást:

[illegible]

^{8 5} Alföldi A., i. m. 14, tévesen a VII. táblára hivatkozik a VI. helyett.

Göbl 1. fázisában 3 revers fordul elő több avers-képpel: IO CANTAB, SPES PVBLICA és PAX AVG (158). Hasonlóképpen Göbl 2–3. fázisához tartozó érmeknél SISCIA AVG, PAX AVG (156) és VIRTVS AVG (263) hátlapokat többféle avers-képpel verték. Az I. periódus két szakaszában egyöntetűen mutatkozó hármasság valószínűvé teszi, hogy az officina-beosztás jutott ezen a módon kifejezésre. Ez különösen a második szakasznál szembetűnő. Egy officina verte a SISCIA AVG érmekeket, egy másik a PAX érmekeket, a harmadik a VIRTVS típusokat. A PM TRP COS (VI) PP hátlap talán álló alakos képe alapján a VIRTVS officinában készült, míg Salonina ülő alakos CONCORDIA AET verete a PAX officinához sorolható. Az első szakaszban az IO CANTAB és a PAX AVG (158) feltűnően sok avers-képpel szerepel. Lehetséges, hogy a kevesebb avers-képpel vert SPES PVBLICA officinájához tartozhatott, a típusokat kiegészítve, a PM TP C V PP érem.

A két szakasz a hátlapok tekintetében határozottan – önálló emissióként – elkülönül. Figyelemre méltó, hogy a második szakaszban az avers-képek típusainak száma redukálódott, csak a 3 fő típust verték Gallienus számára. Az avers-képek mellett a kiveret érmek száma is visszaesett. Mindkét szakaszban 10–10 hátlap típust vertek. A két emissio érmei a fentiek alapján (a külön nem említettek feltételeesen) a következőképpen sorolhatók officinákba (zárójelben a komini és a baldersdorfi⁸⁶ éremleletek összesített darabszáma reprezentálja az érem hozzávetőleges gyakoriságát):

1.				2.			
1.	PM TP C V PP	(1)		1.	PM TR P COS VI	PP	
	AEQVITAS AVG	AV	–		VIRTVS AVGVSTI		(1)
	SPES PVBLICA	(10)			VIRTVS AVG 262		–
	BON AVEN AVG	–			VIRTVS AVG 263		(2)
2.	VICTORIA AVG	AV	–	2.	SISCIA AVG 211		(1)
	IO CANTAB	(6)			SISCIA AVG 212		–
	ANNONA AVG	(7)			SISCIA AVG 213		(2)
3.	PAX AVG 158	AV	–	3.	PAX PVBLICA		–
	PAX AVG 158	(10)			PAX AVG 156		(1)
	RECTOR ORBIS	–			CONCORDIA AET		(2)
	DIANA LVCIFERA	–					

A II. periódus párhuzamai:

Verde	264	265	266
Róma	14	15	16
	Virtus Augusti 249 Felicis publ. 56 Pax publica 156 Concord. aet. 33	Abundantia Aug. 1 Victoria aet. 235	Pax Aug. 151 Provid. Aug. 191 Virtus Aug. 159 Salus Aug. 170
Med.	5	6	7
	Virtus Aug. 146 Pax Aug. 151	Pmtrpviicos ? Pmtrpviicos 179 Pmtrpviicos 184 Concor Aug. 33 Provid Aug. 195	Pmtrpviicos 179 Pmtrpviicos 185 Provid Aug. 193 Provid Aug. 194

⁸⁶F. Dick: Der Schatzfund von Baldersdorf Bh. Spital a. d. Drau. Klagenfurt, FRÖ, II, 1976, 253 p., 63 t.

FELICI AET								
FELICI AVG 52								
FELICI AVG 57								
FELICITAS AVG								
PAX AVG 156								
PAX AVG 158								
VIRTVS AVG 245								
CONCOR AET								
ABVNDANTIA AVG								
ANNOA AVG 17								
FELIX ADVENTVS AVG								
VICTORIA AVG 239								
PAX AVG 151								
PM TR P VII COS PP								
PROVIDEN AVG								
SALVS AVG								
VIRTVS AVG 163								
VIRTVS AVG 248								
CONCOR AVG								
CONCORDIA AVG								
LVNA LVCIF								

Göbl a II. periódust az I.-hez hasonlóan 3 fázisra bontotta. Ez a felosztás azonban nem tartható fenn. A periódus kezdetén fellépő érmek, amelyek túlnyomó többsége a római 14. emissióhoz kapcsolódnak, nyilvánvalóan egy emissiót alkotnak. Az emissióban három éremtípus dominál, az AEQVITAS AVG, FELICITAS AVG és PAX AVG típusok, amelyek egyúttal az officina-beosztást is meghatározzák. A 2. emissióhoz viszonyítva ismét nagyobb avers-kép sorozatok figyelhetők meg. Jellemző sajátossága az emissiónak a balra néző császárfej lándzsával és pajzzsal (). A típus minden darabja ezen emissióhoz köthető, ennek alapján a PAX AVG 158 érem e hátlapja (Kat. 121) ugyancsak a 3. emissióhoz köthető. Ez a meghatározás valószínűvé teszi, hogy e Pax típus aureusai közül azok, amelyeken paludamentum-szegély nem látszik, ebben az emissióban készültek. Ezt megerősíti az AEQVITAS AVG hasonló aureusa, amely csak ehhez az emissióhoz sorolható.

Göbl a 4. fázishoz 4 érmét, a 6. fázishoz mindössze hármat osztott be. Ennek alapján feltételezhető lenne, hogy a római 15. emissio idején egy 4 éremből álló, majd a római 16. emissio kezdetétől egy 7 éremből álló sisciai emissio került volna kibocsátásra. Az arányok azonban annyira eltérőek lennének mind a korábbi, mind a későbbi emissiókhoz viszonyítva, hogy ezzel a lehetőséggel egyáltalában nem indokolt számolni: Annál kevésbé, mert a II. periódus második szakaszában csak az ANNOA AVG 17, a PAX AVG 151 és a PROVIDEN AVG hátlapok készültek nagyobb számú avers-képpel. A három érem típus a II. periódus második szakaszát magába foglaló 4. emissio 3 officináját különíti el.

A két emissio érmei a fentiek alapján a következőképpen sorolhatók officinákba:

3.			4.		
1.	AEQVIT AVG	(50)	1.	PM TR P VII COS PP	(1)
	AEQVITAS AVG	AV —		ANNOA AVG 17	(5)
	AEQVITAS AVG	(19)		FELIX ADVENTVS AVG	—
	AEQVITAS AVG	S (1)		SALVS AVG	(18)
				LVNA LVCIF	—
2.	FELIC AVG	—	2.	PROVIDEN AVG	(9)
	FELICI AET	(16)		ABVNDANTIA AVG	—
	FELICI AVG 52	(24)		VICTORIA AVG 239	—
	FELICI AVG 57	(2)		CONCORDIA AVG	(3)
	FELICITAS AVG	(1)			

3.	PAX AVG 156	AV	–	3.	PAX AVG 151	AV	–
	PAX AVG 156		(18) ^{8 7}		PAX AVG 151		(20)
	PAX AVG 158	AV	–		VIRTVS AVG 163		–
	PAX AVG 158		–		VIRTVS AVG 248		(1)
	VIRTVS AVG 245		(1)		CONCOR AVG		(1)
	CONCOR AET		(2)				

A III. periódus párhuzamai:

Verde	. 266 .	. 267 .	. 268 .
Róma	16	17	

Pietas Avg. 169	Libero P. cons. Aug. 137
Virtus Augusti 159	Dianae cons. Aug. 39
Virtus Aug. 159	Dianae cons. Aug. 41
Marti propugnat 159	Dianae cons. Aug. 45
Iovi propugnat 99	Dianae cons. Aug. 46
Salus Aug. 170	Dianae cons. Aug. 47
Victoria Aug. 231	
Victoria Aug. 235	Apollini cons. Aug. 18
Victoria Aug. 240	Apollini cons. Aug. 21
Venus victrix 226	Neptuno cons. Aug. 166

Med.	7
Pmtrpviicos 179	
Pmtrpviicos 185	
Fides milit 67	
Salus Aug. 170	
Salus Aug. 206	

Cyz.	6	7	8
Pmtrpxvpp 189	Salus Aug. 204	Pmtrpxvii 187	
Fortuna redux 74	Virtus Aug. 261	Aequitas Aug. 7	
Pietas Aug. 172		Provident Aug. 59	
		Victoria Aug. 232	
		Victoria Aug. 235	
		Victoria Aug. 236	

Sisc.	III. periódus	
VICTORIA AVGVSTI 237	APOLLINI CON AVG 22	
VICTORIA AVG 238	DIANAE CONS AVG 47	
VICTORIAE AVG 244	LIBERO P CONS AVG 206	
VIRTVS AVG 264	NEPTVNO CONS AVG 169	
MARTI PROPVGNATORI 157	Aequit Aug. 7	
IOVI PROPVGNATORI 98	Pmtrpxvicos vii 190	
SALVS AVGVSTI 203	Provi Aug 191	
VENVS VICTRIX 227	Providen Aug 191	
Pmtpviicospp 275	Victor Aug 236	
Fides mil 61	Victoria Aug 235	
Fides mil 63		
Fides mil 66		
Fides militum 63		
Fides militum 66		
Fortuna redux 72		
PIETAS AVG 168		

^{8 7} A 3. és a 4. emissióhoz tartozó érmek, mivel a feldolgozások nem különböztetik meg őket, nem választhatók szét.

A III. periódus idején, 267 elejétől Gallienus haláláig, Rómában a 16. (266 elejétől) és a 17. emissiót verték. A 16. emissió néhány érme, mint az előzőeknél látható volt, már a sisciai 4. emissióra is hatott, nagyobb arányban azonban a III. periódus első szakaszában érvényesült hatása. Ez elsősorban az új éremtípusoknál igazolható, amilyen a MARTI PROPVGNATORI, IOVI PROPVGNATORI, SALVS AVGVSTI, VENVS VICTRIX, vagy a valószínűleg ide sorolható PIETAS AVG érmek. A VICTORIA AVGVSTI, VICTORIA AVG és VIRTVS AVG érmeknél csak a legendák azonosak a két verde között, a képtípusok között kapcsolat nincsen, a római 231 és a sisciai 238 Victoria-típusok kivételével. A III. periódus első szakaszában feltűnő érmek között a Fides-típusokhoz Médiolanumból ismerünk legenda és ábrázolás tekintetében eltérő analógiát, míg a FORTVNA REDVX érem párhuzama Cyzicusból idézhető.

A 16. római emissióból való érmekeket, illetve az egy-egy mediolanumi és cyzicusi párhuzamot Göbl a III. periódus kezdetét jelentő 7. fázisba vette fel. Ide került az ABVNDANTIA AVG érem, amelyet az előzőekben részletezett okok miatt a 4. emissióba soroltunk. Göbl ebben a fázisban is számításba vette a PAX AVG 151 típust, amely a római 16. emissióban is előfordul. Az érem azonban – római hatásra – az előző sisciai emissióba került, amit oda illő avers kép-sorozata kétségtelenné tesz. A VICTOR AVG érem besorolása is kétséges: avers-képén Gallienus a szokásos ábrázolástól eltérően előlről látható, ami a legkésőbbi érmekeknél fordul elő.

Göbl a 8. fázishoz sorolta azokat az aureusokat, amelyek hátlapjai a 7. fázisban léptek fel (MARTI PROPVGNATORI, FIDES MIL, FIDES MILITVM). A 8. fázisban Göbl szerint mindössze négyféle antoninianust vertek: ez önmagában véve is kérdésessé teszi, jogos-e ezeket az érmekeket külön fázisba tenni. De az aureusok minden valószínűség szerint ugyanakkor kerültek kiverésre, mint a velük megegyező típusú antoninianusok. Abban az ünnepi sorozatban, amelyben Gallienus balra néző fejét „Ährenkranz” díszítette, a MARTI PROPVGNATORI és FIDES MIL érmek mellett egy PM TP VII COS PP aureus is szerepel. Az az aureus alapján a megfelelő antoninianust is – Göbl a 8. fázisba vette fel – a 7. fázishoz tartozó érmek közé kell számítanunk. Valószínű, hogy a III. periódushoz tartozó valamennyi aureus ugyanahhoz az emissióhoz sorolandó.

Azok az antoninianusok, amelyeket Göbl a 8. fázisnál vett figyelembe – ADVENTVS AVG, RESTITVTOR ORBIS, FELICITAS SAECVLI – egyetlen más verde 266–268 között vert érmei között nem található. Ezek nyilvánvalóan ugyanarra az alkalomra kibocsátott pénzek: Gallienus pannóniai megjelenésével függnek össze, amelyet az aureusok és ünnepi medaillonok is kifejezésre juttattak. Nem lehet kétséges, hogy ezek az érmek is a 7. fázis részei, azaz önálló 8. fázis feltételezésére nincs okunk.

A III. periódus első szakaszához (Göbl 7–8. fázisa) tartozó érmek a későbbiektől elhatárolható emissiót alkotnak. Az emissióhoz tartozó érmek a következő avers-képekkel fordulnak elő:

ADVENTVS AVG				
DEO AVGVSTO				
FELICITAS SAECVLI				
FIDES EXERCITVS				
FIDES MIL 61				
FIDES MIL 63				
FIDES MIL 66				
FIDES MILITVM 63			L	
FIDES MILITVM 66				
FORTVNA REDVX				
IOVI PROPVGNATORI				
XX COS MARINIANO				
MARTI PROPVGNATORI				
MARTI PROPVGNATORI				
PIETAS AVG				
PM TP VII COS PP				
RESTITVTOR ORBIS				
SALVS AVGVSTI				
SPES PVB				

VICTORIA AVG 238
VICTORIA AVGVSTI 237
VICTORIAE AVG 244
VIRTVS AVG 264
VENVS VICTRIX

A 3. és 4. emissió antoninianusainak változatos avers-képei ebben az emissióban két típusra egyszerűsödtek, ezek közül is a ábrázolás mindössze négy hátlapon fordul elő. A hátlap típusok nagy száma, az avers-képek egyöntetűsége az officinákba sorolást bizonytalanná teszi. Az azonban nem látszik vitásnak, hogy továbbra is három officina működött, egy-egy verte a Fides-típusokat, a Victoria-érmekeket és a MARTI PROPVGNATORI változatait. A többi érme besorolását esetlegesnek kell tekintenünk. A normál verés mellett kerülhetett sor, mint azt Göbl is megállapította, a DEO AVGVSTO, FIDES EXERCITVS, XX COS... MARINIANO aureus sorozatra, valamint a másik sorozatra, amelynek előlapján Gallienus „Ährenkranz”-ot viselt. Mindkét sorozat 3 éremből állott, feltehető, hogy ezeket is officinánként verték. Az 5. emissió normál sorozata és aureus sorozatai a következőképpen alakulhattak:

5.

1.	PM TP VII COS PP	(1)		
	ADVENTVS AVG	(1)		
	VICTORIA AVG 238	—		
	VICTORIA AVGVSTI 237	—		
	VICTORIAE AVG 244	(1)		
	VIRTVS AVG 264	(1)		
	SPES PVB	—		
			1.	XX COS MARINIANO —
			2.	FIDES EXERCITVS —
2.	FIDES MIL 61	—		
	FIDES MIL 63	AV	3.	DEO AVGVSTO —
	FIDES MIL 63	—		
	FIDES MILITVM 63	AV		
	FIDES MILITVM 63	(11)		
	FIDES MILITVM 66	(2)		
	FELICITAS SAECVLI	—	1.	PM TP VII COS PP —
			2.	FIDES MIL 66 —
3.	FORTVNA REDVX	AV		
	MARTI PROPVGNATORI	—	3.	MARTI PROPVGNATORI —
	IOVI PROPVGNATORI	(1)		
	RESTITVTOR ORBIS	—		
	SALVS AVGVSTI	(1)		
	VENVS VICTRIX	(1)		

267 közepétől jelentős változás történt a sisciai verde működésében. Ez egybeesett azzal a körülménnyel, hogy ettől az időtől Mediolanum nem vert többé pénzt Gallienus számára.⁸⁸ Valószínű, hogy Siscianak kellett átvennie Mediolanum szerepét, ami a verde felfejlesztését és működésének átszervezését tette szükségessé. A változás a római verdéhez való viszony módosulásában is lemérhető. Rómában a 17. emissióval teljesen új sorozat indult Gallienus védőisteneinek szentelt köriratokkal és állatalakokkal. Ennek a sorozatnak Siscianban is vannak megfelelői, Alföldi és Göbl azonban kételkedtek abban, hogy ezek az érme szabályos sorozatnak tekinthetők-e, nem inkább a pénzverők ebben az időben elterjedt manipuláció-

⁸⁸ Aureolus fellépésével eshetett össze, amely valószínűleg korábban történt, mint azt Alföldi feltételezte. M. Christol: Les règnes de Valérien et de Gallien (253–268): travaux d'ensemble, questions chronologiques. Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, II/2, 1975, 823–824.

járól van-e szó. A sisciai állatalakok és a Róma városiak között mindössze egyetlen egyezés van, ami nem arra mutat, hogy hamisítványként készültek volna. Az érmek egy részén officina-jegy is van. Ha az állatalakos sorozatot, mint kétségeset, figyelmen kívül hagyjuk, a Róma városi 17. emissióval Sisciának semmiféle kapcsolata nem volt.

A 267 második fele után vert sisciai állatalakos érmeknek a késői sisciai éremverés szempontjából datáló jelentősége van: az Apollo-érem kivételével az avers-kép valamennyin . Valószínűnek vehető, hogy azok az érmek, amelyeken a császárportrét ugyanebben a formában ábrázolták, 267 közepe után, azaz az 5. emissiót követően bocsátották ki. Ezek az érmek a következők:

AEQVIT AVG	Kat. 4–5
FIDES MILITVM 63	Kat. 52
FIDES MILITVM 66	Kat. 55
PROVIDEN AVG	Kat. 146
VICTOR AVG	Kat. 181

A cyzicus verdének 8. emissiójában a felsoroltakkal párhuzamosan AEQVITAS AVG, PROVIDENT AVG és VICTORIA AVG érmeket vertek. Ez a megegyezés is arra enged következtetni, hogy az új avers-képpel vert fenti érmek a 6. emissió részeinek tekinthetők.

Göbl szerint a III. periódus második szakaszában (nála a 9. fázistól) az érmeket emissió-jegyekkel verték. Ez a nézete azonban azt az ellentmondást idézte fel, hogy kétségtelenül a III. periódus második szakaszába tartozó, jegy nélküli érmek egy csoportja nem volt emissióba sorolható. A jegy nélküli (de jeggyel is vert) érmek a következők:

FORTVNA RED	Kat. 56
PM TRP XVI COS VII	Kat. 130, 131
PROVI AVG	Kat. 137, 138
VICTORIA AVG 235	Kat. 183
CONCOR AVG	Kat. 204
IVNO REGINA	Kat. 211
PIETAS AVG	Kat. 217
PVDICITIA AVG.	Kat. 224

Göbl a CONCOR AVG érmet nem említi, de felvette a kihagyott sorozatba a PAX AVG 151 és a SALVS AVG érmeket, amelyek a jelen feldolgozásban a 4. emissióba kerültek.

Annak eldöntése, hogy a két jegy nélküli sorozat önálló emissiót alkot-e, vagy a különböző jegyekkel meghatározott emissiókkal kapcsolatba hozható-e, elsősorban e jegyek értelmezésétől függ.

A 267 közepe után feltűnő jegyek a sisciai érmeken a következők:

1. A, B, (C?)
2. *
3. SI
4. P, S
5. *P, *S
6. I, II
7. *I, *II

Az első helyen Alföldi és Göbl három betűt vett fel, a C értelmezése azonban vitatható. A PAX AVG 156 érmen fordított C (vagy G) látható (Kat. 107). A jeggyel vert érmek általános sajátossága, hogy a képtípusok változatlanok. A Pax-érmet a PAX AVG 151 típus képviseli, valószínűtlen tehát, hogy a PAX AVG 158 is előfordulhatott volna.⁸⁹ Így az első számnál is csak két jegy volt, mint a 4–7. számúaknál, míg

⁸⁹ Ld. a 49. oldalon.

a 2–3. számúaknál egy-egy jegy került az érmekre. A páros jegyek esetében a éremképek általában megoszlottak a jegyek között:

PM TRP XVI COS VII		P	*P	I	
SALVS AVG		P	*P	I	
FORTVNA RED	B	S	*S	II	*II
VICTORIA AVG	B	S			
PIETAS AVG		S	*S	I	

Göbl szerint a jegyek emissiók szétválasztására szolgáltak. A kettős jelzések emissiókon belül az officina-beosztást adják meg. Ez az egyszerű és logikusnak látszó képlet azonban egy sor ellentmondással kerül szembe. A verde megnövekedett tevékenysége idején – az érmek számának emelkedése is bizonyítja a felfokozott produktivitást – a korábbi három officinát az éremjegyek tanúsága szerint kettőre csökkentették és erősen redukálták a kiveret hátlapok típusait is. Az 5. emissió 20 éremképe helyett a késői emissiók mindössze 5–8 típussal dolgoztak. Az officinák és a típusok – a fejlesztés elveivel ellentétes – csökkentését az emissiók számának bámulatos növelésével próbálták kiegyenlíteni. Amíg 267 közepe és Gallienus halála közötti évben a Róma városi verde csupán egy emissiót (17.) adott ki, Cyzicusban 267 végétől ugyancsak egy emissió (8.) pénzei kerültek forgalomba, addig Sisciában nem kevesebb, mint 7 emissió váltotta egymást. További ellentmondás a PM TR P XVI COS VII érmek fel- és eltűnése ezekben az emissiókban. A XVI. *tribunicia potestas* Gallienus 267 augusztusától viselte, tehát a verdejegyes emissiók már ebbe az időszakba estek. Ezzel szemben az A–B jelzésű emissióban nem fordul elő, viszont megvan a csillaggal jelölt emissióban, hogy a SI jelzetűben ismét hiányozzék.

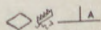
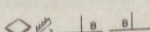
Az ellentmondások túlságosan szembetűnőek ahhoz, hogy ezt a megoldást mint megfelelőt átvehessük. A XVI. *tribunicia potestas* körül felmerült problémát megoldaná, ha a P–S és I–II analógiájára a * és a SI jegyeket is egy emissió párdarabjainak tekintenénk. Ez azonban azt jelentené, hogy a két officina részben ugyanazokat a hátlapokat verte volna (FORTVNA RED, SALVS AVG, PIETAS AVG), ami ellentmond a P–S, I–II, stb. emissiókban tapasztaltaknak. Ez viszont valószínűtlenné teszi, hogy ez a párosítás megoldaná a verdejegyes emissiók értelmezésének nehézségeit.

Nem problémamentes, de a két előző megoldási kísérletnél talán elfogadhatóbb az a verzió, amely a csillaggal jelölt és nem jelölt jegyeket két csoportba fogja össze:

		P	I
1.	SI	S	II
		*P	*I
2.	*	*S	*II

E felosztás szerint a verdejegyek mindössze két emissióhoz tartoznak az A–B jegyek kivételével, amelyek alighanem egy megelőző emissió részeként foghatók fel. Az első verdejegyes emissió, éppen úgy, mint a második, három részre tagozódik, ami az eredeti officina-beosztást tükrözi. A P és S, illetve az I és II jelzések viszont arra engednek következtetni, hogy a verde tevékenységének nagyobb méretű fokozása szükségessé tette két officina kettéosztását I, illetve *P(rima) pars* és II, illetve *S(ecunda) pars* elnevezéssel.

A két verdejegyes emissió körülhatárolása megteremti annak lehetőségét, hogy az 5. emissió után és az első verdejegyes emissió után és az első verdejegyes emissió előtt vert pénzeket rendszerbe foglaljuk. Ezek az érmek avers-képekkel a következők:

AEQVIT AVG		
FIDES MILITVM 63		
FIDES MILITVM 66		
FORTVNA RED		

PM TR P XVI COS VII		
PROVI AVG		
PROVIDEN AVG		
VICTOR AVG		
VICTORIA AVG 235		
CONCOR AVG		
IVNO REGINA		
PIETAS AVG		
PVDICITIA AVG		

Az érmek átmeneti korszak jellegét tükrözik. Az érmek egy része csak jegy nélkül fordul elő, köztük olyanok is, amelyek a verdejegyes emissiók hátlap típusai közé tartoznak. Azok a hátlapok, amelyeken verdejegy (helyesen: officina-jegy) van, minden esetben előfordulnak jegy nélkül is. Az officina beosztásnál az A és B mellé egy jegy nélküli is felvehető. Az A és a B officinába nemcsak azok az érmek kerülnek, amelyek verdejegyük alapján oda valók, de azok is, amelyek az A–P–I, illetve B–S–II összefüggések alapján az A, illetve a B officinához számíthatók. Ennek alapján a 267 augusztusa után kibocsátott 6. emissió felépítése a következő:

6.

1.	PM TR P XVI COS VII	(7)
	AEQVIT AVG	—
	IVNO REGINA	(6)
2.	FORTVNA RED	(14)
	PROVI AVG	(10)
	VICTORIA AVG 235	(7)
	CONCOR AVG	—
	PIETAS AVG	(6)
	PVDICITIA AVG	(5)
3.	FIDES MILITVM 63	— ⁹⁰
	FIDES MILITVM 66	—
	PROVIDEN AVG	—
	VICTOR AVG	—

A 6. emissiót még 267 folyamán az első verdejegyes, a 7. emissio váltotta fel, míg a 8. emissió töredékes volta és viszonylag kevesebb érme alapján Gallienus uralkodásának utolsó hónapjaiban, esetleg 268 kora nyarán indulhatott. A két emissió tagozódása, avers-képei és a két éremlelet darabszáma a következőkben foglalható össze:

7.

1.	(officina-jegy: SI)							
	SALVS AVG							(9)
	FORTVNA RED							(11)
	PAX AVG 151							(28)
	IVNO REGINA							(1)
	PVDICITIA AVG							(3)
	PIETAS AVG							(3)

⁹⁰ Az officina érmeit, valamint az AEQVITAS AVG érmét, mivel a feldolgozások nem különítették el őket, nem különíthetjük el.

2.	(officina-jegy: P)								
	PM TR P XVI COS VII	◇	✠						(6)
	SALVS AVG	◇	✠	●	✠		✠	✠	(9)
	IVNO REGINA							✠	(1)
3.	(officina-jegy: S)								
	VICTORIA AVG 235	◇	✠						(2)
	FORTUNA RED	◇	✠						(11)
	LIB AVG			✠					(1)
	ORIENS AVG	◇	✠						(1)
	PIETAS AVG							✠	-
4.	(officina-jegy: I)								
	PM TR P XVI COS VII	◇	✠						-
	SALVS AVG	◇	✠	●	✠	✠			(6)
	PIETAS AVG							✠	(1)
5.	(officina-jegy: II)								
	FORTVNA RED	◇	✠						(8)
	PROVI AVG	◇	✠	●	✠	◇	✠	✠	(29)
	ANNOA AVG	◇	✠						-
	CONCORDIA AVG							✠	(1)
	CONCOR AVG							✠	-
	PIETAS AVG							✠	(3)

8.

1.	(officina-jegy: *)								
	PM TR P XVI COS VII	◇	✠						(3)
	SALVS AVG	◇	✠						(4)
	VICTORIA AVG 235	◇	✠	●	✠				(3)
	FORTVNA RED	◇	✠	●	✠		◇	✠	(6)
	ORIENS AVG	◇	✠						(1)
	IVNO REGINA							✠	(4)
	PIETAS AVG							✠	(4)
2.	(officina-jegy: P)								
	PM TR P XVI COS VII	◇	✠						-
	SALVS AVG	◇	✠	●	✠				(7)
3.	(officina-jegy: S)								
	FORTVNA RED	◇	✠	●	✠				(5)
	PVDICITIA AVG							✠	(2)
	PIETAS AVG							✠	-
4.	(officina-jegy: I)								

5.	(officina-jegy: II)								
	FORTVNA RED	◇	✠						(1)

A 7. emissió nemcsak az éremtípusok számában múlja jelentősen felül a 8. emissiót (23 : 13), de az érmek száma is minden officinánál (1 : 55/25 2 : 16/7 3 : 15/7 4 : 7/1 5 : 41/1) a 7. emissio fölényét bizonyítja. Lényeges eltérés mutatkozik a két emissió között az avers-képek száma tekintetében is. A 7. emissióban a 3. officinát kivéve minden officinában változatos sorozatokat készítettek, míg a 8. emissióban az avers-képek ismét minimumra redukálódtak.

Fitz Jenő

SISCIAN PROBLEMS

I. The Siscian mintage of Gallienus

It is fifty years that András Alföldi's first publication appeared in 1931 about the activities of the Siscian mint which brought light to the mintage of Gallienus. R. Göbl, in systematizing the solely ruling Gallienus' mintage in 1953, had taken over Alföldi's definitions practically without changes but for some refinements in the subdivisions. None of these two authors had identified the coins defined by them as Siscians with the corresponding coins of Cohen and RIC. The lack of this identification has made it very difficult to treat the coin collections and is a basic obstacle in the analysis of the currency of Gallienus. Authors using Alföldi's paper have defined the coins categorized to the Siscian mint differently from those who have used the RIC volume of Webb, already obsolete in 1931.

A prerequisite to examine the currency during the time of Gallienus was to coordinate the different treatises. The author attempted to create a common denominator in this work. He incorporated the coins considered Siscian, correcting a few minor mistakes of Alföldi's and Göbl's treatises and composed a concordance of the coins among Cohen, RIC, and Alföldi.

The second half of the treatise investigates the question of issues. Alföldi differentiates three periods. Göbl made further divisions within the three periods, three phases each in the first two periods, and nine phases in the third period. Göbl's indications of his system cannot always be followed, there are doubts concerning his phasal subdivisions. Further divisions of periods by Alföldi's methods are not feasible as he himself had indicated. Certain divisions, however, can be detected if we compare the Siscian reverses to the issues of Rome and other mints, and reverses of approximate datings. A part of the reverse legends are identical, consequently it can be presumed that this is not a mere coincidence but of a central initiative. In the case of Siscia there are such parallel reverses especially among the issues of the City of Rome mint which help us define the series of issues of the Pannonian mint. These comparisons make us conclude that each of the three periods of Alföldi break up into two individual units which can be called issues, to distinguish from Göbl's phases, or if we consider Alföldi's periods the three issues of the Siscian mint they can be called as issues 1–3, each with sections a–b.

Jenő Fitz

Zsámboky János az éremgyűjtő

A neves magyar orvos, polihisztor, humanista születésének 450. évfordulója szolgáltatja az alkalmat, hogy foglalkozzunk vele mint éremgyűjtővel és gyűjteményével.¹ Főként könyveket és kéziratokat gyűjtött. Ezek közül jó néhány ma a Széchényi Könyvtár legféltettebb példányai közé tartozik.

Nem kívánjuk itt most életrajzát adni, Weszprémi István részletesen foglalkozott vele.² Életútjának néhány állomását említenénk csak, amelyek szorosan kapcsolódnak numizmatikai gyűjteményéhez.

Mint egészen fiatal diák – Bécsben, Lipcsében, Wittenbergben, Ingolstadtban, Strassbourgbán és Párizsban folytatott tanulmányok után – 1553-ban Oláh Miklós esztergomi érsek unokaöccsét kíséri Padovába, hogy tanulmányait irányítsa.³ Ekkor már feltétlenül érdeklődött a numizmatika iránt, hiszen könyve az *Effigies Pontifici Romanorum*⁴ már 1552-ben megjelent. Ebben római pénzekről másolt császársportrék is láthatók. A több éves padovai tartózkodás fontos állomása Zsámboky numizmatikai érdeklődésének, illetve gyűjteménye fejlesztésének, mint ezt a későbbiekben látni fogjuk.

1559-ben ismét Itáliába utazik s életrajzíróitól tudjuk, hogy nemcsak tudását, de könyvtárát is gyarapította. Például Nápolyban egy Corvinát vásárolt.⁵ Éremgyűjteményének gyarapításáról nem szólnak a források, de feltételezhető.

Az itáliai utazás után újra Párizsba megy, ahol Jean Grolierrel – a királyi kincstartóval – köt barátságot. Ő látja el tanácsokkal Zsámbokyt az antik pénzek gyűjtésénél.⁶ Ezért jelenteti meg az 1565-ben kiadott művében – az *Emblemata*ban⁷ – a gyűjteménye legjobb darabjait ábrázoló 45 éremkép előtt Grolierhez írt levelét, illetve ajánlását. Ebben kiemeli az utolsó 3 év szerzeményeit, így Otho és Pescennius bronzpénzeit.⁸

Zsámboky, könyv-, kézirat-, érem- és egyéb műtárgy-gyűjteményét megromlott anyagi helyzete miatt kénytelen volt eladni Miksa császárnak. A császár 2550 aranyért meg is vásárolta a gyűjteményt.⁹

Zsámboky éremanyagát tekinthetjük az első publikált magyar éremgyűjteménynek, amelyet megkísérelünk a rendelkezésünkre álló források alapján rekonstruálni. E cikkhez kapcsolódóan egy katalógust állítottunk össze, amely két forráson alapul. Az egyik az *Emblemata* éremképei,¹⁰ a másik az 1583-ban készült latin nyelvű leltár.¹¹

A szűkszavú és hiányos leltárt megpróbáltuk egyeztetni az *Emblemata* képeivel. Az azonosítás csak néhány esetben járt sikerrel. Az *Emblemata* 1565-ben jelent meg, a leltár, mint említettem, 1583-ban készült.

¹ Zsámboky János (Sambucus, illetve Sámbody) 1531-ben Nagyszombatban született, meghalt 1584-ben.

² Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Második száz, II. Budapest 1968, 683–734.

³ Varannai Gyula: Zsámboky János 1531–1584. Orvosi Hetilap 1981, 122. év. 36. sz. 2233–2235 o. Ezúton mondok köszönetet Varannai Gyulának, aki hozzászólónak kért fel az Orvostörténeti Társulatban 1980. nov. 13-án tartott, Zsámboky Jánosról szóló előadásához. Ezzel felhívta figyelmemet az első magyar éremgyűjtemény publikációjára.

⁴ Sambucus Johannes Tirnaviensis: *Romanorum pontificum effigies, cum historicarum annotatione olim ab Jo. Huthichio confecta nunc vero alioubi aucta et longe castigatiora opera Jo. Sambuci Tirnaviensis Pannonii. Strassburg 1552.*

⁵ Varannai Gy.: i. m. 2234 o.

⁶ Varannai Gy.: i. m. 2234 o.

⁷ Sambucus, Joannes: *Emblemata, et aliquot nummi antiqui operis. Lugdunum 1565.* A továbbiakban *Emblemata*, illetve *Emb.* rövidítésben.

⁸ *Emblemata* 289 o.

⁹ Varannai Gy.: i. m. 2234 o.

¹⁰ *Emblemata* 290–334 o. Weszprémi szerint az *Emb.* rajzait Zsámboky csinálta i. m. 703 o.

¹¹ Faludy Géza: Sámbody János éremgyűjteménye. NK 32–33(1933–34) 89–91 o. Faludy az eredeti latin nyelvű leltárt hozza, a hiányos szöveget helyenként kiegészítve, végül röviden kommentálja a leltárt.

és majdnem 20 év alatt is szaporodott valamelyest Zsámboky gyűjteménye. Itt most a nek csak azon darabjaival foglalkozunk, amelyeknek képét az Emblematából ismerjük, illetve ennek segítségével közelebbről is meghatározhatók. A leltárban említett többi érem a szűkszavú tt pontosabban nem azonosítható.

Emblemata éremképeinek sorrendjében nem sikerült semmiféle rendszert találnunk. Nincsenek jogiai sorrendben, de még csak császárok szerint sem csoportosítottak a képek. A pénzek hátlapja sem sikerült logikai összefüggést találni. A rajzos képek az érmek nagyságát nem adják vissza. Orma, nagyjából sestertius nagyságúra rajzolt éremképeket látunk, pedig van közöttük denár is – dé, és ezüst multiplum – Honoriusé.¹²

Annak ellenére, hogy nincs semmiféle sorrend az érmek egymásutániságában – a katalógusban megtartottuk a Zsámboky-féle sorrendet.¹³ Az 1–45 sorszámot mi adtuk a daraboknak, és ugyancsak ezt a számot kapták a táblákon. Tehát a sorszám egyben képszám is. Meg kell jegyeznünk előljáróban, hogy az egykori rajzoló nem mindig azt rajzolta, amit az érmeken látott. Különösen a feliratoknál fordul elő, hogy kifejejtett betűt, vagy kiegészítve írta le a rövidítést, illetve a körirathoz hozzátett a császár címeiből olyant is, ami azon a típusú pénzen nem lehetett rajta, mint ezt a későbbi numizmatikai corpusokból történő meghatározás mutatja. Az Emblemata érmeinek meghatározását a Cohen, RIC, illetve a koloniális veretek és a paduanerek esetében a megfelelő katalógusok szerint végeztük el. A katalógusrész előtt adjuk a felhasznált irodalom rövidítésjegyzékét. A rajzokon vékonyabb, vagy pontozott betűk érzékeltetik, ha kopott az érem, illetve bizonytalanul olvasható. Olyan is előfordul, hogy a rajzoló kitalált egy érem köriratot – feltételezhetően a kopottság miatt olvashatatlan helyett.

Az Emblemata zömmel II. századi császárok pénzeit hozza. Legkorábbi egy Tiberius (II. t. 14. kép) sestertius, legkésőbbi pedig Honorius ezüst multipluma (I. t. 8. kép).

Három csoportra oszthatjuk az Emblemata érmeit:

1. Eredeti római pénzek, főként bronzok és koloniális veretek.
2. Paduanerek.
3. Fiktív érmek.

Az első csoport, tehát a valódi római pénzek adják a zömét a gyűjteménynek. Meg kell állapítanunk, hogy Zsámboky jó szemű gyűjtő volt, Grolier tanácsai is hasznára váltak. Az itáliai utazások adhatták a lehetőséget arra, hogy rendkívül ritka példányokat megszerezhesen, amelyek bizonyára akkor sem kerültek kis pénzébe a gyűjtőnek. A leltár részletezőbben 127 bronzpénzt, globálisan 50 bronzot és 500 ezüstöt említ. Ennek a 677 darabot számláló gyűjteménynek bizonyosan a legszebb és legritkább példányait rajzolta le a büszke tulajdonos. „Per hoc triennium multis modis auxi ornauique Bibliothecam meam, maxime raris cumulau, ut vel summis Cardinalibus Romae admirabiles, et per Italiam Principibus fuerint” írja Groliernek.¹⁴

Az eredeti és ritka római bronzok csoportjába tartozik Hadrianus sestertiusa (I. t. 1. kép), amelynek állapota azonban nem lehetett kifogástalan. A hátlapon elvékonyodó betűk és a hibás olvasás, amely a rajzon mutatkozik, erre utalnak. Teljesen egyértelműen ebbe a csoportba tartoznak Traianus (I. t. 2. kép), Commodus (I. t. 3. kép) és Nerva sestertiusa (I. kép 5. kép), amelyeket még a leltárral is sikerült azonosítani.

Lucius Verus ephesosi koloniális „nagybronz” (I. t. 6. kép) átmérőben 3–4 mm-rel nagyobbra van rajzolva, mint az eredeti volt. Nem egészen kifogástalan állapotára az elő- és hátlapi köriratban található „sajtóhibákból” következtethetünk. Még a szelvényben a város neve is el van írva. Honorius császár ezüst multiplumának csak a verdejegye hibás (I. t. 8. kép). Az 5 betűből álló, a hátlapi szelvényben levő verdejegyeknek csak a két utolsó betűje (PS) van helyesen írva, az előző betűk KAD – ilyen verdejegy nincs. A leltár is azonosítható volt ezzel a ritka példánnyal.

Traianus sestertiusa (I. t. 10. kép) szintén szerepel a leltárban, bár a rajz nem egészen egyezik a Cohenben és RIC-ben leírt hasonló sestertiusokkal, de az eltéréseket az előlapi köriratban és a circus ábrázolásában,

¹² Otho: Emblemata 322 o., Honorius: Emblemata 297 o.

¹³ Az Emblematát a katalógusban Emb. rövidítésben használjuk, az utána következő szám a lapszámot jelöli, amelyen az éremképet megtaláljuk.

¹⁴ Emblemata 298 o.: „3 év óta sokféle képen növeltem és gazdagítottam könyvtáramat, leginkább olyan ritkaságokkal láttam el, hogy akár a római bíborosokban, akár az olasz fejedelmekben irigységet keltsenek.”

Az ún. paduanereket Giovanni Cavino készítette a XVI. században. A mester Paduában élt és dolgozott 1500–1570-ig.¹⁹ Többek között számos római pénz másolatát készítette el bronzban, nem hamisítás, hanem tanulmány céljából. Nem ritka, hogy egyik császár pénzének előlapi képéhez egy másik császár pénzének ábrázolását párosítja. Vagy egyszerűen kitalál egy ábrázolást, de antik utánérzéssel.

Zsámbokynak, aki az 1550-as években hosszabb időt töltött Paduában módjában lehetett ilyen Cavino érmet megszerezni.

Weszprémi feltételezi, hogy egy SECVRITAS PR köriratú bronz volt Zsámboky tulajdonában (V. t. 47. kép). A XVII. században a bécsi császári kincstárban levő Otho bronzok valódiságát kétségbe vonták. Az egyik bronz feltehetően a Zsámboky gyűjteményből származott.²⁰

Megnézve Otho Cavino által készített nagybronzát: az előlappal nem kell foglalkoznunk, hiszen a denárokról jól ismert portrét látjuk a megszokott körirattal. Ez annyiban változott csak, hogy a denárokon használt TR P (Tribunicia Potestate) rövidítés TPI POT rövidítéssé bővült. Domitianus (V. t. 48. kép) és Traianus császárnak (V. t. 49. kép) is van pontosan ilyen ábrázolással sestertiusa.²¹ Így Cavino az Otho érme előlapját és ezeket a későbbi hátlapokat használhatta fel az Otho bronz megalkotásához.

Azt, hogy Zsámboky nemcsak hozzájuthatott, de hozzá is jutott Cavino éremhez teljes bizonyossággal tudjuk az 1583 évi gyűjtemény leltárából egy Julius Caesar éremre vonatkozóan. Idézem a leltárt: „Julius cum Veni Vidi Vici” Ma ez már teljesen bizonyított, egy Cavino érme.²²

Folytatva a gyűjtemény valódi érmeinek sorát: Hadrianus sestertius (IV. t. 34. kép) szintén kisebb elrajzolásokkal, mint az előlapon COS II (COS III helyett). Hátlapján pedig LOCVPLETATORIS (LODV-PLETARORIS helyett). Ez is azonosítható volt a leltárral.

Mariniana sestertiusa (IV. t. 35. kép) egyértelműen a valódi pénzek közé sorolható.

Commodus dupondiusa vagy sestertiusa (IV. t. 36. kép), mert mindkettő lehet, előlapján hosszabb, hátlapján pedig rövidebb körirattal ábrázoltatik. Az előlapon COMM helyett COMMODVS, a hátlapon pedig hiányzik az IMP VIII. Az előlapon a körirat a meghosszabbodása miatt meg is bomlik a körirat egyensúlya, ami általában a római pénzekben jellemző. Vagyis, hogy a körirat első és utolsó betűjét összekötve vízszintes vonalat kapunk. Az előbbi Mariniana érme körirata is felbomló egyensúlyra utal.

Severus Alexander (?) koloniális verete (IV. t. 38. kép) a hibás felirata miatt nem volt azonosítható. Az előlapon a kipontozott betűhelyek utalnak az érme rossz állapotára.

Domitianus sestertiusának (IV. t. 39. kép) előlapján COS X van a helyes COS XI helyett.

Marcus Aurelius ritka sestertiusa hibátlanul van megörökítve (IV. t. 40. kép).

Hadrianus hibrid verete (V. t. 41. kép), az vagy dupondius, azért hibrid, mert egy éremre két előlapi bélyeg került. Fej helyett azonban köpenyes mellképét rajzolta a császárnak.

Hadrianus sestertius (V. t. 42. kép) kétséget kizárólag egyezik a leltár leírásával.

Commodus (V. t. 43. kép), Traianus (V. t. 44. kép) és Geta (V. t. 45. kép) sestertiusai hibátlanul ábrázoltattak, nyilván állapotuk is lehetővé tette ezt.

A gyűjtemény valódi érmei közé tartozik egy csoport, amelyet csak úgy tudunk magyarázni, hogy két különböző valódi érme elő és hátlapját a rajzon összepárosították. Ennek okát csak találgatni tudjuk, talán ezek olyan ritka pénzek vagy medalionok, amelyek egyik vagy másik oldala rossz állapota miatt lerajzolhatatlan. Ilyen Valerianus p. és Gallienus medalionja (I. t. 7. kép), a császárok szembenéző portréjával az előlapon. A hátlap ábrája egy Trebonianus Gallus medalioné, de a körirat helytelen, talán a rosszul olvashatóság miatt és még betűhiba is van benne (PVBICA helyett PVRICA).

Ilyen az a Domitianus érme is (I. t. 9. kép), amelynek hátlapjai ábrája Domitianus pénzein nem fordul elő. Vespasianusnak van ilyen hátlapi ábrája, azonban a körirat (COR és a szelvényben GERM IMP) teljesen kitaláltnak mondható.

A következő érme a körirat szerint Traianus verete (II. t. 13. kép), de ilyen hátlappal csak Hadrianusnak van bronz medalionja. Az előlapon a balra néző császári mellkép előtt – meglepő a palmaág. A hátlapon

¹⁹ Forrer, L.: Biographical Dictionary of Medallists. London 1902, Vol. 1. 223–230 o.

²⁰ Weszprémi: i. m. 701 o., képe uo. 713 o., Otho paduaner bronz a cf. Lawrence 23, de E) OTHO CAESAR AVG TR/ POT.

²¹ Domitianusé körirat nélküli, Traianusé FIDES EXERCIT körirattal.

²² Julius Caesar: Lawrence 1, Klawans 1.

lemaradt az eredeti medalionon levő COS III PP. Az előlapi portré inkább Hadrianusra emlékeztet, mint Traianusra.

A második csoportba a *paduaner*, vagy *paduaner gyanús* veretek tartoznak. A paduanerekről már az Otho bronz kapcsán szóltunk.

Bizonyosan paduaner Marcus Aurelius bronz medalionja (III. t. 22 kép). Eredetiben rendkívül ritka darab lenne.²³ Az előlapon található COS I eldönti paduaner voltát. Azonban a hátlapja bizonyos eltérést mutat Lawrence és Klawans munkájában leírt példánytól. Ugyanis Minerva pajzsán SC van és nem VIC AVG, mint a fenti szerzők írják.

Van Zsámboky érmei között néhány olyan bronz, amelyek lehetnek valódiak, de lehetnek paduanerek is. Mivel a gyűjteményében három olyan éremről tudunk, amelyek bizonyosan paduanerek (Julius Caesar, Otho és az előbb ismertetett Marcus Aurelius bronzok), hajlunk arra, hogy a következőket is inkább paduanernek, mint valódinak tartsuk. Így Nero (III. t. 21. kép), Elagabalus (III. t. 27. kép) és Traianus (III. t. 31. kép) sestertiusait a paduanerekhez soroljuk.

A harmadik csoport a *fiktív érmeké*. Négy ilyent találtunk az Emblemataiban lerajzoltak között. Az egyiken római köztársasági bronzpénz hatása érezhető (I. t. 4. kép). Előlapján Janus fej, hátlapján három prora (fenn ROMA, a szelvényben) II/I VIRI felirat. Ehhez eredeti köztársasági előképet nem tudunk találni. Traianus érme (IV. t. 37. kép), amelynek előlapi körirata consecratis éremre utal (DIVO TRAIANO AVGVSTO). Hátlapján jobbra ülő Mars istent Minervával, előtte tripuson pajzsot ábrázol(?). Ehhez még csak hasonlót sem találtunk az eredeti római érmek között.

A portré alapján Hadrianusnak vélt pénz – nincs körirata (II. t. 19. kép). A hátlapján levő ábrázolás és körirat feltétlenül eredeti, római pénzek utánérvésével készült, de pontosan ilyen körirattal és ábrázolással sem együtt sem külön nem találkoztunk eredeti római vereten.

Nem mutat antik hatást azonban az utolsó fiktív érem (IV. t. 32. kép), amelynek előlapján öt fejet, feltehetően a 4 évszaktot és az időt jelképező fejeket látunk. Hátlapja pedig tipikusan reneszánsz motívumot örökít meg. Középen koponyából kinövő karéjos, díszes levél, tőle jobbra és balra szimmetrikusan levél-szerűen kiképzett bőségszaru, amelyben szőlőfürtök vannak.

Végül röviden értékelve Zsámboky Emblemataiban felsorakoztatott gyűjteményrészletét, úgy látjuk, hogy szakértelemmel összeállított gyűjtemény, amelynél fő szempont a ritkaság és nem annyira az állapot szem előtt tartása. Zsámboky ritkaságok iránti érdeklődésével magyarázható a paduaner és fiktív érmek jelenléte gyűjteményében.

KATALÓGUS AZ EMBLEMATA ÉRMEIRŐL²⁴

1. Hadrianus, Emb. 290, cf. C. 164, cf. RIC 609 E) körirat végén PP H) ... VRP P CIR helyett VR–BIS CIR ... , sestertius, i. sz. 121
2. Traianus, Emb. 291, C. 176, RIC 655 Faludi 90. o. „Traiani adlocutio”, sestertius, i. sz. 114–117
3. Commodus, Emb. 292, C. 506, RIC 463 Faludi 90. o. „Commodus cu(m) Victoria orbis” – nem egészen egyértelmű, hogy erre az éremre vonatkozik.
4. Római köztársasági bronzpénze(?) után készült fiktív Emb. 293, E) Janus fej H) három orrú prora, felette ROMA, alatta C–VIRI felirat. Eredetiek között nem találunk analógiát.
5. Nerva, Emb. 294, C. 37, RIC 56 Faludi 90. o. „Nerva cu(m) congio”, sestertius, i. sz. 96 után
6. Lucius Verus, Emb. 295, koloniális verete, Ionia Ephesos E) BMC 246 (81. old.) H) BMC 246 felirat BMC 234 ábra Mindkét oldalon hibák a köriratban, E) .. ΔΟΥΚΙΟΣ helyett ΔΟΥΚΙΟΣ H) .. ΝΕΩΚΟΡΩ helyett ΝΕΩΠΟΡΩ, a szelvényben εϕεϕ ΙΩΝ helyett ΕΨΕΠΩΙ

²³ Cohen 800 Fr-ra értékelte.

²⁴ A katalógusban használt rövidítések jegyzéke:

BMC	Coins of the Roman Empire in the British Museum. I–VI. London 1923 – megfelelő kötetei és Catalogue of Greek Coins in the British Museum – megfelelő kötetei.
C.	Cohen Henry: Description historique des monnaies. Paris, 1882–1892 I–VIII. megfelelő kötetei
Emb.	Emblemata, lásd 13. jegyzet
Faludy	lásd 11. jegyzet
Gnecchi	Gnecchi Francesco: I medaglioni Romani. I–III. Milano 1912
Klawans	Klawans H. Z.: Imitations and inventions of Roman coins. 1977
Lawrence	Lawrence, R. H.: Medals by Giovanni Cavino, the “Paduan”. New York 1883

7. III. századi bronz medalion, Emb. 296, nem sikerült azonosítani. E) Valerianus p. és Gallienusnak van ilyen jellegű portréja CONCORDIA AVGVSTORVM körirattal H) Trebonianus Gallus, Gneccchi 111 t. 4 vagy 111 t. 10, de a felirat más. Emb. VOTA PVBLICA körirata kipontozott, valószínűleg csak feltételezték, hogy ez a körirata volt, itt is hibázott a rajzoló: VOTA PVRLICA sajtóhibás.
8. Honorius, Emb. 297, Gneccchi I. 37. 4–5, de a verdejegy kopott lehetett, mert ilyen jegy nincs, csak az utolsó két betű . . . PS lehetséges. Faludi 89. o. „(Honorius) . . . et alius . . .”, ezüst multiplum
9. Domitianus, Emb. 298, meghatározhatatlan, mert ilyen köriratú római érem nincs – a hátlapra gondolunk –, az ábra pedig Vespasianus bronzain fordul elő. Valószínűleg két különböző érem elő és hátlapját rajzolták egy éremmé. (Vaspasianus BMC 25. t. 3, 26. t. 1, 6, 27. t. 1,) C., RIC, BMC, Lawrence, Klawans n. h., sestertius (valószínűleg)
10. Traianus, Emb. 299, cf. C 545, cf. BMC 853 (32. t. 2.) de E) IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM P M (ez a körirat rövidebb, mint az eredeti) H) Az ábra rajza nem egyezik egészen az eredetivel és a szelvényben SC helyett CS. – Lawrence és Klawans n. h. Faludi 90. o. „Traia/nu/s cu/m/ circo”, sestertius
11. Commodus, Emb. 300, C. 489, RIC 460, sestertius, i. sz. 186
12. Macrinus, Emb. 301, C. 44, RIC 194, a hátlapi köriratban azonban elrajzolás, helyesen . . . AVGVSTI, sestertius, i. sz. 217–218
13. Traianus – az előlapi körirat szerint – azonban csak Hadrianusnak van ilyen hátlappal bronz medalionja. Emb. 302, E) IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC PMTRP COS V PP a császárfő balra diadémával előtte palmaág H) cf. Gneccchi 38. t. 2, de itt COS III PP nélkül és AVGVSTA a helyes AVGVSTI helyett. Valószínűleg az előlap olyan kopott lehetett, hogy kreáltak egy előlapot. A portré talán inkább Hadrianushoz hasonlít, sestertius (?)
14. Tiberius, Emb. 303, C. 70, RIC 38, Faludi 90. o. „Tib(erius) magn(us) cu(m) templo”, sestertius, i. sz. 36
15. Caracalla (?), Emb. 304, E) M AVP ANTΩN – ONOS AVG babérmagány, köpenyes mellkép jobbra H) EΠΙΤΑΤΙΑΝΟ – V . . . Τ ΤΙΩΝ, két torony között modius kalászzal, koloniális bronz (?)
16. Domitianus, Emb. 305, C. 18, RIC 277(b), de elrajzolás az E) . . . CENS PERP PP, helyesen csak CENS PER PP Faludi 90. o. talán? „Domitianus cu(m) allocutione”, sestertius, i. sz. 85
17. Ilium, Troas, Commodus (koloniális bronzveret) Emb. 306, BMC 61 (66. old.), 12. t. 14, de E) KOMMOΔOC helyesen – utolsó betű lemaradt a rajzról, bronz,
18. Marcus Aurelius, Emb. 307, cf. C. 1001, cf. RIC 1048, de E) páncél nélkül, sestertius, i. sz. 171–172
19. Hadrianus ?, Emb. 308, E) körirat nélkül, portré valószínűleg Hadrianusé H) ilyen hátlapi ábra és körirat nincs. C., RIC, BMC, Lawrence, Klawans n.h.
20. Marcus Aurelius, koloniális verete, Emb. 309, közelebből nem meghatározható. H) Orpheus lanttal állatok között, jobb mezőben Δ, Faludi 90. o. „M(arcus) Aur(elius) cu(m) Orpheo”, bronz(?)
21. Nero, Emb. 310, C. 14, RIC 73, Lawrence 16, Klawans 6, eredeti és paduaner is van, a rajz alapján nem dönthető el melyik, sestertius
22. Marcus Aurelius, Emb. 311, C. 1046 után készült paduaner, Lawrence 58, Klawans 4, Lawrence és Klawans szerint COS I az előlapon, a hátlapon Minerva pajzsán VIC AVG. Cohen leírása szerint nem derül ki, hogy mi van a pajzsán. Az Emb. rajza szerint SC. Gneccchi-ben ábrázolt medalion olyan kopott, hogy szintén nem látni, mi van a pajzsán, bronz medalion(?)
23. Bithynia, Caesaraea Germanica, Pescennius Niger, Emb. 312, Head: Historia Numorum (1911) 511 o. Feltehetően ezt említi Zsámboky Grolierhez írt ajánlásában.
24. Antoninus Pius, Emb. 313, C. 655, RIC 615 – a szelvényből hiányzik az SC, úgy látszik kopott volt a darab, sestertius, i. sz. 140–143
25. Domitianus, Emb. 314, cf. C 43, de az előlapon itt nincs körirat – valószínűleg a darab kopottsága miatt – sestertius
26. Lucius Verus, Emb. 315, C. 71, RIC 1326 Faludi 90. o. „L(ucius) V(erus) cu(m) trirēmi”
27. Elagabalus, Emb. 316, C. 253, RIC 369, Lawrence 72, Klawans 1., lehet valódi és lehet paduaner is Faludi 89. o. „Antonius cu(m) Zodiaco” (Antonius alatt Antoninust, illetve Elagabalust kell értenünk), sestertius
28. Commodus, Emb. 317, C. 985, RIC 602, Faludi 89. o. „Commodus cu(m) sacrificio”, sestertius, i. sz. 191
29. Hadrianus, Emb. 318, C. 557, RIC 915 (f) Faludi 89. o. „Adr(ianus) cu(m) exped (itione) dacica”, sestertius, i. sz. 134–138
30. Nerva, Emb. 319, C. 143, RIC 93, E) elrajzolás PM/R „T” helyett, sestertius, i. sz. 97
31. Traianus, Emb. 320, C. 306, RIC 631, Lawrence 46/2, Klawans 4, lehet valódi és lehet paduaner is, rajz alapján eldönthetetlen. Faludi 90. o. „Traianus forum”, sestertius
32. Fiktív érem, Emb. 321, előlapján 5 fej – valószínűleg az idő és a 4 évszak ábrázolása. H) Stilizált levélzet, két oldalt bőségszaru-szerűen kiképezve, középen lombozat koponyából nő ki.
33. Otho, Emb. 322, C. 17, RIC 12(1), minden valószínűség szerint egy eredeti denárról készült a rajz, annak kopottsága miatt hiányos a körirat és az ábrázolás, denár, i. sz. 69
34. Hadrianus, Emb. 323, C. 950, RIC 585(a), mindkét oldalon rajzolásból adódó „sajtóhibák” a köriratban. E) . . . COS II (COS III helyett), H) LOCVPLETATORIS (LOCVPLETARORIS helyett) Faludi 89. o. „Adr(iani) . . . allocutio”, sestertius
35. Marinianus, Emb. 324, C. 7, RIC 9, sestertius, i. sz. 257
36. Commodus, Emb. 325, cf. C. 177, cf. RIC 581, E) a név itt M COMMODVS (M COMM helyett), H) körirat IMP VIII nélkül; sestertius vagy dupondius, i. sz. 190
37. Traianus, Emb. 326, feltehetően fiktív érem, C, RIC, BMC, Lawrence, Klawans n.h.

38. Alexander Severus(?), Emb. 327, E) ... CEVHPOCAN–INOCCÉ a császár babérkor jobbra. H) CPATONIKΩN. AAOC a szelvényben: NEOKOPΩY két pálmalevéllel d' emberek, koloniális bronz (?) yes mellképe alatt dolgozó
39. Domitianus, Emb. 328, C. 489, RIC 285, E) COS X (COS XI helyett) valószínűleg elr us, i. sz. 85
40. Marcus Aurelius, Emb. 329, C. 535, RIC 1075, sestertius, i. sz. 172–173
41. Hadrianus, Emb. 330, cf. C. 812, cf. RIC 1005, de mindkét oldalon a mellkép ' rid veret, as vagy dupondius
42. Hadrianus, Emb. 331, C. 1212, RIC 592 a, Faludi 89. o. „Adr(ianus) cu(m) H il.”, sestertius, i. sz. 119–122
43. Commodus, Emb. 332, cf. C. 253, cf. RIC 525, de H) S C nélkül, sestertius, i. sz.
44. Traianus, Emb. 333, C. 495, RIC 532, sestertius, i. sz. 103–111
45. Geta, Emb. 334, C. 146, RIC 157(a), sestertius, i. sz. 210.

Bíróné Sey Katalin

JÁNOS ZSÁMBOKY, THE COIN COLLECTOR

The famous Hungarian physician, polyhistor, and humanist, János Zsámboky (1531–1584, known as Sambucus and Sámbody as well) was born 450 years ago, providing an opportunity to commemorate him as coin collector, and deal with his collection.

We do not wish to supply his curriculum vitae as several other authors have described him as a famous physician of his age.^{2–3} Only a few stations of his life do we wish to mention closely, concerning his numismatic collection. His lengthy stay in Padua during the 1550s are worth mentioning. His friendship with the Parisian Grolier, the King's treasurer, was made during these years. It was Grolier who advised Zsámboky in his collecting of antique coins. Zsámboky's *Emblemata*,⁷ published in 1565, shows his best Roman and other coins on drawn tables. These represent altogether 45 coins, apparently the best of his collection at that time. Preceding the coin illustrations he addresses Grolier in an introduction pointing out the acquisitions of the last three years, the bronzes of emperors Otho and Pescennius.⁸

Zsámboky's collection could be considered the first published Hungarian numismatic collection. We shall attempt to reconstruct the collection with the help of the available source material. Along with this paper we have composed a catalogue using two sources: one of them being the coin illustrations of the *Emblemata*,¹⁰ the other the Latin language inventory of Zsámboky's collection from 1583.¹¹

The laconic and sporadic inventory of the collection was prepared at the time when the collection found its way to the imperial treasury. We made an attempt to identify these with the illustrations of the *Emblemata*. Identification was not always successful. (For the abbreviations used in the catalogue see note no. 24.)

This paper treats only those coins whose picture is known from the *Emblemata*, the latter enabling a more scrupulous identification. The other coins listed in the inventory cannot be identified for their laconic description, the only thing known about them is the emperors who had them minted.

No system at all could be detected in the sequence of the illustrations of the *Emblemata*. Neither are they in chronological order, nor are they grouped by reverse types, or emperors.

Furthermore the drawn illustrations fail to reflect the size of the coins. Generally they are of sestertian size, however, there are some denarii among them (Otho; cat. 33) and multiplum as well (Honorius; cat. 8). In spite of the unsystematic sequence of coins of the *Emblemata* we kept its order. It has to be noted that the illustrator of the time, perhaps Zsámboky himself, had not always represented he had seen on the coins, nevertheless was an expert in numismatics. Especially the inscriptions show neglect in precision, some letters are left out, or abbreviations are completed. These discrepancies are noted in the catalogue.

The coins of the *Emblemata* can be divided into three groups:

1. Original Roman coins, mainly bronzes, or colonial mintings.
2. "Paduans".
3. Fictitious coins.

The bulk of the collection is represented by the first group, the real Roman coins, medals, and colonial coins (cat.: 1–2, 5–6, 8, 10–12, 14–18, 20, 23–26, 28–31, 33–36, 38–45). Zsámboky had a good sense for collecting and it is very likely that Grolier's advice were beneficial. There are several unique examples in the *Emblemata*.

The second group of the collection is composed of the so called "Paduans". These Roman coin imitations, or coins of Roman influence were made by Cavino¹⁹ (cat. 22) and the Julius Caesar VENI VIDI VICI coins described in the inventory.

It is impossible to determine of a few coins whether they are real ones or "Paduans", for they could be both, however we think them "Paduans". It is exactly Zsámboky's opportunities during his longer stay in Padua, the time of Cavino's activities.

The third group of the collection, the so called fictitious coins (cat.: 4, 37, 19, 32) include the coins with both obverse and reverse invented. They can be called archaizing in their character except for coin no. 32. This is a typically renaissance coin.

Just a few words about the Otho bronze of Zsámboky's collection, the one he himself mentions in the introduction dedicated to Grolier: "... Otho hic aereus, cum circo Hadriani ...".¹⁶ Since Otho had no bronzes of the city of Rome, there is no reference this being a colonial coin we presume that this Otho coin must have been a "Paduan". The "cum circo Hadriani" relative to the Otho coin makes absolutely no sense at all, it is unintelligible what Zsámboky wanted to say. The question of the two Otho bronzes of the imperial treasury being fakes had already come up in the 17th century.²⁰ It seems most likely that the Otho bronze of Zsámboky must have been a "Paduan".

Finally to appraise the collection detail listed in Zsámboky's *Emblemata* it can be said that the collection was put together with expertise, and expertise which preferred rarity to physical condition. Zsámboky's interest for rarity explains the presence of "Paduans" and fictitious coins in his collection.

Bíróné Sey Katalin

Adatok a bécsi denárok korrendjéhez

A középkor felirat nélküli pénzeinek meghatározása, kibocsátóhoz és verdéhez kötése a legtöbb esetben lassú és szívós munkával érhető el. Az apró adatokat, mint mozaikszemeket kell összerakni, hogy a kép teljes legyen és sokszor módosítani kell az addig biztosnak vélt eredményt is. Az 1968-ban, Tapolcán előkerült éremlelet¹ egy ilyen mozaikszem a bécsi denárok, illetve egyes típusainak pontosabb meghatározásához. Mindenekelőtt lássuk magát a leletet, hogy értékelésében könnyen utalhassunk rá.

Rövidítés:

LW = Arnold Luschin: Wiener Münzwesen im Mittelalter. Wien—Leipzig. 1913.

Magyar szlapon denárok

1.	IV. Béla kora. (kb. 1255–1270)	
a)	jegy: kör – kör	16 db
b)	jegy: liliom – liliom	
	István hg. és Gutkeled bán (kb. 1255–1260)	4 db
c)	jegy: h – R	
	Béla hg. (1260–1269)	16 db
d)	jegy: madár – madár	
	Güssing Henrik bán (1269–1270)	6 db
2.	V. István (1270–1272)	
	jegy: S – R	14 db

Bécsi denárok

1.	LW. 49.	10 db
2.	LW. 51.	14 db
3.	LW. 53.	1 db
4.	LW. 54.	2 db
5.	LW. 61.	52 db
6.	LW. 62.	54 db
7.	LW. 63.	64 db
8.	LW. 64.	15 db
9.	LW. 66.	1 db
10.	LW. 67.	33 db
11.	LW. 68.	47 db
12.	LW. 69.	55 db
13.	LW. 71.	27 db
14.	LW. 72.	11 db

¹ Magyar Nemzeti Múzeum. 133/1968 ÉT. Leltári száma: L. 3/1980.

15. LW. 75.	19 db
16. LW. 76.	74 db
17. LW. 77.	36 db
18. LW. 78.	43 db
19. LW. 79.	86 db
20. LW. 84.	10 db
21. LW. 85.	3 db
22. LW. 85. egykorú hamisítványa.	1 db
23. LW. ? Kopott, meghatározhatatlan példányok.	18 db

Leglényegesebb következtetést a bécsi denárok időrendjével kapcsolatban tehetünk. Éppen ezért elsőként a lelet feltételezhető elrejtési időpontját kell meghatározni. Ritkán akad olyan középkori lelet, amelynek ezt a feltételezhető elrejtési időpontját olyan pontosan meg lehetne határozni, mint a tapolcai leletét. A szlapon denárokból kell kiindulnunk, amely kiindulást két szempont indokol:

1. Az éremleletek utolsó kibocsátói rendszerint azok az uralkodók, akiknek uralkodási területén kerül elő a lelet; míg az abban előforduló idegen pénzek általában néhány évvel korábbi kibocsátásúak. Ez természetes jelenség, hiszen az idegen pénz bekerüléséhez időre volt szükség.

2. Indokolja továbbá a szlapon denárok alapulvételét, hogy az utolsó kibocsátó – V. István – igen rövid ideig uralkodott.

A szlapon denárok mintegy száz éven keresztül – a XIII. század közepétől a XIV. század közepéig – pénztörténetünknek igen fontos részét képezték. Sajnos ennek ellenére sohasem voltak a magyar kutatás központjában. Az eddigieket – Schönwisner,² Weszerle,³ Rupp,⁴ Römer,⁵ Érdy,⁶ Truhelka,⁷ Nuber,⁸ Hóman,⁹ Rengio¹⁰ – Székely V. György foglalta össze és értékelte egyetemi szakdolgozatában.¹¹ A továbbiakban a szlapon denárok időrendjében és forgalmi kérdéseiben legfőképpen erre a munkára támaszkodunk.

A szlapon denárok időrendje – ha nem is tekinthető minden részlete végleg lezártnak – viszonylag tisztázottnak mondható, különösen a XIII. századi kibocsátást illetően. Székely elfogadja a Rengio által javasolt relatív időrendet, azaz a IV. Béla-kori szlapon denárok egymás utáni sorát kör–kör, lilium–lilium, h–R és madár–madár jegyek szerint kell tekintenünk. Az S–R jegy egyértelműen V. István királyt jelenti.

A szlapon denárok utolsó kibocsátója tehát V. István, aki mindössze két évig, 1270–1272 között uralkodott; idejéből 14 db fordul elő a tapolcai leletben. Ez – véleményünk szerint – kizárta teszi, hogy 1273 után került volt földbe, mert akkor a leletek általános, IV. Lászlót (1272–1290) jelentő L–R jegyű szlapon denára is előfordult volna.

A szlapon denárok által adott időmeghatározásból igen lényeges következtetést lehet levonni a leletben előforduló bécsi denárok időmeghatározására. A leletünkben levő egyes típusok Luschin szerint: II. Frigyes (1235–1239, 1246–1250): LW. 49.;

Ottokár (1251–1276): LW. 51., 53., 54., 61., 62., 63., 64., 66., 67. és 68.;

Ottokár király (1251–1276), vagy Rudolf (1276–1281): LW. 69., 71., 72., 75., 76., 77., 78., 79., 84. és 85.

Luschin szerint tehát a katalógus 69–85 szám alatti veretei Ottokár király (1261–1276), vagy Rudolf (1276–1281) pénzei. A tapolcai lelet szlapon denárai által adott időmeghatározás viszont kizárta teszi az

² Stephanus Schönwisner: *Notitia Hungaricae rei numariae*. Budae, 1801.

³ Weszerle József: *Hátrahagyott érmészeti táblái*. Magyar Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtára. Pest. 1873.

⁴ Rupp Jakob: *Magyarország ekkorig ismeretes pénzei*. I–II. Buda. 1841–1846.

⁵ Römer Flóris: *Igen érdekes éremlelet*. *Archaeologiai Értesítő*. 5 (1871) 63–67.

⁶ Érdy Kálmán: *Néhány szó a szlaponi érmekről*. *Archaeologiai Értesítő*. 6 (1872) 293–297.

⁷ Ciro Truhelka: *Slavonski banovci*. *Glasnik Sarajevo*. 9 (1897) 1–160.

⁸ Carl Franz Nuber: *Prinos kroglogiji slavonski novaca*. *Glasnik Sarajevo*. 9 (1897) 169–180.

⁹ Hóman Bálint: *Magyar Pénztörténet*. Budapest. 1916. – II. András és IV. Béla-kori szlapon denárok. *Numizmatikai Közöny*. XVIII–XIX. (1919–1920) 33–42.

¹⁰ Ivan Rengio: *Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien*. Graz. 1959.

¹¹ György V. Székely: *Slawonische Banalmünzprägung*. *Dissertationes Archaeologicae*. Ser. II. No. 8. *Instituti Archaeologici Universitatis de Rolando Eötvös nominatae*. Budapest. 1980.

1273 utáni verést, vagyis a LW. 69., 71–72., 75–79. és a 84–85. számúak nem lehetnek Rudolf veretei, mert ezek évekkal Rudolf trónralépte előtt földre kellett kerüljenek. Ezek a denárok tehát Ottokár vereteinek tekintendők.

Foglalkoznunk kell még a LW. 70., 73–74. és 80–83. típusokkal. Ezek közül a 73. számú nem, de a többi típus általános a magyarországi bécsi denárleletekben, így hiányukat feltűnőnek véljük és megkockáztatnánk azt a feltevést, hogy ezeket a tapolcai lelet földbekerülése éve után verték, vagy – kis rátartással – nem sokkal előtte, hozzávetőlegesen 1272 után. Tehát vagy Ottokár utolsó éveiből (1272–1276), vagy Rudolf korából (1276–1281) származhatnak.

Egyetlen leletre épített korrendet ritkán fogadhatunk el bizonyító erejűnek. A tapolcai lelet összetétele azonban olyan szerencsésnek mondható, hogy építhetünk rá. Annál is inkább, mert nem találunk vele összevethető – ebben az időben záruló, szlapon és bécsi denárokból álló – más leletet. V. István előtti, vagy általa kibocsátott szlapon denárral záruló leletek az alábbiak:

1. Székesfehérvár.¹² A leletben csak IV. Béla-kori szlapon denárok vannak, valamint friesachi és néhány más külföldi pénz, de bécsi denár nincs.

2. A verpeléti lelet¹³ V. István szlapon denáiraival zárul ugyan, de bécsi denárt nem tartalmaz, csak magyar (II. András, IV. Béla, V. István) és szlapon vereteket.

3. A táci lelet¹⁴ ugyancsak S–R jegyű szlapon denárokkal zárul, de kizárólag báni denárokból áll.

4. Felsőbesnyőn¹⁵ az V. István szlapon denáiraival záruló leletben magyar, friesachi és néhány más külföldi pénz volt, de bécsi denár nem. A leletet másodjára feldolgozó Fritz Dworschak CNH. I. 208., 219. és 241. számú magyar denárokat említ, az utolsó külföldi kibocsátóban pedig Konrád kölni érseket (+ 1261) látja.

5. A pulai lelet¹⁶ utolsó kibocsátású szlapon denárai S–R jegyűek, vagyis V. Istváné, de idegen pénzek jelenléte bizonytalan.

6. A somogyacsai lelet¹⁷ összetétele miatt alkalmatlan témánkba vágó időrendi vizsgálatra, 3573 db bécsi denár mellett 5 db – kör–kör jegyű, tehát IV. Béla kori – szlapon denár jelenléte annyira esetleges, hogy nem rendelkezik bizonyító erővel. Ugyancsak esetlegességét bizonyítja a XIII. század első felére jellemző 2 db friesachi denár is.

7. Végül egy 1883-ból, ismeretlen lelőhelyről származó leletet¹⁸ kell említenünk. IV. Béla-kori és csupán magyar, szlapon, friesachi és néhány egyéb külföldi pénzt tartalmazott, de bécsi denár nem fordult elő benne. Mégis röviden foglalkoznunk kell vele, mert egy ilyen összetételű lelet ellentmondhat annak a megállapításnak, hogy a szlapon denárok leletek záródási idejéül használhatók. Ebben a leletben ugyanis csak IV. Béla-kori szlapon denárok vannak, míg a magyar veretek III. Andrással (1290–1301) bezárólag vannak. A magunk részéről kétségbe vonjuk e lelet hitelességét. Nem ismerjük sem a lelőköörülményeket, sem a lelőhelyet; bizonyára műtárgykereskedelem útján került olyan helyzetbe, hogy feldolgozhatták. Ez pedig – gyakorlatból tudjuk – nem fogadható el hitelesnek.

A tapolcai lelet tehát összetételét illetően páratlan és a bécsi denárok időrendjének pontosabbá tételében ezen kívül – egyelőre – más magyarországi leletre nem támaszkodhatunk.

Röviden említjük a magyar pénzek hiányát, illetve annak okát. A magyarországi bécsi denárleletekben ez egyáltalán nem feltűnő jelenség, inkább az az általánostól eltérő, ha a magyar királyi verdének termékeivel vannak együtt. Ugyanakkor többször előfordulnak a szlapon denárokkal. Ennek oka világos és egyszerű: sem a szlapon, sem a bécsi denár nem esett évi beváltási kötelezettség alá, értékálló pénz volt

¹² Magyar Nemzeti Múzeum. 74/1940 ÉT.

¹³ Magyar Nemzeti Múzeum. 100/1942 ÉT., Numizmatikai Közlöny. L–LI. (1951–1952) 72.

¹⁴ György V. Székely: i. m. 158. jegyzet és I. tábla, No. 4.

¹⁵ Magyar Nemzeti Múzeum. 560/1896 ÉT., Fritz Dworschak: Ungarische Silberbarren des 12. Jahrhunderts. Numizmatikai Közlöny XXVIII–XXIX. (1929–1930). 73.

¹⁶ Ciro Truhelka: Die slawonischen Banaldenare. Ein Beitrag zur Croatischen Numismatik. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina. 6 (1899) 381.

¹⁷ Magyar Nemzeti Múzeum. 98/1967 ÉT., Leltári szám: L. 6/1977.

¹⁸ Carl Franz Nuber: Beitrag zur Chronologie slawonischer Münzen. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina. 6 (1899) 470.

mindkettő, azaz teaurálásra alkalmas. Ezen kívül – amint azt Hóman Bálint részletesen kifejti¹⁹ – a bécsi denárok magyarországi elterjedését elősegítette az itteni árfolyamuk is.

1264–1270 közötti időre teszi Hóman Bálint²⁰ a bécsi denárok magyarországi feltűnését, amit el kell fogadnunk. Az oklevelekben előforduló szórványos megjelenést a leletek azonban később követik. Legnagyobb többségük Albert herceg (1283–1308) vereteit tartalmazza,²¹ ami IV. László (1272–1290), de még inkább III. András (1290–1301) és a halálát követő trónviszályok korára esik. Ez természetes is; a zavaros politikai helyzetet követő bizonytalan gazdasági élet örömmel fogadta a jó minőségű, értékálló idegen pénzt. Így a tapolcai lelet feltételezhető 1273 körüli földbekerülésével az egyik legkorábbi bécsi denárleletnek tekinthető Magyarországon.

Bár a lelet legnagyobb értéke a néhány bécsi denártípus időrendjének pontosabb meghatározási lehetősége, mégis néhány más szempontra is fel kell hívni a figyelmet. A lelet földrajzi elhelyezkedése nem hoz újat. Korábban foglalkoztunk a bécsi denárok magyarországi elterjedési területével²² és azt állapítottuk meg, hogy – néhány leletet kivéve – a bécsi denárok fő magyarországi forgalmi területe a Dunántúl északnyugati fele, amelyet átlósan a Balaton és annak képzeletbeli meghosszabbítása vág ketté, valamint a középkori Magyarország Felvidékének délnyugati része. Egy olyan háromszög, amelynek alapja az ország nyugati határa, csúcsa Buda, a főváros, tengelye pedig a Duna, amely vízi utat a kereskedelem használt. Tapolca erre az említett területre esik.

Bármily fontosnak is véljük a tapolcai leletet, mert – számunkra szerencsés összetétele miatt – időrendi megállapításokat tehettünk a bécsi denárokról, mégsem akarjuk ennek kapcsán újraértékelni a bécsi denárok magyarországi szerepét. Az időrendi megállapítás kétségtelenül a lelet legnagyobb értéke, de bármennyire bizonyítottnak is véljük megállapításainkat, további leletadatoknak igazolniuk kell azt.

Gedai István

DATEN ZUR ZEITORDNUNG DER WIENER PFENNIGE

Im Jahr 1968 kam in Tapolca ein aus slawonischen Denaren und Wiener Pfennigen Bestehender Münzfund zu Tage. Die slawonischen Denare stammten aus der Zeit der Könige Béla IV. und Stephan V.; die letzte Emission war der Denar Stephans V. (1270–1272) mit Zeichen S–R, von welchem 14 St. im Funde waren. Aus diesem Grunde kann man annehmen, daß der Fund spätestens 1273 in die Erde kam, denn wenn er später verborgen worden wäre, würde mit Sicherheit auch der, in den Funden nicht seltene slawonische Denar mit Zeichen L–R enthalten sein, der Ladislaus IV. (1272–1290) bedeutet. In den Funden sind gewöhnlich die Prägungen jenes Herrschers als allerletzt ausgegeben zu betrachten, in dessen Gebiet der Fund vorkam, während die fremden Münzen allgemein etwas frühere sind. In Bezug auf den Fund von Tapolca bedeutet dies, daß die Wiener Pfennige in der Zeit vor den letzten ungarischen Ausgaben erscheinen mußten, also nach 1272 nicht datierbar seien.

Unter den Wiener Pfennigen des Fundes von Tapolca kommen auch die Typen LW (= Arnold Luschin: Wiener Münzwesen im Mittelalter, Wien–Leipzig, 1913) 69., 71–72., 75–79. und 84–85 vor, welche Luschin der Zeit König Ottokars (1261–1276) oder Rudolfs (1276–1281) zuschreibt. Die spätestens um 1273 angenommene Verbergung des Fundes von Tapolca schließt es jedoch aus, daß diese Münzen Rudolf geprägt hätte, sie sind also als Denare Ottokars zu betrachten.

Unter den unbestimmt an beide Herrscher gebundenen Münzen kommen die Typen LW. 70., 73–74. und 80–83. nicht vor, obwohl diese, LW 73. ausgenommen, in den Funden der Wiener Pfennige in Ungarn gewöhnlich vorkommen. Wegen ihres Fehlens in diesem Fund kann man die Annahme riskieren, daß diese Typen entweder den letzten Jahren Ottokars (1272–1276) oder der Zeit Rudolfs entstammen.

Eine auf einen einzigen Fund aufgebaute Zeitordnungs–Feststellung ist nicht eben überzeugend, doch die glückliche Zusammensetzung des Fundes von Tapolca unterstützt die Wahrscheinlichkeit der Folgerung. Die Beweiskraft dieses einzigen Fundes müssen wir umsomehr akzeptieren, weil die übrigen, mit den slawonischen Denaren Stephans V. schließenden Funde entweder keine Wiener Pfennige enthalten (Székesfehérvár, Verpelét, Tác, Felsőbesnyő) oder sind unsicher,

¹⁹ Hóman Bálint: i. m. 368–372.

²⁰ Hóman Bálint: i. m. 354.

²¹ István Gedai: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11–13. Jahrhunderten. Acta Archaeologica. 21. (1969). 132.

²² István Gedai: i. h. 133–134. – A fedémesi bécsi denárlelet. Az Egri Múzeum Évkönyve. V. Eger. 1967. 70.

von fragwürdiger Fundstelle stammend (Fund von Pula und einer 1883 mit unbekannten Fundort). Bei den, große Mengen Wiener Pfennige enthaltenden Fund von Somogyacsá sind die wenigen Exemplare des slawonischen Denare so zufällig, daß wir sie zur Zeitordnungsbestimmung als ungeeignet erachten.

Im Fund von Tapolca kommen keine, in einer königlich ungarischen Prägeanstalt geprägten Münzen vor. Dies ist in den Funden dieser Zeit allgemein der Fall, denn diese fielen unter die jährliche Einwechslungspflicht, während die slawonischen Denare, wie auch die Wiener Pfennige zu thesaurierungszwecken geeignetes, wertbeständiges Geld war.

Der Fund von Tapolca brachte betreffs Geldverkehr nichts neues; der Fundort befindet sich im allgemeinen ungarischen Verkehrsgebiet der Wiener Pfennige: (in dem NW-Teil des Dunántúl sowie den SW-Teil des Oberlandes des mittelalterlichen ungarischen Staates. Dies ist ein solches, ungefähr dreieckig geformtes Gebiet, dessen Basis die Westgrenze des Landes, die Spitze die Hauptstadt Buda und die Achse die Donau war, die vom Handel als Wassertstraße benützt wurde.

Pénzverés Nagy Lajos korában

Károly Róbert király, a középkori magyar pénzrendszer korszerűsítője, halálakor fiára rendezett, gazdaságilag virágzó és élénk külkereskedelemmel bíró országot hagyott. Aranyforintjai kiváló értékpénzek voltak és a belföldi forgalom részére jó minőségű állandó értékű ezüstdenár állott rendelkezésre, melyből 100 db ért egy aranyforintot.

De I. Lajos (1342–1382) trónraléptekor csak 16 éves volt, a kormány irányítása így édesanyja, Piast (Lokietek) Erzsébet kezébe került, ki uralomra temett, erélyes nő lévén, fiára igen nagy befolyással volt; ami kitűnik abból is, hogy ez a nevében kiadott rendeletekben hivatkozott anyja jóváhagyására.¹ A kormány körében – a királyné tárnokmesterén, Garai Pálon kívül (1334–1353) – számos csere történt. Nádor Gilétfi Miklós lett (1342–56), tárnokmester Lackfi István (1343–44), majd Tót Lőrinc (1344–46), Szlavónia bánja Alsólendvai Miklós (1343–46). A kulcshelyeken tehát nagyok a változások.

Az ország pénzverésének alakulásában ennek nyoma hamarosan látható volt. Károly király az arany értékpénz mellett egységes és országosan érvényes, állandó ezüstdenárt vezetett be a belföldi pénzforgalom alapjaként és a káros pénzűjtást teljesen kiküszöbölte. Ez az előnyös helyzet rövid néhány év alatt megváltozott és csakhamar újra helyi, területi pénzfajták kiverésére került sor.

Károly király halálakor a C.II.15 (P–54); H–497) denár forgott az országban. Ennek köriratában nem szerepel királynév, mintegy átmenetet képez Lajos király pénzveréséhez és lehetséges, hogy veretése egy ideig folytatódott Lajos alatt. Ilyen átmeneti veret lehetett a P–65 (H–528; C–) (VI. t. 2. kép) denár is. Majd a C.II.71 (VI. t. 3. kép) (P–61; H–524) került sorra. Ennek éremképe azonos a C.II.15-el, de a köriratban a szöveg már „M ReGIS hVnGARle” helyett „M ReGIS LODOVICI”. Ezt koronázási veretnek tekintik. A következő évben (1343) a denáron az előlap még azonos, de a Károly-pénzekre jellegzetes hátlap – a struccfej-ábrázolás – helyébe az Anjou-liliom lép, (VI. t. 4. kép) (C.II.72; H–525; P–62) s ezt több kamrában verték. Mindezen denárok finomsága azonos: 1/3 részre égetett ezüst, azaz 0,666 finomságú. Az országos főkamagróf ekkor Lorandus budai városbíró volt.

Az 1344-es évre esik az anyakirályné nápolyi útja, második fia, Endre herceg ottani királysága érdekében. Ez alkalommal az elhunyt férje által thesaurált óriási aranykincs (a magyar aranybányák kb. 6 évi termelése, vagy 2 évi világtermelés) került elosztásra s e hirtelen piacra került nagy mennyiség hozzájárult – az olasz–arab kereskedelem újjáindítása mellett – a nemesfémek megbolygatott értékarányának normalizálásához és az aranyválság megszüntetéséhez.

Az ezáltal állandóvá vált arany–ezüst értékviszony arra ösztönözte a kormányt, hogy a már 1342 óta Lajos nevére vert aranyforint (VI. t. 1. kép) (P–Bl; C.II.62) mellé, kisebb értékű értékpénzként, újra garasokat veressen (VI. t. 5. kép) (C.II.70A; H–448; P–57) és így újra áttérjen a kettős valutára. A kiverő garas éremképei – a szükséges névváltoztatással – azonosak Károly király utolsó garasának éremképeivel. Mellette a C.II.74 (H–526; P–63) denár (VI. t. 6. kép) és obulusa, a C.II.75 (H–527; P–64) (VI. t. 7. kép) szolgáltak aprópénzül. E denárt verdejegyei szerint Budán, Körmöcbányán, Pécsen stb. verték 1345-ben, de a Károly-korabeli verdejegyrendszert most már többnyire nem tartották be és a kamaragrófok névbetűiket is használták. Lorandus Budán L–B-vel, Szatmári Nicolaus Pécsen N–I-vel jelezte vereteit.

Még feltűnőbb, hogy újból területi, helyi pénzverésre került sor. Elsőnek az ismert régi „szegedi kispénz” jelent meg újra, de most L betűvel (C.II.79; H–529; P–66) (VI. t. 8. kép). Ez persze mentes volt a beváltástól.

¹ Ludovici Primi Decretum Anno MCCCCLI – Conclusio ... de beneplacita voluntate Serenissimae Principissae, Dominae Elisabeth, eadem gratia Reginae Vngariae, genitricis nostrae clarissimae ...

Közben Endre herceg meggyilkolásának híre érkezett Nápolyból; a király, hogy öccse halálát meg bosszulja, hadsereget gyűjtött és a következő évben elindult ezzel Olaszországba. Ezért 1346-ban Erzsébet anyakirályné hivatalosan kormányzóként átvette az uralmat fia távolléte idejére. Kormányzósága alatt verheték az ő tiszteletére a rútapajzsos garast (C.II.69; H–519; P–58) (VI. t. 9. kép). A rútapajzsot ugyanis nők és serdülők használták címerpajzsként.

Az olaszországi fejleményekkel függött össze, hogy a király a bécsi piac felkeresését, melyet Károly király 1324-ben megtiltott, most újra engedélyezte. Erzsébet királyné volt udvarbíráját, Rátót Olivért nevezte ki tárnokmesterré (1347–1352) s ez pénzverési főnökként rendeletet adott ki,² mely szerint a király képével verendő pénzek a király haláláig a beváltástól mentesek. Ezek a veretek nyilván újra helyi pénzek voltak és talán a bécsi piac megnyitása miatt engedélyezték, hogy az oly soká közkedvelt bécsi denárok újbóli beáramlásának elejét vegyék.

Ez esetben a C.II.73, 76–78 (H–532, 540, 533–534; P–67–70) (VI. t. 10–13. képek) megfelelne a Károly korabeli C.II.20, 31, 42 és 37 vereteknek. Az arckép nélküli királyi (központi?) pénzek tehát (C.II.82–84) (VI. t. 14–16. képek) (H–535, 536, 539; P–73–75) eszerint valószínűleg mind budai veretek. Ezek közül csak egynek van verdejegye, a C.II.83-nak (VI. t. 15. kép) (S–S), ez talán Stephanus jegye, aki Craterius-szal együtt 1350-ben budai kamaragróf³ volt. A többi denár mind jegy nélküli, megjelenésük időrendje nem állapítható meg, de mind Rátót idejére (1347–52) esik, ha beváltották, ez kétvétenként történhetett. Ugyancsak budainak látszanak a C.II.85 és 86 (H–537–538; P–76, 77) (VI. t. 17. kép) obulusok, melyeket talán 1354 körül vertek, mivel éremképük az ez évben kiadásra került P–B2 (C.II.63) (VII. t. 18. kép) aranyforint éremképének felel meg.

A táblázatokon használt rövidítések:

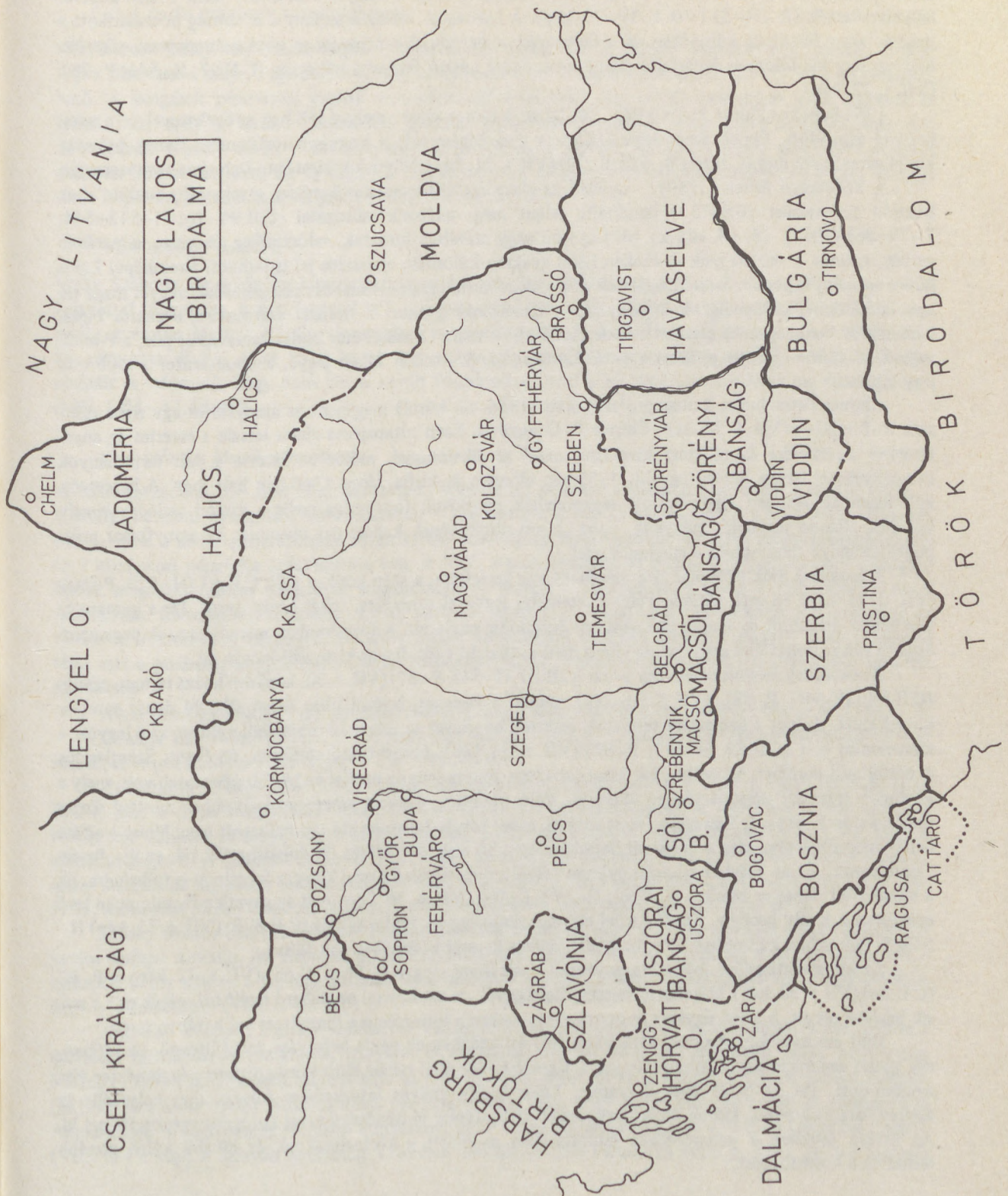
- C. = Corpus Nummorum Hungariae (Réthy)
- H. = Münzkatalog Ungarn (Huszár)
- P. = Münzzeichen u. Meisterzeichen im Mittelalter (Pohl 1981)
- ÉH. = Magyar Éremhatározó III. Szlavónia (Unger 1976)

Az 1350-es években Lajos király erélyes kézzel fogott hozzá országa belügyeinek rendezéséhez. Nápolyi terveinek megghiúsulása és a borzalmas pestisjárvány, melynek csaknem ő is áldozatává vált, befolyásolhatták elhatározásait. Mindenekelőtt birodalma belső megszervezéséhez fogott. Öccsét, István herceget a déli tartományok kormányzásával bízta meg; saját székhelyét Visegrádról a központi fekvésű forgalmas városba, Budára helyezte át. Ezzel összefüggésben az esztergomi régi pénzverde, ahonnan a pénzverők eddig csak idényszerűen költöztek Budára, végleg Budára került. Viszont a budai polgárok eddig gyakorolt pénzverési joguk városi denárookra csakhamar megszűnt.

Az 1354-es évben megkezdődött az aranyforint nacionalizálása. Ennek többféle oka lehetett, de a legvalószínűbb a gazdasági volt. Ez időben a firenzei utánvereteket – ilyen volt a magyar forint is, mely csak a királynevet tartalmazó körirat által különbözött az eredetitől – már mintegy 150 nyugat-európai pénzverő hatóság, különösen Franciaországban és a Rajna-völgyben – utánverte. Mivel ezeknek aranybányáik nem voltak, a forgalomból kivont idegen aranypénzeket és más pagament-aranyat olvasztottak be, hogy saját aranypénzüket verhessék. Ez költséges, nem kifizető eljárás volt. Az aranyforintok súlyát a forgalomban mindenki ellenőrizte, így csak a finomság némi csökkentése által verhettek nyereségesen. Ézzel persze az összes, csaknem azonos éremképű firenzei külsejű veretnek ártottak; ezek keresettség csökken, hírneve romlott. Lajos király valószínűleg ez okból határozta el a magyar forint éremképének megváltoztatását és ezzel a páduai származású Saracenus (Szerechen) Jakabot bízta meg; csak ennek személyi jegye, a szerezsenfej látható az új – átmeneti P–B2 (C.II.63) (VII. t. 18. kép) – aranyforinton. A hátlap egyelőre változatlan maradt, de az előlapon a nagy lilium helyébe a nyolcas karéjba foglalt magyar-Anjou címerpajzs került. Ezt pedig – a heraldika virágkorában, más állam nem tehette pénzére, mert a címereket ekkor még

² Rátót (Paksi) Olivér tárnokmester (1347–1353) rendeletet ad ki, mely szerint új pénzeket vernek a király képével, melyek a király haláláig érvényben maradnak.

³ Horvát T.–Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban NK. LIV–LV. (1955–56) p. 25.

az analfabéták is ismerték; tehát feltétlenül megnehezítette a lehető utánveréseket. A következő lépésre 1357-ben került sor, amikor az eredeti Szent János-ábrázolást a magyar védőszent, Szent László képével helyettesítették (P–B4–5) (VII. t. 19–20. kép). A fokozatos változtatás alatt a közönség hozzászokott a magyar aranyforint új külsejéhez és a bevezetése a nemzetközi pénzpiacon zökkenésmentesen sikerült. Közben egy kis lilimos denárfajta jelent meg, Szent László fejével a hátlapján (C.II.97; H–541; P–78). (VII. t. 22. kép)

1356-ban kezdődött Lajos király küzdelme Velence ellen, mely 1358-ban győzelemmel és a zárai békével végződött. Ennek eredménye Dalmácia visszatérése volt a magyar birodalomba. Ennek öröme külön garas jelent meg (C.II.68; H–522; P–59) (VII. t. 21. kép) melynek köriratában Dalmácia neve szerepelt.

A következő évben (1359) – nyilván az olaszországi tapasztalatok révén, a velencei „Soldino”-hoz hasonló finomezüst (0,9375 f) denárfajta jelent meg, melynek változatai (C.II.94–96; H–542–544; P–79–86) (VII. t. 25–29. képek) 1371-ig igen nagy számban forogtak, valószínűleg az összes kamarában verték, számos a verdejegyük és ezeken belül gyakran különféle emissziós jel is látható. Éremképül Lajos király eszményképének, Szent Lászlónak álló alakját mutatja, alabárdal és országalmával, melyet maga elé tart; a későbbieknél pedig oldalt kinyújt. A denárokon gyakori a firenzei származású Bernardi budai kamaragróf verdejegye, a zászlós B betű (1359–64), majd Chimle Péter budai kamaragróf jele, a P-betű, vagy P–C (1365–71) de gyakori a pécsi kamaragróf, Szerechen Jakab jegye, a szerecsenfej is több más jegy között.

Chimle Péter budai kamaragrófsága alatt (1366–68 körül) megjelent az aranyforint egy ritka változata P–B3; (C–) (VII. t. 23. kép) Chimle P–C jegyével. Ezen rútapajzsos címer látszik s eszerint az anyakirályné tiszteletére kerülhetett kiverésre, azzal az alkalommal, mikor ez átvette a déli tartományok kormányzását. István herceg ugyanis 1355-ben elhunyt és kisleánya, János 1360-ban halt meg. A hercegség, különösen az újonnan visszaszerzett tengeremlék rendkívüli fontossága pedig a királyi család valamely tagjának állandó jelenlétét igényelte, ezért az anyakirálynénak kellett ezt átvennie. Az aranyforint prijepoljei lelőhelye alátámasztja e meghatározást.

A hatvanas évek közepén újra megjelent egy garasfajta, a szép gótikus stílusú C.II.67 (H–523; P–60); (VII. t. 24. kép) ez csak Chimle Péter P személyi jegyével ismeretes, tehát budai veret. De a garasverés csakhamar megszűnt és ezután csaknem egy évszázadig szünetelt. A forgalomban maradt garasok pagament-ezüstté váltak, tehát újra aranyvaluta lépett életbe, állandó ezüstdenárokkal, váltópénzként.

Átmenetileg még megjelent egy denár (C.II.87; H–545; P–87) (VII. t. 30. kép) és a hozzá tartozó obulus (C.II.88; H–546; P–88). (VII. t. 31. kép) Azután a végleges, hosszú ideig forgó állandó denár veretése következett, melyet a Szerechen testvérek vezettek be, mivel az éremkép rendkívüli módon, az ő jegyük, a szerecsenfej volt (C.II.89; H–547; P–89) (VII. t. 34. kép). Ez az előző túlfinom, törekeny Szentlászlós denárfajtával szemben testesebb, bár kissé csökkent finomságú, de ezáltal tartósabb pénzdarab volt, mely a közönség tetszését nagymértékben elnyerte. Valószínűleg a velencei grosso szolgált ehhez mintául. Ezt a denárt valószínűleg már Szerecsen János adta ki, mivel bátyja Jakab ez idő tájt halhatott meg. Mivel – a báni denár megszüntetése után – a közeli határbánságok bő ezüsttermelését ők dolgozhatták fel, az új „Szerecsendenárook” zöme ezért az ő kamarájukban készült, termelésük a budai kamara forgalmát is túlhaladta. Ez a közkedvelt denár és obulusa (C.II.90; H–549; P–91) (VII. t. 36. kép) volt az egyetlen forgalomban levő ezüstpénz a király haláláig. Kevés fordul elő más verdejeggyel. Budai válfaja (C.II.89B; (VII. t. 35. kép) H–548; P–90) abban különbözik tőle, hogy hátlapján a kereszt koronában van állítva.

Az utolsó évtizedben még két aranyforint-típus jelent meg; a P–B6 (C.II.65) (VII. t. 32. kép) és P–B7 (C.II.66) (VII. t. 33. kép). Mindkettő szerecsenfej jeggyel, de ezt ezúttal az alabárd mellé helyezték el, s a másik irányba tekint. A szent ugyanis az országalmát ezeken a forintokon a kinyújtott bal kezében tartja.

Mint említettük, I. Lajosra uralkodása első évtizedében az anyja befolyása volt túltengő. Ez időben, egy újabb generáció kormányra jutásával, a Károly király által halála előtt korszerűsített pénzrendszer újra megbomlott. De az 50-es évek folyamán Lajos király erélyes intézkedései folytán újra helyreállt az aranyvaluta és a belső, kisebb értékű szükséglet kielégítésére jó minőségű ezüst aprópénz egészítette ezt ki. Az utolsó években a pénzrendszer mintaszerűen megfelelt a kívánalmaknak és inkább külső gondok terhelték a kormányzást.

NAGY LAJOS BIRODALMÁNAK EGYÉB PÉNZVERŐ HATÓSÁGAI

a) *A budai polgárság városi denárai:*

Már Károly király uralkodása idején, kétségtelenül budai, városi pénzek jelentek meg. Ezeket Huszár Lajos részletesen leírja,⁴ így folytatólagos megjelenésüknél I. Lajos korában (1342–1350?) ez nélkülözhető. A polgárok pénzverési jogáról semmiféle okleveles adat nem értesít bennünket, csak feliratuk és éremképük, mely a királyi denárokkal gyakran párhuzamos, mutatja: Nagy Lajos uralkodásának első szakaszában 4 budai denár jelent még meg. E pénzverés megszűnt, mielőtt a király székhelyét az 50-es években Budára helyezte át, és ekkor a régi esztergomi pénzverde követte az uralkodó példáját. E négy veret képét a VIII. táblán mutatjuk. (VIII. t. 37–40. képek)

b) *A nápolyi denárok:*

Vajay Szabolcs meggyőzően kimutatta⁵ hogy I. Lajos két denárverete a nápolyi hadjáratlalt és az ottani helyzettel függ össze. E két denárt 1347. november és 1348. május között verték, mivel hátlapjukon Lajos király gyámfia, Martell Károly címerpajzsa szerepel, akinek nevében akkor Lajos az ottani királyságot kormányozta. E két veret lehet hazai vagy ottani, de feltétlenül az említett jogigény dokumentálására szolgált és valószínű, hogy ezért ott is került forgalomba, mind a lakosság, mind a hadsereg szükségletére. (VIII. t. 41–42. képek)

c) *A szlavón bánok pénzverése:*

A XIII. századbéli, IV. Béla által bevezetett, beváltás alá nem eső szlavóniai báni denár a század végén – a királyi hatalom gyengülése következtében – fokozatosan a bánok kezére került. Károly király korában pedig, mivel a király pénzreformjai révén kiváló és korszerű értékpénzeket létesített (aranyforint és garas) ez a középkori pénzfajta érdektelenné vált. A XIV. század közepéig az Anjou királyok, az őket támogató bánok magánvereteiként megtűrték forgalmukat, de ezalatt – magánveretek lévén – mind súlyuk, mind finomságuk fokozatosan csökkent, annak ellenére, hogy p. o. *Micsk bán*, aki csaknem két évtizeden át viselte a szlavón báni tisztséget, s Károly király reformjainál, Nekcsei Demeter mellett, mint tanácsadó részt vett a gazdasági tárgyalásokon, tehát szakember volt a pénzverésben, szintén rontotta a báni denárok minőségét.

Ákos nembeli Ördög (vagy *peleskei Mikcs* I. Lajos trónraléptekor még szlavón bán volt (1342–43).

Denárja $\text{EH}^2 - 46/47$ (VIII. t. 43. kép) vagy *Rengio* 362, B–L hátlapi vj-e miatt talán ez időből származik, és ennek obulusa az M–L jegyű $\text{EH}^2 - 48$ lehetett.

Alsólendvai Miklós bán (1343–1346) denárjainak előlapján már a körirat (MONETA NIKOLAI BANI) jelzi a denár magánveret voltát, ezt hangsúlyozza a hátlap éremképe is, melyen a kereszt alatt (az eddigi két koronás fő helyén) kétoldalt a családja címerében szereplő bikafej látszik. (VIII. t. 44. kép) A személyi jegy: B–n (Banus Nicolaus). Egyébként az előlapon (herald.) balra futó nyest, felette korona, alatta levél s a hátlapon két félhold van. Két obulust is ismertetnek a katalógusok: $\text{EH}^2 - 50$ (VIII. t. 45. kép) és 51. Az utóbbi bizonytalannak vehető, az előző éremképe a denárnak megfelelő, jegye B–n.

Széchy Miklós bán (1346–1349) denárjain mind az előlap, mind a hátlap a családi címer fő elemét, a kettős sasfejet mutatja. Az előlapon a (herald.) balra futó nyest felett a kettős sasfej, alatta csillag látszik; a hátlapon pedig szintén a hajdani koronás fejek helyén a sasfejek, a fejek viszont a kereszt fölé kerültek. A jegy: n–I (nicolaus). (VIII. t. 46. kép)

A század közepén a király székhelyét Visegrádról Budára helyezte át, viszont öccse, *István* átvette a délvidéki tartományok (Szlavónia, Horváto. és Dalmácia) hercegi hatalmát. A szlavón bánja, Alsólendvai Miklós (1353–1356) beosztottaként adta ki a feltehetően utolsó szlavón denárt, melynek előlapi körirata (M.DS.P.SCLAVONIAM) (Moneta ducis per Sclavoniam) jelzi, hogy István nevében adták ki, éremképe az Anjou-liliom, a hátlapon az éremkép koronázott sisak tollakkal, mellette a jegy n–I B–A (nicolaus Banus). (VIII. t. 47. kép) A szlavón denárokat 1349-ben említik utoljára (Truhelka 1899 p. 339), de jó ideig még

⁴ Huszár Lajos: A budai pénzverés története a középkorban, Budapest, 1958 p. 42–48.

⁵ Vajay Szabolcs: Idegen címer Nagy Lajos két denárán. NK. LXVIII–LXIX (1969–70) p. 43.

forgalomban maradtak. A veretés megszüntetésének pontos éve nem ismeretes, de ez nyilván a király 1351 évi rendeletével függ össze, melynek folytán mintegy bekebelezte „Szlavónia királyi tartományt” az anyaország szervezetébe. A szlávón denárok helyébe királyi pénzek kerültek forgalomba.⁶

d) *Russzia*: (1378–1386) Halicsra már az Árpád-házi királyok ismételten igényt emeltek. A terület fontosságát az ott átmenő „Strada tartara” nevű kereskedelmi útvonal adta, mely a Fekete-tengeri Kaffa kikötőtől Lwówon át nyugatra vezetett. A XIV. században Halics tatár hűbér volt, melyért Kázmér lengyel király harcolt, de Üzbég tatár kán Krakkóig szorította vissza, úgyhogy magyar segítséget kért. 1370-ben Lajos király örökölte a lengyel trónt és a visszahódított Halicsot 1372-ben hűbérül adta rokonának, László oppelni hercegnek, aki ott saját pénzt veretett, mely nem tekinthető magyar pénznek. Mikor Lajos 1378-ban kinevezte Lászlót lengyelországi helytartójának, Halicsot magyar határbánsággá szervezte át. A bánok a következők voltak: Czudar Péter (1378–1382), Kaplai Imre (1382–84), majd Bebek Imre (1385–86). Mikor Lajos király lánya Hedvig (Jadwiga) lengyel királynő lett, Halics csakhamar Lengyel-országhoz került.

Lajos bánjai az ott megszokott két pénzfajtát verték tovább: a kwartnik-ot (serf-et), azaz ezüst félgarast, melynek előlapján koronás L-betű és Lajos király neve volt, hátlapján oroszlán és MONETA RVSSIE körirat. (VIII. t. 48. kép) A pul nevű rézpénzt pedig még a tatárok vezették be és azóta verték. A bánok szintén koronázott L-betűvel. (VIII. t. 49. kép)

e) *Zazra* (1356–1382) Az autonóm pénzveréssel bíró város kizárólag rézpénzt vert magyar vonatkozással m.p. follár-t Szent László félalakjával és obulust kettőskeresztrel hátlapján. (VIII. t. 50–51. képek) Az előlapon középkori nevének kezdőbetűjével: G (Giadera).

f) *Cattaro*: (1356–1382) Ez a város, autonóm pénzverési jog birtokában, Lajos király nevére és ábrázolásával ún. grosso-kat vert 4 változatban, azonkívül félgarast és réz „follár”-t, előlapján magyar–Anjou címerrel. Az összes veret hátlapján Szent Trifon, a város védőszentje szerepel. (VIII. t. 52–54. képek)

Pohl Artur

Münzprägung zur Zeit von Ludwig dem Großen

Als Ludwig I Anjou den ungarischen Königsthron bestieg, war er bloß 16-jährig. Er erbt zwar ein geordnetes, blühendes Land, aber die richtungsgebende Rolle übernahm die Königinmutter, Elisabeth (Lokietek–Piast) eine überaus energische Frau, welche auf ihren Sohn einen sehr großen Einfluß hatte;¹ gleichzeitig bekam eine neuere Generation die Regierung in die Hände.

König Karl-Robert Anjou gelang es vor seinem Tode, die Münzprägung seines Landes in eine vollendete Form zu bringen. Es galt die Goldguldenwährung mit guten, ständig gültigen Silberdenaren als Kleingeld. Doch diese Lage änderte sich bald. Gleich zu Beginn der Herrschaft Ludwigs reiste die Königinmutter nach Neapel, um dort, im Stammhaus des Geschlechtes, ihren zweiten Sohn, Andreas, den dortigen Thron zu sichern. Zu diesem Zweck verteilte sie dort den von ihren verstorbenen Gatten thesaurierten ungeheuren Edelmetallschatz (etwa 2 Jahre Welt-Goldproduktion). Die Folge dessen war, daß der Goldpreis rapid sank, und daß sich, infolge des vom Papst geforderten Boykotts des Araberhandels, gestörte Wertverhältnis des Silbers zu Gold, wieder normalisierte.

Bald aber kam die Nachricht von der Ermordung des Herzogs Andreas aus Neapel. Ludwig I rüstete eine Armee aus, um den Mord an seinem Bruder zu rächen, und die Rechte der Dynastie zu wahren. Während seiner Abwesenheit übernahm die Königinmutter als Statthalterin die Herrschaft im Lande. Nun änderte sich bald die Münzprägung. Wegen des nun endgültig stabilen Wertverhältnisses der Edelmetalle prägte man den als kleineres Wertgeld nützlichen Silbergroschen wieder, zwar mit denselben Münzbild, wie die letzten Prägungen dieser Art des Königs Karl, natürlich aber mit Namen Ludwigs. Zu Ehren der Statthalterin wurde auch eine Groschensorte mit Rautenwappen geprägt (diese Wappenform benützten Frauen und Halbwüchsige).

Infolge der Italienkriege Ludwigs erforderten die Umstände eine wirtschaftliche Neuorientierung. Das vom König Karl 1324 verfügte Verbot des Wiener Marktes wurde wieder aufgelöst. Um aber das neuerliche massenhafte Einströmen des beliebten sog. schwarzen Wiener Geldes (demonetisierte Wiener Pfennige), welches dem Münzamt viele Sorgen bereitete, zu verhindern, erließ der neue Tarnackmeister Oliver Rátót (1347–52) eine Verordnung, wonach Denare mit dem Abbild des Königs geprägt werden, welche bis zum Tode des Königs in Geltung bleiben.² Nun erschienen in verschiedenen Gegenden wieder Denare in Wiener Feinheit, die als ständig galten und zur Zeit König Karls beliebt waren. Als erstes, eine neue Ausgabe des Szegediner Kleingeldes mit Buchstaben L. Aber auch ohne Portrait erschienen einige Denare, wahrschein-

⁶ Székely V. György: Slawonische Banalmünzprägung: Diss. Arch. Ser. II. No 8/1980.

lich zentral in Buda, die vielleicht der zweijährigen Einlösepflicht unterlagen. Fast alle dieser Denare hatten kein Mzz, da der Prägeort ja stets bekannt war. (Siehe: Tabelle I.)

Der Mißerfolg seiner Pläne in Italien, seine schwere Verwendung dort und die gefährliche Erkrankung gelegentlich der grossen Pestseuche (der seine erste Frau erlag) lenkte die Aufmerksamkeit des Königs in den 50-er Jahren mehr den inneren Problemen seines Reiches zu. Er verlegte seine Residenz aus dem abgeschiedenen Visegrád nun in die lebhaft, zentral gelegene Handelsstadt Buda, wohin nun auch die alte königliche Münzkammer aus Esztergom übersiedelte. Dies hatte zur Folge, daß die Prägung der autonomen städtischen Denare von Buda nun eingestellt wurde. Gleichzeitig betraute er seinen Bruder, Herzog Stefan, die Regierung der immer wichtiger werdenden Südprovinzen als Statthalter zu übernehmen.

Im Jahre 1354 begann die Nationalisierung der bisher dem Münzbild nach als Nachprägung des Florentiner Goldguldens in Verkehr gebrachten ungarischen Goldgulden (P-B1). (T. VI. Abb. 1) Der wahrscheinlichste Beweggrund dazu war wohl, daß – besonders in Frankreich und im Rheintal – bei 150 Prägestätten Nachprägungen der Florentiner Goldgulden anfertigten, obwohl diese Münzobrigkeiten über keine Goldbergwerke verfügten. So entzogen sie fremdes Goldgeld aus dem Münzverkehr und verwendeten deren eingeschmolzenes Gold, sowie Pagament zur Prägung ihrer eigenen Florentiner Nachahmungen. Dabei waren sie zur Verminderung der Feinheit gezwungen, um wirtschaftlich prägen zu können, wodurch das Ansehen und die Beliebtheit aller Goldgulden mit Florentiner Münzbild litt, denn kleine Unterschiede beachtete das Publikum nicht. Der König betraute seinen Hofapotheker, den aus Padua stammenden Jakob Saracenus (Szerecsen), mit dieser Aufgabe. Er löste sie geschickt in zwei Stufen, um das Publikum allmählich an das neue Münzbild zu gewöhnen. Zuerst wurde die große Lilie des Averses durch ein verziertes Ungarn-Anjou Wappen ersetzt. Dies hatte den Vorteil, daß keine fremde Münzstätte diesen Goldgulden nachprägen konnte, denn in der Blütezeit der Heraldik kannte jedermann die Wappen der Staaten (P-B2) (T. VII. Abb. 18). In einiger Zeit folgte dann der Ersatz des Bildnisses des Heil. Johannes am Revers, durch das Abbild des ungarischen Nationalheiligen St. Ladislaus. (P-B 4-5) (T. VII. Abb. 19-20)

Ludwig war bestrebt, den Handel seines Reiches zum Teil auf den Seeweg über Zara zu lenken, doch stieß er auf ständige, von Venedig verursachte Schwierigkeiten. Er entschloß sich daher, (1356) gegen diese Stadt Krieg zu führen, den er 1358 siegreich beendete, wobei Dalmatien wieder zum ungarischen Reich kam. Als Gedenkprägung diente ein separater Groschen (P-59; C.II. 68; (H-522 (T. VII. Abb. 21) mit Aufschrift Dalmatien und Croatia. Nun kamen im nächsten Jahr neue Feinsilber-Denare in grosser Zahl zur Ausgabe, die wohl den venetianischen „Solidi“ nachempfunden waren und bis 1371 im Verkehr waren.

Während der Budaer Kammergrafschaft Peter Chimle's (cca 1366-68) erschien eine seltene Variante des Goldguldens (P-B3) (T. VII. Abb. 23) mit seinem Mzz P-C. Am Avers dieses Goldguldens ist dasselbe Ung-Anjou Wappen in Rautenform, wie bei den obenerwähnten Groschen. Im Jahr 1355 verstarb der Statthalter der Südprovinzen Herzog Stefan und 1360 auch sein Sohn Johann. Das wichtige Gebiet am Meeresufer erforderte die ständige Gegenwart eines der Mitglieder der Herrscherfamilie, so mußte die Königinmutter die Regierung des Herzogtums übernehmen. Der Goldgulden mit den Rautenwappen P-B3 (Fund von Prijepolje) war sicherlich ihr zu Ehren geprägt worden.

In den 60-er Jahren erschien abermals ein, diesmal sehr schöner Groschen in gotischen Styl; aber bald darauf wurde die Groschenprägung auf lange Zeit – fast ein Jahrhundert – wieder eingestellt und die im Verkehr befindlichen Groschen als Pagament behandelt. Dann wurde ein gewichtiger gutsilberner Denar geschlagen dessen Vorbild vielleicht der venezianische Grosso war. Dessen Münzbild am Avers bestand aus dem bekannten Mzz. der Brüder Saracenus. Dieser Denar wurde beim Publikum sehr beliebt, und von den Szerecsen in größter Menge geprägt, da ihnen – nach der Einstellung der slawonischen Banaldenare, die reichen Silbererträge der Grenzbanate nun zur Verfügung standen. So erschien der Denar nur mit wenigen anderen Mzz. In Buda wurde das Doppelkreuz am Revers in eine Krone gestellt. Diese Denare (C.II.89) (T. VII. Abb. 34) und deren Obole (C.II.90) (T. VII. Abb. 36) waren bis zum Tode des Königs das einzig gültige Silberkleingeld. In dieser letzten Zeit erschienen noch zwei Sorten des Goldguldens, beide mit dem Mzz der Saracene, diesmal jedoch neben dem rechten Arm mit der Hellebarde am Revers und in die entgegengesetzte Richtung blickend. Der letzte dürfte jener gewesen sein, an dem der Heilige seine Hellebarde an die Schulter lehnt.

Verschiedene autonome Prägungen sind aus der Regierungszeit Ludwigs bekannt. Bevor der Königshof endgültig nach Buda verlegt wurde erschienen dort noch 4 Sorten der städtischen Denare der Bürger.

Während des Feldzuges nach Neapel sind, nach der Feststellung Szabolcs Vajay's⁵ zwei Denare erschienen, (T. VIII. Abb. 41-42) deren Reverse das Wappen Karl Martell's d.J. zeigte, in dessen Namen Ludwig als Vormund das eroberte Gebiet zeitweise verwaltete.

Als autonome Münzen müssen auch die Eigenprägungen der slawonischen Bane⁶ betrachtet werden, deren Prägerecht schon zu Zeiten der Vorgänger Ludwigs in das Eigentum der Bane gelangte. Es sind dies besonders die Münzen des Banes Nikolaus Lendvai (1343-46) (T. VIII. Abb. 44), die als Wappenelemente in Münzbild Stierköpfe zeigen und jene des Banes Nikolaus Széchy (1346-49) welche beiderseits als Familienwappen einen doppelten Adlerkopf zeigen; (T. VIII. Abb. 46) schließlich, als Herzog Stefan als Statthalter das Gebiet übernahm (1353-56) prägte Banus Alsólendvai, als sein Untergebener, im Namen des Herzogs, nunmehr aber mit gänzlich abweichenden Münzbild, eine Denarsorte. (T. VIII. Abb. 47)

Das Gebiet nördlich der Ostkarpaten, auch Rotrussland genannt, wurde 1378-86 vom König ebenfalls als Militär-Grenzbanat organisiert. Dort prägten die Bane Peter Czudar (1378-82), dann Imre Kaplai (1382-84) und Imre Bebek (1385-86) die dort schon eingebürgerten silbernen Kwartnike und ein noch von den Tataren eingeführtes Kupfergeld, namens Pule, mit dem Anfangsbuchstaben des Königs „L“ weiter. (T. VIII. Abb. 48-49)

Auch die Städte an der Adria, Zara und Cattaro prägten ihre autonomen Münzen seit dem Siege Ludwigs über Venedig (1356-82) mit dem Abbild oder dem Wappen Ludwigs. (Siehe: Tafel)

Középkori pénzhamisításunk kérdéséhez (III., befejező rész)

Mindazok a gazdasági – társadalmi tendenciák, amelyek a XIV. század első felében már hatnak,¹ s amelyekről már korábban szoltunk, lényegében nem változnak meg Nagy Lajos halála után sem. Így változatlan a paraszti árutermelés és az ehhez kapcsolódó pénzszükséglet. Jelentős változást észlelünk azonban a bűnüldözés eddig követett erélyes alkalmazása tekintetében. A trón birtoklása körüli harcok, majd a Zsigmond uralkodása alatt fennálló – közismert – politikai viszonyok nem tették lehetővé a központilag irányított, hatékony bűnüldözést. Mária uralkodása alatt megszorodik a hamisítványok forgalma. A leggyakrabban hamisított típusok a CNH.II.114 és 116. Ez utóbbinak a Magyar Nemzeti Múzeum hamisítványgyűjteményében őrzött, jól ezüstözött darabjai szakszerű verőtő-készítésre és -kivitelezésre utalnak.²

Huszár hamisítványnak minősíti a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményének CNH.117. Mária obulusát is, amely után a CNH.117. készült.³

A korszakra jellemző gazdasági fejlődés átível Zsigmond uralkodásának fél évszázadán s folytatódik I. Ulászló és az interregnum idején. Zsigmond 1390–1427-ig vert CNH.II.121 és az 1427–1437-ig vert CNH.II.124. A denárjai a leggyakrabban hamisított típusok, az 1387–1427-ig kibocsátott CNH.II.125 A. obulus mellett.⁴

A XV. században megjelennek az első nagy pénzhamisító központok, amelyekből kikerülő hamisítványok az egész ország területén forognak. A Vas megyei Szalónak és Oroszlánkő várában jelentős hamisító műhely működik; az utóbbi helyen feltárták a verőszerszámokat is.⁵ A macsói bánságban működik a XIV. század végén István hamispénzverő. Sáros, továbbá Szatmár, Máramaros és Ugocsa megyék az 1409. évi adatok szerint ugyancsak fertőzött területek.⁶ Feltűnően nagy tömegű CNH.II.125 A. típusú obulus és 129 típusú quaring hamisítvány került elő Budáról is. Itt jegyezzük meg, hogy Budáról származik egy CNH.II.125 C. típusú Zsigmond quaring, melynek valamennyi eddig ismert példánya a CNH.II.125. típus torzított hamisítványa.⁷

A pénzhamisítók a XIV. század végétől – bizonyíthatóan – általában nem egyénileg, csak saját hasznukra dolgoznak, hanem valamelyik feudális úr „védelme” alatt, műhelyekben folytatják tevékenység-

¹ Vö.: a társadalomban végbement átalakulással kapcsolatban Szabó István: Az 1351. évi jobbágytörvények. Századok 1954. 497–527.

² Példaként említjük a vizsgált CNH.II.114-re a MNM.h.R.II.1498; R.II.1502. R.II.1499. és a CNH.II.116-ra a MNM. 77/1972 7–9.

³ Huszár Lajos: A budai várpalota ásatásainak éremlelete. Budapest Régiségei 1956. 250.

⁴ Pohl Artur: Zsigmond király pénzverése (1387–1437) NK. LXVI–LXVII. (1967–68) 47.

⁵ Huszár Lajos: Magyar várak 86. A formaazonosság nem jelent természetesen hibátlanságot. Ismerünk eredeti darabokat – így aranyforintokat is –, amelyek javított, hibás (betűfordítás) köriratúak vagy betűkihagyást, illetve helytelen betűket is mutatnak. Kovács Ferenc: Tanulmányok a magyar középkori pénzverés köréből NK. X. 140.

⁶ Zsigmond-kori Oklevéltár I. (1387–1399) összeállította Mátyusz Elemér Budapest 1951. 1787. szám: 1390. dec. 12. Valkóvár. Losonci László macsói bán, valkói ispán felmenti Monostori Berzethe Lászlót István hamispénzverő és más gonosztevők előállításai kötelezettsége alól. Vö.: Fejér. X. 1, 644. Zsigmond Oklevéltár. II.6787. Rozgonyi Simon országbíró Sáros megyei ítéletlevele „... Petrum aurifabrum in possessione relicte Allexii Megyer falasi vocata residentum cusorem et expensorem falsarum monetarum vagabundum” és Uo. 6672. 1409. március 22-i kelettel: Gara Miklós nádor ítéletlevele pénzhamisítót proscribe; 6616 szám alatt 1409. április 9-i keltű oklevél a Szatmár, Máramaros, és Ugocsa megyei pénzhamisítók üldözéséről.

⁷ A budai várpalota ásatásainak leletei. I. Budapest régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum évkönyve (Berle, Gerevich László) Bp. 1956. 142 alatt, a 199, 200 illetve 162 db lelet 1/6-a hamisítvány.

güket. Egy 1390-ből származó oklevél⁸ arról rendelkezik, hogy a *pénzhamisítót és urait* el kell fogni. Zsigmond számos, pallosjogot adományozó oklevele külön kötelességévé teszi a pallosjog gyakorlásának a hamispénzverők üldözését.⁹

A pénzhamisítók felelősségrevonásáról csak egy viszonylag későbbi – 1415. március 26-án Konstanzban kelt – oklevél tanúskodik. A Perényi-levéltárban őrzött okmány¹⁰ ez esetben is egy földesúr érdekeltségi körében működő pénzhamisító csoport tevékenységének leplezéséről tesz említést, amikor is a résztvevőket tűzhalálra ítélik és kivégzik. A korszak leletanyaga és a MNM hamisítványgyűjteményének alapján az a meggyőződésünk, hogy a XIV. század végétől a hamisítványok száma és forgalma ugrásszerűen emelkedik.

A Zsigmond-kori leletek hamisítványainak vizsgálata utal a hamisítóműhelyek működésére is. A *fülöpjakabszállási*, 2480 darabból álló leletben nem kevesebb, mint 59 db CNH.II.121 és 125 A. típusú hamisítvány van.¹¹ A hamisítványok durva kivitelű, nagyságuk különböző, gyakran szögletes kivágásúak. Hasonló hamisítványokkal találkozunk a *Kiskunhalas-Alsóbodoglárpusztai* leletben is. A 2312 darabból álló leletben 33 db a CNH.II.125.A. típusú hamisítvány.¹² Végül egyik legnagyobb leletünk a *szabadszállási*¹³ – 22116 darab – amelyből 147 db CNH.II.125. A. hamisítvány. A három említett pénzlelet hamisítványai – a hamisítványok stílusa, kivitelezési módjuk alapján – azonos műhely munkájára utalnak. Ez a műhely lehetett a korszak egyik legnagyobb hamispénzverdeje. Az itt készült hamisítványok országszerte jelentős számban kerültek forgalomba. A tömeges *gyártás*, – amihez egyébként gondatlan kivitelezés társult – és a *széles körű forgalmazás* jól szervezett hamisító bandát feltételez, amely a hamisított típusok kibocsátási idejére figyelemmel hosszabb ideig működött. Ilyen hamispénzverde működése esetén joggal feltételezzük, hogy a pénzhamisítók valamelyik földesúr szolgálatában tevékenykedtek.

A Zsigmond-hamisítványok másik, az előbbiétől elkülöníthető típusa más verde munkáját feltételezi. Itt magas ezüsttartalmú vereteket készítettek, mint pl. a MNM Niklovits 5877 számú CNH.II.124.A. darabja.¹⁴ A hamisítvány zavaros körirata a készítő szakértelmének hiányosságára enged következtetnünk; emellett szól az avers durva, formaidegen rajzolata is. Az ezüst nagyobb mérvű felhasználásából viszont valószínűsíthetjük, hogy itt sem egy, vésésben és fémöntésben jártas iparos elszigetelt próbálkozásáról van szó.

Tökéletesebb kivitelű hamisítványokat készített az a műhely, amelyik a *bácsalmási lelet* 10 darab, jól ezüstözött, *formahű* CNH.II.121. típusú hamisítványait készítette.¹⁵

A vizsgált numizmatikai anyag valószínűsíti, hogy a *királyi pénzverde*ben is működtek pénzhamisítók. Készítményeik elsősorban aranyforintok. Az eredeti verőtő felhasználásával készült, *formaazonos* vereteket aranyozás után hozták forgalomba.¹⁶

Zsigmond maga is tisztában volt a pénzhamisítás nagyarányú elhatalmasodásával. Nem véletlen egy 1417 évben kelt oklevél fogalmazása: „... ceterim qui plerique falsificatores et falsarum monetarum cusores pecuniarumque abrasores in diversis locis ipsius regni nostri per existere perhibentur”.¹⁷

A pénzcsontkítással elkövetett hamisítás Zsigmond korában mindennapos. A mintegy 40 évig forgalomban volt CNH.125 parvus – amelyet „vulgo fillér”-nek jelölnek az oklevelek – ép verete numizmatikai ritkaság.¹⁸

⁸Fejér X. 1. 635. és uo. 230 old.

⁹Fejér X. 1. 370. 1387-ből Károly Menyhért fiainak, Lászlónak és Andrásnak ... és az ő maradékainak adott oklevél.

¹⁰NK.XIII.50. *Harsányi* Pál közleménye „németyes birtokrészt adományoz, amely Horváth-falu amely a mi királyi pénzünknek hamisítása miatt, amely hamisításban az előbb említett Loránt köztudomás szerint részes volt a törvény szigorú folytán megégetésre ítéltetett a amely birtok a mi királyi kezeinkbe – mint mondani szokás – törvényesen visszaállított.”

¹¹NK.XLII. 63 és MNH h. 79/938–10; 79; 1938–35.

¹²NK.XVI–XLVII.54 és MNH h 50/41.

¹³NK. Király közlése: és NMNh.38/1957–147.

¹⁴Pohl Artur meghatározása, hasonló kivitelű hamisítványok még a MNMh.CNH.II.121 82/888 és R.II.1511 darabjai.

¹⁵NK.XLI.67. a lelet 2446 darabból áll – MNMh.172/1936–35.

¹⁶Ilyen aranyozott példányok: MNMh.94/940 Egyetem 339, 14 B/912–27, R.II.1506 számon CNH.II.118 típusú arányok. A 3 B/903–74 számon hasonló típuson aranyozási nyom nincs.

¹⁷Országos Levéltár D 1.50 580, Horváth Tibor Antal jegyzeteiben, MTA Kézirattár, 2. füzet. Az oklevélre Huszár Lajos hívta fel a figyelmemet, köszönöm. Az oklevél Budán 1417. július 21-én kelt.

¹⁸Pohl, fenti i. m. és leletek 138–141.

Ugyancsak a nagyarányú pénzhamisításra utal Zsigmond 1425 március 30-án Tatán kelt oklevele, amely megszünteti a parvusok verését a nagyarányú hamisítás miatt.¹⁹

Zsigmond halála és V. László megkoronázása, I. Ulászló megválasztása és rövid uralkodása és az interregnum évei – bár az országban kibontakozott paraszti árutermelés alapján álló gazdasági életet s az ehhez kapcsolódó pénzforgalmat tendenciájában nem változtatja meg – nyomot hagy a magyar pénzverésben, pénzforgalomban, valamint a bűnüldözés hatékonyságában egyaránt. Részben a nagyarányú pénzrontás²⁰ – Erzsébet 2 latos, I. Ulászló 4 1/2 latos pénzeket is adott ki –, részben az uralkodók nevében írásbeli engedéllyel²¹ vagy anélkül folyó pénzverés megkönnyíti a hamispénz készítését és forgalomba hozatalát. Így a leletekben – az issák–orgoványi leletre utalunk²² – megjelennek a Zsigmond-hamisítványok mellett I. Ulászló és Hunyadi János pénzeinek mintájára vert hamisítványok is.

Különös óvatosságot igényelnek azonban az I. Ulászló-hamisítványok. A budai várpalota ásatásai során előkerült nagy tömegű, jórészt rézből készült, sokszor szabálytalan alakú CNH.145 A és 146 A denárok igazolják Huszár Lajos álláspontját, mely szerint ez esetben nem hamisítással, hanem inflációs pénzveréssel kell számolnunk.²³

A korszak hamisítványai között előkelő helyet foglalnak el V. László CNH.II.170 típusú aranyforintjának hamisítványai. Az aranyakat továbbra is túlnyomórészt az eredeti verőtövek felhasználásával hamisítják,²⁴ de találkoztunk már magánműhelyekben készített, gyenge kivitelű – több esetben formai-idegen – aranyhamisítványokkal is.²⁵

Mátyás központosításra törekedő politikája köztudottan jelentős változásokat hoz a pénzverés területén is. Reformjai nyomán megváltozik – mint láttuk a pénzhamisítás törvényi elhelyezése, ami a pénzrendszer intézményének gyökeresen megváltozó szemléletéből fakad. A pénzreform előtti korszakot – 1458–67, az aranyforint vonatkozásában 1470 – amit Huszár Lajos „nem Madonnás típusú pénzek kora” megjelöléssel illet²⁶ egyrészt a stabil pénz megteremtésére irányuló intézkedések,²⁷ másrészt az inflációs gazdálkodás pénzrontás irányába ható tendenciája jellemzi. Ez utóbbinak terméke az 1462-ben vert CNH.II.222 és 227, amelyből 300 denárt számoltak egy forintra.²⁸ Külföldi hatás – III. Frigyes rossz minőségű pénzzel árasztja el Nyugat-Magyarországot, 1459-ben engedélyt ad több hívének magyarországi pénzverésre²⁹ –, az ún. schinderlingek forgalma ugyancsak megkönnyíti a pénzhamisítók magyarországi működését. Mátyás maga is – részben a török, részben a Frigyes császár elleni háborúk költségeinek fedezésére – 1465-ben saját törekvéseit ideiglenesen félretéve a pénzrontáshoz folyamodik.³⁰ Az országban uralkodó alapvető gazdasági viszonyok azonban lényegesen megváltoztak, s az árutermelésnek a XV. század második felére kialakult fejlettségi foka már nem teszi lehetővé, hogy a pénzverési – pontosabban a pénzrontásból eredő – haszon az uralkodó egyik fő jövedelemforrása legyen. Ez ugyanis veszélyezteti az áruforgalom lebonyolításához nélkülözhetetlen pénzrendszer működését, és ezen keresztül az árutermelést.

¹⁹ Fejér: C.D.X.6, 681–682. Vö.: még az 1424. és 1427. évi rendeletekkel. Pohl Artur: Zsigmond király pénzverése 1387–1437. NK.LXVI–LXVII.47.

²⁰ Erzsébet László nevére vert CNH.II.201.A 1441. évi denárja és Ulászló CNH.II.149. típusú denárja. Vö. Pohl Artur: Erzsébet Királyné L-betűs veretei NK.LIV–LV.49.

²¹ Ilyen az alsólendvai Bánfi család 1441. június 28-án kelt pénzverési engedélye. Pohl Artur: Az alsólendvai Bánfi-család pénzverése a XV. században NK.LXX–LXXI 71–73. Pohl Artur: Hunyadi János pénzverése NK.LXVIII–LXIX.74. Huszár Lajos: Giskra pénzverése NK.LXIII.51–58. ide sorolja a CNH.200, 197, 177 denárt és 178 obulust. A CNH. 201 B. V. László nevére vert hamisítványnak tartja, ilyen esetleg véleménye szerint a CNH.198 denár. Vö.: még Huszár Lajos: A XV. századi soproni pénzverés kérdése NK.LIV.36–39.

²² NK.LVIII–LIX. Hunyadi János hamisítvány CNH.II.156 típus MNMh.8/951–4.

²³ Huszár Lajos: A budai várpalota ásatásainak éremleletei I. Budapest régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum évkönyve (Szerk.: Gerevich László Bp. 1956.) 199.

²⁴ MNMh. 19 B/905–2, 137/873–31.

²⁵ Pl. MNMh.42/885–2.

²⁶ Huszár Lajos: Mátyás pénzei. Mátyás Király emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára. Budapest. 549.

²⁷ Vö.: 1458. és 1463. évi országgyűlési határozatok.

²⁸ 99 alatt i. m. 555.

²⁹ Andreas Baumkircher, a Grafeneckek, Ellerbachok, Jan v. Mittovec (Sopron, Kőszeg, Németújvár) Vö.: Huszár Lajos: Mátyás pénzei. Mátyás király emlékkönyv. 553.

³⁰ Numizmatikai Adattár. Melléklet a NK.X és XIII. számaihoz. 34, 135. Az új pénz ezüsttartalma 1/8. rész. Vö.: CNH.II.227 denár.

Ebben nemcsak az árutermelő jobbágy, de a pénzjáradékot élvező és a javak jelentős részét áru formájában megszerző földesúr, valamint a zsoldos sereget tartó király egyaránt érdekelt. Ez az érdekazonosság – az 1466-os budai országgyűlési határozatok és az azok megvalósulásaként vert CNH.II.225 denár és 226 obulus – vezeti a királyt az 1467. évi országgyűlés alkotta jogszabályok kezdeményezésére. A *lucrum camerae végleges eltörlése* egyszer és mindenkorra véget vet egy több évszázados elvnek és gyakorlatnak. Amellett, hogy a király a tributum fisci regalis adóval nem csak pótolja a kiesett jövedelmet – sőt új rétegekre is kiterjeszti az új adónemet –, új, korszerű alapokra helyezi a magyar pénzrendszert, és ezzel elhárítja az áru–pénz viszonyok útjából a pénzrendszer labilitásából adódó nehézségeket. Ezt az új szemléletet ismerjük fel a pénzhamisításról szóló – már ismertetett – 1462. évi I. decretumban is. A pénzhamisításnak hűtlenségként történő kodifikálása a tervezett pénzreform hatása a büntetőjog területén. A konstrukció egyértelművé teszi a pénzhamisítás *politikai* tartalmának hangsúlyozását akkor, amikor a király pénzverési felségjoga már nem a közvetlen jövedelemszerzés forrása. A védett jogtárgy az árutermelés létét és fejlődését biztosító, értékálló pénzrendszer, amely nélkül elképzelhetetlen a zsoldos hadsereg és az államgépezet más elemeinek működése, valamint a feudális jövedelmek áruként való megszerzése és a jövedelmek további növelése. A pénzhamisítás összességében az állam – és itt konkrétan Mátyás központosítási törekvéseinek – létét és biztonságát veszélyezteti. Az állami pénzrendszer jelentősége végleg kiemelkedik az uralkodói jövedelmeket biztosító jogosítványok közül, ezzel – más tartalommal, mint a XI. században – ismét a politikai elem lesz a domináns.

Mátyás korának pénzhamisítási gyakorlatát vizsgálva fokozott óvatosságra kényszerülünk. Annak ellenére, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum hamisítványgyűjteményében számos arany és ezüstpénz hamisítványát tanulmányozhatjuk, az értékelhető hamisítványok köre igen szűk. Különösen nagy számban fordulnak elő a „Madonnás korszak” jó minőségű denárjainak XVI. századi hamisítványai. Ma még sok esetben megoldhatatlan nehézséget jelent az egykorú és a XVI. századi hamisítványok megnyugtató elhatárolása.

Egykorú hamisítványként értékeljük – figyelemmel a lelet összetételére – a szerencsi, karádi és adai leletek formahű hamisítványait.³¹ A hamisítványok – ideértve a „nem Madonnás korszak” hamisítványait is – tipológiai vizsgálata alapot ad feltevésünknek,³² mely szerint a Zsigmond-kori hamisítóműhelyek egy része tovább működik Mátyás korában is. A gyenge minőségű formahű – de nemegyszer formaidegen – hamisítványok mellett³³ sikerült felkutatni viszonylag magas ezüsttartalmú CNH.II.219 típusú denár hamisítványt is.³⁴

Említést érdemel a Huszár által leírt B–V verdejelű, a budai ásatásokból származó, Mátyás CNH.II.204.A. típusú hamis aranyforint. Egyetlen darabból ugyan aligha lehet kétséget kizáróan hamisítóműhely működését igazolni. Tény azonban, hogy a szóban forgó típusból csak B–E jegy ismeretes. Okszerű tehát Huszár következtetése: ha a hamisító „ezt az egyetlen ritka jegyet vette mintául . . . a hamisítás Budán vagy közvetlen környékén történt”.³⁵

A pénzverdék eredeti verőtöveivel folyó hamisítás meglétét bizonyítják a formaazonos aranyforint hamisítványok.³⁶

A viszonylag nagyszámú Mátyás-kori hamisítvány döntő többsége *verési eljárással* készült. Ez – ebben a korszakban – inkább a szervezett műhelyek keretei között folyó pénzhamisítás folytatása mellett bizonyít. A tárgyi emlékek mellett az 1464 évi (II) decretum 26 articulusa fogalmazása: „cusores falsarum monetarum, et florenorum ac falsificatores eorundem infamati . . .” is a csoportos elkövetésre utal, kiemelve az aranyforintok hamisítását.

Csupán ritka kivételként említjük az I. Estei Ercole (1431–1505) ferrarai herceg grossettojának utánzására szolgáló, a kilencvenes évek közepén készült öntőmintát, amely Huszár Lajos szerint Estei Hipolit környezetéhez kapcsolódik és esetleg Aristotele Fioravante (1415–85) mérnök és éremművész

³¹ A szerencsi leletre Vö.: MNMh.51/1915 és B 179–182 9 db CNH.II.232 típusú hamisítvány verdejegyváltozatokkal. Karád: MNMh. 187/1936 24 db denár, Ada 61 B 916–225 4 db denár.

³² Ilyen a Nagyrévi lelet CNH.II.217 típusú MNMh. 61/931, továbbá a CNH.II.214 típusból a MNMh.66/886–3, 55/B.899–3, 57/884–4 hamisítvány.

³³ MNMh.80/937 formaidegen aranyforintjai.

³⁴ Sólyom Frigyes debreceni magángyűjtő tulajdona, amelyet Pohl Artur vizsgált és határozott meg. Köszönöm.

³⁵ A MNMh. CNH.II.204 A típusú 31 B. 902–2 és 27 B. 906–6.

³⁶ Huszár Lajos: Olasz pénzhamisításra szolgáló öntőminta a XV. század végéről. NK.XXXVI–XXXVII.94.

tevékenységével hozható összefüggésbe.³⁷ Figyelmet érdemel, hogy az öntőmintával készült hamisítvány egy példánya a budai lelet anyagában szerepel.³⁸

A XV. század utolsó évtizede – és a XVI. század Mohács előtti időszakának – lényeges gazdasági-társadalmi változásai közvetlenül vezetnek be a külön fejezetben tárgyalt XVI. századi nagy pénzhamisítási korszakot.

Kahler Frigyes

DIE MITTELALTERLICHE GELDFÄLSCHUNG IN UNGARN (ABSCHLIEßENDER TEIL)

Die allgemein bekannten politischen Verhältnisse erlaubten es nicht, daß die zentrale Macht gegen die Geldfälscher Wirksam aufträte. Auch unter der Herrschaft Maria's vergrößerte sich die Anzahl der Fälschungen. Am häufigsten waren es die Typen CNH.II.114 und 116, sowie dann die Typen 124 und 125A. Eine bedeutende Fälscherwerkstatt war in Szalók und in der Burg Oroszlánkő tätig, wo man auch Prägwerkzeuge fand. Auch das Banat Macsó und die Komitate Sáros, Szatmár, Máramaros und Ugocsa waren verseuchte Gebiete.

Vom Ende des XIV. Jahrhunderts an arbeiten die Fälscher unter dem „Schutz“ irgendeines Feudalherren. Sigismund verpflichtete in jenen Dokumenten, mittels welchen er Hochgerichtsbarkeit erteilte, die dazu ermächtigten zur Verfolgung der Geldfälscher. Zu Sigismunds Zeiten zeigen sich auch die Umrisse einiger größerer Fälscherwerkstätten. Eine dieser größeren Fälschgeldprägestätten fertigte auch aus Silber Fälschgeld an. Die Untersuchung der Fälschungen ergab außerdem, daß Fälschungen auch mit Prägestöcken der königlichen Münzstätten angefertigt wurden.

Die durch Geldverstümmelung verursachte Geldfälschung war zu Sigismunds Zeiten alltäglich. In den Jahren der Herrschaft des Wladislaus I, des Interregnums und des Gouvernements Johann Hunyadi's häufen sich die Fälschgeld erzeugenden Prägestätten und deren Produktion. Besondere Vorsicht ist jedoch bei den Fälschgeld mit Wladislaus' Namen geboten. Nach der begründeten Meinung Lajos Huszár's sind die gelegentlich der Ausgrabungen des Königsschlusses von Buda zu Tage gekommenen Denare vom Typ CNH.II.145 und 146 keine Fälschungen sondern Inflationsprägungen.

Während der Herrschaft des Königs Matthias erscheinen in Westungarn neben den inländischen Fälschern auch im Ausland angefertigte Fälschungen. (Die Feindseligkeiten mit Friedrich III.) Die Abschaffung der *lucrum camerae* stellte das ungarische Münzsystem auf neue Grundlagen (Reichstag des Jahres 1467). Das stabile Geld wurde durch Rechtsregeln geschützt, welche die Geldfälschung als Treulosigkeit codifizierten. Dies betont wieder den *politischen* Inhalt der Münzfälschung. Die Geldfälschung gefährdet nicht des Königs Einkommen; sondern die zentralen Bemühungen, also die Sicherheit des Staates.

Die Fälschungen der Matthias'schen Zeit sind überwiegend mit Prägeverfahren hergestellt und ihre Ausführung weist auf eine organisierte Werkstatt. Nur ausnahmsweise kennen wir mit Gußverfahren hergestellte Fälschungen.

³⁷ Huszár 165 alatt i. m. 200.

³⁸ Huszár 165 alatt i. m. 201, 204.

Különös monogram II. Lajos denárain

Elégge ismeretes, hogy II. Lajos királynak az *antiqua moneta* nevű, azaz a régi jó pénzláb szerint vert denárai némelyikén szokatlan helyen és szokatlan formában egy sajátos betűjelzés tűnik fel, amelyet eddig megnyugtatóan nem sikerült feloldani, illetve az eddig megkísérelt feloldást perdöntő bizonyítékokkal alátámasztani.

Ez a jegy H és K betűkből álló ligatura (HK) formában jelentkezik és II. Lajos különböző verdejegyű denárainak a hátlapján a Madonna-éremkép alatt foglal helyet. Ezeken a denárokon a szokásos verdejegy a középmezőben a Madonnától jobbra és balra látható.

Csak röviden említjük meg, hogy Mátyás király nagy pénzügyi reformja alapján 1467 óta állandó pénzláb szerint készültek a nyolclatos ezüsből vert denárok (*antiqua moneta*) és csupán 1521–1525 között szünetelt ezek veretése. Ez időben ugyanis egy súlyos pénzrontási kísérlet következtében silányabb, négylatos denárok készültek. Ez utóbbiak neve volt *nova moneta*. A *nova moneta* kibocsátásának a leállítása után 1525-től kezdve vertek megint *antiqua moneta* nevű régi jó denárokat.

Az említett monogram csak az *antiqua moneta* nevű pénzekben¹ fordul elő, és ezek között is csak bizonyos verdejegyű példányokon.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményében hét olyan denártípust találtunk, amelyeken ez a HK monogram helyet foglal. Ezekkel mint kétségtelenül hiteles példányokkal lehet számolnunk. A teljes bizonyossággal ide sorolható érmek tehát a következők:²

A – A/HK	1526
K – H/HK	1515
V – A/HK	1526
A – V/HK	1515
A – V/HK	1526
– V/HK	1526
L – V/HK	1526

Az 1515-ös évszám, amelyik két változaton is előfordul, elég különös II. Lajos denárain, minthogy II. Ulászló 1516. márc 13-án hunyt el, és a fia, Lajos csak ezután került a trónra és így csak ezután verhettek a nevére pénzt. Ezúttal nem kívánunk azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy az 1515. hibás évszámnak tekinthető vagy nem, itt inkább a monogram feloldása a cél. Ha ettől a két 1515-ös évszámot viselő denártól eltekintünk, a többi öt változat mind 1526-ból való.

Azoknak a denároknak a verdejegyeit nézve, amelyeken HK monogram szerepel, úgy találjuk, hogy a legtöbb típus a visegrádi verdéből származik, minthogy ennek a jele volt a V betű. Ezeken kívül van egy K jelű tehát körmöci veretű denár és végül egy A jelű, amelynek a verdehelye bizonyosan nem ismeretes, de feltehetőleg Buda vagy Visegrád.

¹ Réthy L.: *Corpus Nummorum Hungariae* II. 1907. 306A sz. Huszár L.: *Münzkatalog Ungarn* 1979. 841. sz., Unger E.: *Magyar Éremhatározó* 1980. 673. sz. Jeszenszky Géza: II. Lajos denárai. *Num.Közl.* 26–27 (1927–1928) 138–143. p.

² Különböző publikációk említést tesznek még a következő változatokról: B–A/HK 1526, K–H/HK 1526 és A–V/HK 1520. Minthogy azonban e változatok létezéséről nem tudtunk személyesen meggyőződni, egyelőre nem kívánunk ezekkel foglalkozni.

A verdejelek másik betűjét nézve a K–H jegynél a H betű értelme Hans, vagyis Thurzó János kamaragróf neve.³ Az L–V jegynél az L betű értelme Ludovicus, tehát II. Lajos király, és végül a többi jegynél az A betű értelme Alexius, azaz Thurzó Elek jelzése.

Thurzó Elek egyik fia volt a Thurzó–Fugger-szövetséget megalapító Thurzó Jánosnak (†1508), aki 1499-ben bérbe vette a körmöci kamarát és 1524-ig részben ő, részben a fiai viselték ott a főkamaragrófi tisztséget. Minthogy az apa halála után a másik két fiú, György és János a vállalkozástól visszavonult, Elek vitte tovább egy ideig a vezetést, és 1517–1520. években körmöci főkamaragróf volt. 1520-ban elvették tőle a kamarát, de 1521-ben főkamarás (cubiculorum magister) lett, majd 1522–1527 között részint kincstárnoki, részint támokmesteri címet viselt. A körmöci kamarát átengedte a Fuggereknek, és ő a budai kamarát igazgatta.

Ezekben az években folyt országszerte a nova moneta verése. A visegrádi pénzverde kimondottan ennek a verését szolgálta 1524 óta és szoros kapcsolatban állott a budai verdével, amelyet egyébként hosszú szünet után ugyancsak a nova moneta verésére állítottak fel 1521-ben.⁴

Az antiqua moneta újból meginduló veréséhez a nyersanyagot a nova moneta beváltásából szerezték meg. A nova moneta átveretésére Thurzó Elek kapott engedélyt. Kitűnik ez abból a szerződésből, amelyet 1526. május 16-án Budán kötött a Fuggerekkel. Ebben Thurzó Elek elzálogosította a javait 20 000–30 000 forint erejéig, mely összeg a silány pénz beváltásához kellett.⁵

Így érthető az Alexius nevet rejtő A betű szereplése a visegrádi pénzekben is, de most már rátérünk a HK monogram értelmezésére.

Már a visegrádi pénzverést ismertető tanulmányunkban felvetettünk egy lehetőséget a HK jegy feloldására, de akkor még azzal a megjegyzéssel, hogy erre nincsen elég bizonyíték. Időközben némileg változott a helyzet, és most több valószínűséggel merjük állítani, hogy ez a névjelzés bizonyos Hans Krug nevét rejt, akiről némi tudomásunk már eddig is volt.

De ki volt végeredményben ez a Hans Krug? Nürnbergből került Körmöcbányára és amit különböző német, főként nürnbergi forrásokból az életéről tudunk, azt a körmöcbányai éremvésőkről készült tanulmányunkban állítottuk össze.⁶ Ezek szerint az apa (szintén Hans) ötvös, éremvéső és pénzverőmester (Münzmeister) volt és az ifjú Hans neve 1509-ben szerepel először. 1513-ban Eisengraber lett, és minthogy 1519-ben nem sikerült a Probierer állást elnyernie, ez lehetett a Körmöcbányára történt vándorlásának az indoka. Körmöci életére nézve Paulinyi Oszkár kutatásai alapján van bővebb tudomásunk.⁷ Eszerint Körmöcön mint kémlőmester működött, majd Selmechányán az ottani nemesfémfinomító kohó (Schaidgaden) birtokába sikerült betársulnia. Körmöcön szerepelt úgy is mint esküdt és városbíró. 1527-ben Szapolyai Jánoshoz csatlakozott, úgy szerepelt mint kamaragróf, majd kiszökött Németországba. A halála évét 1528-ra lehet tenni. Ezt az is megerősíti, hogy a neje 1529-ben már mint Erasmus Gulise felesége tűnik fel.⁸ Ez a vázlat, amit itt Hans Krug személyére nézve adtunk, kétségtelenül eléggé hiányos és bővebb kutatást is megérdemelne, de itt az ismert adatok felsorolása csak annyiban lényeges, hogy ezek indokolják időrendi és egyéb szempontok figyelembevételével nevének az említett monogrammal való összekapcsolását.

Ezek az ismert adatok Hans Krug életét inkább Körmöcbányához látszanak kapcsolni, de előkerült három olyan bizonyíték is, amelyek magyarázatot nyújtanak monogramjának nem körmöci veretű pénzekben való előfordulására is.

Az egyik irat Thurzó Eleknek Báthori István nádorhoz intézett levele 1521. dec. 31-én, amelyben kétszer is szerepel Hans Krug neve. E levélben – csak a minket érdeklő részeket idézve – Thurzó arról értesíti a nádort, hogy ő a budai házanépétől olyan felvilágosítást kapott, hogy a nádor megbízta Hanskruckot, hogy a maga és a veszprémi püspök részére pénzt verjen. Majd a továbbiakban arra kéri a

³ Ifj. Thurzó János a Thurzó–Fugger-szövetséget megalapító Thurzó János fia volt.

⁴ Huszár L.: A visegrádi pénzverde a középkorban. Folia Arch. 18 (1966/67) 195–204. p.

⁵ Uo. (több forrás alapján). Huszár L.: A budai pénzverés II. Lajos korában. Tanulmányok Budapest Múltjából. 9 (1941) 9. p.

⁶ Huszár L.: Körmöcbányai éremvésők és emlékérmek a XVI–XVII. században. Num. Közl. 26–27 (1927–1928) 76–77. p.

⁷ Paulinyi O.: Adatok a körmöcbányai éremvésők és emlékérmek kérdéséhez a XVI. század első feléből. Num. Közl. 48–49 (1949–1950) 39. p.

⁸ Huszár i. m.

nádort, hogy ne avatkozzék a pénzverésbe, elégedjék meg azzal az összeggel, amit neki és Hanskrucknak fizetésekként adott.⁹

Majd Hermann Zsuzsa a Mohács előtti idő államháztartását ismertető tanulmányában két olyan további egykorú levelet közöl, melyek mindkettőjében ugyancsak előfordul a Hans Krug neve.¹⁰ Az egyiket Hans Alber, a Fuggerek budai faktora intézte 1523. ápr. 14-i kelettel Thurzó Elek kincstartóhoz, a másik pedig Hans Krug saját kezűleg írott levele ugyanezen dátummal. Hans Alber levelében a következő formában van említés téve Hans Krugról: „So wexll ich alt gelt ein, so pest ich kan. Der gleichen thuett Hanns Krueg auch.” A másik levélben Hans Krug beszámol a budai kamara munkájáról.

Mindebből világosan kiderül, hogy Hans Krug 1521 óta Budán tartózkodott, és mint Thurzó Elek megbízott embere működött közre a pénzverésnél. Thurzó Elek, mint kincstartó (kamaragróf) állott a pénzverés élén. Krug munkásságának a mibenléte viszont világosan nem ismeretes. Nem tudni, hogy éremvész vagy probator szerepben, illetve valamilyen más minőségben dolgozott itt és tette rá jelét a pénzekre. Leginkább a probatori szerepre lehet gyanakodni. Ezt látszik igazolni Mária királynénak Selmecbánya városához intézett irata, amelyben Krug mint probator szerepel.¹¹ Mindenesetre 1526-ig Budán működött. Minthogy a budai és visegrádi pénzverés között szoros kapcsolat állott fenn, érthető a jele a visegrádi veretű pénzekben. Ezek után az is érthető, hogy a jelzése nem a pénzverőjegyek helyén fordul elő az érmeiken.

Nem lehet említés nélkül hagyni, hogy az irodalom ismer budai veretű denárt is HK jellel 1526-ból, bár ilyen példány a Nemzeti Múzeum Éremtárában nincsen.¹² Ha ezt a közlést elfogadjuk, akkor a HK monogram A, B, K és V jegyű pénzekben szerepelne vagyis olyan pénzverdék jeleivel lenne összekapcsolva, amelyek környékén Krug megfordult. Thurzó Elekkel fennálló kapcsolata nyilván Körmöcbányán alakulhatott ki.

Ezeknek az ismereteknek a birtokában nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy II. Lajos említett denárain a HK monogram mögött Hans Krug neve rejlik. A jegy szokatlan helyen fordul elő, de ennek a megmagyarázására még további bizonyítékokra lenne szükség.

Huszár Lajos

EIN SONDERBARES MONOGRAMM AUF MÜNZEN LUDWIGS II

Auf manchen der als antiqua moneta bekannten und nach dem guten alten Münzfuß geprägten Denaren des Königs Ludwig II, besonders auf jenen des Jahres 1526 mit Münzzeichen V, also Prägungen von Visegrád, erscheint ein, aus den Buchstaben H und K bestehendes Monogramm als Ligatur (HK). Dieses Zeichen kommt in jedem Fall auf ungewöhnlicher Stelle vor, es ist auf dem Revers unter dem Münzbild der Madonna untergebracht. Auf den Prägungen von Visegrad weist der zweite Buchstabe des Münzzeichens V—A oder A—V auf den Namen des Schatzmeisters Alexius Thurzó, der in dieser Zeit die Kammer von Buda pachtete; aber der enge Zusammenhang zwischen der Münzprägung von Buda und Visegrád macht das Vorkommen seines Namens in Visegrád verständlich. Aufgrund dreier zeitgemäßer Quellen ist das Monogramm HK auf den Namen Hans Krug auflösbar, der vorher aus Nürnberg nach Kremnitz kam, sodann von Alexius Thurzó mit Aufgaben bei der Münzprägung in Buda und Visegrád betraut wurde.

⁹ Kelényi B. Ottó: Budai oklevelek pénztörténeti adatai. Num. Közl. 43 (1944) 17–18. p.

¹⁰ Hermann Zsuzsa: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. Századok 109 (1975) 307., 313. p.

¹¹ Horváth Tibor Antal jegyzetei között (Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára 41. füzet) találtuk azt az adatot, hogy Mária királynénak Selmecbányához intézett levelében (1523. jún. 4.) Krug neve a következőképpen fordul elő: ... Ioannes Krueg magistri monetarum probatorum videlicet auri et argenti ... Horváth az Országos Levéltárban jegyezte ki ezt az adatot Selmec város levéltári anyagából saját feljegyzése szerint.

¹² Jeszenszky i. m. 142 p. 58. sz.

Az oroszlanos tallérok árfolyama és szerepe Magyarország pénzforgalmában

Az oroszlanos tallérokat a függetlenségi harcát vívó Németalföld kezdte veretni 1575-ben. Hivatalos árfolyamukat 32 stuiverben állapították meg, tényleges ezüsttartalmuknál 3 stuiverrel magasabban. Ezt az árfolyamot nem spekulációs megfontolások szabták meg, hanem a háborús kiadások tették indokolttá. Az oroszlanos tallérok kurzusa a későbbiekben emelkedett Hollandiában, 1606-ban 38, ezt követően 40, 1659 után pedig 42 stuiver volt. Groningen kivételével minden tartományban verték 1606 és 1713 között e pénzeket, nyerssúlyuk ebben az időszakban 27,68 g volt, s a 0,750-es finomság révén 20,76 g ezüstöt tartalmaztak, tehát lényegesen kevesebbet, mint az ekkor már széles körben elterjedt imperiális tallérok.¹

Ha valóban németalföldi eredetűek voltak azok az oroszlanos tallérok, amelyek 1575-ben Nyugat-Magyarországon felbukkantak, akkor az ismeretlenség mellett szerényebb ezüsttartalmuk volt az oka annak, hogy bizalmatlanul fogadták őket. Erre következtethetünk egy adós korabeli panaszos leveléből, aki többek között 200 oroszlanos tallérral próbálta tartozását törleszteni: „Ugyan piszkáltak benne, mint az tik az köles között.”² Kezdetben Lengyelországban sem arathattak mindenütt átütő sikert az oroszlanos tallérok, mert 26 1/2 lengyel garasról 26-ra szállították³ le árfolyamukat 1579-ben, ugyanekkor a species tallérok törvényesen előírt és a gyakorlatban is elfogadott kurzusa 35 garas volt.⁴ Szintén 1579-ből van tudomásunk arról, hogy az oroszlanos tallérokat nem akarták elfogadni a königsbergi kereskedők.⁵

Az oroszlanos tallérok XVI. század végi megjelenése az európai pénzforgalomban sok helyütt epizódyszerű volt csupán, nyomós okaink vannak feltételezni azt, hogy a korabeli Magyarországon hosszú ideig nem játszottak jelentős szerepet, bár valószínű, hogy a fentebb idézett példa nem volt egyedi eset, mert 1576-ban Sopron megye adószedője⁶ egyebek között azt is megkérdezte a Magyar Kamarától, hogy elfogadható-e az oroszlanos tallér. Leveléből kitűnik tehát, hogy e pénz gyors megjelenése ellenére nem sorolható a hazánkban elterjedt idegen tallérok közé.

Mielőtt az oroszlanos tallérok erdélyi és magyarországi árfolyamának tárgyalására rátérnénk, az alábbiakban vessünk egy pillantást Európa azon területeire, ahol e pénzek hosszú ideig fontos szerepet játszottak, és helyenként politikai megfontolásokat sem nélkülöző pénz- és gazdaságpolitikai vitákat váltottak ki. Európa tengeri kereskedelmének két nagy régióját – a Baltikumot és a mediterráneumot – kell érintenünk.

A már említett Königsbergben 1604 tavaszán hivatalos rendelet látott napvilágot a tallérok árfolyamáról, amely az oroszlanos tallérok kurzusát 37 porosz garasról 30-ra szállította le, s mivel a „Löwentaler” terjedése miatt sok panasz merült fel, kitiltották a forgalomból. A rendelkezés azonban eredménytelennek bizonyult, s így a későbbiekben kedvelt fizetési eszközzé előlépett oroszlanos tallérok árfolyamát többször szabályozták.⁷

¹ H. Enno van Gelder: De Nederlandse munten. Utrecht–Antwerpen, 1970. 79–80. 221–222.

² Horváth Tibor Antal: Régi magyar pénznevek. Numizmatikai Közöny 1954. 18. (Az alábbiakban: Horváth T. A.: NK. 1954.)

³ Horváth Tibor Antal: A tallér értékváltozásai 1542–1700 között. Numizmatikai Közöny 1963–1964. 28. (Az alábbiakban: Horváth T. A.: NK. 1963–1964.) A lengyelországi árfolyamcsökkentésre példát hoz: Veress Endre: Báthory István lengyel király udvari számadáskönyveinek magyar- és erdélyországi adalékai: (1576–1586). Budapest, 1918. 70.

⁴ Marian Gumowski: Handbuch der polnischen Numismatik, Graz, 1960. 40. W. Adamczyk: Ceny w Lublinie od XVI do XVII w. Lwow, 1935. 58.

⁵ Günther Meinhardt: Die Münz- und Geldgeschichte des Herzogtums Preussen 1569–1701. Heidelberg, 1959. 21. (Az alábbiakban: G. Meinhardt:)

⁶ Horváth T. A.: NK. 1954. 18.

⁷ G. Meinhardt: 71–72. 77–78.

év	az oroszlanos	és az imperiális	a két árfolyam viszonyszáma
	tallér árfolyama		
1604	30 porosz garas	37 porosz garas	0,81081
1634	68 lengyel garas	90 lengyel garas	0,75555
1642	70 lengyel garas	90 lengyel garas	0,77778
1648	68 lengyel garas	90 lengyel garas	0,75555

Az árfolyamok viszonzszámai kisebb ingadozást mutatnak, és megkérdőjelezik az óhajtott kurzusok realitását. Tekintettel arra, hogy az imperiálisokhoz hasonló, bár némileg kisebb színsúlyú tallérokat Hollandiában is vertek, hasonlítsuk össze hazájukban a két tallér árfolyamát.⁸

év	„Leeuwendaalder”	„Ryksdaalder”	a két árfolyam viszonyszáma
1606	38 stuiver	47 stuiver	0,80851
1606 után	40 stuiver	50 stuiver	0,80000
1659 után	42 stuiver	52 stuiver	0,80769

A viszonzszámok alapján arra következtethetünk, hogy a fenti königsbergi rendelkezések – eltekintve az 1604. évtől – a kelleténél alacsonyabban állapították meg a „Leeuwendaalder” árfolyamát. Nagy a valószínűsége annak, hogy a mesterségesen csökkentett hivatalos kurzussal az oroszlanos tallérok közforgalomban kialakult, nemkívánatos árszűkítést akarták leszorítani, ugyanis az 1642. évi rendelet kimondta, hogy az oroszlanos tallér árfolyamát 78 lengyel garasról kell 70-re csökkenteni.⁹ Több mint valószínű tehát, hogy a mindennapi forgalomban az oroszlanos tallérok árfolyama magasabb lehetett a hivatalos kurzusnál. Tegyük hozzá, hogy nem helyi jelenség nyomaira bukkantunk. Riga svéd királyi pénzverdájának vezetője 1648-ban egyebek között azért javasolta az oroszlanos tallérok kitiltását, mert azokért 78 garast adtak, holott szerinte csak 70 1/2 garast értek. Nyilvánvaló, hogy a königsbergivel egyező 78 garasos kurzus irreálisan magas volt, viszont a 70 1/2 garas – noha kétségtelenül közelebb járt a realitáshoz – szűkmarkú árfolyamjavaslatnak tűnik. Ugyancsak korabeli vélemény szerint a tényleges nemesfémtartalom alapján 72 garas lett volna az oroszlanos tallérok indokolt árfolyama, s mivel a species tallérok kurzusa ekkor 90 garas volt, az árfolyamok megállapítható viszonzszáma 0,80, a hollandiaival egyezett volna meg.¹⁰ A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a Baltikum pénzforgalmában elterjedtek az oroszlanos tallérok, és kitiltásuk sikertelennek bizonyult a XVII. század első felében, árfolyamukat többször szabályozták, e lépések azonban nem gátolták meg a hivatalos kurzussal szembeni mintegy 10%-os árszűkítést.

A ténymegállapítást követően joggal merülhet fel a kérdés, miért tettek szert árszűkítésre az oroszlanos tallérok, s hogyan vélekedtek forgalmukról a baltikumi kereskedők? Aligha tévedünk akkor, amikor az árszűkítés egyik okát a váltópénzek nemesfémtartalmának csökkenésében, valamint abban látjuk, hogy e térségben viszonylag kevés tallért vertek, illetve a Baltikumtól keletre és délkeletre még egyáltalán nem folyt tallérverés, így ott Nyugat- és Kelet-Közép-Európa értékes, nagyméretű ezüstpénzei különös keresletnek örvendtek. A különböző tallérok között így válhattak az oroszlanos tallérok is keresett árucikké,

⁸ H. Enno van Gelder: i. m. 220–222. A holland Ryksdaalder nyerssúlya 29,03 g, 0,885-ös finomság révén számított színsúlya 25,69155 g volt, ez utóbbit a Leeuwendaalder színsúlyával összevetve 0,80805-ös viszonzszámot kapunk, a stuiverben megállapított árfolyamok viszonzszáma tehát erősen közelít a két tallér nyerssúlya alapján nyert viszonzszámhoz.

⁹ G. Meinhardt: 77.

¹⁰ Alekszandr Platbarzdis: Die königlich schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1710. Stockholm, 1968. 109–110. (Az alábbiakban: A. Platbarzdis)

tegyük hozzá igen nagy mennyiségben előállított árucikké,¹¹ amelyet ráadásul ekkor Európa fejlett, tökéstedő országa hozott forgalomba más keresett árucikkkel együtt. A rigai királyi pénzverde vezetője joggal rótt fel, hogy az oroszlanos tallérok nagyarányú behozatala felveri a többi tallér árfolyamát, s Riga kereskedői fiskális érdekeket sértő manipulációt művelnek velük.¹² Gdansk kalmárjai is úgy vélték, hogy az oroszlanos és a „keresztes” tallérok révén a jó mértékű aranyakat, illetve tallérokat idegen kereskedők szívják ki az országból. De amikor felmerült az oroszlanos tallérok kitiltásának lehetősége, a város egyeztetni kívánta álláspontját Elblaggal és Königsberggel, továbbá számolt azzal, hogy a németalföldi pénz Hamburg, Lübeck, Szczezin és Riga közvetítésével áramlik az országba, ezért Gdansk előjárói sietve értesítették Amszterdamot és más hollandiai városokat a küszöbön álló királyi rendeletről, hogy a holland kereskedőket megóvják a várható veszteségektől, magukat pedig a kárvallott kalmárok bosszújától. A rövid életű prohibitív rendszabályt 1642 végén adták ki, de már 1643 tavaszán enyhítették, ugyanis a készpénzfizetések során az összeg 10%-áig engedélyezték az oroszlanos tallérok elfogadását, 1644-ben és 1645-ben pedig feltehetően az ismét terjedőben levő idegen pénzek miatt követelték azt a „harmadik rend” képviselői, hogy vessenek véget a holland kereskedők üzelmének. S bár néhányszor elkobozták a „rossz pénzeket”, beáramlásukat hosszabb távon nem tudták megakadályozni.¹³ Ez idő tájt a porosz választófejedelem is cserbenhagyta tisztviselőit, mert az 1642. évi tilalom ellenére visszaadta két holland kereskedőnek a tőlük elkobzott 600 oroszlanos tallért.¹⁴

Riga követői 1648-ban azzal érveltek a svéd királyi tanács előtt, hogy az oroszlanos tallér területükön nem törvényes fizetési eszköz, hanem csupán áru, amelyet Oroszország, Litvánia és Törökország felé továbbítanak, s ha ezt az orosz kereskedők tőlük nem szerezhetik be, akkor a königsbergiekkel kereskednek majd.¹⁵ Oroszországban valóban forogtak az oroszlanos tallérok, árfolyamuk és népszerűségük természetszerűen ott is elmaradt a „jefimki”-nek nevezett imperiális talléroké mögött.¹⁶ Néhány évvel később Riga a lengyelországi kereskedelmet féltette az oroszlanos tallérok árfolyamának leszorításától, s évtizedeken át szívós küzdelmet folytatott avégett, hogy a kereskedők maguk állapíthassák meg e pénzek árfolyamát, valamint azért, hogy kurzusuk csak akkor legyen a hollandiaihoz hasonló – azaz a tényleges nemesfém-tartalomnak megfelelő –, ha jó minőségű váltópénzek lesznek forgalomban.¹⁷

Úgy tűnik, hogy a XVII. sz. közepétől éleződő politikai feszültség, a háborús konfliktusok, a század utolsó harmadának zavaros pénzürtékviszonyai, s ezen belül az a tény, hogy a tallérok helyét kisebb címletű és alacsonyabb pénzlábú váltópénzek foglalták el a pénzforgalomban, másodlagossá tették a Baltikumban az oroszlanos tallérok kérdését,¹⁸ 1686-tól Svédország is engedélyezte a kereskedőknek, hogy többek között oroszlanos tallérokkal fizessék a vámokat.¹⁹

Fentebb a rigai kereskedők érveléséből már kiviláglott, hogy az oroszlanos tallérokra a Török Birodalommal folytatott kereskedelmükben szintén szükség volt. Azokon a területeken, amelyek a Porta uralma alá kerültek, általában kimutatható az oroszlanos tallérok forgalma.²⁰ Bulgária közelmúltban megjelent

¹¹ A. Delmonte: *Le Benelux d'argent*. Amsterdam, 1967. A mű megközelítő adatokat hoz a vert pénz mennyiségére, de pl. Gueldersben 1640–45 között, West-Frieslandban 1643–1649 között, Utrechtben 1645–1648 között évente 100 000-nél több oroszlanos tallér verésére következtethetünk az egyes verésekben. 278–279, 282–283, 286–289.

¹² A. Platbarzdis: 109.

¹³ Maria Bogucka: *Zur Problematik der Münzkrise in Danzig in der ersten Hälfte des XVII. Jh.* *Studia Historiae Oeconomicae*, vol. 6. Poznan, 1971. 69–70.

¹⁴ G. Meinhardt: 77.

¹⁵ A. Platbarzdis: 110.

¹⁶ I. G. Szpaszkij: *Taleri v ruszskom genežnom obraščeniem 1654–1659 godov szvodnij katalog jefimkov*. Leningrád, 1960. 5.

¹⁷ A. Platbarzdis: 112–113.

¹⁸ Forgalmuk Belorusziában is fokozatosan csökkent a XVII. század közepétől: V. N. Rjabcevic: *O cjom raszkazivajut monetü?* Minszk, 1968. 55–56.

¹⁹ A. Platbarzdis: 113. 377.

²⁰ Robert Mantran: *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*. Paris, 1962. 240–241. et passim. (Az alábbiakban: R. Mantran: *Istanbul...*); Robert Mantran: *La vie quotidienne à Constantinople au temps de Soliman le Magnifique et de ses successeurs (XVIe et XVIIe siècles)* Hachette, 1965. 166–167. 175. (Az alábbiakban: R. Mantran: *La vie quotidienne à Constantinople...*); Vuk Vinaver: *Pregled istorija novca u jugoslavenskim zemljama (XVI–XVIII. vek)*: Beograd, 1970. 151–155. 161–162. et passim. (Az alábbiakban: V. Vinaver) Anton C. Schaendlinger: *Osmanische Numismatik (Von den Anfängen des Osmanischen Reiches bis zu seiner Auflösung 1922)*, Braunschweig, év nélkül. (1973) 63.

ártörténeti monográfiájának szerzője csak az „eszedi gros”-nak nevezett oroszlanos tallérokra állított össze – részben interpolált – árfolyam táblázatot, de felhívta a figyelmet arra, hogy a „kara gros” néven ismert imperiális tallérok nem tévesztendőek össze az oroszlanosok, mert az utóbbiak ezüsttartalma kisebb²¹ volt.

Elégé elterjedt az a nézet, hogy az oroszlanos tallérok magában a birodalom központjában is nagy népszerűségnek örvendtek, s török közvetítéssel jutottak el a Kaukázus térségébe.²² Ezek után az sem meglepő, hogy a szíriai–libanoni határ mentén egyebek között több ezer oroszlanos tallért tartalmazó leltre bukkantak.²³ A széles körű földrajzi elterjedtségből azonban még nem következik szorosan, hogy a XVII. század egészében egyenletes volt a Török Birodalmon belül az oroszlanos tallérok forgalma. Az 1641-ig rendelkezésünkre álló török árfolyam táblázatból az derül ki, hogy a spanyol „real” sokkal elterjedtebb volt az oroszlanos tallérok nál, 1605 és 1641 között mindössze négy évben regisztrálták az oroszlanosok árfolyamát, ezzel szemben a „Riyal Gurus” kurzusáról csaknem folyamatos adatsort sikerült összeállítani.²⁴ Isztambulban a XVII. század második felében többnyire 10 akcséval volt alacsonyabb az oroszlanos tallérok árfolyama a spanyol eredetű tallérokénál, töredékes adataink a század első felében is 10 akcsényi árfolyamkülönbségről tanúskodnak. Feltehető, hogy a mindennapi pénzforgalomban ennél nagyobb eltérésekre is volt példa, kétségtelen tény viszont, hogy a rendeletekben megszabott 10 akcsényi különbség eleve felértékelte az oroszlanos tallérokot, a későbbiekben pedig, ahogy emelkedett a tallérok árfolyama, illetve némi leegyszerűsítéssel élve, ahogy romlott az akcse, úgy vált jelentéktelenebbé a 10 akcsét meg nem haladó árfolyamkülönbség. E folyamat nyomon követhető az alábbi táblázatból, annak ellenére, hogy összeállításának módja miatt – hiszen a táblázat más-más munkák eltérő földrajzi és időbeli adatai alapján készült – számos fogyatékoság írható számlánkra.²⁵

év	helység	oroszlanos	spanyol	imperiális	„török”	viszony- szám	forrás
tallérok árfolyama akcsében							
1618	Jenikő	90	100	—	—	0,900	Sahillioglu
1619	Jenikő	70	80	—	—	0,875	Sahillioglu
1620	Makedónia	70	—	80	—	0,875	Vinaver 147
1622	török fermán						
	Makedóniában	68	—	78	—	0,872	Vinaver 147
1630	Galata	100	110	—	—	0,909	Sahillioglu
1633–							
1635	Makedónia	68	—	78	—	0,872	Vinaver 148
1641	Galata	70	80	—	—	0,875	Sahillioglu
1642	Isztambul	70	—	—	80–120	0,875	Mantran
1643	Isztambul	70	80	—	—	0,875	Vinaver 161
							Mantran
1649	Belgrád	110	110	110	—	1,000	Vinaver 161
	Bosznia	110	110	110	—	1,000	Vinaver 153
1650	Isztambul	80	90	—	—	0,899	Mantran
1655	Isztambul	70	80	—	—	0,875	Vinaver 161
1656	Isztambul	70	—	75(?)	80–90	0,875	Mantran
	Novi Pazar	80	—	90–100	—	0,889	Vinaver 162

²¹ Ljuben Berov: Dviženieto na cenite na Balkanite pres XVI–XIX. v. i evropejskata revoljucia na cenite. Szófia, 1976. 51–53.

²² Revaz V. Kebuladze: Europäische Münzen im Geldumlauf Georgiens vom 15. bis 18. Jahrhundert. Hamburger Beiträge zur Numismatik, Band 24–26. (1970–1972) 155.

²³ Anton Kappelhoff: Emden „Silbergulden“ und „Löwentaler“. Ein Beitrag zur Münzprägung der Stadt Emden im 17. Jahrhundert. Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Allertümer zu Emden. Band 42. (1962) 159. (Az alábbiakban: A. Kappelhoff.)

²⁴ Halil Sahillioglu: XVII. asrin ilk yarisinda Istanbulda tedavüldeki sikkelerin raici. Türk Tarih Kurumu Belgeler, Temmuz 1964. 233.

²⁵ A táblázatot R. Mantran: Istanbul 244–245., V. Vinaver, ill. H. Sahillioglu fentebb idézett munkája alapján állítottam össze. Megjegyzendő, hogy ebben az időszakban a törökök nem vertek tallért, tehát az ún. „török tallérok” feltehetően felülbélyegzett, idegen eredetű pénzek lehettek.

év	helység	oroszlános	spanyol	imperialis	„török”	viszony- szám	forrás
		tallérok árfolyama akcsében					
1660	Belgrád	80	—	90	—	0,889	Vinaver 162
1664	Isztambul	75	—	—	80–120	0,937	Mantran
1665	Isztambul	80	90	—	80	0,889	Mantran
1669	Isztambul	100	110	—	100	0,909	Mantran
	Isztambul	120	110	—	—	1,091	Vinaver 162
1670	Neretva	100	—	100	—	1,000	Vinaver 162
1672	Isztambul	120	—	—	—	—	Mantran
1673	Szófia	168	—	168	—	1,000	Vinaver 162
1676–							
1678	Isztambul	120	125	—	110	0,960	Mantran
1679	Szarajevo	175	—	—	—	—	Vinaver 162
1680	Isztambul	120	—	—	—	—	Mantran
	Szarajevo	—	—	182	—	0,989	Vinaver 162
1681	Szarajevo	180	—	—	—		

Táblázatunkból kitűnik, hogy a XVII. század közepétől helyenként – pl. 1649-ben Belgrádban – nemcsak az árfolyamok alapján nyert viszonyszám tért el egyre inkább a korábbiaktól, hanem a különböző eredetű, s számottevően eltérő ezüsttartalmú tallérok árfolyama is módosult, illetve előfordult, hogy – igaz, időbeli és területi eltéréssel – azonossá vált, pl. 1649-ben Boszniában, 1670-ben Neretvában, illetve 1673-ban Szófiában. E példákból egyúttal arra is következtethetünk, hogy a török uralom alá hajtott balkáni városokban tágabb tere nyílhatott a spekulációnak, s valószínűleg – nem függetlenül a török adóztatástól – nagyobb lehetett a tallérinség, feltehetően ez tükröződik az isztambulinál magasabb kurzusokban. De a birodalom székvárosában is nagyarányú volt a tallérok – érvényes ez az oroszlanos tallérokra is – árfolyamának emelkedése, az utóbbiak kurzusa az 1641. évi 70 akcséről 1669-ben 120 akcséra kúszott fel, 1682/83-ban pedig török források tanúskodnak arról, hogy a tallért mindig 120 akcsében, az oroszlanos tallért pedig néha 110, néha 120 akcsében számították, s ekkor már nem tettek mindig különbséget tallér és oroszlanos tallér között.²⁶ Az akcsében kifejezett egyező árfolyamból persze nem következik szorosan, hogy egy-egy tallért származásától, pontosabban ezüsttartalmától függetlenül azonos értékben fogadtak volna el, ha a fizetés különböző tallérokkal történt. Erdélyi források tudósítanak arról, hogy Isztambulban 10 gréci tallért 11 oroszlanossal tekintettek egyenlőnek a török uralom vége felé, e különbség több mint figyelemre méltó, nagy összegű befizetéseknél pedig vagyont érő az eltérés. Éppen ezért nem árt rámutatni arra, hogy a 10:11-es arány még mindig csinos nyereséget biztosított az oroszlanos tallérokkal fizetők számára, hiszen ezüsttartalom alapján számolva 10 imperialis tallér színsúlya 12,147 oroszlanos talléréval volt egyenlő!

Az a tény, hogy az oroszlanos tallérok árfolyama a XVII. század második felében közelített az értékesebb tallérok kurzusához, illetve „tallérszámban” mért ügyleteknél is előnyösen lehetett a hollandiai eredetű, vagy mintára vert tallérok elfogadtatni, érthetővé teszi, hogy a század közepétől miért élénkült meg az oroszlanos tallérok forgalma a mediterráneumban. Ezen túlmenően azt is figyelembe kell vennünk, hogy a XVII. század közepétől több helyütt csökkent a tallérverés, illetve alacsonyabb pénzlábú tallérok kerültek forgalomba, s a nemzetközivé fajuló monetáris nehézségek szintén megkönnyítették az oroszlanos tallérok térhódítását.

Nyilvánvaló, hogy az oroszlanos tallérok kibocsátó Hollandia kereskedői helyzeti előnyben voltak a Földközi-tenger medencéjében is, s az sem véletlen, hogy a levantei forgalomban érdekelt kalmártőke képviselői szintén igyekeztek bekapcsolódni az oroszlanos tallérok exportjába. Nyereséges üzleti vállalkozásnak bizonyult az „arslani” felvásárlása Nyugat-Európában, majd egyéb árukkal is megrakodva, s a Kelet termékeivel visszatérve viszonylag rövid idő alatt – bár évente egy, esetleg két fordulónál többre nem

²⁶ L.(ajos) Fekete: Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung. Budapest, 1955. I. 741–743. 769. 771. 773–774. 785.

futotta²⁷ – nyílt meg a vagyongyűjtés lehetősége. A XVII. század második felében azután egyre nagyobb méreteket öltött az oroszlanos tallérok hamisítása, amihez képest az 1608. évi dániai utánverés szemérmes visszaélésnek tűnik csupán, hiszen azonos finomság mellett az eredetieknel mindössze 0,25 grammal volt kevesebb a dán oroszlanosok színsúlya.²⁸ Emden város tanácsa 1674-ben már sem a nyerssúlyra, sem a finomságra nem ügyelt akkor, amikor az oroszlanos tallérok verését engedélyezte, amelyek közel 1,7 grammal nyomtak kevesebbet a németalföldieknel, ezüsttartalmuk viszont már 4,16 grammal maradt el az utánzott pénzekétől.²⁹ Az angolok által előállított oroszlanosok adatait nem ismerjük, a szigetország kereskedői mellett a velencei és a genovai kalmárok is kamatoztatták „történelmi tapasztalataikat”,³⁰ s feltehetően nem mellőzték a magas technikai színvonalon hamisító itáliai mesterek szolgálatait sem.³¹ Viszonylag későn kapcsolódtak az oroszlanos tallérok körüli spekulációba a franciák, akik a „timon”-nak nevezett 5 sous tömeges levantei exportja révén tettek szert nagy nyereségre.³²

Mint fentebb láttuk, az oroszlanos tallérok ellentmondásoktól nem ment baltikumi fénykora a XVII. század első felére tehető, átütő sikerük azonban a Török Birodalom pénzforgalmában következett be, s főként onnan nyomultak be – ha nem is egyenlő mértékben – a részekre szakadt Magyarország pénzforgalmába.

Ha elegendő adattal nem rendelkezünk, akkor a földrajzi közelségből és a Portával fennálló kényszerű kapcsolatból is arra következtethetnénk, hogy Erdélyben feltétlenül elő kellett fordulni az oroszlanos tallérokra. A kérdés csupán az, hogy mikorra tehető az oroszlanos tallérok nagyobb arányú szerepe Erdély pénzforgalmában? Több mint valószínű, hogy a XVII. század első felében csak elvétve juthatott néhány oroszlanos Erdélybe. Ritkaságszámba menő elszámolás maradt fenn 1642-től, amely több-kevesebb pontossággal utal annak az összesítő 37 329 1/4 tallérnak az eredetére, amelyet fejedelmi parancsra hozattak Erdélyből Sárospatakra. Az egykori megnevezések nyomán csoportosítottam a kisebb tételeket, így megoszlásuk a következő:³³

Megnevezés	darab	%
erdélyi fejedelmek tallérjai	2379 1/2	6,4
Ferdinánd tallérok	1894 1/2	5,1
gréci tallérok	6070 1/2	16,3
Leopold tallérok	11172 1/2	30,0
„mostani császár” (III. Ferdinánd) tallérjai	373 –	1,0
Rudolf tallérok	4193 3/4	11,3
saxoniai tallérok	6404 3/4	17,2
régi, ill. különböző tallérok	4741 1/4	12,7
Összesen	37229 3/4	100,0

Ez a tallérmennyiség csaknem kétszerese volt Erdély 1642. évi 10 000 aranyban megállapított török adójának, amely ekkor 20 000 tallérral volt egyenlő.³⁴ A valóban fejedelmi méretű tallérösszegnek csupán 12,7%-a bizonytalan eredetű, közöttük lehettek oroszlanos tallérok is, de közel 90% származása biztos, így elmondhatjuk, hogy 1642-ben, és feltehetően korábban sem játszhattak érdemleges szerepet Erdély pénzforgalmában az oroszlanos tallérok. Fokozatos előrenyomulásuk a Török Birodalomhoz és a Balkánhoz

²⁷ R. Mantran: La vie quotidienne à Constantinople ... 186–187.

²⁸ Nyerssúlyuk 27,341 g, finomság 0,750, színsúlyuk 20,506 g volt. Holger Hede: Danmarks og Norges Monter. København, 1964. 24.

²⁹ Nyerssúlyuk 25,984 g, színsúlyuk 16,604 g volt csupán, érthető, hogy Hollandia kitiltotta az emdeni vereteket a pénzforgalomból. A. Kappelhoff: 161.

³⁰ R. Mantran: Istanbul ... 242. 265–267.

³¹ Efreim Pegan: Nachahmungen von Talern auf dem Balkan. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, Band XIII. (1964) N. 11. 89.

³² R. Mantran: Istanbul ... 266.

³³ Szilágyi Sándor: A pénzügyi viszonyok történetéhez I. Rákóczi György idején. Történelmi Tár 1894. 721–722.

³⁴ Lipták János: A portai adó története az erdélyi fejedelemségben (hely és év nélkül), Késmárk, 1911. 41. (Az alábbiakban Lipták J.):

hasonlóan Erdélyben szintén a XVII. század közepére tehető. Az 1650-es évektől már árfolyamukra is vannak adataink:³⁵

év	oroszlános tallérok	species tallérok	viszonyszám
árfolyama dénárban			
1654	160	180	0,89
1659	160	180	0,89
1660	160	180	0,89
1664	180	200	0,90
1669	200 új pénzben	200 új pénzben	1,00
1670	200 új pénzben	200 új pénzben	1,00
1674	180	200	0,90
1675	128 (?)	200	– (?)
1677	180	200	0,90
1678	180	200	0,90
1679	180	200	0,90
1680	180	200	0,90
1681	180	200	0,90
1682	–	220	–
1683	200	225	0,88
1684	200	225	0,88
1685	–	225	–
	180	200	0,90
1687	180	200	0,90

A három évtizedet felölelő táblázatból azt láthatjuk, hogy az oroszlános tallérok árfolyama hullámzó volt Erdélyben. Kétszer érte el a 200 dénáros maximumot, először az 1660-as évek végén – összhangban a másutt is megfigyelhető árfolyamemelkedéssel, s talán az 1658-ban Erdélyre rótt 500 000 talléros hadisarc-tól sem függetlenül³⁶ –, illetve másodszor az 1680-as évek elején. Viszonyszámaink kétségtelenül tanúsítják, hogy a fentebb vizsgált területekhez hasonlóan Erdélyben is ázsióra tettek szert az oroszlános tallérok. Figyelembe véve azt, hogy az 1683. évi árfolyamok – a talléré 225 dénár, illetve az oroszlánosé 200 dénár – törvényesen előírt kurzusok,³⁷ lehetségesnek tartjuk azt, hogy Erdély pénzforgalmában is előfordulhatott a hivatalosnál magasabb árfolyam. Isztambulhoz hasonlóan Erdélyből szintén hozhatunk példát arra, hogy 11 oroszlános tallért 10 egész vagy imperiális tallérban számítottak, s ez kétségkívül török hatásra vall: pl. 1675-ben és 1683-ban a fogarasi adó befizetésekör: „Item oroszlános tallérokat negyvennégyet és egész tallérokat tizet, mely tallérok tesznek in summa egész tallérokat nr. 50 . . .” Hasonló arányt kapunk az 1685. évi marosváradgyai hídvám bérleti díjának befizetése nyomán is: „Portusi árenda-proventust, orosl. tallért kétezerháromszázötvennégy tallérokat, tall. 2354. Egész tallért hetvenkettő, nro. 72, mely kétrendbeli teszen egész tallérokat, 2212 tallérokat.”³⁸

Mind az árfolyamtáblázat, mind az oroszlános és a species tallérok aránya azt bizonyítja, hogy az oroszlános tallérok Erdélyben a Török Birodalom központjához hasonló értékarányokkal cirkuláltak. A tendenciájában egyező vonás mellett azonban arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy az oroszlános, illetve az imperiális tallérok árfolyama csupán 1669-ben és 1670-ben volt azonos, egyébként viszonyszámaink eléggé kiegyensúlyozott árfolyamkülönbségre engednek következtetni. Fentebb láttuk, hogy Belgrádban és Boszniában már jóval korábban, Neretvában az erdélyivel egyidejűleg, Szófiában pedig 1673-ban, továbbá az 1680-as évek elején hivatalos török számadásokban is volt arra példa, hogy az oroszlános tallérok az egyéb

³⁵ Horváth T. A.: NK. 1963–1964. ill. *Szádeczky Béla*: I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása, Bormemissza Anna gazdasági naplói (1667–1690). Budapest, 1911. (Az alábbiakban: *Szádeczky B.*)

³⁶ Lipták J.: 46.

³⁷ Tarczali Zombori Ida: Erdély pénz- és hadügyei Barcsay Ákos, Kemény János és Apafy Mihály fejedelmek idejében (1658–1690) Budapest, 1906. 46. (Az alábbiakban: Tarczali Zombori I.), vö. még: *Huszár Lajos*: Az erdélyi pénzverés története. klny. a „Történeti Erdély” c. kötetből, Budapest, 1936. 16–18.

³⁸ Horváth T. A.: NK. 1963–1964. 47. *Szádeczky B.*: 298. 456.

tallérokkal azonos árfolyamot értek el, illetve az árfolyamok alapján nyert viszonzszám 0,875 és 1,000 között ingadozva az utóbbihoz közelít.

Erdély pénzforgalmát és pénzügyi viszonyait kétségtelenül befolyásolta a Török Birodalom, a hasonlóságok mellett azonban nem lebecsülendő különbségek is mutatkoznak. Az eltérő vonások okainak részletes feltárása még várat magára, néhány tényezőre viszont már most is utalhatunk: Erdélyt ugyan rendszeresen adóztatta, sőt időnként megsarcolta a Porta, de igája nem nehezedett rá teljesen. A fejedelemség önálló pénzverési gyakorlatot folytatott, a belföldiek mellett idegen váltópénzek tömege forgott ugyan az országban, de a „folyó pénznek” nevezett különböző váltópénzeket ugyanúgy elfogadták adóban, mint a tallérokat, s a vésszen romló akcse távolról sem árasztotta el Erdélyt, amely külkereskedelmi kapcsolatai révén nemcsak a Balkánhoz, hanem Európa középső területeihez is kapcsolódott. Végül az sem lényegtelen szempont, hogy Erdély gazdasági és társadalmi fejlettség terén a XVII. században³⁹ szintén a Balkán előtt járt.

Az árfolyamokkal ellentétben nem rendelkezünk elegendő adattal annak megállapításához, hogy milyen mértékben terjedtek el az oroszlanos tallérok Erdélyben. Helyi előállításuk 1663-ban átmeneti lehetett csupán, mert az 1672. évi országgyűlés kimondta, hogy Erdély pénzeit a fejedelem arcképével kell verni. Az 1678. évi országgyűlés az egyetlen, amelyen a portánként kivetett adó összegét 20 oroszlanos tallérban állapították meg, e korszakban a korábbi és a későbbi országgyűlések egy-egy portát 18 tallérral róttak meg.⁴⁰ Az Erdélyt is érintő külföldi szakirodalomba olyan nézet is belekerült,⁴¹ mely szerint a török uralom vége felé a fejedelemség portai adóját, évi 80 000 tallért, oroszlanos tallérokkel kellett teljesíteni, hazai feldolgozásaink azonban nem erősítik meg e véleményt.⁴² A másik véglet szerint sem a török hódítók, sem a balkáni kereskedők nem akarták elfogadni az oroszlanos tallérokat.⁴³ Valószínű, hogy a török tisztségviselők, s a kincstár is szívesebben vette az imperiális, vagy annak mintájára vert tallérokat, de fentebbi példáink alapján kizártnak tűnik, hogy általában megtagadták volna az oroszlanos tallérok átvételét. Az Erdélyben megforduló balkáni kereskedők pedig gyakran oroszlanos tallérok bonyolították le adásvételi ügyleteiket a XVII. század utolsó harmadában. A porumbáki fejedelmi majorság feltehetően Havasalföldre hajtott 327 juhért ugyanannyi oroszlanos tallért kapott 1677-ben, 1685-ben pedig Fogarasról, Kománáról és Porumbákról összesen 1300 juhot tettek pénzzé, „... adván el egyet-egyet egy-egy egész talléron, adminisztrálta az árokat [az udvarbíró] oroszlanos tallérul, leon.tall. no. 1430, mely teszen imp. tall. 1300 ...” elvéve arra is van példa, hogy az eladott gabonáért⁴⁴ oroszlanos tallérokat adtak. „Chriszta és Kiprovicza nevű görögök” pedig 900 forint ára higanyért fizettek 1683-ban különböző eredetű pénzekkel, „Ebben a pénzben volt elegyesleg oroszlanos⁴⁵ tallér 126.” Másfelől azt is említenünk kell, hogy 1670–1685 között a fejedelmi udvarba szállított citromért, faolajért, manduláért mazsoláért, narancsért, vizáért és egyéb halfélékért szinte kivétel nélkül oroszlanos tallérokkal fizettek. Ezen árucikkek balkáni kereskedők közvetítésével délről kerültek Erdélybe, beszerzésükről többnyire a töröcsvári harmincados gondoskodott.⁴⁶ A távolsági kereskedelem révén Erdélybe áramló tallérok egy része átmeneti belső cirkuláció után nyilván e külforgalom révén távozott a fejedelemségből, más részük pedig a tetemes török adóba fizetett tallérok közé került, mint pl. az 1684. évi fogarasföldi „országadaja”, amelyben 242 1/2 imperiális tallér, 10 arany, 130 1/2 oroszlanos tallér és 1606 forintnyi

³⁹ Trócsányi Zsolt: Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései (Adalék az erdélyi rendiség történetéhez) Budapest, 1976. 211–212. (Az alábbiakban: Trócsányi Zs.)

⁴⁰ Tarczali Zombori I.: 47. Megjegyzendő, hogy 1675-től szigorúbban büntették a pénzhamisítást, s gyakrabban fordultak elő pénzügyi rendelkezések a fejedelemség törvényhozási gyakorlatában. Trócsányi Zs.: 58. 111. 150. 171. 174.

⁴¹ „... c'est-à-dire 80 000 [esedi], étant obligatoire à être payée ...” Zdenka Vesela-Prenosiłova: Contribution aux rapports de la Porte Sublime avec la Transilvanie d'après les documents turcs. Archiv Orientalni 33. (1965) 592.

⁴² V. Vinaver: 154. Lipták J. és Tarczali Zombori I. passim, illetve: „Kell adni 82 481 imper. tallért, 9340 aspert, 35 azaz harmincöt virágos kupát, 14 kést.” Domján István: Adatok Váradi Gyulai István portai követségéhez. Történelmi Tár 1894. 518.

⁴³ Horváth T. A.: NK. 1963–1964. 26.

⁴⁴ Szádeczky B.: 136. 308. ill. Porumbákról Havasalföldre vittek 85 köböl búzát 103 oroszlanos tallérért, ugyancsak 1680-ban: Radnót: „Item buza árát, leon tall. nro. 103, facientes fl. 185. 40.” uo. 311. 332.

⁴⁵ Szádeczky B.: 339.

⁴⁶ Ezen adatok tömegével igazolható, ezért csupán néhány hivatkozás az 1677–1685 közötti évekből: Szádeczky B.: 249. 253–255. 425–431. 433. 437. 440.

„folyó pénz” volt, az utóbbit „arany és keneső váltásra” adták, míg „az tallérok megmaradtanak portai, magunk [azaz a fejedelmi udvartartás] költségére”.⁴⁷

Erdélyi kitekintésünk után aligha lehet kétséges, hogy a török uralom alá került magyarországi területekre is főként a Balkán felől nyomultak be az oroszlanos tallérok. Nagykőrös 1626-tól fennmaradt számadáskönyvei arról tanúskodnak, hogy az 1650-es évek közepétől szaporodhatott meg számuk a hódoltság területén. A mezőváros lakossága többek között oroszlanos tallérokkal is fizette adóját, de hozzá kell tennünk, hogy e németalföldi pénzek az egyéb tallérok mellett szerény szerepet játszottak a pénzforgalomban. Árfolyamuk 1657 és 1664 között több ízben megállapítható, és mindig alacsonyabb volt a species tallérokénál.⁴⁸

év	oroszlános	species	viszonyszám	példák száma
	tallérok árfolyama dénárban			
1657	145	160	0,90625	1
1658	135	160	0,84375	1
1660	145	160	0,90625	7
	150	160	0,93750	1
	145	160	0,90625	12
1661	145	160	0,90625	2
1664	145	160	0,90625	1

Rövid időre szorítkozó adataink nyomán megállapítható, hogy kisebb-nagyobb ingadozásoktól eltekintve Nagykőrösön az oroszlanos tallérok jellemző árfolyama 145 dénár volt, 15 dénárral kevesebb az egyéb — néha császárnak, jó mértékűnek, egésznek, formálisnak stb. nevezett — tallérokénál. E 15 dénárnyi eltérés azonban inkább az oroszlanos tallérokra nézve volt hízalgő, mert szénsúlyuk alapján 128 dénáros árfolyamuk lett volna indokolt. A két árfolyam egybevetésével nyert viszonzyszám — 0,90625 — alig magasabb az erdélyi értéknél, s nagyjából megfelel ezen évek hasonló isztambuli mutatóinak. Kecskemét pénzforgalma ugyancsak megerősíti az oroszlanos tallérok hódoltsági jelenlétét. Árfolyamuk az 1660-as években szintén 145 dénár körül ingadozott, s a későbbiekben — noha valamennyi tallér árfolyama változott — ott is alacsonyabb volt az egyéb tallérokénál. Kecskemét pénzforgalma⁴⁹ egyúttal azt is bizonyítja, hogy az oroszlanos tallérok a török uralom megszűnése után sem tűntek el nyomtalanul, s ha árfolyamuk megállapítására Nagykőrös számadáskönyvei az 1660-as évek után nem is nyújtanak elég fogódzót, a bejegyzések azt tanúsítják, hogy az oroszlanos tallérok cirkulációja nem szűnt meg a későbbiekben sem. Szporadikus adataink közvetve egyúttal arról árulkodnak, hogy a helyi lakosság tudatában volt e pénzek gyengébb ezüsttartalmának: „Budára az Nagy Vezér eleiben menvén Bíró Uram költött el 2 oroszlán[ost] és másfél jó tallért.” Az 1660-as évek végén „A hiányos aranyakat és oroszlanos tallérokat . . .” 18 tallérral pótolhatta meg a török,⁵⁰ valószínű tehát, hogy a megszállók sem vették el egy tallérban az oroszlanos tallérokat. Feltehető, hogy a hódoltság területére szintén beszivárogtak az oroszlanos tallérok hamisított változatai, 1661-ben pl. egy nagykőrösi özvegyasszony egyebek között „1 orosz[ánost] gyanost” fizetett be évi adójára.⁵¹ Lehetséges, hogy csak kopottak, de az sem lehetetlen, hogy hamisítottak voltak azok a „rossz

⁴⁷ Szádeczky B.: 305–306.

⁴⁸ A táblázatot levéltári források alapján állítottam össze: Nagykőrös számadáskönyvei 1657. 6; 1658. 83. 96–98. 104. 111; 1660. 57–60. 64. 66. 79. 87. 91. 117. 134; illetve: „Halvago István: R[estat] fl. 1 d. 86. Ismét adott egy oroszlanost, Restat d. 36.” tehát e példa nyomán 150 dénár a megállapítható árfolyam, 53; 1661. 64. 73; 1664. 51. Az eredeti kötetek a Pest megyei Levéltár Nagykőrösi Osztályán, mikrofilmfelvételeik a Magyar Országos Levéltár filmtárában találhatóak: 3414–3416. és 3425. tekercs. A species tallérok 160 dénáros árfolyamára: Buza János: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században (Nagykőrös 1622–1682) Történelmi Szemle. 1977. 77–78. Az oroszlanos tallérok korábbi árfolyamára: Huszár Lajos: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Budapest 1975. 49.

⁴⁹ Iványosi-Szabó Tibor: Pénzforgalom Kecskeméten 1662–1711 között. Századok 1980. 79. 94.

⁵⁰ Nagykőrös számadáskönyvei 1663. 124. Szilády Áron–Szilágyi Sándor: Okmánytár a török hódoltság történetéhez Magyarországon. Pest, 1863. I. 368. (Az alábbiakban: Szilády Á. – Szilágyi S.)

⁵¹ Szöcs Jánosné adója, Nagykőrös számadáskönyvei 1661. 73.

oroszlánosok”, amelyekről 1678-ban olvashatunk az ugyancsak rossznak minősített arany, továbbá tallérok, zoloták, polturák és akcsék társaságában.⁵² A hamis, esetleg kopott oroszlánosok forgalma, és az időnkénti ráadás fizettetése azonban távolról sem jelentette azt, hogy a törökök nem fogadták volna el adóba az oroszlános tallérokat. Már Nándorfehérvárra küldték 1687-ben Nagykőrös lakói török adójukat, amikor egy memoriale szerint a korábban „budai formán” előírt 1800 tallérnak „... 1250 talléra jó pénzül, 550 talléra oroszlánosul kívántatik”. Valójában azonban csak 60 oroszlános tallért küldtek, több mint 80%-ban velen-cei és nagyobbrészt magyar aranyakkal fizettek, s a még ugyancsak itt említett 200 formális tallér mellett is kisebbségben voltak az oroszlános tallérok.⁵³

Az oroszlános tallérok hódoltsági elterjedtségét Erdéllyel összevetve azt láthatjuk, hogy megjelenésük ideje mindkét országrészben az 1650-es évekre tehető. Erdélyben azonban ettől kezdve növekedett szerepük a pénzforgalomban, ami az oroszlánosok balkáni, illetve Török Birodalmon belüli tömeges előfordulásával és a viszonylag élénk balkáni kereskedelemmel magyarázható. A hódoltság területére nem annyira az áru-forgalom, mint inkább az itt állomásozó török csapatok, kiváltképpen az 1658–1664 közötti hadjáratok révén juthattak el az oroszlános tallérok, de a hódoltsági pénzforgalomban korántsem terjedhettek el annyira, mint Erdélyben. A török uralom alatti országrész kereskedelmi kapcsolatai soha sem szakadtak meg a királyi Magyarországgal, s noha a XVII. század második felében Magyarország egész területén jelentkezett a tallérinség, a hódoltság kivitele – főként a hagyományos, bár csökkenő intenzitású marhakereskedelem – az oroszlános talléroknál jobb minőségű tallérok behozatalát biztosította, ezen túlmenően azt is figyelembe kell vennünk, hogy a hódítók pénzei nem özönlöttek el a hódoltsági területet, és így az inflációs tendenciák sem mindig érvényesülhettek a birodalom belsejéhez hasonló mértékben, ami szintén az oroszlános tallérok elterjedése ellen hatott. Akkor, amikor az oroszlános tallérok viszonylag szerény hódoltsági térhódítását hangsúlyozzuk, utalnunk kell arra, hogy a fennmaradt töredékes levéltári anyag többet árul el e pénzek XVII. századi forgalmáról, mint amennyit az éremleletek mutatnak.⁵⁴

Bevezetőnkben említettük, hogy az oroszlános tallérokra szóló első hazai híradások nyugat-magyarországi eredetűek, a befejezéshez közeledve jeleznünk kell, hogy a későbbiekben a királyi Magyarországon terjedhettek el a legkevésbé e pénzek. A Sáros megyei Zborón 1650-ből 151–160 dénár közötti árfolyamuk ismert, míg az imperiális tallérok kurzusa e térségben 180 dénár volt.⁵⁵ Ugyancsak Zborón 1 tallér árfolyama 212 dénára emelkedett 1684-ben, az oroszlános talléré pedig 180 dénára rúgott.⁵⁶ Az első esetben 0,83–0,89 közötti viszonzyszámokat tételezhetünk fel, a második példa nyomán pedig 0,85-ös viszonzyszámot kapunk. Itt is árszójuk volt tehát az oroszlános tallérok, de mérsékeltebb mint a hódoltságban és Erdélyben. Említésre méltó továbbá, hogy Lőcse városa 1686-ban 200 dénárban szabta meg a hollandiai tallér árfolyamát, hogy ez oroszlános tallér lehetett, arra az ugyanekkor limitált, de az imperiálisnál kisebb súlyú francia tallér 210 dénáros kurzusából következtethetünk.⁵⁷ Az oroszlános tallérokra utaló kevés számú felső-magyarországi adat igazolja ugyan e pénzek felbukkanását az ottani pénzforgalomban, egyszersmind azonban azt is sejteti, hogy tömeges előfordulásukat nehéz lenne feltételezni. Az északkeleti országrészre nézve már nem állíthatjuk azt, hogy oda is török közvetítéssel kerültek az oroszlános tallérok, útjuk észak felől a Baltikumból Lengyelországon át, délről pedig Erdélyből is vezethetett.

Összefoglalás: Jó évszázadnyi időn át Európa különböző régióiban kíséreltük meg az oroszlános tallérok árfolyamváltozásának nyomon követését. Hollandia e pénzneme tagadhatatlanul fontos szerepet játszott a XVII. századi nemzetközi kereskedelemben. Széles körben ott terjedtek el az oroszlános tallérok, ahol nem, vagy nem elégséges mennyiségben vertek tallérokat, illetve középértékű váltópénzeket, és ahol a mindennapi szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen kisebb címletű váltópénzek inflálódása nemcsak a

⁵² Nagykőrös számadáskönyvei 1678. 169.

⁵³ Szilágyi Á. – Szilágyi S.: II. 160.

⁵⁴ Baranya megyében a vásárosdombói lelet 14 tallérja közül egy darab oroszlános tallér (Utrecht, 1639) volt, az utolsó tallérveret ideje: 1655. Huszár Lajos: Éremleletek. Numizmatikai Közlöny 1939–1940. 67.

⁵⁵ Horváth T. A.: NK. 1963–1964. 41. Nincs közvetlen adatom Zboróról az imperiális tallér 180 dénáros árfolyamára, de a közeli Bártfán 1649-ben 180 dénár volt kurzusa, s Lőcsén is ugyanennyi volt árfolyama 1668-ig. Štefan Kazimír: Vývoj reálnej hodnoty drobných strieborných minci na Slovensku v rokoch 1626–1711. Numismatický sborník VIII. Praha. 1964. 189–190.

⁵⁶ Horváth T. A.: NK. 1963–1964. 48.

⁵⁷ Hajnóczy R. József: Lőcse szabad királyi város levéltárának tartalomjegyzéke. A Szepes vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve 1896–1901. 175.

pénzügyek átmeneti zavara volt csupán, hanem szinte krónikus jellegűvé vált. A Baltikum említett térségében és a Török Birodalomban, illetve az érdekkörébe került területeken mindenütt ázsíóval forogtak az oroszlanos tallérok, de sem az ázsíó mértéke, sem a letörésükre irányuló adminisztratív intézkedések és azok hatékonysága nem volt egységes. Az oroszlanos tallérok forgalma főként a tőkésedő Nyugat-Európa számára hozott hasznót, illetve tág teret nyitott a spekulációnak, s az inflációs pénzforgalom viszonyai között az adózó paraszt, az egyszerű napszámos, a kézműves és a kiskereskedő rovására nyújtott nyerészkedési lehetőséget.⁵⁸ A Török Birodalomban, ahol földmagántulajdon nem alakulhatott ki, s ahol csupán a kereskedelmi tőke számára nyílt mozgási és gyarapodási lehetőség,⁵⁹ inkább a mohamedán világban tradicionális pénzvagyong⁶⁰ felhalmozódását segíthették elő az oroszlanos tallérok mind a kereskedők, mind a korrupt tisztségviselők⁶¹ kezén. Az utóbbiaktól a pénz egy része, néha egésze az államkasszából csak részben elkülönített szultáni kincstárba⁶² vándorolt, illetve felemésztették a katonai kiadások, a magánvagyongok zöme pedig kincscse merevedett, vagy ritkábban a kereskedők áttelepülése révén kiáramlott az országból.⁶³

Az oroszlanos tallérok árfolyamát vizsgálva a gazdasági és társadalmi fejlettség, illetve elmaradottság összetett jelenségéhez jutottunk, ennek egyik vetülete villant fel előttünk a pénz árfolyamának – esetleg azonos politikai fennhatóság alatt is – eltérő voltában.

Buza János

*

Köszönetet mondok mindazoknak, akik tanácsaikkal, kritikai észrevételeikkel és a nyelvi nehézségek „leküzdésében” nyújtott segítségükkel hozzájárultak tanulmányom megformálásához, Prof. Dr. H. Enno van Gelder (Hága), Prof. Dr. H. Kellenbenz (Nürnberg), Prof. Dr. F. Irsigler (Trier), Dr. Huszár Lajos, Dr. Mollay Erzsébet nyelvtanár és Dr. Szuhay Miklós egyetemi tanár, továbbá az Alexander von Humboldt-Stiftung (Bonn, Bad-Godesberg).

E tanulmány némileg bővített változatban már megjelent: Der Kurs der Löwentaler in Ost-Mitteuropa (mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen und Ungarn). Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, Bd. 27(1981) 335–358.

THE RATE OF EXCHANGE AND ROLE OF THE LION THALERS IN THE CIRCULATION OF HUNGARY

Source publications, the already worked out rate of exchange series and archival sources prove that the Dutch lion thalers cropped up in the circulation of Hungary from the middle of the 17th century at the time when the country was separated into three parts. The lion thalers played an important role in the area of the Transylvanian Principate, a lesser one in the area under Turkish rule, and hardly any in the area under Hapsburg reign.

The author mentions the development of the rate of exchange of the lion thalers in the Baltic area and in the Mediterranean in his introduction. Using the results of some earlier foreign research he states that the lion thalers have obtained quite a premium in both regions.

Considering the fact that different foreign currencies were used in the mentioned regions comparing the rates of exchange poses difficulties, thus the author attempts to approach the premium of the lion thalers via relative figures, the quotients expressed in exchange currency of the lion thalers. The Netherlands currency quotients of the Leeuwendaalder and Ryksdaalder, 0.80, served for comparison. The premium was higher in the Turkish Empire, which has stopped developing, than in the Baltic region.

Furthermore it is of importance that it is very rare to find lion thalers in the coin finds in Hungary, whereas archival sources (contemporary accounts and tax lists) contain more about lion thalers. To find an answer to this controversy it could be presumed that the lion thalers have left the country, partially in lieu of high taxes to the Turks and partially in foreign trade.

Concluding the author states that the lion thalers must have spread in areas, or could have achieved greater success where the inflation of small change was stronger, or in places where there were no thalers minted at all or only a very little supply of them. The expansion of the lion thalers in Eastern and Central Europe is of different rate, however its premium to be observed links it to the complex question of economic and social underdevelopment or development.

⁵⁸ R. Mantran: Istanbul ... 269–270.

⁵⁹ Halil Inalcik: Quelques remarques sur la formation du capital dans l'empire ottoman. Histoire économique du monde méditerranéen 1450–1650. Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel. Toulouse, 1973. I. 239–242.

⁶⁰ Simon Róbert: A mekkai kereskedelem kialakulása és jellege. Budapest, 1975. 153–156.

⁶¹ R. Mantran: Istanbul ... 269.

⁶² Halil Sahillioglu: Années stives et crises monétaires dans l'Empire ottoman. Annales Economies Sociétés Civilisations 24e année (1969) 1084–1085.

⁶³ Isztambulban szinte ismeretlenek voltak a pogromok, s a bevándorlók megőrizték eredeti szokásaikat, vallási és öltözködési hagyományait. R. Mantran: La vie quotidienne à Constantinople ... 64. 70. 188–189.

Arany- és ezüstpénzek forgalmi értéke 1786-ban

A pénzkidást, pénzforgalmat irányító szakemberek észrevették, hogy az arany értéke nagyon megnőtt az ezüsthöz viszonyítva, sőt lassan alig marad forgalomban a különböző arany. A szaktanács II. József császár, Gr. Pálffy Károly és Gr. Zichy Károly aláírásával Bécsben 1786. január 12-én új forgalom-szabályozó, átváltási arányt megállapító rendeletet hozott, melyet a Magyar Kir. Helytartó Tanács 4362. számú leiratával 1786. január 23-án Budáról Gróf Jankovics Antal aláírásával küldött szét a vár-megyéknek.

Zemplén megye 1786. február 2-án közgyűlésen ismertette a latin, német és magyar nyelvű kör-rendeletet, felhívta a figyelmet a szigorú tudomásulvételre és pontos betartásra, betartatásra. A pénzügyi rendelet lényeges részei az alábbiak:

„... Minekutánna mind egész Európának közönséges kereskedésében, mind különösen egynehány külső Statusoknak pénzverésről ki adott törvény szabásai által az aranynak ára az ezüsthöz képest annyira fel veretett, hogy ama bötsnek határit, mellyeket a' Mi pénzverésről végzett törvényeink az arany pénznek vetettek, jelessen felül haladja; méltán tarthatni amaz el nem maradhatandó, sőt már nem egy példával meg erősített következtéstül, ne talántán a' gyakor el váltások által szemeink elől, 's kezeink közül lassan lassan el tűnjenek az aranyak, 's azon országokba a' melyekben több ezüst pénzzel fizettetnek, által küldettesse-nek... Hogy azon károkat meg előzzük, mellyeket ez az hazabéli kereskedésnek, 's a' közöttünk lévő pénz közönséges forgásának okozhatna; mind tulajdon, mind pedig a' mi országainkban forgandó idegen aranyakra nézve, kinszeritetünk e' következő rendeléseknek ki botsátására:

Elsőben. E' jelenlévő 1786 esztendőben Februáriusnak első napjától fogva, a mi régi és új Tsászári Királyi aranyaink, mellyek a mi birodalmunknak törvénye szerént olvasztatott, egyelítettett materiából verettettek, 's törvényes nehézségekben meg nem fogyatkoztak, négy forintban és harmincz krajtzárban. Az alsó Német országi Souveraindok, mind a' régiebbek, mind a' mostaniak, ha a' ki szabott mértéket meg ütik, tizen három forintban és húsz krajtzárban, 's következő képpen a' fél Souveraindorok hat forintban, negyven krajtzárban. Minden fizetésekben, mellyek akár a' mi akár más közönséges Cassákhoz tartozandók legyenek, nem külömben akármiféle vásárlásokban, minden tétovázó, vonakodás nélkül bé vétessenek és ugyan azon bötsben ki is adattassanak.

Másodszor. A' Körmötzi igaz mértékű aranyoknak keletét jóvá hagyjuk még két esztendeig a' Tsászári Királyi aranyoknak bötsében, úgymint négy forintban, harmincz krajtzárban, tudniillik 1788. esztendő januáriusnak első napjáig, ez idő után pedig nem maradnak a' köz forgásban járó pénzek között, hanem a' több el nem kelő pénzeknek rendibe helyheztetnek.

Harmadszor. Minden egyéb némű aranyoknak, mellyeknek eddig a' Mi örökös Magyar, Tseh, Austria tartományainkban bizonyosan el végzett böts szerént keletek volt, meg erősítetik ennek utánna is forgások, mint más keletben lévő pénzeknek, 1786. esztendőnek utolsó napjáig, azon böts szerént mellyet a' mostani pénzverés törvényéhez alkalmaztatott, s A. betű alatt ide kaptasolt Tariffa foglal magában, azt mindenkor melléje értvén, ha törvényes nehézségek nem heányos.

Negyedszer. Ez esztendőnek el folyása után pedig következő képpen 1787. esztendőnek januáriusától fogva, ez köz idő alatt el türetett aranyak sem a' Status Cassáiban, sem a' közönséges adásban, vevésben, mint forgandó pénzek bé nem vétethetnek, se ki nem adattathatnak, se más fizetésekben, költsönzéseken, 's más egyéb vásárlásokban erővel mások kezeibe nem tolatathatnak, hanem meg magyarázzuk, hogy mind ezek, 's a' Tariffában név szerint ki nem tétetett aranyok, mind az örökös országainkban eddig meg tiltott aranyok egyedül olly tekintetben lesznek, mint más el adandó portékák, mellyeket az árros és vevő szabad akarattya, meg egyezése szerént a' mint nagyobb haszonra szolgálhat meg

vehet, 's el adhat; sőt az országból is csak egyedül jelentse meg magát, ingyen adandó Passussal, a' mostani rendelkezések szerint határozatlan, 's vám nélkül ki vihet, 's máshonnan bé hozhat. Hogy ez meg engedett szabadság erejében meg maradjon, a' szabad arannyal való kereskedés ellen ki adott tilalmak, szabott törvényes büntetések meg szűnnek, 's minden kötelező erejüktől ezen meg magyarázásuk által meg fosztatnak, amit mindazonáltal a' szokott különös kereskedésről, semmiképpen nem pedig a' Statusnak, vagy a' közönséges Cassákról vagy az azok mellé rendelt tisztekről kell értenünk, mivel ezekre nézve a' szabad arannyal való kereskedést tiltó törvény az ő előbbi erejében meg marad, hogy semmi képen az ő hitekre bízott arany pénzekkel kereskedni ne merészeljenek. Nem különben azon arany sem foglaltatik az szabad arannyal való kereskedés alatt, melly a' mi örökös országainknak bányáiból ásattatik, vagy a' folyó vizeknek fövényéből mosás által szedegettetik, mellynek meg vevése, vagy ki váltása, úgy mint Regalet, valamint eddig, a' mi aerariumunknak tartandó.

Ötödször. Hogy pedig minden gyűlevész arany darabok urának ha más hasznosabbra nem fordítaná azokat az országban, vagy azon kívül, alkalmatossága lehessen azoknak bátorságos és hamar el váltására, meg parantsoltuk a' mi pénzverés mellé rendelt tiszteinknek, arany ezüst próbálóinknak, 's ki váltóinknak, hogy az elejekbe hozatott pagament aranyat a' finom Bétsi márkát 24 karátra betsülvén, le nem húzván a' mérés, el választás, olvasztás, 's más okokból nekik illendő jutalmat, három száz ötven kilentz forintal, harmintz krajtzárral a' mi örökös országainkban forgó arany vagy ezüst pénzben, a különös darabokat pedig a' B. betű alatt ide függesztett Tariffa szerint váltsák fel.

Azomban, ha jövő időkből a' környül állásoknak meg változása szükségesnek, vagy hasznosnak mutatná lenni a' mi pénzverő rendünknek fen tartására, hogy a' most említett Tariffában fel jegyzett arany darabok ki váltásának árrát fellejebb emeljük, vagy alább szállítsuk, az a' Publicumnak, mind az országban, mind azon kívül, a bé vett szokás szerint, 's különösen a' pénz váltóknak bötsváltoztató tzedulájok által tudtára adatik . . ."

Az irathoz mellékelt „A. T A R I F F A , melly előnkbe teszi, mennyi ezüst pénzben vétetthetnek bé, 's adattathatnak ki a' mi Tsászári Királyi örökös országainkban, mind a' közönséges Cassákban, mind a' mindennapi vásárlásokban az itt feljegyzett aranypénzek 1786. esztendőnek végéig.

Mailandi új Zecchino	4 Fo. 22. kr
Mailandi új Doppia	7 Fo. 12. kr
Florentziai liliomos arany	4 Fo. 22. kr
Velentzei Zecchino	4 Fo. 22. kr
Palatinobavarus és Saltzburgi arany	4 Fo. 20. kr
Hollandiai, 's más közönséges arany	4 Fo. 18. kr
Régi Frantzia tzimeres Louisd'ork, mellyek 1726. esztendőtil fogva 1784, eszt. végéig verettek	9 Fo. 12. kr
Új Frantzia Louisd'orok 1785. eszt. fogva	8 Fo. 32. kr

Az alapirathoz mellékelve van a „B. T A R I F F A” is, mellynek igazgatása szerint a Tsászári, Királyi pénzverés mellé állított Tisztek, arany ezüst próbálók, beváltók az itt fel jegyzett aranyokat különös darabokban tartoznak bé váltani.

Ezen aranyoknak nehézségéről tartassanak meg azon regulák, mellyek az 1755. eszt. Septembernek 15. napján ki adott parantsolatban foglaltatnak: Azokhoz csak az adattatik itt, hogy a' mondott parantsolatban ki nem tétetett Mailandi új Doppianak 1 aranyat 48 gránt, 's az új Frantzia Louisd'ornak 1785. esztendőtil fogva 2 aranyat, 11 gránt kell nyomni.

	Egy arany darabnak nyomni kell az aranyak mértéke szerint		Ezekért fizettetik		Minden heányos arany gránért le húzattatik	
	Arany	Gr.	For.	kr.	kr.	dr.
Mailandi új Zecchino	1	—	4	26	4	—
Mailandi új Doppia	1	48	7	19	3	2
Florentziai arany	1	—	4	26	4	—
Velentzei Zecchino	1	—	4	26	4	—
Palatinobavarusi és Saltzburgi arany	1	—	4	24	4	—
Hollandiai és más közönséges arany	1	—	4	23	4	—
Régi Frantzia Louisd'or 1726–1784. eszt. végéig	2	20	9	22	3	2
Uj Frantzia Louisd'or 1785. eszt. kezdve	2	11	8	47	3	2

Minden más egyéb idegen, a' Tariffában fel nem tétetett aranyak, minden külömbség nélkül, az ő materiájoknak finomsága szerint, darabonként ugyan a' tövonásnak, ha több pedig az arany egy márkánál, a tűznek próbálása után a' Bétsi finom márkát 359 for 30. kr. betsülvén, béváltatnak, 's ki fizettetnek."

Az iratok levéltári jelzetei: Zemplén megye levéltára Sátoraljaújhely. Loc. 27. No. 136.

Högye István

ARANY ÉS EZÜST KÖLCSÖNZÉSE PÉNZVERÉSHEZ 1793-BAN

A franciákkal folytatott háborúskodás miatt a királyi kincstár arany- és ezüstkészlete kiürült. A pénzveréshez szükséges aranyat és ezüstöt eddig szokatlan módon, kölcsön formájában próbálták előteremteni.

A Helytartó Tanács 9325. sz. leirata erről tudósít, melyet a következő megjegyzésekkel olvastak fel Zemplén megye közgyűlésén:

„... Eö Felségének a' háború felsegérlesének több módjai között az is elő adatván, hogy az arany és ezüst, az olly különös Személyektől kik azt önként bé adni kívánnák, hasznót adó Cameralis Contractusok mellett vétetessenek bé, tehát nem tsak a' Királyi Kincses Tárnak fel segérlesétől, de inkább attul indittatván, hogy ez által az most heverő ezüst és arany forgásba gyön és azzal az akarmelly szerint az Országból ki menő és vissza nem jövő pénz ez által pénzé verettetvén ki pótoltatik . . . Eö Felséghe bővebb jelentést is küldvén eránta, mind Deák, mind Német mind Magyar nyelven, abban indító okait és az arany és ezüst bé adásának módjait bővebben le írván azt közönségessé tenni és igyekezetét a' Megye által elő mozdíttatni kéri . . .”

A leirat magyar nyelvű betűhű szövege, amely az indító okokról és a kölcsönzés módjáról szól a következő:

„Ő Tsász. Kir. és Apostoli Felsége. ezen esztendőben márt. 31.-dikén költ leg főbb meg határozása szerént, méltóztatott jóvá hagyni, hogy ezen mostani háborúnak hathatós folytatására, melly olly rendkívül költséges és a' mellyre a' Frantziák kényszerítették Ő Felségét, a' maga Tartományában, a' veretlen (pénzé nem vert) arany és ezüst, de minden kényszerítés nélkül, költsön vétetessen.

Ezen költsönzés módjára következő meg gondolások birták Ő Felségét

I. ször. Mivel ez által a' haszontalan, és többnyire szükségtelen pompára szánt ezüst és arany, pénzé lett verése által, ismét kerengésbe jön.

2. ször. Magok az arany és ezüst edényeknek Tulajdonosai számba vehető hasznát láttyák, a' melly hasznok eddig vólt; noha.

3. ször. A' bé adásra senki sem kényszerítettik.

4. szer. Mivel ez által a' magános embereknek egymásközt való költsönzése vagy az élelem módja, leg kisebbben sem fog meg gátoltatni, holott, minden más az Országban lett költsönzés által a' kerengésben lévő pénznek egy része el fogyna.

5. ször. Mivel már olly sokan, ezüst portékájoknak, ezen hazafiúi hadi segítségre jó szántokból lett fel ajánlásával nyilván meg mutatták, hogy a' Statuson ez által segíteni, mindneknek közönséges akarattyok. És ezért Ő Felségének ezen szándéka szerint, közönségessé tétetnek, ezen hazafiúi költsönzésnek meg határozott fel tételei

1. ször. Szabadságában áll mindenkinek a' maga arany és ezüst edényeit, akár millyen formájok vagy nemek legyen, vagy akármiféle készületeit egyedül a Tsászári Királyi és Conventzionális pénz vévén ki ezen hazafiúi költsönzésre szentelni, és Ausztriában a' Tsászári Királyi Fő pénzverő Háza Bétsben, ezen Országban pedig az alább írt Hivataloknál bé adni, a' hol ezt szorosan meg mérik, el olvasztják, és tisztaságát tűz által meg próbállyák. Szabad leszsz minden adó félnek, nem tsak a' mérésen hanem az olvasztáson is jelen lenni, és magának az olvasztottból egy darabot adatni, a' végett, hogy ha a' néki mondott arany és ezüst próbájáról kételkedni találna, a' Tsász. Kir. Fő próbálónál, egy részre hajlás nélkül ejtendő ellen próbát kérhessen, és tétetthessen.

2. szor. Ezen Tsász. Kir. próba házakba bé adott és meg próbált arany és ezüstről, kap a' Tulajdonos egy Quietantziát, melly meg mutattya mennyit nyom, hány próbás, és mennyi tiszta ezüst és arany vagyon benne.

3. szor. Ezen Quietantzia szerint egy Bétsi fél font vagy 16 lót tiszta arany, 380 Rforintra, és egy Bétsi fél font vagy 16 lót tiszta ezüst 24 Rfra betsültetik. Tudára adatik azoknak, akik a' magok aranyokat és ezüstyöket nem annak belső ára szerint betsülik, hanem tsak a' mennyit nyom, hogy a' tiszta fél font ezüst 24 forintra szabott ára szerint, a' 14 lótos ezüst 21 forinttal 26 kr. 1 dr. a' 13 lótos 19 forinttal 54 kr. 1 dr. és a' 12 lótos 18 forinttal 22 kr. 2 dr. fizetődik. Ezen arany és ezüstről, melly maga tisztasága szerint vetvén fel szintén annyi Kapitálist ér, kap a' Tulajdonos a' Magyar Országi Kir. Kamarától egy hat esztendőök alatt mind két részről fel mondhatatlan Obligátziót a 4 1/2 pro centum, melly Interes fél esztendőnként fog fizetődni és ezen kívül, midőn az Obligátziót kezébe adják, az ezüst és aranyban bé adott Kapitális Summa szerint 4 pro centumot kész pénzben praemium gyanánt.

4. szer. Ezen költsönözésben a' külső Országiak is vehetnek részt ha arany és ezüst portékát adnak bé.

Noha ezen költsönzésből a' Creditoroknak szembetűnő hasznok vagyon, de hogy még is annál nyilvánoságosabb légyen, következő példával világosítatik meg.

Tegyük fel, hogy valaki 50 font ezüstöt, (fontyát 32 lóttal számlálván) akarna költsön adni, mellynek salakja tsak 12 lót 16 gránt tenne, a' tiszta ezüst pedig 40 font 8 lót és egy nehezék volna;

ezért fog fizetődni 6 esztendőök múlva	1973 fl. 29 kr. 2 dr.
az érdekse 6 esztendő alatt per 4 1/2 pro centum	532 fl. 51 kr. —
Praemium per 4 pro centum	78 fl. 56 kr. 1 dr.
Summa	2537 fl. 16 kr. 3 dr.

A' ki tehát 50 forintot adott, 6 esztendő múlva annyit kap vissza, hogy abból ismét annyi ezüstöt, leg ujabb formára 2400 forinton szerezheth, még is 185 forintot 16 kr. 3 dr. és így több mint 9 pro centumot ingyen nyerhet, a' nélkül, hogy Fejedelmének más egyéb áldozatot tett volna, tsak egynehány esztendőök alatt, egy szükségtelen pompás készület nélkül volt.

Azon költsönözőkön, kik a' Tsász. Kir. pénzverő Háaktól és váltó Hivataloktól meszsze laknak, és a' kiknek az ezüstnek bé küldése terhekre esne, vagy sokba kerülne, tsak magokat a' magok Jurisdictiójánál jelentsék, minden lehetséges módon uton fog könnyebbítettetni.

Mivel a' Hazafiúi buzgóságtól, melly ezen háború alatt, a' köz jó mellett, olly sok jó Polgárok meg mutattak, méltán reményleni lehet, hogy a' kik valami arany és ezüst készületekkel bírnak, sietni fognak ezen jó, és reájok nézve hasznos rendelésben, szükségeken felyül való arany és ezüst jószágoknak fel ajánlása által részt venni: minden kívántató rendelések meg tétettek, hogy senki, akármilyen keveset akarna is adni el ne igazíttasson.

Egyéb aránt jelentetik, hogy a' Kapitális mellett elő fordulható tört számoknak, el távoztatása végett, mellyek kivált az Interes fizetésben nagy alkalmatlanságot okoznának; a' költsönző Felek tulajdon könnyebbségekre nézve vállalnák magokra, hogy a' bé adott arany és ezüstnek árát egy 5 forinttal fel osztható summára kész pénzekkel ki pótollyák, úgy t.i. hogy ha a' bé adott ezüst 57 forintot 33 kr. érne, arra még 2 forintot 27 krt. kész pénzben tennének, hogy így 60 forintról szóló Obligátiót kapjanak.

25 forinton alól semmi Obligátiót nem fognak adatni, hanem ha valaki 25 forintot sem érő arany vagy ezüstöt akarna adni, a' még hátra lévő részt fizesse le kész pénzben a' Magyar Országi Királyi Kamaránál.

Utólyára tudtára adatik mindeneknek, hogy Magyar Országban a' veretlen arany és ezüst bé vételére Budán a' most állított pénz próba Tiszt, Körmözt és Nagy Bányán az oda való pénzverő Házak rendeltettek, és hogy a' kik ezen három helyen arany és ezüstöt bé adják, a' Kir. Magyar Kamaránál nyernek Obligátiót, az Interest pedig azon Só és Harminczados Tisztektől kapják meg, a' mellyeket magok választani fognak''

Levéltári jelzete: Kazinczy F. Áll. Levéltár Sátoraljaújhely Protoc. Politic. IV–1/c/14. 1793 II.k. 14–20. o.

Högye István

DER VERKEHRSWERT DER GOLD-UND SILBERMÜNZEN IN 1786

Die kleine Mitteilung stellt die Verkehrswerte des Jahres 1786 der Reichs-Gold-und Silbermünzen vor. Sie erwähnt die Anordnungen zur Regelung des Verkehrs sowie die Wechselverhältnisse.

Zu den Erlass des Statthalterrates fügte das Komitat Zemplén Bemerkungen hinzu: über die bei den Geldwechsel vorkommenden Missbräuche, über den Entzug der Goldmünzen aus dem Handelsverkehr und den daraus erfolgten Schäden.

Die Bevölkerung wird von dem Verkehr der Münzen im Handel, über ihre Ablaufzeit verständigt, weiters über die Pflichten der Geldwechsler, sowie deren Entlohnung.

Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1802—1805)

Kecskemét város gazdag levéltári anyaga már több ízben adott lehetőséget pénztörténeti tanulmányok megírására.¹ Magunk Mária Terézia,² II. József és II. Lipót,³ majd II. Ferenc pénzverésének első szakaszára vonatkozóan közöltünk új adatokat.⁴ A kortörténeti összefüggéseket korábbi közleményeinkben találja meg az érdeklődő.⁵ Itt csak a szöveg megértése szempontjából szükséges jegyzeteket adjuk.

1802-ik 14 Febr. érkezett Currens

Az Országban némely hamis Frantzia leveles Tallérok forognak melyek formájokra nézve, a jo fele Frantzia leveles Tallérokhoz hasonlok ugyan nehézségek mindazon által nemelyek közüllök kisebb némelyek nagyobb, a mi pedig belső érdemeket illeti felényit sem érnek mint a valóságos afele Tallérok színek ezen hamis Tallérok[na]k, alig levén ajó Féléknél valamivel kekessebb, noha hangjuk is ezeknél siketebb, leg inkább meg ismertetthetnek mind az által ha szeleik keveset meg vakartattnak, mert akkor vereslő színek azonnal meg látzatván rossz ertzből való lettek azonnál ki fog tetzeni.⁶

1802 Martusnak 3i-dik Napján tar[tott] Kis Gyűlésből

756. Mint hogy a folyamatban vett fehér új petákok nagyságra a 4 garasosokkal meg egyeznének addig is még kivált az együgyű köznép a két nemű pénzt külső formályából különböztetni meg tanulya né hogy tsalfa emberek által a 4 garasosok helyett ezen uly petákokkal meg tsalattatthasson: köz hirül botsájtatik, hogy ezen uly petákoknak az égyik felin légyen nyomtatva egy a hegyire álitott 4. szegű táblácskában a szokott két fejű Sas a másik felin hasonló táblátskában írva vagyon 7. Kralytzár⁷ ilyen formára.⁸

¹ *Iványosi-Szabó Tibor: A rézpénz forgalmának és értékváltozásának alakulása a Rákóczi-szabadságharc idején. Num. Közl. 1977–78. 95–104. – Ua.: Az aranyforint forgalma Kecskeméten 1662–1711. Num. Közl. 1979–80. 63–76.*

² *Kőhegyi Mihály*: Mária Terézia pénzürtékelési rendelete 1755-ből. Num. Közl. 1969–70. 63–72. – *Ua.*: Pénztörténeti adatok Mária Terézia korában (1759–1770). Num. Közl. 1971–72. 59–62. – *Kőhegyi Mihály–Nagy Ádám*: Pénz- és gazdaságtörténeti adatok Mária Terézia korából. Cumania 3 (1975) 103–144. – *Nagy Ádám*: Adalékok Mária Terézia' pénzürtéséhez. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1973. (Budapest, 1980). 41–54.

³ *Köhegyi Mihály*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1771–1789). Num. Közl. 1973–74. 67–74. – *Ua.*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1789–1798). Num. Közl. 1975–76. 73–77.

⁴ *Kőhegyi Mihály*: Kecskemét város körözüvényei a bankócédulák ügyében (1797–1806). Num. Közl. 1967–68. 81–85. – *Ua.*: II. Ferenc 1796-os pátense a bankócédulák ügyében. Num. Közl. 1977–78. 105–110. – *Ua.*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1799–1801). Num. Közl. 1979–80. 87–91.

⁵ Figyelembe kell azonban venni, hogy az 1970-es években megélénkült a gazdaságtörténeti és pénztörténeti érdeklődés a XVIII–XIX. század iránt. Mi itt csak a fontosabbakra hívhatjuk fel a figyelmet. *Paulinyi Oszkár*: A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesérbányászatban. Budapest, 1966. – *Horváth Róbert*: Egy adalék a hazai pénzelmélet kezdetéhez: Vedres István nézetei a pénz és hitelforgalomról a XIX. sz. elején. Pénzügyi Szemle, 1969. 767–778. – *Bácskai Vera*: Pénz- és áruhitel Pesten a XVIII. század második felében. Tanulmányok Budapest Múltjából 18 (1971) 161–185. – *Hőgye István*: A „gresti” nevű pénz forgalma a Hegyalján a XVIII. század közepén. Num. Közl. 1971–72. 74–75. – *Sashegyi Oszkár*: A Magyar Kamara szerepe a bányaugyi igazgatásában 1790–1848. Levéltári Közlemények, 1971. 271–300. – *Rádóczy Gyula*: Mária Terézia pénzverése 1741–1768 között. Num. Közl. 1975–76. 61–72. – *Huszár Lajos*: Pénzverés Kőrménán 1748–1768 években. Num. Közl. 1957–58. 32–34.

⁶ Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét Város levéltára (Ezentúl BKML). *Protocollum Currentalium Literarum* ab Anno 1798. 26. Octobris scribi caeptum usque Anno 1806. 436.

⁷ Kezdetleges rajz a szöveg sorában.

⁸ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 462.

Anno 1802. 23^{ia} Junii érkezett Currens

1307. Folyó 1802 Esztendei Juni 9kén tartott közgyülekezetből az az 1082 Szám alatt közönségessé tett Kegyelmes Királyi rendelés következtetésében, méltóztatott Ő Felsége kegyelmessen meg engedni, hogy az adózó Nép mind a Domestica, mind pedig Contributionalis Cassabéli⁹ folyó adóját, úgy nem külömben hátra lévő ebbéli restantiát ez folyó Esztendei Augustus Utolsó Napjával folyamatjából kitétetni rendeltetett 12 Xros Monetákkal a következő 9ber Utolsó Napjáig a Tttes Ns Vgye Cassájába befizethesse, az illető Casák pedig illetén tartozásaikat, Bankó Cédulákkal, vagy pedig rézpénzel részenként felválthassák, melyhez képpes a következő kár eltávoztatására felelet terhe alatt meghagyatik a helységek elől Járóinak hogy a következő November Utolsó Napjáig, tudni illik a 12 Xros Monetáknak a közönséges fizetésekbe leendő elvételek vég képpen határozott ideig a 12. Xros monetákat, mind a folyó Domestica, mind pedig a Katonai Adó, ugynem külömben a Restantiák pótlásában is bé venni: Ő Főlségének ebbéli atyáskodó rendelését tellyesíteni elne mulaszták.¹⁰

Anno 1802. 23^{ia} Junii érkezett Currens

Mi Második Ferentz Isten kegyelmességéből Választott Római Tsászár Német, Magyar, Cseh, Galiczia és Ladomeria Országok Királya etc.

A Hoszszassan tartott háború szükségeinek megszerzése végett könnyebb értékű pénznek verettetésére különös kedvetlenségünk mellett is tsak azért kényszerítettünk, hogy kedves Jobbágyainkat lehetségesképpen egyéb terhétől az háborúnak, meg kimélhessük, rajtók könnyebbithessünk, és tőlök a kedvetlen következtetéseket eltávoztathassuk, erre nézve újólag.

Minden Tsászári és Királyi Tárházaknak Kegyelmessen meg parantsoltunk hogy a 7 Xrosok és az úgy Nevezett 15 Zsoldikon vagyis 8 1/2 Krajtzárosokon, ugymint a váltásra most kirendelt pénzeket folyásba tegyenek, s járásba eresztetnek, a 12 Xsokat pedig melyek az elmúlt költséges háborúnak alkalmatosságával szükségből verettettek és közönségessé tettek, annál is inkább annak idejében a közönséges folyásból kitiltsák, mivel azok a kiszabott időnek el folyása Után semmi képpen el nem vétetődnek. De mivel a Királyi Szavunknak, és ígérletünknek meg másolhatatlansága, nem külömben a bennünk helyheztetett közönséges Bizodalom, azt a következőt vonzaná maga után, hogy kinek az említett könyű értékű 12 Xrosok Minden kár nélkül való Kiadására elegendő időt engedjünk. Ugyan ezen okból kegyelmessen rendeljük

Hogy 1° a 12 Xrosok birodalmaink alatt lévő Magyar, Tse, Német és Galliciai Örökös Tartományainkban ezen folyó esztendő Sz: György havának 1° napjától számlálván ugyan ezen esztendő Kiss Aszszony havának utolsó napjáig minden akar az Publicum részére akár különös személyek között töendő fizetésekben az általunk ki szabott érték szerent az az 12 Xsokban kiadattassanak és felvetettessenek az említett időnek elfolyása után pedig járáson és folyáson kívül tetessenek mind azon által pedig

2° Senki se köteleztessen az különös személyek között töendő fizetéseknek alkalmatosságával a leteendő Sumat egészen 12 Xsokban hanem valamint a váltásban rendelt apró pénznek tulajdonsága magával hozza tsak minden száznál 10.ftott köteleztetik ezen 12 Xsokból által és fel venni. De

3° A Császári s Királyi Tárházaknál s akár mely nevezetett viselő Publica Cassáknál Szabad lészen mindeniknek a folyó említett 5. hónapok el folyása után-is egész ezen f. e. SZ: András havának utolsó napjáig minden félle adó vagy jövedelmi v[agy] akár mely természetű fizetéseket a kérdésben lévő 12 Xsokban meg tenni és ezen Cassák kötelessek lésznek, ezen úgy nevezett 12 Xros váltópénzt fizetésben fel venni valamint

4° Minden Örökös Országainkban lévő Tarházaink, és Cassaink ki veven a Bétsi Bancot és a Külső Austriai Cassákat kötelesek lesznek ha akár ki azon 12 Xrosokban tökepénzt említett Cassainknak interesre adni kívány által venni azrul a Tulajdonos betévőknek köteles levelet adni, és a be adandó Summatul esztendőnként 4.Fl. Száztul szamlalvan interesül fizetni.

5° Mivel megváltozhatatlan Királyi akaratunk oda czéloz hogy a folyásban lévő Banco Cédulák ne szaporittassanak hanem inkább azoknak száma lehetséges képpen meg kissebbitessék azért minden Tsászári

⁹ Községi és megyei adó.

¹⁰ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 490.

és Királyi Banco Cassáknál a ezen túl 12.Xrosoknak felváltását meg tiltottuk sőt minden Tarházainknál meg parantsoltuk hogy a fent ki szabott 8. holnapi időnek el folyása, az az S: Andras Hava utolsó napja után, azon 12 Xros darabok, említett Tárházainknál mind kelendő pénz, semmi féle név alatt többé el ne vétetődjenek, hanem egyedül a pénz verő, és Arany vagy ezüst be váltásra rendelt Tiszt házaknál, mind közönséges veretettlen ezüst kisebb belső árok szerent bé szedetnessenek attuk a mi Fő Lakó városunkban Bétsben Böjt más havának 15 napján 1802. eszt[en]dőben F.S. mp LS Gróf Laszantzi Prokop m. p. Tsaszar és Kiral ő Felségének kegyes parancsolatjára Baro Haan mp:¹¹

Anno 1802. 23^{ia} Junii érkezett Currens

Mi második Ferentz Etc:

Még az el mult 1801-ik esztendő Kiss Aszszony havának 26-ik napján, midőn az úgy nevezett 24. és 6.Xros váltó ezüst pénzeket a járáson kívül, tettük kegyelmessen meg ígértük hogy a jövő 1802-ik esztendőnek folyásában örökös Tartományaink szükségéhez képest elegendő 7.Xros darabokat melyek a bé vett és Conventionalis pénz mértékéhez belső értékeikre nézve inkább hasonló, és közelit, többet közönséges Járásban akarunk, azon kegyelmes ígéletünk értelme, és következése szerent valamint olyas 7.Xros ezüst pénzt melyből a Bétsi mérték szerent 28 frint egy finum marka ezüstött téssen verettettünk, úgy egyszersmind parantsoljuk, hogy ezen 7 Xros darabok melyek formája itten az betű alatt szemleltetik¹² ezen 1802-ik f észendő Szent György havának 1° napjátul számláltattván, minden Német, és Magyar, és Lengyel Örökös Tartományainkban közönséges járásban tetessenek, nem különben valamint az adó, úgy más rendbéli fizetésekben-is, a Bétsi pénz mérték szerént mint valóságos 7.Xros apró es váltásra alkalmaztatott pénzek számláltassanak.

Mivel pedig nemely Birodalmunk alatt levő Tartományokban úgy mint Carnioliaban, a Tenger partyán lévő vidéken, és Tirolisban, az úgy nevezett 17.Xros szamadás most is szokásban, és leg inkább Carnioliaban, Tenger videkin, nem különben az úgy nevezett Olasz Tirolisban a Soldi nevezetű apró pénz melyből 30. egy Marjast v[agy] is 14 Xrost téssen, járásban volna, és eszt az szamadásban 17 Xsokra szamlalni terhes volna, azért ujonlag parantsoltunk, hogy az B betű alatt ide zárt képzelet szerent, más rendbéli ezüst, es váltásra alkalmaztatott 8.Xros azaz 15 Soldi apró ezüst pénz, ugyan oly értékkel, mint az előbb említett 7. Xros darabok, azaz 28 forintott egy Bétsi finom ezüst Márkára számlalván verettessen és az említett Tartományok szükségére Járásban eresztessen mely valamint közönségesen minden Magyar, Német, Tseh, és Lengyel Örökös Birodalmainkban a Bétsi Kamara mértéke Szerént mint 8.Krajtzár vagy 15 soldi értékű váltásra alkalmaztatott ezüst pénz úgy Tirolisban az ott bévett és ki szabott mérték szerént 9 Xrt tégyen és járásban légyen.

Adtuk a mi fő lakóvárosunkban Bétsben Böjtmas havának 15-ik Napján 1802-ik Esztendőben R. Birodalmunk 10-ik a többi Örökös Birodalmunknak 11-ik Eszt. Ferentz m p (L.S.) Gróf Lazantzi Prokop.¹³

Anno 1802. 17^a Juli T Fribaysz Ur Currense

Kivanom tudtára adni kegyelmetek[ne]k hogy jól lehet ugyan s már ennek előtte Currentált Ő Felségének az 6. és 24 Xros monetak eránt tett Kegyelmes parantsolatja azt foglalja magában, hogy azon kegyes Királyi parantsolatnak publicatiójátul számlálván 14. napok alatt azon 6. és 24 Xros Moneták bé szedetnessenek, és a Cameralis Cassában ok vetettlenül bé adódnak, mivel azomban tapasztaltatott, hogy még némelyeknek most-is tanáltattnának olyatén penzek, hogy azokk Cassatiója által nekárosodjon a szegény adózó nép méltóztatott Ő Felsége most újól meg parantsolni, hogy még 14. Napok alatt felyebb említett monetakat a Cameralis Cassába fel váltani tartozzanak. Intettnek azért kegyelmetek hogy vévén ezen Currensemet azonnal minden helységben házanként járattassanak és Lakosinál talalandó olyatén 6. és

¹¹ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 495–497. Kevés nyomtatványt kaphattak, ezért kellett kézzel lemásolva tovább küldeni.

¹² A másolatról lemaradt az ábra.

¹³ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 498–499.

24 Xros Monetakat szedettesek bé, és minden idő hallasztás nélkül igényessen ide Pestre a Generalis Cassában leg felyebb pedig e folyó holnapnak 27. napjáig ok vetettlenül be küldjék mivel annak utánna senkitül már bé nem vetetődnek, és haszontalanná tétetődnek.

Idősbb Fribaysz Antal Úr Generalis Perceptor mp.¹⁴

Ts. Ns. Pest Vargy. 1802. Aug. 31. költ Currens

Eö Királyi Felsege azokk állapotjat, kikknek kezénél a folyáson kívül lett létel után 12 Xrosok maradtak és mivel az errariumnak¹⁵ fizetessel nem tartoznak, v[agy] az egész értékben leendő kiadásra mutatott módok követését terhesnek, vagy körülalasaikkal meg nem férhetőnek itellik, érzékenyebb kárban keverődneek kegyes Tekintetben vévén egyszers'mint a Fen irt penz nemének folyáson kívül lett helyheztetesébül származó terheltetéseket, a huzamossan viselt háború költései által meg fogyatkozott Arariumnak erejéhez képpst a kitelhetőségig enyhíteni akarván különös kegyelmébül Magyar Orszagra nézve, Nádor Ispány Ő Királyi Feő Herczegsége által ki adott és e mái napon rend kívül való Póstával érkezett parantsolatjában azt a rendelést méltóztatott ki adni, hogy az Arrarium részére tartozó fizetesek eránt a már ki hirdetettett pátensekben szabott intézés maga erejében maradván, azoktúl kik az Arariumnak fizetessel nem tartoznak a 12 Xrosok következő 8ber 20 napjaig 10 Xrban, ezen a napon túl pedig 9ber 15ik napjáig 9 Xban a fel váltásra ki nevezett Cameralis Cassáknál el vétessenek.

Melyre nézve minthogy az Üdő rövidsége a megirt mód szerént lehető felváltás eszközlésiben különös szorgalmatosságot, és sietést kívánna, hogy az Eö Felsege által tett Intézés jovoltában kiki részesülhessen, a Helységek Előljároi e következőkre köteleztettnek.

1° Veven ezen Currenst, azt a Helységben, és oda affiliált¹⁶ v[agy] környező Pusztákban azonnal hirdessek meg sőt a Prédikálló Szekbül Teendő bővebb ki hirdetes végett a Helybéli Lelki Pásztorokk-is adják tudtára, figyelmetesse tévén arra, mind a Helység, mind puszták lakossait, hogy a kiknek kezénél 12. Xros találkozik, azok azt minden késedelem nélkül az Előljárok kezéhez szolgáltatassák.

2° Mivel magányos embertül az e végre ki rendelt Cameralis Cassakban a 12 Xros mind a tolongás mind a Tulajdonosok hosszas tartóztatásának meg előzése végett nem fog ki váltodni, arra-is figyelmetesekke tegyek a Lakosokat, hogy senki saját 12 Xros pénzével, ha haszontalan fáradozni nem akar, utnak ne induljon.

3° Hogy a Lakosok pénzeik eránt batorság szereztessen: szükséges lészen, hogy az előljárok magok közül két érdemes tagot rendelyenek, kik a Notarius segedelmével a 12 Xsokat bé szedgyék.

4^{or} Azoknak nevei kik 12 Xsokat fognak bé adni, ugy szinte az altalok be adandó summák nevezetessen Consignaltassanak, és midőn a helységben és környező puszták lakossainal találkozó 12 Xsok mind bé lesznek szedve, ezen specifica Consignatióval együtt hozattassanak bé Pestre a V[árme]gye Cassájában, és itt adattassanak által Perceptor Ur[na]k, kik addig-is még a felváltás eszközöltethetik az által vett summarol recognitiot fognak adni többnyire az ugy-is értetődik, hogy az Előljárok által rendelendő Incassatorok, az Incassalandó Summáról a Lakosoknak felelettel kötelesek lesznek.

5^{or} Arra mulhatatlanul vigyázzanak, hogy a 12 Xsok bé hozásával, a ki szabott Terminusokat meg előzzek, holott külömben töllök a Perceptorat azokat nem fogja elvenni.

6^{or} Mint hogy sem a Terminus meg hosszabbításához, sem a felváltásának egyebb módjához reményseg nem volna, magok által fogják az Előljárok látni, hogy a Lakosok nagyobb káranak eltávoztatása egészen az ő szorgalmatosságoktúl függjön. Végteére

7^{or} Kötelesek lesznek az Előljárok ezen Currenst a Helyben lakó Földes Uraságokkal-is, kikre nézve Szolga Birak Urak különösen utasítva vagynak közölni, és meg olvasasa s fő Czikkeljeinek ki jedzése után azt Lovas ember által recepisse mellett azonnal tovább küldeni. Költ Pesten 1802. Sept. 20. nap.¹⁷

¹⁴ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 502.

¹⁵ Államkincstár

¹⁶ Hozzácsatolt

¹⁷ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 513–515.

Anno 1805. die 29^a Jan. érkezett Currens

Tettes Ns. Pest Vgyének 1805^k Eszt. Január 11.^{kén} Pesten. tartatott Kiss Gyűlésben költ Currens.

824. A Fő Méltóságu M.K. Hátó Tanács rendelése következtében, kinek kinek tudára adatik, hogy ő Cs. K. Felsege mind azon régi Banco Céduláknak, mellyek az 1796. 1784. és 1771-ik Esztendőben folyamaton kívül tétetvén beszédetni parantsoltattak, mind az 1800-ik Eszt. Cassált 50. ftos Bancoknak a múlt 1804-ik Eszt. December 28-ik napjátul kezdve, négy holnapok alatt lehető beadattatásokat kegyelmesen megengedni méltóztatott. Mellyre nézve figyelmetessékké tétetnek mindenek, hogy az említett négy holnapi Terminus alatt, a már folyamotban nem levő régi, és 50 ftos Banco Cédulákat hogy azoknak Nállok maradásával meg ne károsíttassanak bé adni el ne mulassák. Kiadta Friebsz József VNót.¹⁸

1805. 17^a Április érkezett Currens

Szinte Eő Cs. s. K. Felsege azon tekintetre való Nézve hogy az igaz értékű Conventionalis Pénz Örökös Tartományaiban Angeáltasson,¹⁹ és Annak lizenlatiója elő mozdítasson kegyelmesen azt rendelni méltóztatott hogy a 7. és 8 1/2 Xr ezüst pénzek, mellyeknek verettetése régibb idő olta már azon kívül el van tiltva, inntentul az Arariális Cassákból ki ne adattassanak hanem ottan meg tartván belőlök — jó némű Conventionalis Pénzek verettessenek, és ezen végre továbbá a nagyobb Bankó Schédulák nem a jelentett 7 és 8 1/2 Xral de a kisebb Bankó Schédulákkal s' réz pénzzel fel váltassanak: hogy pedig a közönséges Cassák az elő fordulandó fizetéseiket Conventionalis pénzekkel, annal inkább győzhessek egys'mind azt is parantsolni méltóztatott.

1° Hogy a közelebb reánk esendő Apr. 15ik napjától kezdve minden transituális, inductionalis, és epitualis portoriumok,²⁰ ki vévén, mind azon által azokat a mellyek Magyar Ország, és a Német, ugy nem külömben a Gallitziai Örökös Tartományok között fent állanak ugy szinte azokat is a mellyek Bankó Schidulák meg kevésítésére Szolgálándok fundusnak öszve szereztetése végett 1803ik esztendőben a Nádmézre Kávéra, és Kakaóra ki vettettek egy hason feliben nem külömben

2° A minden renden lévő grationalis, es az uj birtokoknak Lokatiójáért járuló Taxat ide nem értvén a hivatalbéli Expeditionalis Indicialis és az Ecclesiastica Confirmationalis Taxákat egészlen arany v[agy] ezüst Conventionalis pénzbe (:a Tsászári és Hollandus Aranyakat 4.Fr. 30.Xval számlálván:) fiztessenek.

3^{or} Megengedtetik a feleknek hogy a fizetéseket az 1802ik esztend. folyamatba botsájtott, és a szám nevezetnél kisebb értékű pénzekkel (:Scheid Münze:) de csak a Conventionalis betsnek erejéig 24-Ft. tu. i. Bétsi Marcára vagy is 7. 6 Xral a 8 1/2 Xrost pedig 7 1/2 Xral szamitván meg tehessék.²¹

*

A közölt Currensék híven tükrözik egy alföldi mezőváros (Kecskemét) adminisztrációs tevékenységét az egyre bonyolultabbá váló pénzforgalommal kapcsolatban. A zilálódó helyzetnek megfelelően szaporodik az állami rendeletek, belső utasítások száma is. Segítségükkel számos apró, de az egészhez mégis hozzátartozó részletkérdés nyerhet megvilágítást.

Kőhegyi Mihály

GELDGESCHICHTLICHE DATEN IN DEN RUNDSCHREIBEN DER STADT KECSKEMÉT (1802–1805)

Der Autor führt aus dem reichen Archivmaterial der Stadt Kecskemét jene zentralen Verordnungen an, welche Franz II zwischen 1802–1805 erliess. Während der napoleonischen Kriege wurde die Finanzlage des Landes zunehmend wirre. Gleichzeitig mehrte sich die Anzahl der staatlichen Anordnungen und inneren Weisungen. Mithilfe dieser sind zahlreiche kleinere Teilfragen erklärbar.

Mihály Kőhegyi

¹⁸ Vicensótárus. BKML Prot. Curr. 1798–1806. 680.

¹⁹ Szétküldessen, postáztasson.

²⁰ Harmincadhelyek

²¹ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 695–696.

Pengő értékjelzéssel ellátott korona-államjegyeink (1926—1928)

A sokszínű¹ és ennek következtében változó értékű koronavaluta az első világháborúnak és a háború következményeinek köszönhetette létét, majd elmúlását is. A világháborút lezáró trianoni békeszerződés csak mérföldkő volt életében, igaz ugyan, hogy annak 189. cikke kezdte meghúzni a lélekharangot felette, de az eltakarítás munkáját az 1921. évi XIV.,² az 1924. évi V.,³ és az 1925. évi XXXV.⁴ törvénycikkek fejezték be. Az 1924. évi X. törvénycikkkel⁵ mégegyszer lábra tudott kapni, de a rohanó gazdasági események elsodorták, ezért utolsó szerepkörében már a pengővaluta köntösében tetszelgett 1926-ban, amikor már mindenki tudta, hogy ez volt a hatyúdala. Aranykorona formájában túlélte utódját, a pengőt is, de ekkor már nem törvényes fizetési eszköz volt, hanem számolási érték csupán.⁶

A koronavaluta betegsége annyira súlyos volt, hogy két belső szanálási kísérlettel⁷ sem sikerült megmenteni, amikor pedig a külföldi gyógyír megakadályozta továbbromlását, a szenvedő társadalom még a nevét is el akarta felejtetni, és az új valutát minden másnak kívánták nevezni, csak éppen koronának nem.

Témánk szempontjából csak az 1923-as keletű koronaállamjegyek bírnak fontossággal, mert a korábbi 1920-as és 1922-es keletűek 1926. július 30-ával kivonattak a forgalomból.⁸

A 250 millió aranykorona értékben felvett népszövetségi kölcsön⁹ lehetővé tette az infláció megállítását, a fizetőeszköz stabilizálását és a magyar gazdasági és pénzügyi élet szanálását. De mivel igen sok szempontot kellett összeegyeztetni az új érték megállapításánál,¹⁰ annak folyamata 1926-ig elhúzódott. Egyik ilyen, inkább érzelmi szempont volt a több évszázados magyar–orszták vetélkedés. Az illetékesek úgy határoztak, hogy az új valutánk az aranykoronánál (14 500 papírkorona) kisebb, de az 1924-ben alapított osztrák schilling valutánál (10 000 papírkorona) nagyobb értékű legyen. Egyébként ennek a versengésnek köszönheti létét az 1923. szeptember 4-i keletű 1 millió koronás államjegy is, amely 1924. március 31-én került forgalomba, amikor már nélküle is lebonyolítható lett volna a lassan megnyugvó fizetési forgalom, csupán azért, mert az osztrákoknak is volt 1 millió koronás bankjegyük forgalomban.

Hosszas tárgyalások és számítások után 12 500 papírkoronában állapították meg az új magyar valuta egységének, a pengőnek az értékét.¹¹ Az ezzel a számmal való műveletek azonban előrevetítették a nehézkes és bizonytalan átszámítások – nemkívánatos – lehetőségét, különösen vidéki viszonylatban. Ezért

¹ aranykorona (bankjegy, pénztárjegy, összesített jegy), hadikölcsönpénztár-korona, mozgósítási korona, átmeneti jellegű (fehérpénz) korona, papírkorona, belforgalmi (tanácsköztársasági) korona, diszkreditált korona, devalvált korona, postatakarékpénztári korona, nosztrifikált korona, állami jegyintézeti korona, pengőértékjelzésű korona.

² A pénzforgalom ideiglenes szabályozásáról (Állami Jegyintézet alapítása).

³ A Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról.

⁴ A pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről.

⁵ A korona értékcsökkenésének megállítására irányuló egyes intézkedésekről (takarékkorona).

⁶ Földadó, vámtarifa, diplomáciai illetékek.

⁷ Hegedűs Lóránt 1920. december 16–1921. szeptember 17, valamint Kállay Tibor 1924. december 5–1924. február 20 közötti pénzügyminiszterek kísérletei.

⁸ Magyar Nemzeti Bank 1926. február 1-i keletű Hirdetménye (Pénzügyi Közlöny 1926. évi 7. szám)

⁹ 1924. évi IV. tc. Az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról, 3. § a).

¹⁰ OLPM Ált. 363 (K. 269) Forintegységalap, 1 forint = 20 000 papírkorona, 1925. IX. 29. p 145; Osztrák schillingalap, 1 tallér = 10 000 papírkorona, 1925. VI. 8., p 146; Angol shillingalap, 1 tallér = 17 300 papírkorona, 1925. VI. 8., p 147; Angol félshillingalap, 1 tallér = 8 650 papírkorona, 1925. VI. 8., p 148; Aranykorona-alap, 1 korona = 14 500 papírkorona, 1925. VI. 8., p 149.

¹¹ 1925. évi XXXV. tc. A pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről II. fej. 17. § 2. bek; – 5700/1926. PM sz. r. 1926. december 17-én (Pénzügyi Közlöny 1926. évi 36. szám).

a kereskedőket tömörítő Baross Szövetség¹² javaslatára a forgalomban lévő koronaállamjegyek egy részét névértéküknek megfelelő pengő értékjelzéssel is megjelölték. (IX. t. 1–8. kép)

Magát a pengő elnevezést¹³ a Magyar Numizmatikai Társulat választmányának javaslata alapján fogadták el, a figyelembe jöhető máriás, tallér, forint nevek közül.

Amint a Magyar Nemzeti Bank 1926. augusztus 16-i keletű Hirdetménye¹⁴ jelzi, az államjegyeknek csupán egy részét jelölték meg az új valuta értékjelzésével is. Ez a Baross Szövetség javaslatának a leszűkítését jelentette, mert az valamennyi, még értéket képviselő államjegy megjelölését kívánatosnak tartotta. További leszűkítését jelentette a 3108/1926. PM számú rendelet alapján 1926. május 11-én megszabott és a Magyar Nemzeti Bank pénzjegynyomdája Áj 96/1926. június 26-i jelentése szerint végrehajtott felülnyomásnak az a körülmény, hogy az összesen 3 661 000 db 500 koronás 4 fillérre felülnyomott államjegy nem került forgalomba. Úgy látszik, hogy a pénzügyi körök arra a megállapításra jutottak, hogy a 9 971 842 db megjelölés nélküli és forgalomban levő 500 koronás államjegy be tudja tölteni a 4 fillér értékű fizetési eszközökre váró feladatot, amint ez az I. számú kimutatásunkból leolvasható.

A kimutatás teljes megértéséhez tudnunk kell azt, hogy az abban szereplő és a Magyar Nemzeti Bank által a pénzjegynyomdának átadott „új”, illetve „használt” államjegyek mellett, az ott feltüntetett mennyiségben olyan államjegyek is voltak, amelyeket a pénzjegynyomdában már legyártottak, de még nem szállítottak át a Magyar Nemzeti Bankba; ezek megjelölésére szolgál a „pénzjegynyomda állandékú” kifejezés. Ezeknek a kategóriáknak a kiemelése azért fontos, mert az 1923-as keletű és a pénzügyminisztérium rendeletére a Magyar Nemzeti Bank pénzjegynyomdájával elvégzett értékmegjelölést különféle nyomdarészlegekben készült államjegyeken végezték el. Így, az államjegyek egy részét az Orell Füssli, Zürich, értékpapírnyomda¹⁵ készítette, az általa nyomottakon minden esetben szerepel a cég neve és székhelye; a másik része Budapesten készült a Magyar Pénzjegynyomda Rt., Budapest, nyomdájában és ezeken az államjegyeken is szerepel a nyomdahely megnevezése, de csak mintegy egyharmadukon. Ennek a nyomdának teljes részvénymennységét a Magyar Nemzeti Bank 1925-ben megszerezte, annak önállóságát megszüntetve, üzemi nyomdájává tette¹⁶ és ettől kezdve a nyomdahely megjelölése nélkül készítette tovább a forgalom igényelte államjegymennyiségeket. Az államjegyek nyomdahely és címlet szerinti megoszlásukról tájékoztat bennünket a II. kimutatás.

Mivel Magyarország politikai és gazdasági érdekei úgy kívánták, szükséges volt Budapesten minél hamarabb pénzjegynyomdát alapítani, ezért már korán – az első pénzjegynyomási szerződés egyik pontjaként¹⁷ felmerült annak a követelménye, hogy részben a külföldi gyártásból eredő horribilis szállítási költségek és az ezzel járó biztosítási díjak megtakarítására az Orell Füssli, Zürich, cég Budapesten rendezzen be saját eljárását követő és közös tulajdonban levő pénzjegynyomdát, amely – amint lehetséges azonnal – kezdje meg a változatlan alakú államjegyek gyártását Budapesten.

Nevezett cég dicséretes igyekezettel tett eleget ennek a kívánságnak és átmenetileg – amíg a Magyar Pénzjegynyomda Rt., Budapest, székháza a Markó utcában elkészült – a Magyar Államnyomda egyik elkülöníthető géptermében és a körülötte lévő 5 helyiségben berendezte a nyomdarészleget.¹⁸ Időközben a pénzügyminiszter 3647/1922. számú leiratával 1937. december 31-ig pénzjegy-előállítási monopóliummal is felruházta.¹⁹

Ez a nyomdarészleg 1923. augusztus 18-án²⁰ megkezdte az 1000 koronás államjegyek nyomását, amelyből november 3-án az első szállítmányt már át is adta a Magyar Királyi Állami Jegyintézetnek és rövidesen nekilátott az 500 000 koronás államjegyek nyomásához. Ez a nyomdarészleg 1925. április 9-én²¹ fejezte be működését, amikor is az itt felállított (Natherny-féle és egyéb) nyomdagépeket a már felépített és

¹² 1926. május 15

¹³ Zimmermann Lajos: Az új magyar pénzegység elnevezése. In: Numizmatikai Közlöny XXIII–XXIV. évf. p 33, Bp. 1925.

¹⁴ Áj. 96/XII–1926.

¹⁵ OLK 10 1013–1016.

¹⁶ Magyar Nemzeti Bank II. közgyűlése az 1925. évről, Budapest 1926. február 15.

¹⁷ 9836/1919. PM 1919. december 4-i szerződés

¹⁸ OLK 255 PM Eln. iratok

¹⁹ OLPM Ált. 363 (K–269) 380

²⁰ OLPM Ált. 363 (K–269) 110–111

²¹ OLPM Ált. 364 (K–269) 89–94

részben felszerelt, 1925. februárja óta működő Markó utca 13–17. szám alatti székházba szállították át, és ott üzembe állították.

Időközben, az 1921. augusztus 1-től²² 1924. június 23-ig működő Magyar Királyi Állami Jegyintézet-től a június 24-én²³ üzembe lépő Magyar Nemzeti Bank vette át az ország pénzügyeinek irányítását, így többek között a pénzjeggyel való ellátását is. Működésének egyike az volt, hogy kifogásolni kezdte a Magyar Pénzjegynyomda Rt., Budapest, államjegy-előállítási egységárait, sőt megtagadta a már leszállított államjegyek utolsó részletének a kifizetését.

Különféle állami hatóságok és magánnyomdák, sőt a pénzügyminiszter bevonásával hosszas vita alakult ki a felek között. Ennek végső megállapítása az volt, hogy mindkét vitatkozónak igaza van a maga szempontjából. A Magyar Pénzjegynyomda Rt., Budapest, szervet nem csupán azért hívták életre, hogy az infláció igényelte államjegymennyiségeket legyártsa az Orell Füssli, Zürich, cég által átadott gépek, műszerek és technológiai eljárások alkalmazásával, hanem azért is – és ezen volt a hangsúly –, hogy Magyarországnak legyen olyan nyomdai intézete, amely – a valutaváltozásokat is figyelembe véve – mindenkor el tudja látni a forgalmat fizetési eszközökkel. Ennek a célnak a megvalósíthatására olyan részekkel, csoportokkal, műszerekkel is el volt látva, amelyek őt ennek a feladatnak a megvalósítására bármikor képessé tették. A gazdasági rentabilitás érdekében a folyamatban levő pénzgyártás áraiba ezek költségeit is be kellett számítani, még akkor is, hogy ha ezek a csoportok, részek stb. pillanatnyilag, mulhatatlanul szükséges munkát nem végeztek. De mivel a rentabilitás a Magyar Nemzeti Bank oldalán is tényező volt, a vita vége az lett, hogy megszerezte az Orell Füssli, Zürich, cég tulajdonában levő részvényeket (az összes részvény 49%-a volt)²⁴, megszüntette a Magyar Pénzjegynyomda Rt., Budapest, önállóságát, és üzemi nyomdát alkotott belőle saját kebelén belül.

A már említett két kimutatás egybevetéséből megállapíthatjuk, hogy a pengőértékjelzéssel felül nyomott államjegyeink nagy része nyomdahely megjelölése nélküli példányokon történt, azaz abban a korszakban gyártották, amikor 1925 júniusa után a pénzjegynyomda a Magyar Nemzeti Bank saját üzeme volt. Ebben a csoportba tartoznak az I. kimutatásban „pénzjegynyomda állandékú” megnevezésű teljes anyag, valamint az „új” jelzéssel felvett anyag nagyobbik része. Az Orell Füssli, Zürich, és a Magyar Pénzjegynyomda Rt., Budapest, jelű államjegyek az „új” kisebb részében, valamint a „használt” zömében találhatók. Természetesen, ettől az általános megállapítástól eltérően, az egyes címletekben kisebb-nagyobb változások észlelhetők.

A két legmagasabb címlet²⁵ kivételével, valamennyi, pengőértékjelzéssel ellátott vagy anélküli korona-államjegyeket 1927. június 30-án kivonták a forgalomból, az előbbieket pedig 1928. június 30-án szűntek meg törvényes fizetési eszköznek lenni.

Ezzel a sokszínű koronavaluta – az aranykorona számolási érték kivételével –²⁶ megszűnt a magyar gazdasági élet számára.

Kupa Mihály–Kupa Mihály Tamás

²² 5860/1921. M. E. sz. r. (Budapesti Közlöny 1921. évi 169. sz.)

²³ Magyar Nemzeti Bank I. közgyűlése az 1924. évről. Budapest 1925. március 28.

²⁴ OLPM Ált. 363 (K 269) 380–408

²⁵ Magyar Nemzeti Bank 1927. december 17-i keletű Hirdetménye (Budapesti Közlöny, 1927. évi december 18-i 287. sz.)

²⁶ A Magyar Nemzeti Bank alaptőkéje és részvényei is aranykoronában voltak a legutóbbi részvénycseréig megállapítva.

Hirdetmény.

Az 1925. évi XXXV. törvényekkel életbeléptetett pengőérték népszerűsítése és az új számításra való átmenet megkönnyítése céljából a Magyar Nemzeti Bank az 1.000 korona és ennél nagyobb névértékű államjegyek egyrészét 1926. augusztus hó 25-től kezdődőleg pengőértékmegjelöléssel ellátva hozza forgalomba.

Az említett törvényekben előírt átszámításnak megfelelően

az	1,000.000—	koronás államjegyek	80 pengő,
az	500.000—	„ „	40 „
a	100.000—	„ „	8 „
az	50.000—	„ „	4 „
a	25.000—	„ „	2 „
a	10.000—	„ „	80 fillér,
az	5.000—	„ „	40 „ és
az	1.000—	„ „	8 „

megjelöléssel láttatnak el olyképen, hogy az előoldal felső keretének közepén levő magyar címerben a megfelelő pengőérték számmal, alatta a pengő illetve fillér szó és ezenkívül az előoldal középső mezejében levő szöveg alatti és az előoldal alsó kerete feletti téren a megfelelő pengőértékjelzés betűkkel és pedig az 1,000.000—, 500.000—, 100.000—, 25.000—, 10.000— és 1.000— koronásokra piros, az 50.000— és 5.000— koronásokra pedig zöld színben van nyomtatva.

A forgalomban levő felülbélyegzetlen jegyeknek felülbélyegzett jegyekre való általános kicserélését a Bank nem tervezi. Ennélfogva a pengőértékmegjelöléssel el nem látott jegyeket ily megjelöléssel ellátott jegyekre csak a mindenkor rendelkezésre álló készletek arányában cseréli ki.

Az a körülmény, hogy valamely államjegy felülbélyegzéssel el van-e látva vagy sem, e jegyek törvényes fizetési értékében semmiféle különbséget nem tesz, tehát úgy a felülbélyegzett mint a felül nem bélyegzett államjegyek egyformán alkotnak névértékükhöz képest törvényes fizetési eszközt.

A pengőértékmegjelöléssel ellátott koronajegyek az ily megjelöléssel el nem látott koronajegyekkel — a felülbélyegzéstől eltekintve — kivétel tekintetében teljesen azonosak.

Budapest, 1926. évi augusztus hó 16-án.

Magyar Nemzeti Bank

Popovics
elnök

Meskó
főtanácsos

Schóber
vezérigazgató

Pengő értékjelzéssel ellátott államjegyek (1926. augusztus 25.)

címlet korona	új db	használt db	Pénzjegynyomda álladékú db	összes felülbélyegzett db	1926. ápr. 30. állomány db	%
1 000 000	101 000	940 000	500 000	1 541 000	2 836 929	54,32
500 000	468 000	447 000	140 000	1 055 000	1 531 241	68,90
100 000	3 821 000	4 748 000	—	8 569 000	10 461 042	81,91
50 000	809 000	439 000	—	1 248 000	3 672 154	33,99
25 000	—	100 000	—	100 000	1 672 109	5,98
10 000	5 292 000	2 415 000	4 000 000	11 707 000	17 257 916	67,84
5 000	3 030 000	12 000	2 000 000	5 042 000	6 882 271	73,26
1 000	10 886 000	245 000	12 000 000	23 131 000	36 025 769	64,21
500	3 644 000	17 000	—	3 661 000	9 971 842	36,71
Összesen	28 051 000	9 363 000	18 640 000	56 054 000	90 311 273	62,07

II. kimutatás

Az 1923-as keletű államjegyek megoszlása nyomdahely és
címlet szerint

címlet korona	Orell Füssli, Zürich	Magyar Pénzjegynyomda Rt. Budapest	nyomdahely nélkül
1 millió	számozás nélküli háromlyukas próbanyomat	+	+
500 000	számozás nélküli háromlyukas próbanyomat	+	+
100 000	+	+	
50 000	+		+
25 000	+		
10 000	+	+	+
5 000		+	+
1 000		+	+
500		+	+
100		+	+

DIE MIT PENGŐ-WERTBEZEICHNUNG VERSEHENEN KORONA-GELDSCHNEINE
(1926–1928)

Die 1892 entstandene (Gold) Kronen Valuta, welche zu Beginn des Jahrhunderts zu den Standardwerten Europas zählte, unterlag während des ersten Weltkrieges und den, auf diesen folgenden Revolutionen – infolge des Zerfalles der Monarchie ihre wirtschaftliche Basis verlierend – einen stürmischen Wertverlust.

Der Artikel 189 der Friedensverträge der Umgebung von Paris, welcher anstatt der Öst.–Ung. Krone selbständige nationale Valuten schaffen wollte, brachte zwei politische Nationen der gewesenen Monarchie – die ungarische und die österreichische – in die schwerste Lage. Die übrigen, an der Seite der Sieger platznehmenden Nachfolgestaaten (Tschechoslowakei, Rumänien, der Serbisch-Kroatisch-Slowenische Staat, Polen, Italien und das damals noch unabhängige Fiume) schufen aber im eigenen Interesse früher oder später neue Valuten oder

vereinnahmten die finanzielle Erbschaft der Monarchie in ihre alte Valuta. Schliesslich verblieb Ungarn als letzter Staat, da Österreich uns 1924 zuvorkam.

Offiziell entstand die ungarische Krone am 18. März 1920, an diesem Tag begann nämlich die ungarische Nostrifikation, doch die effektive Entstehung in bedeutend früher anzusetzen, denn die aufgezählten Staaten kamen uns in der Nostrifikation alle zuvor. So zählten schon damals alle im Verkehr befindlichen, von anderen Staaten nicht nostrifizierten Banknoten der Öst.-Ung. Bank als ungarische Kronen, denn deren Wert wollte man – als letzte Möglichkeit – in Ungarn retten.

Nach diesen vorhergehenden Ereignissen – obwohl inzwischen neue, selbständige ungarische Staatsnoten in Verkehr kamen – war die gesellschaftliche, politische und staatliche Lage so schwierig, dass zur Inanghaltung der Staatsmaschine stets neue und neuere Geldscheine mit hohen Nennwerten deckungslos in Verkehr gebracht werden mussten. Die Kaufkraft dieser stets wachsenden Geldmenge verminderte sich aber laufend. Es gab Versuche – durch Lóránt Hegedüs und Tibor Kállai – zur Ordnung unseres Finanzwesens, doch zeigte sich in beiden Fällen, dass wir dies mit eigenen Kräften nicht lösen konnten. Zum Glück bemerkten dies 1924 auch die führenden Staatsmächte des Auslandes und ermöglichten die Aufnahme einer Völkerbundanleihe im Werte von 250 Millionen Goldkronen. Dies ermöglichte die Einstellung der Inflation, die Stabilisierung der Geldmittel sowie die Sanierung des ungarischen Wirtschafts- und Finanzlebens.

Nach langwierigen Verhandlungen kam es zur Feststellung der neuen Geldeinheit genannt Pengő im Werte von 12 500 Papierkronen. Der Leitsatz war, dass der Pengő billiger sei, wie die Goldkrone im Werte von 14 500 Papierkronen, doch unbedingt wertvoller als der 1924 im Werte von 10 000 Papierkronen stabilisierte österreichische Schilling.

Die neue Geldeinheit, der Pengő, wurde auf Vorschlag der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft von der Regierung so benannt.

Da mit der Wechselzahl von 12 500 die Umrechnung der Papierkrone auf Pengő schwerfällig und unsicher war, man mit zahlreichen Missbräuchen rechnen musste, verfügte die Regierung auf Ersuchen des Baross-Verbandes der Kaufleute, dass man einen Teil der Geldscheine über 500 Kronen Nennwert auch mit Pengő-Wertbezeichnung versehen solle. Selbstverständlich blieben auch jene ohne Pengőwertbezeichnung ebenfalls im, den Nennwert entsprechenden, Pengőwert im Verkehr.

So entstanden die mit Pengő-Wertbezeichnung versehenen ungarischen Staatsnoten, welche – heute ohne Ausnahme schon grosse Seltenheiten sind.

Weil die mit neuen Wertbezeichnungen versehenen ungarischen Staatsnoten in drei, verschiedene Zeichen benützende Banknotendruckerei-Abteilungen gedruckt wurden, zwar in fast allen Werten, zeigt die Tabelle II. welche von diesen Geldscheinen mit den Aufdruck einer neuen Wertbezeichnung versehen wurde.

Az 1979—1981. évi jubileumi érmék gipsztervei

A Numizmatikai Közlöny előző, LXXVIII–LXXIX számában megkezdtünk egy sorozatot, amelynek célja, hogy bemutassuk azokat a gipszterveket, amelyek egy-egy emlékpénzpályázatra érkeztek be. Az elkészített tervek közül csak egy-egy valósulhatott meg, a többi az Állami Pénzverde raktáraiban pihen, s bár közlésünk jóval a pénzek kibocsátása után jelenik meg, úgy véljük még sem érdektelen e cikksorozat. Beszámolunk olyan tervekről is, amelyek mint lehetséges témák felmerültek, de kivitelezésüket valamilyen oknál fogva elvetették. A témákat úgy csoportosítottuk, ahogy azok évfordulója éppen aktuális volt. Amennyiben kibocsátás is történt ott a forgalomba került emlékpénz próbaveretét közöljük, a megfelelő csoport végén.

1979–1980

A közös szovjet–magyar űrrepülés alkalmából készült emlékpénz gipsztervei:

BOGNÁR GYÖRGY

Hátlap. Köriratban: AZ ELSŐ SZOVJET–MAGYAR ŰRREPÜLÉS EMLÉKÉRE. A szöveget az INTERKOSMOS emblémája kapcsolja össze. Középen az űrhajó és az űrállomás egymáshoz közeledése. (X. t. 1. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap. Köriratban: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 50 FORINT. A szöveg között bal oldalon két ötágú csillagdísz között BP., jobb oldalon szintén két csillagdísz között FZ monogram. Középen, az INTERKOSMOS emblémája, kétoldalt az évszám 19-79. (X. t. 2. kép)

Hátlap. Köriratban SZOVJET–MAGYAR KÖZÖS ŰRREPÜLÉS. A szöveg között egy-egy ötágú csillag. Középen az űrállomás és az űrhajó összekapcsolódása. A jobb oldali szárnyak között FZ monogram. (X. t. 3. kép)

CSUCS VIKTÓRIA

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen a magyar címer, amelynek szalagdíszítése mellett az évszám 19-79, között BP., alatt 50, s ezt követi ívben a FORINT felirat. (X. t. 4. kép)

Hátlap. Köriratban SZOVJET–MAGYAR KÖZÖS ŰRREPÜLÉS. A felső mezőben két űrhajós mellképe oldalnézetben, alattuk a földgömb északi része, amely felett a Föld körül keringő űrhajó látható. (X. t. 5. kép)

A zsüri CSUCS VIKTÓRIA X. tábla 4. és 5. számú képén látható gipszterveket fogadta el. A változtatás annyi, hogy az értékjelzés 100 FORINT lett, valamint a földgömbre INTERKOZMOSZ felirat került. A gipszterv és a 6. számú kép is 1979-es évszámot visel. A kibocsátás 1980. május 26-án kezdődött. Mindkét évszámmal készült próbaveret.

Az érme anyaga nikkelt, súlya 12 g, átmérője 33 mm. Az érme palástfelülete sima. A kibocsátási darabszám 200 000 db, ebből 20 000 db ún. proof kivitelben készült. Probaveret felirattal mind a normál, mind a proof kivitelű érméből 50–50 darabot vertek. (X. t. 6, 7, 8. kép). Hirdetmény: Em.4121/1980. Magyar Közlöny 37. szám.

1980

HITEL – BANK

1830. január 27-én jelent meg Széchenyi Hitel című, nagy vitát kiváltó műve. A megjelenés 150. éves évfordulójára tervbe vette a Magyar Nemzeti Bank emlékpénz kiadását.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 200 FORINT. A középmegzőt egy legömbölyített sarkú négyszög tölti ki, amelyet egy kiemelkedő körbe helyezett a művész. A négyszög közepén a magyar címer, felette 1980, a címer alatt BP. A négyszög sarkában jobbra BGY monogram. (X. t. 9. kép)

Hátlap. Az előtérben Széchenyi István arcképe, a nyak alatt SZÉCHENYI I. felirat. A portré mögött Széchenyi nevéhez fűződő szimbolikus ábrák, HITEL 1830 felirattal, irodalmi munkásságára utalva, majd egy gőzhajó, a Lánchíd és egy gőzgép látható. A mellkép alatt BGY monogram. (X. t. 10. kép)

CSUCS VIKTÓRIA

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. A középtől kissé lejjebb a magyar címer, felette két sorban 200 FORINT, a címer szalagjai között BP., alatta ívben 1980. (X. t. 11. kép)

Hátlap. Az érme felső részében HITEL feliratú könyv fedőlapja és az 1830 évszám, amelyet a könyv lapjának széle két részre tagol. A hitel gazdasági fellendítő erejét szimbolizáló papírpénzeket tartó kéz tölti ki az érme közepét. Körülötte balról jobbra haladva gyárkérmények, a Lánchíd, gőzhajó, gőzmozdony és gőzgép látható. A gőzmozdony alatt CSV monogram. (X. t. 12. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap. Az érme függőlegesen két mezőre oszlik. A bal oldali mezőben vízszintesen 1980/MAGYAR/ NÉPKÖZ-/TÁRSASÁG/ 200/FORINT/ BP., mellette FZ monogram. A jobb oldali mezőben közepén Széchenyi István miniatúrára emlékeztető, ovális keretben levő portréja, felette kissé balra vízszintesen TÖLÜNK/ FÜGG/ MINDEN/, a mellkép alatt folytatva CSAK/ AKARJUNK/ HITEL/. (XI. t. 13. kép)

Hátlap. Vízszintesen 16 sorban HITEL/ IRTA/ GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN/ A TARTALOMBÓL:/ A • MAGYAR BIRTOKOS SZEGÉNYEBB,/ MINT BIRTOKÁHOZ KÉPEST LEN-/ NIE KELLENE.../ A' MAGYAR NEM BIRJA MAGÁT OLLY JÓL/ MINT KÖRÜLMÉNYEI ENGEDNÉK/ A' MAGYAR GAZDA NEM VIHETI/ MEZEIT A LEHETŐ LEGMAGASABB/ VIRÁGZÁSRA/ MAGYAR-ORSZÁGNAK KERESKEDÉSE NINCS/ MIT KELL TENNI, S MIN KELL KEZDENI/ PESTEN/ 1830. Az érme jobb és bal oldalán kis üres mező maradt, a bal oldali részben FZ monogram. (XI. t. 14. kép)

KÉPIRÓ ZOLTÁN

Előlap. Az emlékpénz felső, vízszintes felében a magyar címer, amelyet gyűrűként közrefog a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat. Alatta balra 19-80 között BP, ez alatt vízszintesen 200 FORINT. Az érme alján közepén KZ monogram. (XI. t. 15. kép)

Hátlap. Az érmét vízszintesen ketté osztja: SZÉCHENYI: HITEL. A név alatt balra 1830 felirat. Az érmét függőlegesen osztja ketté egy kockákból felrakott oszlop, amelynek alulról a második tagja az élén áll, kifejezve, hogy bizonytalan alapra nem építhető szilárd felépítmény. Az alsó kockától balra egy kisebb kocka, jobbra KZ monogram. (XI. t. 16. kép)

Előlap. Az érme alsó harmadában vízszintesen MAGYAR, s alatta az első A betűtől balról jobbra haladva félkörben NÉPKÖZTÁRSASÁG. A felső harmad bal oldalán a magyar címer szalagdísze között BP, mellette két oldalt 19-80. A címer alatt két sorban 200 FORINT felirat. (XI. t. 17. kép)

Hátlap. Az érme bal oldalán mélyített négyszögben Széchenyi István mellképe. A köpenyét összefogó zsinórdíszítés a képen kívül folytatódik. A kép alatt két sorban SZÉCHENYI: HITEL felirat, alatta vízszintesen könyvének gerince látható. Az érme jobb oldalán két sorban rézsütösen 6 címerpajzs nyert

elhelyezést, szimbolizálva azokat az ágazatokat, amelyek felvirágzása és gazdaságossága függvénye a hiteléletnek: így a mezőgazdaság, az ipar különböző ágazatai – gyáripár, könnyűipar, nehézipar –, közlekedés és a kereskedelem. Az alsó címerpajzstól jobbra, a könyv alatt 1830, a címerpajzstól balra KZ monogram. (XI. t. 18. kép)

A fenti tervet a zsüri módosította a tervező művésszel s ennek eredménye lett a következő 3 pajzsos változat.

Előlap. Az érme alsó harmadában vízszintesen MAGYAR s alatta az A betűtől kezdve balról jobbra félkörben NÉPKÖZTÁRSASÁG. A felső harmadban a magyar címer szalagja között BP, s ez alatt három sorban 200 FORINT 1980. Az M-betű felső szárától balra KZ monogram. (XI. t. 19. kép)

Hátlap. Az érme bal oldalán fent mélyített négyszögben Széchenyi István mellképe. A mellkép alatt kissé balra két sorban SZÉCHENYI: HITEL, alatta vízszintesen könyvének gerince látható. Az érme jobb oldalán balról jobbra felfelé rézsútosan haladva három címerpajzs, amelyben a közlekedés, az ipar és a kereskedelem szimbólumai vannak. Az alsó pajzstól jobbra 1830, balra KZ monogram. (XI. t. 20. kép)

KÓTAI JÓZSEF

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Az érme közepétől kissé feljebb a magyar címer, jobb oldali szalagdíszétől kissé feljebb BP, a bal oldalon 1980. A címer alatt két sorban 200 FORINT, alatta KJ monogram. (XI. t. 21. kép)

Hátlap. Hét sorban vízszintesen HITEL/ IRTA/ GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN/ „SE BOT, SE VESSZŐ/ NEM HOZOTT EGY/ ORSZÁGOT IS/ VIRULÁSRA”/. Vízszintes záróvonal, amely alatt PESTEN, alatta 1830. A záróvonal bal oldalán KJ monogram. ((XI. t. 22. kép)

TÓTH SÁNDOR

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 200 FORINT. A körirat szövegét bal oldalon a BP verdejegy, jobb oldalon a TS monogram szakítja meg. Egy belső körön belül Széchenyi István balra néző portréja látható, félkörben SZÉCHENYI ISTVÁN felirattal, a fej mögött 1980. (XI. t. 23. kép)

Hátlap. Az érme jobb és bal oldalán egy-egy körrészlet emelkedik ki HITEL 1830 felirattal. Az érme üresen maradt részét fent, ívben BANK 1830 és lent BANK 1980 felirat tölti ki és ezek összekapcsolódását jelképezi az érme közepén elhelyezett kiemelkedő kör, benne a % jelével. (XI. t. 24. kép)

A Hitel-Bank pályázat gipsztervei kivitelezésre nem kerültek, kibocsátás nem történt.

MAGYARORSZÁGI ÁLTALÁNOS MUNKÁSPÁRT

1880. május 16–17-én megalakult a Magyarországi Általános Munkáspárt. A 100. éves évfordulóra a Magyar Nemzeti Bank emlékpénz kiadását tervezte.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen FORINT felirat, a forint szó alatt a magyar címer, a címer két oldalán 19 - 80, a címer alatt BP. A forint szó mellett jobbra BGY monogram. (XII. t. 25. kép)

Hátlap. Az érme felső mezőjét egy zászló tölti ki, amelyen a felirat: MAGYARORSZÁGI ÁLTALÁNOS MUNKÁSPÁRT 1890 (téves) Az érme előterében Frankel Leó portréja, alatta ívben FRANKEL L. felirat, a fejtől jobbra geometriai ábra, benne a művész BGY monogramja. A fejtől balra a munkáspárt jelvénye. (XII. t. 26. kép)

CSUCS VIKTÓRIA

Előlap. Félkörben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, bal oldalon vízszintesen két sorban 200 FORINT alatta BP, mellette jobbra a magyar címer, alatta 1980. Az 1-es szám alatt CSV monogram. (XII. t. 27. kép)

Hátlap. Zászlót tartó munkás, a zászló felirata 2 sorban ívben: MAGYARORSZÁGI ÁLTALÁNOS MUN-/KÁSPÁRT MEGALAKULÁSA. A zászló rúdjánál közepén 1880, felette Marx-fej. A zászlótartó munkás mögött, kart karba öltő munkások körvonalai. (XII. t. 28. kép)

Hátlap. Félkörben MAGYARORSZÁGI ÁLTALÁNOS MUNKÁSPÁRT MEGALAKULÁSA. Sugárnyaláb között 1880. Felvonuló munkások zászlókkal, fegyverrel. Az első zászlón Marx-ábrázolás. (XII. t. 29. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 200 FORINT. A szöveg között elválasztó elemként egy-egy kalapács. Belső félkörben MUNKÁSOK EGYESÜLJETEK felirat. Középen a munkáspárt jelvénye. A címer felett BP, 1980 és FZ monogram. (XII. t. 30. kép)

Hátlap. Fő motívumként az érme vízszintes tengelye felett három szimbolikus alak. Megszakított köriratban: NEMVÁLASZTÓK PÁRTJA MAGYARORSZÁGI MUNKÁSPÁRT. A három szimbolikus alak alatt vízszintesen MAGYARORSZÁGI, alatta 1880 és a körirat folytatásaként ÁLTALÁNOS MUNKÁSPÁRT. A jobb oldali alak sarkánál FZ monogram. (XII. t. 31. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 200 FORINT. A körirati mezőben jobb oldalon két sorban 1980, BP. A bal oldalon pedig vonalkörbe helyezve a magyar címer. Az érme közepén a munkáspárt jelvénye. A címer köríve mellett balra KZ monogram. (XII. t. 32. kép)

Hátlap. Köriratban MAGYARORSZÁGI ÁLTALÁNOS MUNKÁSPÁRT. A belső vonalkört megszakítja Frankel Leo mellképe balra FRANKEL jobbra LEO felirat. A mellkép alatt két vízszintes vonal között 1880. Balra lent a munkáspárt címere. Az évszám alatt KZ monogram. (XII. t. 33. kép)

KÓTAI JÓZSEF

Előlap. Balra fent a magyar címer, mellette BP. Az érme közepén vízszintesen két sorban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, alatta 1980., majd KJ monogram s végül ívben 200 FORINT. (XII. t. 34. kép)

Hátlap. A bal szélen üllő mellett álló munkás, kezében kalapács és harapófogó. Hét sorban a szöveg vízszintesen A/ MAGYARORSZÁGI/ ÁLTALÁNOS/ MUNKÁSPÁRT/ MEGALAKULÁSÁNAK/ SZÁZADIK/ ÉVFORDULÓJA. Lent közepén KJ monogram. (XII. t. 35. kép)

TÓTH SÁNDOR

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP; 1980 TS monogram. A szöveg között egy-egy elválasztóelemként egy-egy ötágú csillag. Középen 200, alatta FORINT felirat. (XII. t. 36. kép)

Hátlap. Az érme közepén egy ötágú csillag, amelynek négy ága között hat, egymás kezét fogó munkás van. A munkások között egy-egy ötágú csillag, valamint 1880–1980 felirat. Középen TS monogram. A csillag felett két ívelt sorban VILÁG PROLETÁRJAI/ EGYESÜLJETEK. (XII. t. 37. kép)

A Magyarországi Általános Munkáspárt megalakulásának 100. évfordulójára emlékpénz kibocsátás nem történt.

TÉLI OLIMPIA

A Lake Placidban tartott XIII. Téli Olimpiai Játékok alkalmából emlékpénzt bocsátott ki a Magyar Nemzeti Bank.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 200 FORINT. A szöveg között egy-egy négy pontból álló rozetta. Belső vonalkörben fent a magyar címer, jobb és bal oldalon egy-egy virágdísz. A címer alatt BGY monogram, alatta 1980 és BP. (XIII. t. 38. kép)

Hátlap. Középen jégtáncos nő. Fejétől balra két sorban LAKE PLACID, jobbra 1980. A jobb oldalon az olimpiai öt karika. Az érme alján balra BGY monogram. (XIII. t. 39. kép)

Hátlap. Félkörben XIII. OLIMPIAI JÁTÉKOK LAKE PLACID. Középen a Téli Olimpiai Játékok jelképe. A jelkép hegyet formázó csúcscrészén sélő. A szimbólum bal oldalán egy jégkorong-játékos. A terv jobb oldalán középen BGY monogram. (XIII. t. 40. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap. Az érme közepét a XIII. TÉLI/ OLIMPIAI/ JÁTÉKOK vízszintesen elhelyezett szövege, valamint bal oldalon a Téli Olimpiai Játékok szimbólumának képe tölti ki. Ezen az oldalon találjuk még a 200 FORINT értékjelzést, valamint a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG feliratot. Az érme bal oldalán fent BP. és 1980, az érme alján FZ monogram. (XIII. t. 41. kép)

Előlap. Mint a tábla 41. számú kép, csak az olimpiai szimbóluma helyett rókafej. (XIII. t. 42. kép)

Hátlap. Az érme nagyobb részét egy korong tölti ki, amelynek közepén rókafej van, a fej felett 1980, a fej alatt ívben LAKE PLACID. A korong mellett egy jégkorong játékos ütővel. Az érme alján FZ monogram. (XIII. t. 43. kép)

Hátlap. Az érmét két részre osztja egy felnagyított jégkoronggütő. Ettől balra télisport-eszközök. A jobb mezőben a Téli Olimpiai Játékok szimbóluma. Alatta három sorban LAKE PLACID 1980. Az érme alján FZ monogram. (XIII. t. 44. kép)

Hátlap. Az érmén egy havon sikló síversenyző látható. A bal oldalon fent három sorban LAKE PLACID 1980. Az évszámmal egy vonalban balra FZ monogram. (XIII. t. 45. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP 1980. Középen egy jégtáncos pár. Az érme bal oldalán 200 alatta FORINT felirat. A pártól jobbra KZ monogram. (XIII. t. 46. kép)

Hátlap. Köriratban XIII. TÉLI OLIMPIAI JÁTÉKOK 1980. LAKE PLACID N.Y. A szövegben egy-egy hópelyhet jelképező dísz. Középen a Téli Olimpiai Játékok emblémája, mellette egy hókristály. Az embléma mellett KZ monogram. (XIII. t. 47. kép)

Hátlap. Középen A Téli Olimpiai Játékok emblémája, mellette mélyített körrészben egy jelképes hókristály. Az embléma mellett balra ívben LAKE PLACID. Az embléma alsó záróvonalát az 1980 évszám helyettesíti. Az emblémától jobbra KZ monogram. (XIII. t. 48. kép)

A zsüri Képiró Zoltán XIII. tábla 47–48-as számú tervét fogadta el, amelyből 200 és 500 forintos értékű emlékpénzek készültek proof kivitelben, illetve 50 db BU (normál) kivitelű 200 forintos próbaveret felirattal. (XIV. t. 49–50. kép)

Az emlékérmé forgalombahozatalának napja 1980. április 24. A 200 forintos súlya 16 g, átmérője 36 mm. Az 500 forintos súlya 39 g, átmérője 46 mm. Mindkét érme anyaga 640‰ ezüst. Mindkét címletű érméből kétszeres súlyú ún. piefort érmék is készültek.

A 200 forintos érméből 15 000 db, a kétszeres súlyúból 3000 db, az 500 forintos érméből 12 500 db és további 1500 db kétszeres súlyú készült. Képünkön az 500 forintos próbaverést mutatjuk be. (XIV. t. 51, 52. kép)

1981

BARTÓK BÉLA

Bartók Béla zeneszerző 1881. III. 25-én született Nagyszentmiklóson. Meghalt 1945. IX. 26-án New Yorkban. Nevéhez fűződik a magyar népzenei kincs gyűjtése és feldolgozása. Születésének centenáriuma alkalmából jubileumi pénz kiadásával emlékezett meg a Nemzeti Bank.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. Középen Bartók Béla jobbra néző portréja, alatta BP, alatt 1981. A fejtől jobbra Bartók aláírása. A fej mellett balra BGY monogram. (XIV. t. 53. kép)

Hátlap. Köriratban 1881 BARTÓK BÉLA 1981 CENTENÁRIUM. Középen zongorára támaszkodó Bartók. A zongora előtt támlás szék. A zongora lábánál BGY monogram. (XIV. t. 54. kép)

Előlap. Félkörben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Balra kopjafa, mellette az „Allegro Barbaro” c. Bartók-zenemű kezdő hangjegyei. Alatta 500 FORINT, majd 1981 és BP. Az utolsó hangjegy alatt jobbra BGY monogram. (XIV. t. 55. kép)

Hátlap. Hét, különböző népviseletű, félkörben összefogódzott táncos. Felettük 1881–1981. A táncosok félkörében két sorban BARTÓK BÉLA, alatt BGY monogram. (XIV. t. 56. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap. Középen színpadi díszlet, a díszletre utaló A KÉKSZAKÁLLU HERCEG VÁRA felirattal. A színpad vonalát követve 1981 MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. A forint szó alatt BP, mellette FZ monogram. (XIV. t. 57. kép)

Hátlap. Balra Bartók Béla ülő alakja, BARTÓK BÉLA aláírása, alatta 1881–1945. Jobbra lent FZ monogram. (XIV. t. 58. kép)

GÁL ANDRÁS

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. A szöveg között egy-egy díszítő elem. Középen keretben népművészeti virágmotívum. Felette BP, alatta 1981. A forint szó o betűje alatt GA monogram. (XIV. t. 59. kép)

Hátlap. Középen Bartók Béla balra néző portréja, a fej előtt BARTÓK, a fej mögött BÉLA felirattal. A nyak mellett jobbra GA monogram. (XIV. t. 60. kép)

KALMÁR JÁNOS

Előlap. Fent ívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, alatta 500 Ft. Az érme bal oldalán hét hangból álló billentyűsor. Egy vízszintes vonal kettéosztja az érmet. Az érme alsó mezőjében függőlegesen BARTÓK, ettől balra lent BP. (XV. t. 61. kép)

Hátlap. A képmezőt öt vízszintes párhuzamos vonal tölti ki, amelyeket a jobb szélén egy függőleges vonal zár le. Fent két sorban BARTÓK CENTENARY 100, alul MEMENTÓ (sic), alatta 1981. Az érme jobb szélén lent KJ monogram. (XV. t. 62. kép)

KÉPIRÓ ZOLTÁN

Előlap. Félkörben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen egy nyitott tetejű zongora, előtte szék. A zongora alatt 200 FORINT, majd ezt követi az 1981 és BP. felirat. A széktől balra KZ monogram. (XV. t. 63. kép)

Hátlap. Bartók Béla jobbra néző portréja. Az arc előtt kettős félkörben BARTÓK BÉLA, alatta NAGYSZENTMIKLÓS. HUNGARY NEW YORK. Az érme alján 1881–1945 két vízszintes vonallal aláhúzva, virágdíszsel. A portré alatt KZ monogram. (XV. t. 64. kép)

KIRÁLY VILMOS

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. Középen a „csak tiszta forrásból” szimbolikus jelképe, alatta BP és 1981. (XV. t. 65. kép)

Hátlap. Középen Bartók Béla jobbra néző portréja, feje előtt és mögött díszítés. A portré alatt Bartók aláírása. (XV. t. 66. kép)

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, középen egymás alatt 500/ FORINT/ 1981 BP, s az érme alján KUTAS jelzés. (XV. t. 67. kép) (A kép rossz minősége kétszeres képfelvételből adódik.)

Előlap. Mint az előző, de az értékjelzés felett Bartók Béla aláírásával. (XV. t. 68. kép) (A kép rossz minősége kétszeres képfelvételből adódik.)

Hátlap. A világtérkép előtt Bartók Béla balra néző, kalapos portréja. Köriratban BARTÓK CENTENÁRIUM 1981. A térkép jobb oldalán KUTAS jelzés. (XV. t. 69. kép)

Hátlap. A világtérkép előtt Bartók Béla balra néző, kalapos portréja. Félkörben BARTÓK BÉLA 1881–1945. Az érme alján KUTAS jelzés. (XV. t. 70. kép)

Hátlap. Mint az előző de a zsüri kívánságára a betűk erőteljesebbek. (XV. t. 71. kép)

MADARASSY WALTER

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 1981. Középen két sorban 500 FORINT s ez alatt BP. Az évszám alatt MADARASSY. (XVI. t. 72. kép)

Hátlap. Köriratban BARTÓK BÉLA SZÜLETÉSE 100. ÉVFORDULÓJA EMLÉKÉRE. Középen Bartók jobbra néző portréja. A nyak alatt MW monogram. (XVI. t. 73. kép)

Előlap. Mint a XVI. tábla 72. számú, de betűváltozattal. (XVI. t. 74. kép)

Hátlap. Mint a XVI. tábla 73. számú, de betűváltozattal. (XVI. t. 75. kép)

TÓTH SÁNDOR

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. A szöveg között balra TS monogram, jobbra BP. Az érme közepét egy szarvasfej tölti ki, szarva között négy kisebb szarvassal. A szarvas fejtől balra ívben CANTATA, jobbra PROFANA felirat. (XVI. t. 76. kép)

Hátlap. Zongorázó Bartók. A fej mögött 1881 az évszám előtt csillag. A fejtől jobbra BARTÓK BÉLA felirat. (XVI. t. 77. kép)

A zsüri Bognár György (XIV. tábla 55. sz. kép) előlapját és Kutas László (XV. t. 71. kép) hátlapját fogadta el. A Kutas-féle hátlapon a változtatás csupán annyi, hogy a KUTAS névvel a Bartók-portré alá került.

A Magyar Nemzeti Bank Bartók Béla emlékére 500 forintos jubileumi ezüstérmét bocsátott ki. Az érme kibocsátási napja 1981. március 16. Az érme súlya 25 g., átmérője 40 mm, anyaga 640% finomságú ezüst. Az érme palástfelületén 14–14 db csillag és más díszítőelem váltja egymást. Az emlékérméből 25 000 db kerül kibocsátásra, amelyből 12 500 db ún. proof kivitelben készül. A kiveret érme próbaveretét közöljük előlap XVI. t. 78. kép, hátlap XVI. t. 79. kép.

FAO

Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) támogatására a Magyar Nemzeti Bank 10 forintos nikkelérmét, az első Világélelmezési Nap alkalmából (1981. okt. 16.) pedig 100 forintos nikkelérmét bocsát ki.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 100 FORINT. Az értékjelzés felett ívben WORLD FOOD DAY. Középen a FAO embléma. Az embléma fölött 1981, balra BP, jobbra BGY monogram. (XVI. t. 80. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 100 FORINT. Középen a FAO emblémája, alatta ívben WORLD FOOD DAY, az embléma felett 1981, balra BP, jobbra FZ monogram. (XVI. t. 81. kép)

Hátlap. Középen fél térdre ereszkedett, kenyeret szelő, balra néző nő, tőle balra PANEM, jobbra POPULO felirat. A nő jobb lába alatt B. FARKAS felirat, ugyanis a motívumot Boldogfai Farkas Sándor tervezte 1970-ben. (XVI. t. 82. kép)

Előlap. Mint a XVI. t. 81. kép csak betűtípusában eltérő. (XVI. t. 83. kép)

Hátlap. Mint a XVI. t. 82. kép, csak betűtípusában eltérő. (XVI. t. 84. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Az érme alsó részében a FAO embléma, alatta ívben WOLRLD FOOD DAY, felette 100, amelyet átszel a FORINT felirat, ettől balra 1980, jobbra BP. A kör mellett balra KZ monogram. (XVII. t. 85. kép)

A 10 forintos nikkelérme kibocsátásra került 1981. április 30-ával, leírása megegyezik az MNB Em. 36. 1971. (PK. 14) számú hirdetményében közöltekkel, azzal az eltéréssel, hogy az érme hátlapján a magyar címer helyett a FAO emblémája szerepel. Az érméből 60 000 db került kibocsátásra. Képünkön a FAO 10 forintos látható próbaveret felirattal. (XVII. t. 86, 87. kép)

A 100 forintos nikkelérme kibocsátási napja 1981. szept. 15. Anyaga nikkel, súlya 12 g, átmérője 32 mm, palástfelülete sima.

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP. 100 FORINT 1981. VILÁGÉLELMÉZÉSI NAP. Középen a FAO embléma. A tervező Képiró Zoltán.

Hátlap. Fél térdre ereszkedett kenyérszelő asszony. Lent Boldogfai Farkas Sándor tervező B. FARKAS névjele. A 100 forintos FAO érméből 100 000 db kerül forgalomba, ebből 20 000 db ún. proof kivitelben.

(A 100 forintos emlékpénz a kézirat nyomdába adásáig nem készült el, így fotóját nem áll módunkban bemutatni.)

BULGÁRIA 1300 ÉVES

Bulgária megalakulásának 1300 éves évfordulójára közös bolgár–magyar emlékpénz kibocsátását tervezték. (Az itt bemutatott képek nem a gipszekről, hanem azok bronztányér másolatairól készültek.)

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 100 FORINT. A szöveg között balra BP verdejegy, jobbra BGY monogram. Középen a magyar címer, körülötte óbolgár motívumokból álló díszítés. XVII. t. 88. kép)

Előlap. Köriratban НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 5 ЛЕВА. A szöveg között balra a szófiai verde jele, jobbra BGY monogram. Középen a bolgár címer a magyar változatának megfelelő díszítéssel. (XVII. t. 89. kép)

Hátlap. Középen Petőfi Sándor és Hriszto Botev arcképe. A Petőfi-portrétól balra lúdtoll, Botev fejétől jobbra kardmarkolat. Félkörben 1300 ÉVES BULGÁRIA. Az ércképek alatt a költők névalírásai. Botev fejétől jobbra BGY monogram. (XVII. t. 90. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Az érme közepétől kissé feljebb a magyar címer, alatta ívben 100 FORINT. A szabadon maradt részt „palmetta motívumok” töltik ki, amelynek indái között 1981 és BP jel található. (XVII. t. 91. kép)

Előlap. Középen vízszintesen 100 FORINT, alatta 1981. A forint szó felett a magyar címer, jobbra BP. Az alsó mezőt uralva ívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat, a szöveg N betűje felett KZ monogram. (XVII. t. 92. kép)

Előlap. A bolgár változat elrendezése mint a XVII. t. 92. kép, de cirillbetűs felirattal, 5 leva értékjelzéssel és verdejegy változattal. (XVII. t. 93. kép)

Hátlap. Félkörben 1300 ÉVES BULGÁRIA. Petőfi Sándor és Hriszto Botev arcképe névalírásukkal. Botev mellképe mellett jobbra KZ monogram. (XVII. t. 94. kép)

Hátlap. Köriratban 1300 ÉVES BULGÁRIA. Középen a nagyszentmiklósi kincslelet „győztes jejedelme a legyőzött ellenséggel” lovas ábrázolása látható. (XVII. t. 95. kép)

Hátlap. Mint a XVII. t. 95. kép, de az ábráról hiányzik a „legyőzött ellenség”. (XVII. t. 96. kép)

KISS NAGY ANDRÁS

Előlap. Hat sorban vízszintesen 100/ FORINT/ MAGYAR/ NÉPKÖZTÁRSASÁG/ BP./ 1981. A forint szó mellett jobbról és balról díszítés. (XVIII. t. 97. kép.)

Előlap. Az érme bal oldali részét nagyméretű 5-ös tölti ki. Balról vízszintesen ЛЕВА, alatta a verdejel. Az értékjelzés mellett jobbra fent, a bolgár címer, alatta vízszintesen négy sorban НАРОДНА/ РЕПУБЛИКА/ БЪЛГАРИЯ/ 1981. (XVIII. t. 98. kép)

Hátlap. Az érme fő motívumai a nagyszentmiklósi kincs győztes fejedelmének korong ábrázolása, valamint egy magyar honfoglalás kori tarsolylemez. Az érme bal oldalán fent vízszintesen három sorban 1300 ÉVES BULGÁRIA. Lent a jobb oldalon 1300 ГОДИНИ БЪЛГАРИЯ/ (XVIII. t. 99. kép)

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen a magyar címer, szalagdíszítése mellett megszakítva 19–81. A címer alatt négy sorban vízszintesen 100/ FORINT/ BP./ KUTAS. (XVIII. t. 100. kép)

Előlap. Félkörben НАРОДНА РЕПУБЛИКА, szöveg, amely a bolgár címert öleli körül. A címer alatt vízszintesen БЪЛГАРИЯ a szófiai verde jele, alatta 5 ЛЕВА s ez alatt 1981. Az érme alján KUTAS jelzés. (XVIII. t. 101. kép)

Hátlap. Az érme felső kétharmadát a nagyszentmiklósi kincslelet „égi vadászat” jelenete tölti ki, az alsó harmadban két sorban vízszintesen 1300 ГОДИНИ/ БЪЛГАРИЯ. (XVIII. t. 102. kép)

Hátlap. Középen két díszített keretbe foglalt arckép, balról Hriszto Botev és jobbról Petőfi Sándor, a képek alatt a költők névalírásával. A képek felett és alatt ívben 1300 ÉVES BULGÁRIA. (XVIII. t. 103. kép)

(A kézirat nyomdába adásáig az érme kiadásáról döntés nem született.)

1982

LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG

Az 1982-es, Madridban rendezendő világ bajnokságra a Magyar Nemzeti Bank emlékpenz kiadását tervezi.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap. Félkörben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP. Az érmén labdát rúgni készülő futballista látható, 9-es számmal. A játékos mellett jobb kezénél BGY monogram. (XVIII. t. 104. kép)

Hátlap. Köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. A bal oldalon a mezőt teljes magasságban Don Quijote lándzsás lovas alakja tölti ki. A ló lábánál baloldalt BGY monogram. A jobb oldali mezőben két futballjátékos labdával. Fejük felett 1982. (XVIII. t. 105. kép)

Hátlap. Három sorban vízszintesen LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. 1982. Az érmén szabadrúgás-jelenet, a kapu előtt öt játékosból álló sorfallal. Az érme bal oldalán fent BGY monogram. (XVIII. t. 106. kép)

CSÍKSZENTMIHÁLYI RÓBERT

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP 1981 CSR. Középen 500 alatta FORINT ez alatt a földgömb, közepén egy labdával. (XVIII. t. 107. kép)

Hátlap. Labdarúgó jelenet három alakkal. Felettük és alattuk három sorban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1982. (XVIII. t. 108. kép)

Hátlap. Két labdarúgó játék közben. Lent vízszintesen három sorban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1982. (XVIII. t. 109. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap. Középen a világbajnokság emblémája, amelynek formáját két párhuzamos vonal követi. A párhuzamos vonalat fent és lent szöveg szakítja meg, fent MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, lent FORINT 500 FORINT. Az alsó mezőben 1981. A vízszintes tengely vonalában balra BP, jobbra FZ monogram. (XIX. t. 110. kép)

Hátlap. Párhuzamos vonalakkal két egyenlőtlen részre osztott mező. Fent ívben LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG, a vízszintes vonal felett balra 1982. A két mezőt összeköti egy labdarúgó. Mellette balra egy földön fekvő játékos. A vízszintes vonal alatt jobbra FZ monogram. (XIX. t. 111. kép)

Hátlap. A vízszintes tengelyen megfelelően párhuzamos vonallal két részre osztott mező. Fent ívben LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG, balra vízszintesen 1982. Az alsó mezőben stadion látképe, fent balra FZ monogram. (XIX. t. 112. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

Előlap. Középen egy futballpálya, ezt körülveszi a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG körfelirata, balra vízszintesen 500, és ívben FORINT felirat. A szöveget a jobb oldalon egy labda szakítja meg, a labda mellett fent jobbra BP, lent 1981. Az értékjelzés alatt KZ monogram. (XIX. t. 113. kép)

Hátlap. A bal oldalon öt vízszintes sorban a LABDA-/ RÚGÓ/ VILÁG-/ BAJNOKSÁG/ 1982. A jobb oldalon egy labdarúgó játékos, mellette jobbra KZ monogram. (XIX. t. 114. kép)

Hátlap. Köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. A bal oldalon fent négy – gólnak örvendő – játékos. Jobbra lent a világbajnokság emblémája, alatta 1982, jobbra KZ monogram. (XIX. t. 115. kép)

Előlap. A XIX. t. 114-es képet alakította át előlappá a művész. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, balra vízszintesen 500, alatta FORINT, mellette BP., s lent 1981. Az érmét egy labdarúgó játékos tölti ki. (XIX. t. 116. kép)

Hátlap. A zsüri kívánságára a művész a XIX. t. 115. képét átdolgozta. Középen egy labdarúgó-pálya jobb sarkából kiindulva a világbajnokság emblémája. Köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. Az érme alján lent 1982. jobbra KZ monogram. (XIX. t. 117. kép)

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap. Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, középen 500 majd egymás alatt FORINT, 1981, BP, KUTAS. Az értékjelzés felett földgömb. (XIX. t. 118. kép)

Hátlap. Köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. Középen labdarúgó játékos. Jobb lába alatt 1982. Bal lábától jobbra KUTAS jelzés. (XIX. t. 119. kép)

Hátlap. Köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. Középen a világtérkép amelyből kirajzolódik egy labdát elkapó, háttal álló férfi alakja. Az érme alján balra 1981., jobbra KUTAS jelzés. (XIX. t. 120. kép)

TÓTH SÁNDOR

Előlap. Kettős körirat. Külső körben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. A szöveg között BP; TS. A belső körben LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1982. Középen egy futball-labda, amelyen a leghíresebb futballisták aláírása olvasható. (XX. t. 121. kép)

Hátlap. Két futballjátékos az előtérben labdával, háttérben szurkoló tábor. (XX. t. 122. kép)

Hátlap. Gyöngykörben két egymást cselező játékos. Jobb oldalon TS monogram. (XX. t. 123. kép)

A Magyar Nemzeti Bank az 1982. évi spanyolországi labdarúgó világbajnokság alkalmából a nemzetközi érmeprogram keretében 2 db 500 forintos címletű sorozat forgalomba hozatalát kezdte meg 1981. augusztus 17-én. Az első változat Fülöp Zoltán előlapjával (XIX. t. 110. kép) és Csíkszentmihályi Róbert hátlapjával (XVIII. t. 108. kép) került forgalomba. Az utóbbit a művész átdolgozta. Képeink a PRÓBAVERET feliratú kivert érmékről készültek (XX. t. 124–125. kép)

A második változat Képiró Zoltán (XIX. t. 115, 116 és 117. képek) gipszterveinek átdolgozása alapján készült el. Képeink a PRÓBAVERET feliratú kivert érmékről készültek. (XX. t. 126–127. kép)

Az ezüstérmék súlya 28 g, átmérője 40 mm, anyaga 640 ‰ finomságú ezüst. Az érme palástfelületén 14–14 db csillag és más díszítőmotívum váltja egymást. Mindkét ezüstérméből 46–46 ezer darab verhető, ebből 40–40 ezer darab különleges verési technológiával, ún. proof kivitelben.

50 darabos mennyiségben kiverésre került még egy úgynevezett próbaveret-tervezet is. Ennek előlapja megegyezik a forgalomba került első változat előlapjával, a hátlapra pedig szintén Fülöp Zoltán terve (XIX. t. 111. kép) került. Képeink a PRÓBAVERET feliratú kiveret érmékről készültek (XX. t. 128–129. kép)

B. Nánási Éva

DIE GIPSENTWÜRFE DER JUBILÄUMSMÜNZEN DER JAHRE 1979–1981

Die in der vorigen Nummer begonnene Bekanntgabe der Entwürfe der Jubiläumsmünzen fortsetzend bearbeiten wir in diesem Heft die Entwürfe der Münzen der Jahre 1979–1981. Gedenkmünzen Ausgaben wurden über folgende Themen geplant: 1979 gelegentlich des gemeinsamen sowjetisch–ungarischen Weltraumfluges;

1980 Zur 150-sten Jahreswende des Erscheinens des Werkes von István Széchenyi: „Hitel“; Zum Gedenken an die vor 100 Jahren stattgefundene Gründung der Allgemeinen Arbeiterpartei Ungarns; Gelegentlich der XIII. Olympischen Winterspiele; Im Jahre 1981 Zur Hundertjahrfeier der Geburt des Komponisten Béla Bartók; zur Unterstützung der Organisation des Völkerbundes zur Welternährung und Landwirtschaft (FAO) und gelegentlich des ersten Welternährungstages; Zum 1300-jährigen Bestand Bulgariens; sowie zur Fußballmeisterschaft in Madrid.

Von obigen Plänen erfolgten Emissionen bis zur Drucklegung: 1980 = Die sowjet–ungarische gemeinsame Welt-
raumfahrt, sowie die Winter-Olympiade;

1981 = die Ausgabe Béla Bartók und die FAO-Gedenkmünze.

Egy elhunytakról

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Egy eltűntnek hitt Regalianus antoninianus

1967 nyarán felkeresett Szirmay Tamás balatonfüredi lakos, és felkínálta megvételre még apjától reá maradt római pénzgyűjtemény egy részét. Ezek közt sok volt a gyenge tartású és a silány, újkori hamisítvány. Szirmay közölte, hogy a gyűjtemény több mint 20 évig házuk padlásán ömlesztve egy dobozban volt eltéve, emiatt volt a pénzeken egy lehetetvékony rézoxid bevonat. A felajánlott mennyiségből 333 db, zömmel II–III. századi ezüst- és bronzpénzt megvettem.

Alaposabb megvizsgálásuk után kiderült, hogy van köztük egy jó tartású Regalianus antoninianus is.

E: IMP CPC REGA(LI) ANVS (AVG)

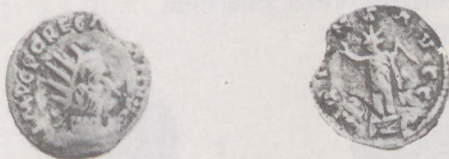
Sugárkoronás mellkép, köpenyben, jobbra néz.

H: ORIENS AVGG

Szemben álló, balra néző Sol, jobbját felemeli, baljában ostort tart.

Súlya: 2,36 g, átmérője 18,4–20,0 mm.

Pozíció: ↑ ↙

RIC 7

Az előlapon a császár fején 5 ágú sugárkorona van, arcán rézsútos csíkok láthatók, mintha szakállas fejet akartak volna ábrázolni. Ez ellentmond az eddig előkerült Regalianus pénzek császárábrázolásának. A hátlapon kezdetben nem vettem észre az átverés nyomait, mert a pénz még nem volt kellőképp megtisztítva. A peremen egy helyen lemezes szétválás és felgömbülés mutatkozott. Mindezekből arra következtettem, hogy mivel a pénz megjelenésében is eltér a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött példánytól, hogy egy újkori, esetleg galvanizált másolatról van szó. Így hát hamisnak minősítve helyeztem el gyűjteményemben.

1970-ben megjelent Robert Göbl „Regalianus und Dryantilla” című tanulmánya,¹ mely az addig ismert összes Regalianus- és Dryantilla-pénzekkel foglalkozik, közli a meglevők fényképét, illetve rajzát is. Ismét kézbe vettem a hamisnak minősített Regalianust és tovább tisztítottam. Sajnos eközben a felgömbült rész, mintegy 2 mm² nagyságú lemezke, az előlap széléről letörött, viszont láthatóvá váltak a pénz mindkét oldalán olyan ábra- és feliratrészek, melyek azt igazolják, hogy a pénz átvert. Az átverés előtti állapotra az ábra- és betűmaradványokból következtetni lehet. Ebből egyértelmű lett az is, hogy nem galvánmásolatról, illetve hamisítványról van szó.

A pénz átverés előtti állapotára, azaz feliratára és ábráira a következőket sikerült megállapítani. Először is, ami a leglényegesebb, hogy a jelenlegi előlapot a korábbi denár hátlapjára, a hátlapot pedig a korábbi denár előlapjára verték. Ezt most már a pénz ismételt tisztítása után jól lehet látni. A mostani hátlapon, az eredeti pénz előlapján levő császárfej kontúrjait, az állat és a nyakat, valamint a bal mezőben a babérkoszorú két szalagját, alul pedig a császár hátát köpenyben lehet felismerni. A régi előlap feliratából

¹ Göbl Robert: Regalianus und Dryantilla. Wien, 1970.

csupán az IMP szótág látszik határozottan, de még az utána következő „S” betű is sejthető. A többi előlapi betű az átverésnél eltűnt.

Az átverés előtti hátlapi ábrázolásból a Regalianus arcán és nyakán látható rézsútos barázdákról, melyeket korábban szakállnak véltem, kiderült, hogy ruhafodrok. Éspedig egy jobbra menő vagy futó alaknak balra libegő, lábszárközépig érő, bő szoknyafodrai. Ezenkívül az orrél meghosszabbításában egy kis, fölfelé domború vonás látható és a jobb mezőben a császár homloka előtt egy koszorút lehet nagyon halványan érzékelni a kétoldalt lógó szalagjával, valamint a homlok felett egy kis félkörívet.

Az átverés előtti hátlapon a felirat betűiből egész határozottan csupán az utolsó három betű „AVG” ismerhető fel. Ezek a betűk ugyanis fél betű szélességgel lejjebb vannak az átverés utáni betűknél. A régi hátlapi feliratról az átverés utáni „IMP” „P” betűjében, de egy kicsit lefelé elcsúszva egy „C” betű, a további „CP” betűk közt egy „T”, a második „C” betűben pedig egy „O”, azaz folyamatosan olvasva „CTO” betűk ismerhetők fel.

Az átverés előtti és utáni elő- és hátlapok állása a következő:

Átverés utáni előlap állása az átverés előtti hátlaphoz: 11^h

Átverés utáni hátlap állása az átverés előtti előlaphoz: 1^h.

Ezekből a nyomokból és a Regalianus pénz súlyából kiindulva keresni kellett a megelőző császárok pénzei közt egy olyat, amelyiken a hátlapi és előlapi ábra a nyomokban megmaradt részeket kiegészíti, a feliratba pedig a felismert betűk beleillenek. Ilyen pénze, illetve denára Alexander Severus császárnak volt, éspedig a RIC 215 tételszámú. Ezt a pénzt a Regalianus pénz mellé téve még további betűnyomok is felismerhetők. Ennek adatai:

E: IMP SEV ALEXAND AVG

Babérkoszorús mellkép, hátulról, jobbra néz.

H: VICTORI—A AVG

Victoria pálmaággal, babérkoszorúval, jobbra fut.

Súly 2.6 g körül, átmérője 19 mm.

RIC 215

Alexander Severus ezen pénze mindenben megfelel a Regalianus pénzén az átverés előtti állapotból származó nyomoknak. Ezzel eldöntöttnek tekinthető, hogy a Regalianus pénz valódi. Az megfelel a RIC 7. számú antoninianusnak és Alexander Severus RIC 215. számú denárának átverésével készült. Továbbá megfelel Göbl idézett tanulmányában a II. táblázaton a K típusú pénznek.

A pénz lelőhelye is megállapítható, amennyiben eladója annak a Szombathely melletti Olad községi lakosnak, Szirmaynak a leszármazottja, akihez a gyűjtemény örökségként 1923-ban került.² Erre vonatkozóan az alábbiakban fordításban közlöm Alföldi András cikkének egy részletét.³

„Teljesen megbízható forrásból (Niklovits K. úrtól, Budapestről) értesültem arról, hogy az elhunyt szombathelyi főispán, Ernuszt József gyűjteményében egy kiválóan szép Regalianus is volt, amelyet ő 20 fillérért vett egy környékbeli paraszttól. A gyűjtemény jelenleg az elhalt vejének a tulajdonában van, aki a Szombathely melletti oladi kastélyban lakik.”

Fentiek egyúttal arra is választ adnak, hogy a hozzám került Regalianus pénz nem azonos a veszprémi Múzeumból eltűnt Regalianusszal. A válasz egyértelműen nem, mivel azon az átverés előtti időből más feliratnyomok látszottak és súlya is 3,4 g volt.

A Göbl tanulmányában jelzett 8 db Regalianus pénzből (X1–X8), mely az idők folyamán elkallódott, az X3 jelű ismét előkerült.

Martin Ferenc

² Göbl, i. m. 21 o. X3c

³ Alföldi András: Blätter für Münzfreunde (Leipzig) 1923 április, 4/1 fejezet, 354 o.

EIN VERSCHWUNDEN GEGLAUBTER ANTONINIANUS DES REGALIANUS

Im Jahr 1967 verkaufte Tamás Szirmay, ein vorheriger Einwohner von Olad, einen Teil seiner vom Vater geerbten Sammlung römischer Münzen. Unter den verkauften Stücken befand sich auch ein – anfangs als falsch angesehener – Antoninianus des Regalianus. Nach wiederholter Reinigung der Münze, sowie aufgrund der 1970 erschienenen Studie Robert Göbl's über Regalianus und Dryantilla wurde es jedoch klar, daß die Münze nicht falsch war und mittels Überprägung der Münze Alexander Severus RIC Nr. 215 angefertigt wurde und den Antoninianus des Regalianus RIC 7 entsprach. Das Gewicht ist 2,36 g, der Dm. 18,4–20,0 mm. Es kam auch zu Tage, daß die Münze schon früher bekannt war. Sie kommt in der erwähnten Studie Göbl's unter den, in Verlust geratenen, Münzen mit Nummer X3 vor. Die Münze wurde vor 1923 im Gebiet der Gemeinde Olad bei Szombathely von einem dortigen Landwirt gefunden, von dem sie József Ernuszt kaufte, nach dessen Tod sie der Vater des sie nun verkaufenden Tamás Szirmay erbt. (S. Die Aprilnummer der „Blätter für Münzfreunde“ Jg. 1923, Seite 354, Artikel Dr. Andreas Alföldi's, Absatz 4/1./

I. Ulászló új típusú denára.

DENARE NEUEN TYPUS DES WLADISLAUS I.

I. Ulászló denárának hat, eddig ismeretlen verdejegyét viselő érem van gyűjteményemben.¹ I. Ulászló csak négy évig uralkodott, elég bizonytalan körülmények között. Az elhunyt Albert özvegye – Erzsébet – fiának akarta a trónt biztosítani. Ez a pártoskodás és a török elleni készülődés aláásták az ország anyagi erejét. Az addiginál többen kaptak pénzverési jogot. A zűrzavaros pénzügyi helyzetre való tekintettel lehet, hogy az általam itt ismertetett új típusú denár nem is királyi, hanem magánveret, de ez nem csökkenti jelentőségét.

Az első példány még a Schulek-féle gyűjteményből került hozzám több évtizeddel ezelőtt (érdekes, hogy ő akkor nem figyelt fel erre. Ezt a darabot már korábban ismertettem,² de I. Ulászló denár verőtő-variációjának véltem.³ Huszár Lajos szintén említi ugyanezt a darabot, de a verdejelet hibásan B–A-nak írta.⁴

Mostanában került hozzám a denárból egy másodpéldány. Ez bizonyítja, hogy nem verőtő-variációról van szó, hanem egy új típusról.

Előlapján rövid szárú kettős kereszt van, amely a belső vonalkört nem töri át. Körirata: MONETA WLADISLAI DEI. Az éremhatározóban szereplő típuson (amely variációjának véltem) hosszú szárú a kereszt és nincs vonalkör, körirata: M. WLADISLAI REGIS.⁵

A Réthy-féle Corpusban és a Magyar Nemzeti Múzeumban levő példányok is ez utóbbi típusnak felelnek meg. A korábbi irodalom⁶ sem ismeri a tulajdonomban levő, fent ismertetett darabokat. Feltételezhető, hogy kronológiailag a M.É.H. II. 477-es típus közvetlen előde (hátlap azonos). A MONETA (szó) teljes kiírása miatt a körirat végén a REGIS lemaradt. Ezért talán a pénzverő hatásának így nem felelt meg, pár darab kiverése után leálltak a sorozatveréssel és ezért igen ritka.

Míg egy példány volt ismeretes, azt gyanítottam, hogy talán V. László téves verete, mivel analóg a M.É.H. II. 522 típusúval. Ez az új típusú denár hasonló előlapot mutat V. László M.É.H. II. 510 és 511 (CNH II. 187 és 188) denárokéhoz. Rövid kereszt, vonalkör, felirata; a MONETA teljes kiírásával kezdődik (csak ott a név LADISLAI). Ez a tény azt a feltételezést engedi, hogy ugyanaz a vésnök készíthette a verőtüveket, csak egy évtizeddel később, a másik királynak, V. Lászlónak.

Az új típus részletes leírása, amely öt és fél évszázad múltán került a nyilvánosság elé, a következő:

E.) rövid kettős kereszt két oldalán verdejegy, A–B (valószínűleg Székesfehérvárra utal) belső vonalkör, körirat: MONETA WLADISLAI DEI

H.) Szent László áll belső vonalkörben, körirat: S. LADISLAUS REX

¹ CNH 179 G–W, A–B, CNH 145 I–H, CNH 147 P–S, CNH 149 V–A, CNH 483 S–N.

² Az Érem 1977/2, 23. o. 2. kép

³ Magyar Éremhatározó II. Budapest 1976, 477.

⁴ Huszár Lajos: Münzkatalog Ungarn. Budapest 1979, 602/a.

⁵ M.É.H. II. 477.

⁶ Weszerle J. Hátrahagyott Érmészeti táblái. Pest, 1873 Széchenyi F. Tabulae numismatae pro catalogo numorum Hungariae ac Transsylvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani. Pest 1807, Pars I.

Az utóbb hozzám került példányon a hátlapi körirat: S. LAISLASLAV (sic) REX, ugyanis verés közben a verőtő alatt megugrott a lapka, vagyis verdehibás a darab. Ezt az is elárulja, hogy Szent László feje is halványan, de duplán látszik. A korábban hozzám került darab is hibás, a verdejegy B betűje fordított (B). Mindezek a tények pedig azt bizonyítják, hogy a két darab nem azonos verőtővel készült.

Ismeretlen évjáratú Mária Terézia garas.

EIN GROSCHEN MARIA THERESIA'S MIT UNBEKANNTEN JAHRGANG

Mária Terézia ezüst garasainak (3 krajcár) verése végigkíséri négy évtizedes uralkodását. A nagybányai verdéből négy évjárat ismeretes. A körmöci verde sorozatát megszakítja az első évek 1741–1756 és az 1774–1777 évjáratok hiánya. Ez az idevonatkozó irodalomból ismeretes.* Pár éve előkerült a körmöci verdéből egy eddig ismeretlen évszámú –1775 – veret.

Előlap: fátyolos királynő arcképe jobbra, felirat fent kezdődik: M THERES. D. G. R. I. HU. BO. REG. a portré alatt B (verdejegy), tehát körmöci veret.

Hátlapi felirat: PATRONA REGNI HVNGARIAE 1775 X alul emelvényen 3 (értékjelzés), kétoldalt K–D (Ignac Krammer és Josef Damjani pénzverő mesterek jegyei). Emelvény tetején holdsarlón ülő Szűz Mária a kis Jézussal, súlya: 1,68 g. (2. kép)

Ez a típus eddig csak 1778–79-es évjáratokon fordult elő. A korábbi 1773-as évjárat felirata eltérő volt. (M. THE. D. G. R. I. C. H. B. R. A. A. D. B. C. T.)

A K–D pénzverőjegy még aranypénzekben is előfordult, az 1 és 2 dukáton 1765-ben.

Kiadatlan Zutt érem

EINE UNEDIERTE MEDAILLE ZUTTS

A Huszár–Procopius 56 Zutt művet ismertet.** Zutt főleg első világháborús érmekeket készített, de gyakoriak gúny-érmei is.

Pár éve a Nagyházi-gyűjtemény elárverezésekor került birtokomba az alább ismertetett, eddig publikálatlan darab.

*Miller zu Aicholz, V.: Österreichische Münzprägungen 1519–1918, Wien 1920, Eypeltauer, T.: Corpus Numorum Regni Mariae Theresiae. Basel 1973.

**Huszár L.–Procopius B.: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. Budapest 1932, 485–489. o.

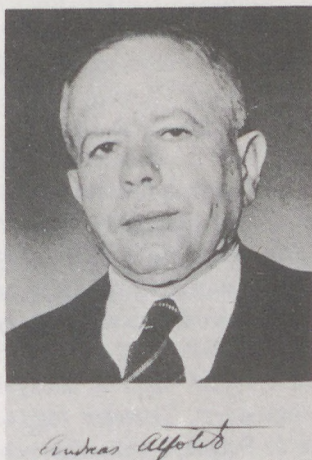
Előlapján felül: ŐRGRÓF PALLAVICINI SÁNDOR, két Puttó drapériát tart, alatta családi címer, az alsó drapérián gyermek fekszik, alatta szalagon: IV KÁROLY, legalul ANNO DOMINI MCMXXII. V. 6

Hátlapon felül írva: LABOR. OMNIA. VINCIT. Középen két oldalt 7 0, középen virágos mezőben méhkas, gereblye, sarló, búzákéve, ásó, fejsze, vadászkürt, mindezek átfonva szőlőindákkal és -fürtőkkel (a mezőgazdaság attributumai). A szelvényben: A. MDCCCLII D. OPUS ZUTT R. A. PICTORIS – Ezüst 113 mm, 880 g, ugyanez bronzban is van, de annak súlya 720 g.

Az érme Pallavicini Sándor őrgróf 70. születésnapjának emlékére készült 1923-ban. Jellemző lojalitására, hogy a már fél évtizede bukott király nevét is említi. (3. kép – 2:1-hez kicsinyítésben.)

Kőszegi Tivadar

Megemlékezés Alföldi Andrásról (1895—1981)

1981. február 12-én Princetonban, életének 86. évében elhunyt Alföldi András, a XX. századi ókortudományi kutatások egyik legnagyobb egyénisége. Pomázon született 1895. augusztus 27-én, egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, ahol 1918-ban szerzett doktori diplomát. Pályafutását a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályán kezdte, majd 1923-ban a Debreceni Tudományegyetem ókortörténeti professzora lett. 1930-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem hívta meg, Kuzsinszky Bálint utódaként, az Érem és Régiségtani Intézet élére. A budapesti egyetemen eltöltött több mint másfél évtizedes tevékenysége nemcsak saját tudományos pályájának nagyarányú kibontakozását hozta magával, de a magyar ókortudományi kutatásokat is nemzetközi rangra emelte. 1948-tól a berni, 1952-től a bázeli egyetem ókortörténeti tanszékét vezette, míg 1956-ban meghívást nem kapott az Egyesült Államokba, ahol a princetoni The Institute for Advanced Studies professzora volt.

Hatalmas munkásságában, amely Róma alapításától a népvándorláskorig az Imperium Romanum szinte minden korszakára kiterjedt, kezdettől fogva különleges szerep jutott a numizmatikai kutatásoknak. Az ókori pénzeket a történettudomány elsődrendű forrásának tekintette, ez a felismerés, az érmek vizsgálatának új módszere egész pályáján végigkísérte. A magyar ókori numizmatika általa vált nemzetközi rangúvá. Érdeklődése numizmatikai vonatkozásban is megoszlott a Pannónia történetét érintő problémák vizsgálata és a császárkor történetének fő kérdéseivel kapcsolódó pénztörténeti kutatások között. A magyarországi kincsleletek, Nagytétény (RIN, 1921), Zalahosszúfalu (Arch Ért, XXXIX, 1920–1922), Kecel (ArchÉrt, XXXIX, 1920–1922) mellett alapvetőek pénztörténeti munkái: *Das Ende der Münzprägung in Pannonien* (Mitt. d. Numism. Ges. in Wien, XXV, 1922), *Siscia* (Blätter f. Münzfreunde, LVIII, 1923), *Barbarische Nachahmungen römischer Siliquae aus dem 4. Jahrhundert*. (Blätter f. Münzfreunde, LVIII, 1923), *Materialien zur Klassifizierung der gleichzeitigen Nachahmungen von Rötermünzen aus Ungarn und den Nachbarländern*. (NK, XXV, 1926), *Nachahmungen von Goldmünzen aus diokletianisch-konstantinischer Zeit* (NK, XXVI/XXVII, 1927/28), *The first gold issue of the Tetrarchy at Siscia*. (NC, IX, 1929), *Siscia. Vorarbeiten zu einem Corpus der in Siscia geprägten Rötermünzen* (NK, XXVI/XXVII, 1928/29; XXXIV/XXXV, 1935/36; XXXVIII–XXXIX, 1939/40), *A pannoniai öskereszténységnek néhány numizmatikai vonatkozású emléke* (NK, XXX/XXXI, 1931/32), *A viminaciumi állami pénzverde keletkezésének dátumához* (NK, XXXIV/XXXV, 1935/36), *A régi pénzek tanúvallomása a honfoglalás előtti Magyarország történetéről* (NK, XLII, 1943). Történeti elemzésekben a pénz forrásanyagként való felhasználására klasszikus példa nagyhatású összefoglaló monográfiája, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien I–II* (Berlin, 1924–1926).

A császárkori pénzverésre vonatkozó munkái közül csak a legfontosabbak: *Neue Regalianus- und Dryantilla-Münzen* (Blätter f. Münzfreunde, LVIII, 1923), *The Numbering of the Victories of the Emperor Gallienus and the Loyalty of his Legions* (NC, IX, 1929), *Die Besiegung eines Gegenkaisers im Jahre 263*

(ZN, XL, 1930), *Die Hauptereignisse der Jahre 253–261 n. Chr. im Orient im Spiegel der Münzprägung* (Berytus, IV, 1937), *Die römische Münzprägung und die historische Ereignisse im Osten zwischen 260 und 279 n. Chr.* (Berytus, V, 1938), *Verzeichnis der Antoniniane des Kaisers Probus* (NK, XXXVI/XXXVII, 1937/38), *The Reckoning by the Regnal Years and Victories of Valerian and Gallienus* (JRS, XXX, 1940), *Die Donaubücke Konstantins und verwandte historische Darstellungen auf spätrömischen Münzen* (ZN, XXXVI, 1926), *Die Kontorniaten* (Leipzig, 1943, 2., átdolgozott kiadás Berlin, 1976).

Numizmatikai témájú munkássága 1947 után új fordulatot vett. Számos tanulmányban foglalkozott a római köztársaságkor pénzverésével, annak kialakulásától (*Timaíos' Bericht über die Anfänge der Geldprägung in Rom*. RM, LXVIII, 1961) a triumvirek koráig. Különös gonddal és sokoldalúan vizsgálta Caesar pénzverését, eredményei fontos új történeti megállapításokra adtak lehetőséget.

Tudományos munkássága mellett tevékeny részese volt a magyar numizmatikai életnek is. A Magyar Numizmatikai Társulat munkájában 1911 óta vett részt, a Társulat 1926-ban tiszteleti tagjai közé választotta, majd a Numizmatikai Közlöny szerkesztését bízta rá, amelyet 1927–1936 között a magyar numizmatika nemzetközi rangú orgánumává fejlesztett. Tiszteleti tagjává választotta a Wiener Numismatische Gesellschaft, a Société de Numismatique de Prague, a Schweizerische Numismatische Gesellschaft, a Royal Numismatic Society. Levelező tagja volt a Société Numismatique Croate-nak. 1953-ban elnyerte a londoni Royal Numismatic Society érmét. De egyéb nagy nemzetközi elismerésekben (az utrechti és a genti egyetemek díszdoktora, az Institut de France tagja stb.) is része volt numizmatikai tevékenységének.

Fitz Jenő

IN MEMORIAM ANDRÁS ALFÖLDI

1895–1981

András Alföldi, one of the greatest ancient historians of the twentieth century, died in his 86th year in Princeton, on February 12, 1981. Born in Pomáz on August 27, 1895 he graduated from the university in Budapest with a Ph. D. in 1918. He started his career in the Archaeological Department of the Hungarian National Museum to become the professor of ancient history at the university of Debrecen in 1923. The Pázmány Péter University invited him in 1930 to head the Institute of Numismatics and Antiquities to succeed Bálint Kuzsinszky. His more than a decade of scholarly activities at the university in Budapest had brought the development of his personal scholarly route to an international level along with raising Hungarian historical studies to that level as well. He is the head of the ancient historical department of the university of Bern from 1948 and of Basel from 1952 on. In 1956 he gets invited to the United States of America, where he becomes professor in the Institute for Advanced Studies in Princeton.

His tremendous oeuvre had included the foundation of Rome through the Migration period covering all phases of the Imperium Romanum paying special attention to numismatic studies. He considered ancient coins as primary historical sources and this recognition, the new method of the study of coins, had followed him along his career. Ancient numismatics in Hungary had become internationally known by him. His interest had been divided in numismatic concerns as well between the examination of questions touching upon the history of Pannonia and the main questions of the Empire bearing upon numismatic studies. Beside the publication of Hungarian treasure finds Nagytétény (RIN, 1921), Zalahosszúfalu (Arch.Ért. XXXIX, 1920–1922), Kecel (Arch.Ért. XXXIX, 1920–1922) his numismatic historical works are basic: *Das Ende der Münzprägung in Pannonien* (Mitt. d. Numism. Ges. in Wien, XXV, 1922), *Siscia* (Blätter f. Münzfreunde, LVIII, 1923), *Barbarische Nachahmungen römischer Siliquae aus dem 4. Jahrhundert*. (Blätter f. Münzfreunde, LVIII, 1923), *Materialien zur Klassifizierung der gleichzeitigen Nachahmungen von Römermünzen aus Ungarn und den Nachbarländern*. (NK, XXV, 1926), *Nachahmungen von Goldmünzen aus diokletianisch-konstantinischer Zeit* (NK, XXVI/XXVII, 1927/28), *The first gold issue of the Tetrarchy at Siscia*. (NC, IX, 1929), *Siscia. Vorarbeiten zu einem Corpus der in Siscia geprägten Römermünzen* (NK, XXVI/XXVII, 1928/29; XXXIV/XXXV, 1935/36; XXXVIII/XXXIX, 1939/40; *A pannóniai őskereszténység néhány numizmatikai vonatkozású emléke* (A few numismatic monuments of the early Christians of Pannonia) (NK, XXX/XXXI, 1931/32), *A viminaciumi állami pénzverde keletkezésének dátumához* (Data to the establishment of the state mint in Viminacium) (NK, XXXIV/XXXV, 1935/36,) *A régi pénzek tanúvallomása a honfoglalás előtti Magyarország történetéről* (Evidence given by old coins concerning the history of Hungary before the Magyar Conquest) (NK, XLII, 1943). His important comprehensive monograph is a classic example for the use of currency as source material in historical analyses, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien I–II* (Berlin, 1924–1926).

Only the most important of his papers concerning coin issues during the empire: *Neue Regalianus- und Dryantilla Münzen* (Blätter f. Münzfreunde, LVIII, 1923), *The Numbering of the Victories of the Emperor Gallienus and the Loyalty of his Legions* (NC, IX, 1929), *Die Besiegung eines Gegenkaisers im Jahre 263* (ZN, XL, 1930), *Die Hauptereignisse der Jahre 253–261 n. Chr. im Orient im Spiegel der Münzprägung* (Berytus, IV, 1937), *Die römische Münzprägung und die historische Ereignisse im Osten zwischen 260 und 279 n. Chr.* (Berytus, V, 1938), *Verzeichnis der Antoniniane des Kaisers*

Probus (NK, XXXVI/XXXVII, 1937/38, *The Reckoning by the Regnal Years and Victories of Valerian and Gallienus* (JRS, XXX, 1940), *Die Donaubücke Konstantins und verwandte historische Darstellungen auf spätrömischen Münzen* (ZN, XXXVI, 1926), *Die Kontorniaten* (Leipzig, 1943, 2d new edition, Berlin, 1976).

His numismatic activity had taken a turn in 1947. He had dealt with the issues of the Roman Republic and their development (*Timaos' Bericht über die Anfänge der Geldprägung in Rom*) (RM, LXVIII, 1961) until the time of the Triumvirate in several of his studies. He had paid special attention to the issues of Caesar and his results had provided data for important new historical findings.

Besides his scholarly activities he had been an active member of the Hungarian numismatic life. He had participated in the activities of the Hungarian Numismatic Society since 1911, the Society had elected him to be its honorary member in 1926, and asked him to edit the *Numizmatikai Közlöny* (Numismatic Papers) which he developed into an internationally known organ of Hungarian Numismatics between 1927 and 1936. The Wiener Numismatische Gesellschaft, the Société de Numismatique de Prague, the Schweizerische Numismatische Gesellschaft, and the Royal Numismatic Society all granted him honorary memberships. He had been a corresponding member of the Société Numismatique Croate. In 1953 he received the medal of the London Royal Numismatic Society. His Numismatic activity had a role in receiving many of his other international recognitions (honorary Ph. D. of the universities of Utrecht and Ghent, member of the Institut de France, etc.)

Jenő Fitz

Pohl Artúr (1899—1981)

Élete utolsó pillanatáig dolgozó numizmatikus távozott közülünk 1981 októberében.

Pohl Artúr 1899. június 7-én született Pozsonyban. 1917-ben tett érettségi után az I. Világháború olasz harcterére került. A háború után, 1919-ben a brünni egyetemre iratkozott be, a vegyészeti karra. 1924-ben szerzett itt vegyészmérnöki oklevelet. Szülővárosában, Pozsonyban telepedett le, ahol egy bécsi vegyészeti gyár csehszlovákiai fiókját vezette. 1939-ben került a fővárosba, Budapestre. 1957-ig dolgozott mint vegyész, a rákoskeresztúri Egyesült Vegyiművektől ment nyugdíjba mint főtechnológus.

A történelemmel, numizmatikával már gyermekkorában kapcsolatba került. Vegyész munkája mellett érdeklődése a középkori történelem felé fordult, a történelem forrásainak kutatása végül hosszú alkotómunkává vált.

1943-ban lépett be a Magyar Numizmatikai Társulatba, ahol igen nagy tevékenységet fejtett ki. Hosszú időn át volt a Társulat választmányának tagja és 1973-ban alelnökké választották, amely tisztséget 1979-ig viselt. Az 1979-es közgyűlés a Társulat tiszteletbeli tagjává választotta, 1980-ban pedig a Réthy-éremmel tüntette ki. Tagja volt a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének, ahol a Széchenyi-éremmel ismerték el érdemeit.

1964-ben alkalmazta őt a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, ahol Huszár Lajos vezetése alatt a magyar pénztörténet XIV–XV. századi korszakával kezdett foglalkozni és munkásságának legnagyobb részét ennek kutatása adta. 1979-ig dolgozott az Éremtárban. Ennek és a Magyar Nemzeti Banknak – ahol 1970–1979 között dolgozott – gyűjteménye adta irodalmi tevékenységének forrásanyagát. Ennek eredményét az alább ismertetendő irodalmi munkássága jellemzi a legkiválóbban.

POHL ARTÚR IRODALMI MUNKÁSSÁGA

1964

1. Néhány adat Erzsébet királyné pénzveréséhez 1440–1442. Az Érem. 1964. 29/30. 167.

1965

2. Cillei Ulrik és pénzverése. Az Érem. 1965. 31/32. 202–204.
3. Budai denár a várnai csata utáni zavar idejéből. Az Érem. 1965. 31/32. 214–215.
4. Christophorus verdejegyei. Az Érem. 1965. 33/34. 255–257.
5. II. Lajos pozsonyi pénzverése. Az Érem. 1965. 33/34. 262–265.

6. A körmöcbányai pénzverde későközépkori verdejegyei I–II. Az Érem. 1965. 33/34. 281–285; 35/36. 294–301.
7. Az illír–görög városok pénzei Magyarországon. Az Érem. 1965. 35/36. 309–312.
8. Hunyadi körmöcbányai verete. Az Érem. 1965. 35/36. 312–314.
9. A későközépkori magyar pénzek verdejegyei. Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat Éremtani Szakosztálya. Budapest, 1965. 1–36. old.
10. Die Münzstätte Pressburg im Mittelalter. Südost-Forschungen. XXIV. (1965) 81–102.

1966

11. Nürnbergeri Márkus országos pénzverő-kamaragróf. Az Érem. 1966. 37/38. 348–350.
12. Három uralkodó közös obulusa. (CNH.II.139) Az Érem. 1966. 37/38. 362–363.
13. Erzsébet királyné L-betűs verdejegyű pénzei. Numizmatikai Közlöny. LXIV–LXV. (1965–1966) 49–53.
14. Denary bite w Budzie po bitwie pod Warna. Biuletyn Numizmatyczny. 1966. 10/11. 177.
15. Újból néhány szó a várnai csata utáni denárról. Az Érem. 1966. 37/38. 362.

1967

16. A német lovagrend aldunai települése és pénzei. Az Érem. 1967. 39/40. 395–397.
17. Die Silberquelle der Slawonischen Banaldenare. Südost-Forschungen. XXV. (1967) 335–338.
18. Offenbánya középkori verdéje. Archaeologiai Értesítő. 94. (1967) 84–85.

1968

19. A délvidéki magyar pénzverdék ezüstellátása a középkorban. Az Érem. 1968. 43/44. 5–7.
20. A kassai kamara pénzverése a későközépkorban. Az Érem. 1968. 45/46. 8–9.
21. Zsigmond király pénzverése. Numizmatikai Közlöny. LXVI–LXVII. (1967–1968). 43–56.
22. Die Münzstätte Kaschau im Mittelalter. Südost-Forschungen. XXVII. (1968). 28–50.

1969

23. Rendi pénzverés a XV. században. Az Érem. 1969. 49/50. 8–9.

1970

24. Hunyadi János pénzverése. Numizmatikai Közlöny. LXVIII–LXIX. (1969–1970) 49–56.
25. Újlaki Miklós pénzverési rendelete Szeben városához. 1445. Numizmatikai Közlöny. LXVII–LXIX. (1969–1970). 74.
26. V. László ismeretlen fajtájú denára. Numizmatikai Közlöny. LXVIII–LXIX. (1969–1970). 73.
27. Magyar vonatkozások a középkori pénzverésben. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve. 1970. 38–40.
28. Die siebenbürgische Münzkammer 1325–1526. Südostdeutsches Archiv XXIX. (1970) 24–43.

1971

29. Mátyás király külföldön vert pénzei. Az Érem. 1971/1. 6–10.

1972

30. A pénzverés hajnala Pannoniában. Az Érem. 1972/1. 5–9.
31. V. László pénzverése (1453–1457). Numizmatikai Közlöny LXX–LXXI. (1971–1972) 51–57.
32. Az alsólendvai Bánfi család pénzverése a XV. században. Numizmatikai Közlöny. LXX–LXXI. (1971–1972). 71–73.
33. Évszám nélküli magyar denárok és obulusok 1308–1502. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. Budapest. 1971. 1–112.

34. Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. Budapest. 1972. 1–72.

35. Die Grenzlandprägung. Münzprägung in Österreich und Ungarn im 15. Jahrhundert. Akademische Druck- und Verlagsanstalt. Graz. 1972. 1–188.

1973

36. Tirol-i tallérok 1482–1777. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. Budapest. 1973. 1–88.

37. Hozzászólás középkori rézpénzeink kérdéséhez. Az Érem. 1973/2. 56–57.

1974

38. Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540). Akademische Druck- und Verlagsanstalt. Graz. 1974. 1–50. old., 1–59. tábla.

39. I. Ulászló király pénzverése. Numizmatikai Közöny. LXXII–LXXIII. (1973–1974) 49–60.

40. A középkori magyar verdejegyrendszer kialakulásának kora. Az Érem. 1974/1 6–7.

41. Hozzászólás középkori rézpénzeink kérdéséhez. II. Az Érem. 1974/2. 5–7.

1975

42. A friesachi denárok és magyarországi forgalmuk oka. Az Érem. 1975/2 13–19.

1976

43. Az eraviszkus denárok szerepe. Az Érem. 1976/1. 4–5.

44. Az 1467. évi erdélyi Mátyás elleni összeesküvés a numizmatikában. Az Érem. 1976/2 7–8.

45. Mátyás király bécsi obulusa. Numizmatikai Közöny. LXXIV–LXXV. (1975–1976) 51.

1977

46. A bécsi denárok és magyarországi forgalmuk. Az Érem. 1977/1. 16–28.

47. Kőrmöcbánya bányavárossá avatásának 650. évfordulója. Az Érem. 1977/2. 4–5.

48. A magyar pénzrendszer korszerűsítése a XIV. században. Élet és Tudomány. 32. (1977.) 1210.

1978

49. Jolsvai György kamaragrófsága és Steck Gáspár verdejegye. Az Érem. 1978/1. 1–2.

50. Mátyás király pénzreform-kísérletei Sziléziában. (1470–1475). Az Érem. 1978/2. 9–12.

51. A magyar aranypénzverés kezdete. Numizmatikai Közöny. LXXVI–LXXVII. (1977–1978.) 67–70.

1979

52. A Szepesség pénzverése 1452-ben Cilley Ulrik védnöksége alatt. Az Érem. 1979/1. 2–22.

53. A későközépkor magyar aranyforintjai I. Az Érem. 1979/2. 9–13.

1980

54. A későközépkor magyar aranyforintjai II. Az Érem. 1980/2. 6–10.

55. A friesachi denárok és magyarországi forgalmuk oka. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1974. Budapest, 1980. 93–99.

56. A kovarezmiai mohamedánok szerepe a magyar középkori pénzverésben. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1975. Budapest. 1980. 79–85.

57. Magyar pénzverés a Kárpátokon túl. Az Érem. 1980/2. 7–8.

58. Die Andechs-Meranier in Ungarn. (1196–1218.) Der Münzen-Sammler. 1980. No. 11. 494–495.

1981

59. A Merániak Magyarországon. Az Érem. 1981/1. 13–16.
60. Anjou Róbert Károly pénzreformja. Az Érem. 1981/2.
61. Az 1529 és 1530 évszámú B–H verdejegyű denárokról. Az Érem. 1981/2.
62. Münnzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1981. 1–380. old., 1–145. tábla, 1 térkép.
63. A moldvai pénzverés kezdete. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1976. Budapest. 1981.

1982

64. Pénzverés Nagy Lajos korában. Numizmatikai Közlöny. LXXX–LXXXI. (1981–1982) 71–72.

KÖNYVISMERTETÉSEK

1. Jaroslav Pošvár: Měna v českých zemích. Opava. 1962. Numizmatikai Közlöny. LXII–LXIII. 1963–1964. 101.
2. Jaroslav Pošvár: Nagymorvaországi vasrögök, mint fizetési eszközök. Num. Listy 1963. Numizmatikai Közlöny LXIV–LXV. 1965–1966. 98.
3. Jaroslav Pošvár: Megjegyzések a XV. századi morvaországi városi pénzveréshez. Num. Sborník VII. 1962. Numizmatikai Közlöny LXIV–LXV. 1965–1966. 98.
4. Ján Horák: Kremnická Mincovňa. Banská Bystrica. 1965. Numizmatikai Közlöny LXIV–LXV. 1965–1966. 99–100.
5. Jozef Hlinka: Bratislavské korunovačné medaily a žetony. Bratislava. 1966. Numizmatikai Közlöny LXVI–LXVII. 1967–1968. 111.
6. Ján Horák: Kremnické dukáty. Bratislava. 1968. Numizmatikai Közlöny. LXX–LXXI. 1971–1972. 85.
7. Jaroslav Pošvár: Moravské Mincovny. Brno. 1970. Numizmatikai Közlöny. LXX–LXXI. 1971–1972. 86–87.
8. Jaroslav Pošvár: Administrativně ekonomická opatření na Moravě v 18. a první polovině 19. století. Brno. 1974. Numizmatikai Közlöny. LXXIV–LXXV. 1975–1976. 112.
9. Wilhelm Kubitschek–Franziska Dick: Carnuntum im 18. Jahrhundert, ein archäologisch-numismatischer Bericht des Obersten von Below. Wien. 1979. Numizmatikai Közlöny. LXXVII–LXXIX. 1979–1980. 137.
10. H. Trapp–I. Winkler: Der Tiroler Taler. Innsbruck. 1972. Numizmatikai Közlöny. LXXVII–LXXIX. 1979–1980. 141.

Gedai István

ÉREMLELETEK

Becsehely (Zala megye, letenyei járás). Összesen: 130 db. Utolsó év: 1685. *Magyar* II. Mátyás denár K–B 1616, 1619. II. Ferdinánd denár K–B 1628 (3), 1630, 1633, év:? III. Ferdinánd denár K–B 1640, 1641, 1645, 1653 (2). I. Lipót XV kr. 1662, 1663 (3), 1664 (2), 1674, 1675 (3), 1676 (4), 1677 (5), 1678 (2), 1679 (4), 1680 (4; egyik hamis), 1681, 1682, 1683 (2), 1684. *Ausztria* I. Lipót XV kr. j.n. 1659 (2), Á 1661, 1662 (6), 1663, (3), 1664 (5) MM 1684, 1685, rozetta 1674, 1675 (3). *Karinthia* I. Lipót XV kr. 1664, 1675, (2). *Steier* I. Lipót XV kr. I–A–N 1678 VI kr. IGW 1670. *Tirol* Zsigmond Ferenc fhg. XV kr. 1644. *Szilézia* I. Lipót XV kr. G–H 1660, 1662 (2), 1663 (5), 1664. S–HS 1664. SHS 1675. *Neuburg am Inn* I. Lipót XV kr. 1664 (3). *Cseh* I. Lipót VI kr. 1670. *Brieg* Georg XV kr. 1661, 1663, 1664 (2). *Liegnitz* Ludovicus XV kr. 1662, 1663. *Wohlau – Liegnitz – Brieg* Christian XV kr. 1659, 1663 (5), 1664 (6), E–W 1661. *Olmütz* Lipót XV kr. 1661, 1662, Károly XV kr. 1676. VI kr. 1665. *Brandenburg – Preussen* Friedrich Wilhelm 1/3 tallér 1674. *Brandenburg – Anspach* Johann Friedrich 1/6 tallér 1676, 1677 (6), 1678 (3), 1679 (2). *Schwarzburg – Sondershausen* Christian Wilhelm 2/3 tallér M–M 1676. *Eimbeck* VI mariengroschen 1674. *Legye* l. III. Zsigmond tallér 1628. *Svéd* XI. Károly 1/3 tallér D–S 1673.

G. I.

Budapest, II. Lotz Károly u. Összesen: 12 db. Utolsó év: 1711. *Magyar*, I. Lipót XV krajcár K–B 1678, 1686, 1687, *Ausztria*, I. Lipót VI krajcár, jegy: rozetta 1677 (2), M/M 1685, 1689. *Steier*, I. Lipót VI krajcár I–A–N 1684. *Cseh*, I. József 3 krajcár GE 1707, *Szilézia*, I. József 3 krajcár FN 1711. *Liegnitz*, Christian XV krajcár 1663. *Württemberg – Oels*, Sylvius Fridericus XV krajcár II–T 1694.

Budapest, XII. Gyöngyvirág u. Összesen: 20 db. Utolsó év 1912 *Francia*, III. Napoleon 20 franc A 1855, 1856 (2), 1857 (2), 1860. EB 1859 (2), 1862, 1863, 1864, 1866. Köztársaság 20 franc A 1875, 1877, 1878, 1886, 1895, 1896, j.n. 1905, 1912.

G. I.

Cegléd, Varjas domb. (Pest megye.) Összesen: 60 db. Utolsó év: XIII. század közepe. *Magyar*, III. Béla denár CNH. II. 263. (7). *Friesach*, Luschin: Friesacher Pfennige No. 5., 6. (10), 8. (4), 10., 13. (2), 14. (2), 15. (2), 17. (2), 18., 19. (4), 22., 23. (4), 25. (3), 119., 123b., 186., 191., 194. (4), 198., 200. (2), 205. (4), 295.

G. I.

Csorvás, (Békés megye, orosházi járás.) Összesen: 404 db. Utolsó év: 1593. *Schweidnitz*, II. Lajos 1/2 garas év:? *Cseh*, Rudolf tallér Kuttenberg 1579, 1590, 1591 (3). *Lengyel*, I. Zsigmond glogauai garas 1506, garas 1527 (5), 1528 (5), 1529 (10), 1545 (4), 1546 (2), 1547 (2), 1/2 garas év:? *Litván*, Sigismund August garas 1546, 1547 (2), 1548, 1567 (3), 1568. *Danzig*, I. Zsigmond garas 1531 (2), 1532, 1533 (3), 1534 (3), 1535, 1537, 1538 (4), 1539 (6), 1540 (6). *Elbing*, I. Zsigmond garas 1533, 1534 (2), 1535 (2), 1539 (4), 1540 (3). *Riga*, Báthori István garas 1581. *Porosz terület*, I. Zsigmond garas 1528 (2), 1529 (3), 1530 (14). 1531 (13), 1532 (13), 1533 (18), 1534 (21), 1535 (9), év:? (3). *Porosz*, Albert garas 1529, 1530 (2), 1531 (9), 1532 (9), 1533 (7), 1534 (5), 1535 (8), 1537 (12), 1538 (10), 1539 (13), 1540 (8), 1541 (17), 1542 (17), 1543 (23), 1544 (13), 1545 (19), 1546 (4), 1547 (6), 1548, 1550,

hamis. Breslau, Johann garas 1506. Liegnitz, I. Frigyes garas é. n. (2), II. Frigyes garas 1541, 1542 (4), 1543 (6), 1545 (3), 1546. Brandenburg, Joachim garas 1525, II. Joachim garas 1540. Brandenburg – Küstrin, Johann garas 1544, 1545 (6). Hameln tallér 1555, garas 1550. Jülich – Cleve – Berg, Wilhelm tallér é. n. Nordheim, garas 1554.

G. I.

Csömödér (Zala megye, lenti járás.) Összesen: 31 db., utolsó év: 1696. Magyar, I. Lipót XV kr. K–B 1664., 1667., 1674., 1675., 1682., 1691., 1693. N–B 1675., VI kr. K–B 1668., 1669. (2), 1670. Ausztria. I. Lipót XV kr. A 1661., 1662. (2), 1664. MM 1684., j.n. 1696. VI kr. MM 1683., 1687. Steier I. Lipót VI kr. IAN 1672. Cseh I. Lipót VI kr. 1665. Szilézia I. Lipót XV kr. S–HS 1664. VI kr. C–B 1677. SHS 1673., 1674., 1676., 1682., 1686., 1687. Neuburg am Inn I. Lipót XV kr. 1664.

G. I.

Doboz (Békés megye, gyulai járás.) Összesen: 368 db. Utolsó év: 1626. Magyar, II. Lajos denár CNH. II. 306A K–A év: ? I. Ferdinánd denár K–B 1534 (2), 1536, 1542, 1543, 1546, 1547, 1548, 1550 (3), 1551, 1552 (2), 1554 (3), 1555 (2), 1556, 1557 (2), 1558, 1559, 1560, 1562, 1563 (2), 1564, év: ? (2), N–C 1554. Miksa denár K–B 1565, 1566 (3), 1567, 1568 (2), 1569 (3), 1570, 1571, 1572 (2), 1573, 1574 (2), 1575, 1576, 1577 (3), 1578 (2). Rudolf denár K–B 1579 (3), 1580 (2), 1581 (3), 1584, 1586, 1589, 1590, 1591, 1593 (2), 1594, 1595, 1602, 1603, 1604 (2), 1605, 1606, 1608, év: ? (3). II. Mátyás denár K–B 1610 (2), 1611 (11), 1612 (6), 1613 (7), 1614 (8), 1615 (9), 1616 (15), 1617 (10), 1618 (3), 1619 (7), 1620, év: ? (7). II. Ferdinánd denár K–B 1626, téves évszám: 1661, hamis (3). Erdély, Báthori Gábor garas 1610 (9), 1611 (19), 1612 (19), 1613 (12). Schweidnitz, II. Lajos 1/2 garas 1523, 1525, 1526. Cseh, Miksa weisspfennig 1573. Rudolf weisspfennig 1609. Lengyel, Kazimir 1/2 garas (10), Albert 1/2 garas (9), Alexander 1/2 garas (11), I. Zsigmond 1/2 garas 1507, 1508 (3), 1509 (3), 1511, 1518, év: ? (4). III. Zsigmond garas 1608 (4), 1609 (18), 1610 (19), 1611 (13), 1612 (17), 1613 (12), 1614 (12), 1615.

G. I.

Dörgicse (Veszprém megye, veszprémi járás.) Utolsó év: 1702. Összesen: 143 db. Magyar, I. Lipót 1/4 tallér K–B 1693. XV kr. C–M 1696. K–B 1661, 1664, 1665, 1667, 1677, 1678 (3), 1679 (2), 1680, 1684, 1685 (2), 1686, 1687 (3), 1689 (2), 1690, 1691, 1694 (3), 1696, N–B 1675. VI kr. K–B 1667 (2), 1668 (2), 1669 (4), 1670 (2), 1671 (3), 1672 (3), 1673 (2), 1674. Pozsony 1676 (2), poltura 1699. Ausztria I. Lipót XV kr. j.n. 1695, 1696 A 1661, 1662, 1664 (4), rozetta 1675 (2), VI kr. MM 1682 (2), 1685 (2), 1688, 1690, 1691, rozetta 1674, 1677. I kr. 1699. Steier I. Lipót XV kr. I–A 1694 (3). IA–N 1675. I–A–N 1676 (2). VI kr. IAN 1673, 1674. IA–N 1680, I–AN 1680, I–A–N 1684, 1688 (2), 1690, 1691. S–H 1665. Karinthia I. Lipót XV kr. 1664, 1693. G–S 1675, 1693. VI kr. I–R 1680, 1684. Tirol Zsigmond Ferenc fhg. XV kr. 1664. I. Lipót XV kr. 1694 (4). Cseh I. Lipót XV kr. Prága 1664. Szilézia I. Lipót XV kr. CB 1694. G–H 1661, 1662 (2), 1663. MMW 1694 (8), 1696. S–H 1664. VI kr. C–B 1677 (2), FIK 1675, SHS 1673 (2), 1674, 1677, 1689, S–H 1665. Neuburg am Inn I. Lipót XV kr. 1664. Olmütz Károly XV kr. SAS 1694 (2), VI kr. 1675, 1676, SAS 1679. Brieg Georg XV kr. 1664. Liegnitz Ludovicus XV kr. 1663. Wohlau – Liegnitz – Brieg Christian XV kr. 1664, VI kr. 1665. Ludovica VI kr. 1673 (2). Württemberg – Oels Sylvius Fridericus XV kr. II–T 1694. VI kr. S–P 1674. Francia XIV. Lajos ecu € 1702, 1/2 ecu B 1691, C 1651, D 1702, P 1691. St. Gallen tallér 1621.

G. I.

Gödöllő (Pest megye, gödöllői járás.) Összesen: 172 db. Utolsó év: 1696. Magyar, I. Lipót XV krajcár Pozsony 1674, 1675 (2), C–H 1696 (6), C–M 1695, 1696 (2), K–B 1662 (3), 1665, 1675 (3), 1676 (4), 1677 (5), 1678 (2), 1679 (2), 1680, 1681 (7), 1682 (2), 1683 (2), 1684, 1685, 1686 (3), 1687, 1688 (4), 1689 (3), 1690 (2), 1691, 1692 (2), 1693 (2), 1694 (3), 1695, 1696. N–B 1675. Ausztria, I. Lipót XV krajcár j.n. 1659, 1660, 1693, 1695, 1696 (2), A 1660, 1661 (4), 1662 (4), 1663 (5), 1664 (10) MM 1684, jegy: rozetta 1674, 1676 (2). Karinthia I. Lipót XV krajcár 1663, 1696 (2). Steier, I. Lipót XV krajcár j.n. 1661 (2), I–A 1694 (2), 1695 (3), 1696, I–A–N 1676. Tirol, Zsigmond fhg. XV krajcár 1664 (4), I. Lipót XV krajcár 1688, 1691 (2), 1694 (3), Cseh, I. Lipót XV krajcár MV 1693, jegy: horgony 1664. Szilézia, I. Lipót XV krajcár CB 1693, 1694 (2), G–H 1661, 1662 (3), 1663 (3), 1664 (2), MM/W 1693 (2), 1694 (2), S–H 1664, S–HS 1664, SHS 1675. Hohenlohe, I. Lipót XV krajcár 1685. Neuburg am Inn, I. Lipót XV krajcár, jegy: háromszög 1664 (2). Olmütz, Károly XV krajcár 1694. Brieg, Georg XV krajcár 1664. Liegnitz, Ludovicus XV krajcár 1662, 1663 (3), Liegnitz – Brieg – Wohlau, Christian XV krajcár 1664 (5), Georg Wilhelm XV krajcár 1675. Württemberg – Oels, Sylvianus Fridericus XV krajcár 1675 (3), 1694 (3). Szász, Új góthai ház, Fridericus 2/3 tallér I–I 1692. Chur, VII. Udalricus XV krajcár B–V–C 1688. Francia, XIV. Lajos 1/2 ecu 1695.

G. I.

Gyulavári (Békés megye, gyulai járás) Összesen: 23 db. Utolsó év: 1684. M a g y a r, I. Lipót XV krajcár K–B 1676 (3), 1681 (2). A u s z t r i a, I. Lipót XV krajcár 1659, A 1664, jegy: rozetta 1674. Brandenburg – Anspach, Johann Friedrich 1/6 tallér 1676. Wohlau – Liegnitz – Brieg, Christian XV krajcár 1664. Lengyel, Johann Casimir VI krajcár T–T 1661. F r a n c i a, XIV. Lajos 1/12 ecu 1659, R 1661. Burgund – Brabant, IV. Fülöp tallér 1630, 1639. Geldern, tallér 1638. Westfriesland, tallér 1637. R a g u s a, grosetto 1683 (3), 1684, év: ?

G. I.

Hernádcece (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, encsi járás.) Összesen: 100 db. Utolsó év: 1637. Magyar, Rudolf-denár K–B 1591, 1599. II. Mátyás denár K–B 1612, 1619. II. Ferdinánd denár K–B 1626, 1627, 1629 (3), 1630 (4), 1631, 1633 (2), 1634, 1636, 1637 (2), év: ? (4). Schweidnitz, II. Lajos 1/2 garas, év: ? Lengyel, Johann Albert 1/2 garas é. n. III. Zsigmond VI garas 1624, III garas 1620, 1621 (2), 1622, poltura 1620 (6), 1621 (3), 1622 (11), 1623 (12), 1624 (11), 1625 (8), 1626 (3), 1627, év: ? (3). Riga, III. Zsigmond schilling 1607. Brandenburg, Georg Wilhelm poltura 1624 (2), 1626, 1627 (2). Svéd, II. Gusztáv Adolf poltura 1632 (3). Corvey, Theodor von Beringhausen, poltura 1615. Massberg, garas 1608, Saurma 3068.

G. I.

G. I.

Hévízgyörök (Pest megye, aszódi járás) Összesen: 4304 db. Utolsó év: 1528. M a g y a r . I. Mátyás garas CNH. II. 213A K-G, K-V, K-^VA (10), CNH. II. 213C K-címer (2), K-^Kcímer (3), CNH. II. 213E B-patkós kereszt (2), denár CNH. II. 232. K-P, K-^Krozetta címer mellett j.n. (42), egy-egy pont (78), egy-egy kör, K-^Φ (4), CNH. II. 233A n-^Pn-kalapács (6), n-? . CNH. II. 234 K-A (9), K-G (5), K-P (8), K-^PV (2), K-V (12), CNH. II. 235A B-S, B-patkós kereszt (2), C-liliom (5), h-T, K-címer (5), K-címer (16), K-kettős kereszt (5), n-B, n-kalapács (25), n-patkós kereszt (3), jegy: ? (4). CNH. II. 237. S-W (2), CNH. II. 238. S-W, S- (3). CNH. II. 239A K-P (36), K-^VP (3), K-^Rrozetta (11) K-^VA (67), K-^VCNH. II. 272C K-h (4), K-H, CNH. II. 273 K-^Φ. CNH. II. 274 K-h. CNH. II. 276 K-^Φ (4), K-^MA, K-^MB (11), K-^ES (17), K-T, K-?. CNH. II. 278A K-E (?), 1500 (?), K-H 1503 (3), 1504 (8), 1505 (19), 1506 (22), 1507 (18), 1508 (10), év: ? (4), K-G 1508 (3), 1509 (21), 1510 (23), 1511 (21), 1512 (18), 1513 (19), 1514 (15), 1515 (25), 1516 (7), hamis (2), obulus CNH. II. 279. K-H. II. Lajos, denár, CNH. II. 306A A-B 1522, A-V/HK 1526 (10), B-A 1526, B-A/A 1526, C-liliom 1526 (4), C, felette rozetta-liliom 1527, K-A 1520 (16), 1521 (11), 1525, 1526 (26), 1527 (5), év: ? K-B 1521, 1525 (13), 1526 (54), K-^B 1525 (2), 1526 (42), K-G 1516 (12), 1517 (31), 1518 (25), 1519 (26), 1520 (2), L-K 1527 (25), L-V 1526 (10), N-A 1526 (2), N-G 1526. CNH. II. 308A L-B 1521 (3), 1522 (11), 1523 (13), 1524 (24), év: ? (10), L-K 1521 (6), 1522 (41), 1523 (69), 1524 (83), 1525 (7), év: ? (22), L-N 1524, L-P 1524, L-R 1524, L-S 1524 (10), 1525 (6), év: ? (5), L-V 1524 (18), 1525 (2), év:?, jegy:? 1522 (2), 1523 (7), 1524 (10), év: ? (16), CNH. II. 309 L-K 1524, CNH. II. 310 C-S/L-R 1524 (4), K-[∩]/L-R 1524, R-liliom/L-V 1524 (7), C-[∩]/L-R 1524, C-/L-W 1524 (4), liliom-liliom/L-C 1524 (13), lőhere-lőhere/L-W 1524. CNH. II. 308-310. L-K csak hátlapú veret. János denár, CNH. II. 311A C-M 1527 (14), C, felette kör-M 1527, C, felette két kör-M 1527, C, felette csillag-M 1527, N-T 1527 kör-T 1527, E-T 1527 (3), é. n. IOHANNES·R·VNGARIE, I-T, 1527, I-V 1528 (4), K-M év: ?, K-T 1527 (136), N-F év: ?, N-T 1527 (2), n-kalapács 1527. CNH. II. 331A vált., címer felett pont, C, felette csillag-M 1527, N-T 1527 2. I. Ferdinánd garas, K-B 1528, denár, j.n. 1527 évszám a címer felett (4), 1528. C-liliom 1527 évszám a címer felett (4), 1528 (3), címer felett pont, címer felett és két oldalt egy-egy pont, évszám a címer felett. K-B 1527 (10), 1528 (119). Cseh Huszita kor, heller. II. Ulászló, weisspfennig (640), weisspfennig hamisítványa, I. Lajos, weisspfennig (168), I. Ferdinánd, weisspfennig, é. n. 2. Alsó-Ausztria, III. Frigyes, pfennig Luschn 202 (3), 203, 204 (3), ? -h Windischgrätz 134. Corvin Mátyás pfennig (2), I. Miksa garas 1512 (2), 1513 (3), 1514 (2), 1515, 1516 (3), 1518, zweier, Windischgrätz 159, pfennig Luschn 210, 1518 (13). Wiener Hausgenossen garas 1520 (2), pfennig 1520. I. Ferdinánd pfennig é. n., 1519 (9), 1520: 1519-es típus (3), 1520 (5), 1521 (23), 1522: 1521-es típus, 1522 (28), 1523, év: ? (6). Felsőausztia, V. Albert, pfennig Saurma 701, I. Ferdinánd pfennig 1527 (144), 1528 (134), év: ? (36), Karinthia, I. Miksa batzen 1518, pfennig 1515, 1516 (10), 1517 (36), 1518 (3), év: ? (10). Steier, III. Frigyes, 1528 etschkreuzer év: ?, I. Miksa pfennig 1511, 1517 (3), 1518. I. Ferdinánd pfennig 1525 (7), 1526 (38), 1527 (27), 1528 (27), év: ? (23). Tirol, Zsigmond fhg. krajcár (14), I. Miksa krajcár (8), pfennig 1505 (2), I. Ferdinánd pfennig 1527 (44), 1528 (130), év: ? (12). Görz, Leonhard, tirolino (2). Salzburg, Leonhard, batzen 1500, 1513 (3), 1518, év: ? (2), zweier 1513 (2), 1514 (9), 1515 (14), 1516 (11), 1517 (3), 1518 (8), 1519 (3), év: ? (11), pfennig 1500 (19), 1508 (4), 1509 (14), 1510 (26), 1511 (7), 1512 (20), 1514 (17), 1515 (14), 1516 (6), 1517 (5), 1518 (4), 1519 (18), év: ? (55). Matthäus batzen 1520, 1522, 1523, 1524, év: ? (2), 1/2 batzen 1526, 1527 (3), secher 1524, zweier 1519 (2), 1520 (9), 1521 (18), 1523 (10), 1524 (8), 1525 (4), 1526, 1528 (6), év: ? (51), pfennig 1520 (12), 1521 (21), 1522 (7), 1523 (10), 1525 (7), 1526 (2), 1527 (5), év: ? (23). Passau, Wigilius Fröschl heller Höfken 36 (11), pfennig év: ? (5), Wigilius, vagy Ernst heller, Höfken 36, vagy 37 (143), Ernst garas 1520, 1521 (4), 1523 (2), 1524, év: ? (2), zweier 1520, 1522, 1527, 1528 (2), év: ? (3), heller Höfken 37 (224). Augsburg, batzen 1524 (2), 1/2 batzen é. n. Péter pfennig, Saurma 1441. II. Johann pfennig, Saurma 1442. Bajor - Landshut, IV. Henrik, pfennig, vö. Saurma 967. Bajor - München, IV. Albert, 1/2 batzen 1506 (12), pfennig, vö. Saurma 982. Bajor - Pfalz - Mosbach, II. Ottó, pfennig. Bajor - Pfalz - Neuburg, Ottó és Fülöp, batzen 1516, 1517, 1519, pfennig, Saurma 1118 (2). Regensburg, batzen 1517 (2), 1/2 batzen 1510, 1511, 1512 (2), 1513 (2), 1514 (2), 1516 (2). Bamberg, Georg,

pfennig Saurma 1271. Glatz, Ulrik v. Hardegg, pfennig 1508, 1511 (2), 1512 (5). Henneberg, VIII. Henrik pfennig, Saurma 1278. Isni, garas 1508 (5), 1522, 1528, év: ? (2), Kempten, batzen é. n. (2), garas 1511 (2), 1512, 1513, 1517, 1520 (4), 1522 (4), 1523. Konstanz, batzen é. n. (6), 1/2 batzen é. n. Hugo batzen é. n. (3), 1519. Königstein, VII. Eberhard batzen 1518 (2), 1519, 1521 (2), 1523. Leuchtenberg, V: Johann garas 1514. Nördlingen, pfennig é. n. (2), 1518 (2), 1525. Nürnberg, pfennig é. n. Saurma 1178. Öttingen, Wolfgang Joachim breite münze 1516, 1518 (2), 1519, garas 1519. Wolfgang Martin Ludvig breite münze 1521, 1522. Karl Ludvig – Martin Ludvig breite münze 1522 (2), 1524 (2), pfennig 1525 Saurma 1426. Schwarzburg – Arnstadt, XXXIX. Günther pfennig 1520. Chur, Paul Ziegler garas 1525, 1526, 1527, pfennig. Merano, Frigyes quattrino CNI. VI. IX. 21. Aquileia, I. Antonio denaro CNI. VI. III. 23., II. Antonio denaro CNI. VI. III. 26., II. Lodovico denaro CNI. VI. III. 28. Meghatározhatatlan, kopott pfennig (6).

G. I.

Hosszúhetény (Baranya megye pécsváradi járás). Összesen: 1 db. Év: 1654. Tirol, Ferdinánd Károly fhg. tallér 1654.

G. I.

Ismeretlen lengyelországi lelet Összesen: ? db. Év: XII. század vége. Magyar, III. Béla-rézpénz CNH. I. 98. (2)

G. I.

Ismeretlen Összesen: 15 db. Utolsó év: 1526. Magyar, II. Lajos denár CNH. II. 306A K–B 1526, hamis (2), 308A L–K 1522. H–K 1522 hamis, I–K 1522 hamis (2), ? –^R év: ? hamis, jegy ? év ? hamis (4), Cseh, II. Ulászló weisspfennig (2), hamis.

G. I.

Karos, Tobajka dűlő. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, sátoraljaújhelyi járás.) Összesen: 1 db. Év: III. Béla (1173–1196) kora. Magyar, III. Béla rézpénz CNH. I. 98.

G. I.

Környe (Komárom megye, tatái járás) Összesen: 2 db. Év: XII. század vége. Friesach, Luschin: Friesacher Pfennige No. 6. (2).

G. I.

Ludányhalászi (Nógrád megye, szécsényi járás) Összesen: 12 db. Utolsó év: V. László (1453–1457) kora. Magyar, I. Ulászló denár CNH. II. 145 A j.n., B–n (3), B–^{csillag}_n (2), I–n, P–n, ? –^B, jegy: ? V. László denár CNH. II. 189 K–R (2).

G. I.

Monor (Pest megye, monori járás.) Összesen: 1 db. Év: 1737. Erdély, III. Károly dukát 1737.

G. I.

Nagylóc (Nógrád megye, szécsényi járás.) Összesen: 529 db. Utolsó év: 1599. Magyar, II. Ulászló denár hamisítvány, II. Lajos denár, CNH. II. 306A, C–liliom 1527, K–^Å 1526, János denár CNH. II. 331A N–P 1551. I. Ferdinánd denár H–P 1552, K–B 1529 (2), 1531, 1532, 1536 (2), 1537 (3), 1538 (4), 1539, 153?, 1540 (3), 1541 (5), 1542 (4), 1543, 1544 (3), 1545 (2), 1546 (3), 1547 (5), 1548 (7), 1549 (8), 1550 (7), 1551, 1552 (3), 1553 (3), 1554 (2), 1555 (2), 1556 (4), 1557, 1558 (3), 1559 (3), 1560 (2), 1561, 1562, 1563 (3), 1564 (6), 1565 (4), hamis. Miksa tallér K–B 1575, denár H–S 1575 (2), 1576, K–B 1565 (2), 1566 (4), 1567 (2), 1568 (4), 1569 (2), 1571 (4), 1572 (7), 1573, 1574, 1575 (9), 1576 (4), 1577 (13), 1578 (8). Rudolf denár K–B 1579 évszám a címer felett (7), évszám a H/–i köriratban (6), 1580 (16), 1581 (7), 1582 (2), 1583 (9), 1584 (8), 1585 (6), 1586 (5), 1588 (5), 1589 (10), 1590 (6), 1591 (8), 1592 (7), 1593 (9), 1594 (6), 1595 (3), 1596 (8), 1597 (15), 1598 (7), 1599, év: ? obulus K–B 1580. Karinthia, I. Ferdinánd tallér é. n. Tirol, Ferdinánd fhg. tallér é. n. Cseh, II. Ulászló weisspfennig 1565 (3), 1566 (15), 1568, 1569 (3), 1570 (2), 1571 (2), 1572 (2), 1573 (5), 1574 (2), 1576 (3), 1577 (2). Rudolf tallér Kuttenberg 1687, weisspfennig 1579, 1580 (2), 1581 (2), 1563 (2), 1585, 1588, 1592 (4), 1593, 1595 (2), 1597. Schweidnitz, II. Lajos 1/2 garas 1526 (2), év: ? (3). Passau, Ernst pfennig é. n. Lengyel, Wladislav Jagello

1/2 garas. Kazimir 1/2 garas é. n. (3), Albert 1/2 garas é. n. (5). Alexander 1/2 garas é. n. (2). I. Zsigmond garas 1529, 1/2 garas 1508, 1509 (2), év: ? Báthori István III garas I–D 1583 (2). III. Zsigmond VI garas I–F 1596, O–háromszög 1596, III garas I–F 1591, 1593, 1594 (2), 1595, 1596, 1597 (6), 1598 (5), 1599, O–háromszög 1593 (3), 1594, FS 1595 I–F–S–C/HR 1596, 1597, I–FH–R 1597, I–F/B 1598, L 1598, P 1598, jegy: ? év: ? Litván, Báthori István III garas 1581, 1582 (2), 1583. III. Zsigmond III garas 1590, 1595. Danzig, I. Zsigmond garas 1531, 1538. Riga, Báthori István garas 1581, 1582. III. Zsigmond III garas 1591 1593 (2), 1595. Porosz terület, I. Zsigmond garas 1534 (3). Porosz, Albert garas 1533, 1534, 1538, 1539, 1540, 1542, 1544. Liegnitz – Brieg, II. Frigyes garas 1542. Teschen, Wenceslaus garas 1560. Szász, Albertini főág, August tallér 1583. Mansfeld – Friedeburg, Peter Ernst – Bruno Gebhard – Hans Georg tallér B–M 1588 Holland tallér 1589.

G. I.

Nagyszokoly (Tolna megye, tamási járás.) Összesen: 4 db. Utolsó év: 1528. Magyar, I. Mátyás denár CNH. II. 232 K–rozetta, II. Lajos denár CNH. II. 306A K–A 1526. János denár CNH. II. 331A C, benne pont–T 1527, I–V 1528.

G. I.

Nagytétény, Kastély, kápolna. (Budapest, XXII. kerület.) Összesen: 4 db. Utolsó év: 1282–1308 között. Köln, XIII. századi denár utánverete. Bécsi denár, Luschin: Wiener Münzwesen No. 120. Meghatározhatatlan, kopott, körülnyírt denár (2).

G. I.

Nagytétény, kastély. (Budapest, XXII. kerület.) Összesen: 21 db. Utolsó év: 1570. Ausztria, I. Ferdinánd tallér é. n. Cseh, I. Ferdinánd tallér, Prága 1558. Bajor, Kur–Pfalz, II. Frigyes tallér 1548. Batenburg, II. Wilhelm von Bronchorst tallér 1564. Brandenburg in Franken, Georg és Albert tallér 1544. Braunschweig–Lüneburg–Wolfenbütel, IX. Henrik tallér 1567. Julius tallér 1570. Hervord, tallér é. n. Horn, Philipp Montmorency tallér é. n. Jülich–Cleve–Berg, Wilhelm tallér é. n. Mansfeld–Friedeborn, Peter Ernst – Christoph – Johann Hoyer, tallér 1560. Mecklenburg–Güstrov, Ulrich tallér 1568. Nimwegen, tallér é. n. Reckheim, I. Ferdinánd nevére tallér é. n. Stolberg, II. Ludvig tallér 1546, 1549. Szász, Ernestini főág, Johann Friedrich és Mauritius tallér 1542. Albertini főág, August tallér 1557. Thoren, Margareta Brederode tallér 1563. Verden, tallér V. Károly nevére, 1548. Németalföld – Baar, tallér é. n.

G. I.

Nagyvisnyó (Heves megye, egri járás.) Összesen: 1 db. Év: I. Albert (1282–1308) kora Bécsi denár, Luschin: Wiener Münzwesen No. 120 hamis.

G. I.

Ráckeve (Pest megye, ráckevei járás.) Összesen: 1 db. Év: 1506. Magyar, II. Ulászló aranyforint, CNH. II. 260B K–H 1506.

G. I.

Ságvár (Somogy megye, siófoki járás.) Összesen: 1 db. Év: II. Lajos (1516–1526) kora. Magyar, II. Lajos obulus CNH. II. 314A K–G.

G. I.

Sárospatak, Kossuth u. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, sátoraljaújhelyi járás.) Összesen: 247 db. Utolsó év: Zsigmond (1387–1437) kora. Magyar, Zsigmond parvus CNH. II. 125A S/V–R (86), S/V–R, címer alatt pont, címer alatt két pont (6), címer alatt: m (3), ?/V–? címer alatt: m (2), ?/–R címer alatt: m, ?/V–R, címer alatt: m, *S/V–R (6), S/V–~*S/V–? S/V–?, Su/V–R (5), Sm/V–R (7), oS/V–R (2), TS/V–R (4), KSa/V–?, S/V–R hátlapon a kereszt szárai között: n. Jegy: ? (84), hibás veret (2). Hamis (4). CNH. II. 125B S/V–R (3), Jegy: ? (3). CNH. II. 126. S/V–R (8), Jegy: ? (8). CNH. II. 125–127 hátlapú veret. Ducat, CNH. II. 128, B–n, n–S.

G. I.

Sárospatak (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, sátoraljaújhelyi járás.) Összesen: 861 db. Utolsó év: 1678. *Magyar*, III. Ferdinánd dukát K–B 1652, tallér K–B 1646, 1654, 1656. I. Lipót tallér K–B 1660, XV krajcár K–B 1674 (2), 1675 (4), 1676 (15), 1677 (27), 1678 (25), N–B 1678. VI. krajcár K–B 1668, 1671 (2), 1672, 1673, 1674, N–B/L–M 1676 (2), Pozsony 1676 (3), 3 krajcár K–B 1661, 1662 (2), 1663, 1665 (3), 1666 (2), 1667, 1674, 1676, Pozsony 1675. *Ausztria*, II. Ferdinánd 3 krajcár 1624, 1625, 1626 (2), III. Ferdinánd tallér 1654, I. Lipót XV krajcár 1659 (2), 1661, 1664, VI krajcár 1665, jegy: rozetta 1674, 1677, 1678, 3 krajcár 1665 (4), jegy: rozetta 1666, 1669 (3), 1670 (7), 1672 (2). *Karintia*, I. Lipót 6 krajcár 1673, 3 krajcár 1669. *Steier*, II. Ferdinánd 3 krajcár 1624, 1626, 1631, 1636, 1637. III. Ferdinánd 3 krajcár 1642. I. Lipót 3 krajcár 1665. *Tirol*, Miksa fhg. tallér co 1615. Lipót fhg. 3 krajcár é. n. Ferdinánd Károly fhg. 3 krajcár 1639 (2), 1642 (2), 1643, 1646, 1650 (2), 1655, 1656 (2), 1658, 1660 (2), 1662 (2). Zsigmond fhg. 3 krajcár 1663 (5), 1664, 1665 (2). I. Lipót 3 krajcár 1668 (3), 1669, 1671 (3), 1673, 1674. *Cseh*, I. Ferdinánd 60 krajcáros guldiner 1564. II. Ferdinánd tallér 1624, 3 krajcár Kutteneberg 1627, 1631. I. Lipót 3 krajcár Kutteneberg 1660. *Szilézia*, III. Ferdinánd 3 krajcár G–H 1651, GW 1646. I. Lipót XV krajcár S–HS 1664. VI krajcár SHS 1673, 1674 (2). 3 krajcár FIK 1674, G–H 1661 (2), S–H 1665 SHS 1665, 1666 (3), 1667 (7), 1668 (5), 1669 (9), 1670 (15). *Olmütz*, Károly VI krajcár 1675 (2), 3 krajcár 1665 (2), 1668, 1669, 1670 (11), 1676. *Teschen*, Friedrich Wilhelm III krajcár H + L 1624. *Schlick*, Henrik 3 krajcár I–C 1637. *Lengyel*, III. Zsigmond VI garas 1626, 1627, év: ? III garas 1621 (3), 1622 (10), 1623 (2), 1624 (3), poltura 1620 (6), 1621 (15), 1622 (56), 1622 hibás veret, 1623 (73), 1624 (59), 1625 (28), 1626 (8), 1627 (10), év: ? Johann Casimir ort A–T 1658 (2), 1659, 1663 (6), TLB 1659 (2), 1667 (4), 1668 (11), VI garas jegy: lóhere–rozetta 1657, A–T 1661 (3), 1662 (28), 1663 (19), 1664 (21), 1665 (18), 1666 (23), 1667 (7), év: ? (8), A–T/C–P 1662, GB–A 1661 (7), N–? 1662, TLB 1660 (6), TL–B 1659, 1660, 1661, 1666 (2), 1667 (20), 1668 (4), T–T 1661 (5), 1662 (6), jegy: ? 1661. III garas 1662, poltura 1659. *Thorn*, Johann Casimir 18 garas HD–L 1663. *Danzig*, Johann Casimir 18 garas év: ? *Elbing*, Gusztáv Adolf poltura 1629, 1630 (2), 1631 (2), 1632. *Riga*, Gusztáv Adolf poltura 1622 (2), 1623, 1624 (4), Krisztina poltura 1648. *Livonia*, Krisztina poltura 1647. *Svéd*, Gusztáv Adolf poltura 1632 (8), 1633 (16), 1635, év: ? Krisztina poltura 1635 (4), *Brandenburg*, Johann Sigismund poltura 1620 Georg Wilhelm poltura 1622 (4), 1624 (4), 1625 (4), 1626 (6), 1627 (2). *Liegnitz–Brieg–Wohlau*, Georg – Ludovicus – Christian 3 krajcár 1658. Christian XV krajcár 1664, 3 krajcár 1661, 1665 (2), 1668 (3), 1669 (6), 1670 (6), 1674. *Liegnitz*, Ludovicus XV krajcár 1663, 3 krajcár 1659, 1660, 1661, 1662, *Brieg*, Georg XV krajcár 1662. 3 krajcár 1660, 1661. *Braunschweig–Lüneburg–Hannover*, Johann Friedrich XII mariengroschen 1672. *Württemberg–Oels*, Sylvianus Fridericus XV krajcár S–P 1675 (3), VI krajcár S–P 1674, 3 krajcár S–P 1676 (2). *Bajor* Miksa tallér 1625. *Mansfeld–Eisleben*, III. Johann Georg 1/3 tallér AB–K 1672. *Szász*, Régi góthai ház, Coburg–Eisenach, Johann Casimir – Johann Ernest tallér 1591. *Hamburg*, tallér 1638, *Kampen*, dukát 1659. *Nürnberg*, dukát 1639. *Burgund–Brabant*, IV. Fülöp tallér 1622, 1632. *Holland*, dukát 1632. *Utrecht*, dukát 1642, 1647, 1648 (2). *Westfriesland*, dukát 1635, 1646. Meghatározhatatlan ezüstpénz hamisítványa.

G. I.

Shetland-szigetek elsüllyedt és kiemelt hajó rakományában: *Magyar*, I. Mátyás aranyforint CNH. II. 204A.

G. I.

Somogyacsa (Somogy megye, tabi járás.) Összesen: 3658 db. Utolsó év: XIV. század első fele. *Magyar*, IV. Béla alatti szlaven denár o–o (5). *Bécsidenár*, Luschin: Wiener Münzwesen No. 49 (4), 60, 61 (15), 62 (7), 63 (15), 64, 68 (5), 69 (8), 70 (2), 71 (4), 73, 74 (3), 75 (5), 76 (5), 77 (2), 78 (9), 79 (3), 81, 84, 85, 87 (2), 88, 89, 90, 91 (8), 92 (16), 93 (60), 95 (9), 96 (2), 97 (4), 98, 99 (4), 100 (6), 101 (11), 102 (167), 103 (45), 104 (8), 105 (75), 106 (147), 107 (15), 108 (3), 109 (70), 110 (184), 111 (37), 112 (62), 113 (5), 114 (38), 115 (85), 116 (83), 117 (87), 118 (60), 119 (42), 120 (152), 121 (2), 123 (81), 124 (65), 125 (35), 126 (175), 127 (186), 128 (126), 129, 130 (143), 131 (186), 132 (132), 133 (189), 134 (32), 135 (43), 136 (199), 137 (142), 144 (9), No.: ? (243). Luschin: Steirische Münzfunde No. 224 (6). *Friesach*, Luschin: Friesacher Pfennige. No. 115 (2). *Passau*, Höffken No. 15 (13), 17, 21 (13), 28, 29. *Bajor*, Beierlein: Der Bayerischen Münzen... No. 24, 39–40 (16), 47 (3). Meghatározhatatlan, kopott denár, brakteáta.

G. I.

Somogybabod (Somogy megye, fonyódi járás.) Összesen: 228 db. Utolsó év: 1760. *Magyar*, I. Lipót XV krajcár K–B 1663 (2), 1675, 1677 (3), 1678 (4), 1679, 1680 (2), 1681 (2), 1683, 1684 (2), 1686, 1688, 1689, 1690 (3), 1691, 1694, I–B/P–O 1684. VI krajcár K–B 1667 (6), 1668 (3), 1670 (3), 1671 (5), 1672 (6), 1673 (3), 1674 (2), 1682 (3), N–B/L–M 1676. Pozsony 1676 (2). I. József 3 krajcár C–H/P–W 1711. *Mária Terézia* XVII krajcár K–B 1753, XV krajcár K–B 1745, 1748, 1749 (2), 1750 (2) VII krajcár K–B 1755. *Lotharingiai* Ferenc XVII krajcár K–B 1757, 1759 (2), 1760 (2), XV krajcár K–B 1749. *Erdély*, *Lotharingiai* Ferenc XV krajcár C–A 1750. *Ausztria*, I. Lipót XV krajcár 1661 (2), 1662, 1663, (7), 1664 (2), Év: ?, j.n. 1696 (2), jegy: rozetta 1674 (2) M/M 1684. VI krajcár 1665, jegy: rozetta 1674, 1677 (2), 1678, M/M 1681 (2), 1683, 1686 (2), 1687 (2), 1688, 1690 (2). VI. Károly 3 krajcár j.n. 1733. *Mária Terézia* XVII krajcár j.n. 1751, XV krajcár j.n. 1748. *Steier* I. Lipót XV krajcár j.n. 1694, IA–N 1675, I–A

1695 (3), oroszlános címer 1661, VI krajcár IA-N 1680, I-A-N 1685, 1686, 1688, 1689, I-G-W 1671, 3 krajcár IA 1703. Szilézia, I. Lipót XV krajcár CB 1694, G-H 1660, 1662 (2), év: ? MM/W 1694 (5), S-HS 1664 (2), VI krajcár FIK 1675, S-H 1665, SHS 1674, 1676, 1677. I. József VI krajcár CB 1708, 3 krajcár FN 1707, 1709. Karinthia, I. Lipót XV krajcár 1694, 1700, 6 krajcár j.n. 1673 (3), év: ?, G-S 1671. Tirol, Zsigmond fhg. XV krajcár 1664, I. Lipót XV krajcár 1691, 1694. VI. Károly XV krajcár 1738, VI krajcár 1717, 1725, 1732, 1735, 1739, 1740. Mária Terézia VI krajcár 1743, 1746, 1747 (2). Hohenlohe, I. Lipót XV krajcár B-W 1685. Cseh, I. Lipót XV krajcár GE 1694. I. József 3 krajcár BkalapácsW 1710. VI. Károly XV krajcár 1732, 1733 (2), VI krajcár 1732, 1733 (3). Brieg, Georg XV krajcár 1662, 1663 (3), 1664. Liegnitz, Ludwig XV krajcár 1662, 1663 (2), Christian XV krajcár 1661, 1662, 1663 (2), 1664 (4), VI krajcár 1665 (2). Liegnitz - Brieg - Wohlau, Ludovica VI krajcár 1673, Georg Wilhelm VI krajcár C-B 1674. Württemberg - Oels, Sylvius Fridericus XV krajcár II-T 1694 (2), VI krajcár S-P 1674 (4). Olmütz, Károly XV krajcár 1675, 1692, 1694, SAS 1679. VI krajcár 1665, 1693 (2), 1708, 1709, 1710, SAS 1682. Wolfgang VI krajcár 1713 (2), 1716. Breslau, Friedrich VI krajcár 1680, Franz Ludvig XV krajcár 1693 (2), 1694. Friedberg, III. Johann VI krajcár 1688. Lengyel, Johann Casimir VI garas T-T év: ? Francia, XIV. Lajos 1/2 ecu A 1699, 1701, 1702, G 1702, jegy: ? 1694.

G. I.

Szirák (Nógrád megye, pásztói járás) Összesen: 11 db. Utolsó év: 1540. Magyar, I. Ferdinánd denár K-B 1535, 1536, 1537 (2), 1538 (4), 1539, 1540 (2).

G. I.

Tárnok (Pest megye, budai járás.) Összesen: 1 db. Év: III. Béla (1173-1196) kora. Magyar, III. Béla rézpénz CNH. I. 98.

G. I.

Torontó (Kanada) Összesen: ? db. Utolsó év: ? Magyar, I. Mátyás denár CNH. II. 239A ? -A, II. Ulászló denár CNH. II. 278 A K-H 1507.

G. I.

Zsámbék (Pest megye, budai járás.) Összesen: 1 db. Év: 1571. Magyar, Miksa denár K-B 1571.

G. I.

IRODALOM

Ulla Westermarck–Kenneth Jenkins: The Coinage of Kamarina. London, 1980. The Royal Numismatic Society Special Publication No. 9. 283 o. 40 tábla.

A monografia Kamarina pénzverését foglalja össze, komplex módon használja fel és értékeli a bőséges anyaggyűjtésből származó adatokat.

A szerzők röviden, de lényegretörően ismertetik a város történetét alapításától (i. e. 598) az i. e. III. század közepén bekövetkezett pusztulásáig, ez azonban nem jelentette a település megszűnését. A közel száz évig (i. e. 492-től az i. e. IV. század fordulójáig) tartó pénzverést négy periódusra bontják. Ezeket külön-külön fejezetekben értékelik. A pénzverés szempontjából legtermékenyebb 3. perióduson belül (425–405) sikerült a különböző pénzfajták – tetradrachma, didrachma, bronz- és aranypénz – verését még közelebbi időhatárok közé szorítani. A pontosan nem datálható, de i. e. 300 körülre tehető bronzverés zárja le a kamarinai pénzek sorát.

A fentiekben ismertetett értékelő részhez kapcsolódik a monográfia mintegy kétharmadát kitevő katalógus rész és az ehhez kapcsolódó jegyzetek, régi és új irodalom stb. A katalógus nemcsak az érme típusának leírását, hanem a verető kapcsolatokat is kifejezi a feldolgozott érme egyes darabjai között. Pontos adatokat kapunk a katalógusban felsorolt érmekre vonatkozó irodalomról, illetve hogy mely gyűjteményekben található. A monográfiát 40 táblányi képanyag egészíti ki. A szerzők az éremábrázolásokhoz a vázafestészetből és a nagyplasztikából adnak analógiát. A feliratokat az érmeiken levő eredeti helyzetük szerint hozza a katalógus.

A munka átfogó és lényegretörő, véleményünk szerint egyhamar nem lesz hozzátennivalója a görög numizmatikának.

Bíróné Sey Katalin

Richard Plant: Greek Coin Types and their Identification. London, 1979. 344 p.

Aki valaha is erősen kopott, alig olvasható görög vagy római érmét próbált meghatározni az esetleg éppen még kivehető éremkép alapján, az tudja, hogy egy-egy szimbólumhoz a különböző városállamok és császárok vereteinek a tucatjai tartoznak, melyek területi és időbeli szórtsága rendkívül nagy. A szerző ezeket szedte mindenki számára közérthető és áttekinthető rendbe. Rövid bevezetőjében munkájának célját határozza meg, majd a görög ábécét közli. Ezt követően a császárok időrendjében haladva azok görög nevét adja, majd az egyes tartományokkal teszi ugyanezt. A pénzek elnevezésének feloldását a katalógus mutatója követi. Hármass felosztást alkalmaz: 1. emberi (isteni) alakok, 2. állat, madár, hal, növény, 3. élettelen tárgyak (öltözet, bőségszaru, bútorok, oltárok, hajók stb.). Ezekben belül azután az egyes jelenségeknek megfelelően részletes, minden változatot számba vevő egyedi leírást ad. Összesen 2748 ilyen szerepel a minden igényt kielégítő katalógusban. Minden leírt variánshoz rajzos tábla tartozik elő- és hátlappal. Sok esetben pedig a változatok változatai is szerepelnek a rajzon. A szerző iszonyú munkával és nagy gonddal összeállított könyvét sokszor fogják használni a szakemberek és a komoly gyűjtők.

Kőhegyi Mihály

Mac Dowall, D. W.: The Western Coinages of Nero. Numismatic Notes and Monographs No. 161. New York 1979, 256 old. 25 tábla

A szerző munkájához felhasználta a jelentős és kevésbé jelentős európai és amerikai köz- és magángyűjteményeket. A katalógus jelöli, hogy az egyes típusvariációk mely gyűjteményekben találhatóak.

A szerző a Nero pénzein szereplő titulatúra elemzésével pontos kronológiai vázát adja a munkának.

Tárgyalja a nyugati verdék arany és ezüst verését (reform utáni) és elemzi a nyugati verdék bronzvereteinek jellegzetes jegyeit, típusait. Ehhez felhasználja a kincsleletek anyagát is (főként az irodalomban található). Tárgyalja a verdékben felhasznált fémek eredetét. Spanyolország és Ciprus rézbányái szolgáltatották az anyagot.

Külön fejezetet szentel az „SC” nélküli bronzpénzeknek.

A Róma városi verde 6 emissióját tárgyalva pénzfajták szerint bontja, hogy mely emissióban mely fajták és típusok kerülnek kiverésre. Hasonló módon ismerteti a lugdunumi bronz kibocsátást.

A verdék szervezetét, az officinák kérdését taglalja, ezen belül még olyan részletkérdésekre is kitér, mint az officinák ellenőrzése. Az aureus és denár redukciója utáni pénzforgalmat is tárgyalja.

Az alapos feldolgozás eredménye, hogy a nyugati veretek abszolút és relatív kronológiáját tudja adni a monográfia. Részben a TRP alapján, részben a különböző emissiókba való besorolás alapján sikerült ez.

Katalógus és konkordansz (RIC—Mac Dowall, BMC—Mac Dowall) egészíti ki a monográfiát, amely jelenleg a legjobb összefoglaló munka a Nero-kori nyugati veretekre.

Bíróné Sey Katalin

William E. Metcalf: The Cistophori of Hadrian. Numismatic Studies No. 15, New York 1980, 164 oldal 31 tábla.

A könyv corpus-szerű munka, amely sok európai és amerikai közgyűjtemény anyagából dolgozta fel a Hadrianus cistophorusokat.

A munka először a különböző kisázsiai verdehelyek cistophorusait tárgyalja, majd az olyan verdékét, amelyeket nem tud helyhez kötni. Ezeket, A, B, C, D, E verdének nevezi. A verdehelyek földrajzi sorrendben nyugatról keletre haladva tárgyaltnak. Verdéken belül – beleértve az ismeretlen A, B, C, D, E verdéket is – vastag arab számok jelölik az elő- vagy hátlapi típus változást, majd ezen belül vékony arab számok mutatják, hogy hány ilyen példányt ismer a szerző. A monográfiát rendkívül jól áttekinthetővé teszi ez a megoldás, mivel a típusok, illetve a darabok sorszámozása folyamatos az összes ázsiai verdéknél. Csak Bithyniánál kezdődik új számozás, de itt „B” megkülönböztető jelzést használ a szerző.

A verdéknél mindig a katalógus résszel kezdi a leírást. Az elő- és hátlapi verőtövek előfordulási kombinációit, súlyt (ahol lehetett), pozíciót, az esetleges felülverést és bőséges irodalmat ad a katalógus. A cistophorusok legnagyobb részének képét is hozza a munka. Végül rövid, de lényegre törő értékelést ad a szerző a cistophorusok forgalmáról, az elő- és hátlapi verőtövek mennyiségéről és viszonyáról, az átverésről és kronológiájukról. Mint corpus és mint értékelés is jól használható a mű.

Bíróné Sey Katalin

Barbara Czurda—Franziska Dick: Die Münzsammlung der Universität Wien. Thesaurus Nummorum Romanorum et Byzantinorum. Band 3. Wien, 1980. 232 p., 14 tábla

Az Osztrák Tudományos Akadémia Numizmatikai Bizottsága 1970-ben elhatározta egy olyan numizmatikai sorozat kiadását, melyben római és bizánci gyűjteményeket publikálnak, mintegy a Sylloge Nummorum Graecorum megfelelőjeként. A sorozat első tagja (a wilheringi és zwettli cisztercita rendházak éremgyűjteményét tartalmazó kötet) 1975-ben jelent meg. Ennek bevezetője adja bőséges magyarázatát azoknak a szempontoknak, melyek alapján a feldolgozás, illetve a katalógus készült. A többi kötetek tehát csak ennek ismeretében használhatók. A most megjelent könyvet Robert Göbl előszava vezeti be, melyben az egyetem gyűjteményének létrejöttét vázolja röviden. A rövidítések és a vonatkozó irodalom közlése után maga a katalógusrész következik. A meghatározásokat a RIC alapján, annak növekvő sorszámaát követve adja. Összesen 4570 római és 61 bizánci érmet tartalmaz, illetve tartalmazott a gyűjtemény. A kötet megjelenítésének ugyanis az ad szomorú aktualitást, hogy a feldolgozás és a megjelenés között, 1979 novemberében kirabolták az egyetem gyűjteményét. Az antik anyag mintegy 85 százalékát vitték magukkal. A tudományos élet számára tehát csak ez a könyv jelent a következőkben némi kárpótlást és összehasonlítási lehetőséget. A magas színvonalú feldolgozás szerencsére ehhez minden alapot megad.

Kőhegyi Mihály

Rudolf Laser: Die römischen und frühbyzantinischen Fundmünzen auf dem Gebiet der DDR. Berlin, 1980. 498 p., 36 térkép

A hatalmas kötet első ízben teszi hozzáférhetővé a Német Demokratikus Köztársaság területén előkerült római és kora bizánci érme teljes mennyiségét. A két részre osztott mű első fele azokkal a szempontokkal és elvekkel foglalkozik, melyek alapján a munka létrejött. Ezek természetesen alapvetően meghatározzák annak használhatóságát, illetve megbízhatóságát. Ilyen tekintetben példászerű szigorral minden meglevő vagy irodalomban valaha is szereplő darabot felvett a szerző s amennyiben erre lehetősége nyílt s az érme – főleg a II. világháború idején – nem tűnt el vagy semmisült meg, úgy azt ellenőrizte, szükség esetén helyesbítette meghatározását. Erőfeszítéseket tett lelőhelyének, leletkörülményeinek, régészeti összefüggésének, jelenlegi őrzési helyének tisztázására. Amennyiben ez nem sikerült, úgy a régi irodalom meghatározását vette át néha szó szerint idézve azt, de zömében csak lényegét kivonatolva.

Az anyag időben i. e. 100 körül kezdődik és V. Constantinus (741–775) solidusával végződik. Joggal hangsúlyozza a szerző, hogy a szabad germánokhoz valójában csak Caesar hadjárata után (i. e. 51) kezd beáramlani a római pénz és a korábbi darabok is csak ezután kerülnek erre a területre. Ezekben a korai időkben még a szórványok (68%) jelentik az érme túlsúlyát. A leletek kisebb része (38%) került elrejtésre s teljesen alárendelt szerepet játszanak a sírból és településből előkerültek. Kiemelkedően sok a veret a II. században. Trajanus és Hadrianus alatt erősen felfut, Antoninus. Pius idején éri el a csúcspontot, majd Marcus Aurelius alatt lefelé esik a görbe, hogy azután Commodus idején megközelítse a nulla pontot. A denár ezüstfinomságának, illetve súlyának 50%-os csökkenése a pénz beáramlásának csökkenését vonta maga után a III. században. Ez önmagában is erős bizonyítéka annak, hogy maga a római pénz nem fizetőeszközként forgott germán területen, hanem a cserekereskedelem része volt s elsősorban nyersanyagként szolgált, melyből főleg ékszereket készítettek.

Brenot, C.—Calu, J.P.: Monnaies de fouilles du sud-est de la Gaule. (VI. e S. av. J.C.—VIe S. ap. J.C.), Glanum, Marseille, Novem Craris — Université de Paris X Nanterre centre de recherches sur l'antiquité tardive et le Haut Moyen-Age. Cahier No III — 1978. 113 oldal, 5 számozatlan tábla

A kötet Franciaország egy bizonyos területére vonatkozó éremlelet-repertórium. Glanum, Marseilles és Novem Craris területén előkerült szórvány- és kincsleleteket hozza az i. e. 6. századtól az i. sz. 6. századig, a kelta pénzekről a középkorig bezárólag.

A fenti három település éremanyagát külön csoportokban adja. Csoportonként külön rövid összefoglaló, amelyhez bőséges jegyzetanyag kapcsolódik irodalommal, majd a katalógus következik. Ez az érme leírását, meghatározását, súlyát, átmérőjét - esetleg közelebbi lelőhelyét - tartalmazza. Természetesen a katalógusban az érme földrajzi, illetve kronológiai sorrendben vannak. Glanumból 675, Marseillesből 412, Novem Crarisből 235 érmet dolgoztak fel a szerzők így módon. Külön táblázatokon adják a katalógus sorszámok és a leltári számok egyeztetését. Az 5 képes táblára csak a glanumi érmek közül került néhánynak a képe.

Kár, hogy a szerzők nem használták fel a publikáció formája szempontjából az FMRD köteteiben megszokott és alkalmazott sémát, amely nagyon megkönnyítené főként a katalógus használatát.

Elena Minarovičová: Portrét na starovekých minciach. Bratislava, 1979. 109 p., 64 fekete-fehér, 17 színes tábla

A pénz nem csupán a helyi és nemzetközi kereskedelem tárgya volt, hanem mindegyik darab egyúttal egy kis művészeti remekmű is. Különösen áll ez az antik és középkori veretekre. A szerző könyve csak az antik éremképek vizsgálatára vállalkozik, de ezt – az adott területi korlátok között – jól megoldja. A bevezető és az általános rész után három fejezetre (görög, római, bizánc) tagolva foglalkozik az érmeiken található portrék kérdésével. Megállapításai nem tartalmazznak új, lényeges adatokat, inkább az eddigi eredmények összefoglalására, bemutatására törekszik. Amiért mégsem tartozik a szokványos tudománypszerűsítő könyvek közé, azt két ténynek köszönheti: rendkívül jó, kiváló papírra nyomott, egész oldalt elfoglaló képanyagának és lelethivatkozásainak. Az utóbbival különösen nem kényeztetnek el bennünket az ilyen jellegű könyvek szerzői. Igen fontos a magyar kutatás számára a 1930-ban Vyskovce na Iplom-ban talált, 1067 darabból álló éremlelet, mert a rómaiak és a határon túli „barbárok” kapcsolatára vonhatunk le belőle fontos következtetéseket. Hasonló topográfiai és történeti körülmények között elrejtett leleteket a Nagyalföldről is ismerünk (Hajdúnánás-Tedej, Őcsöd), összehasonlításuk módszertanilag is tanulságos lenne.

Dobrila Gaj Popović–Bojana Bority Bresković: Sjaj kovanya. Beograd, 1979. 66 p., 52 tábla

A kötet a belgrádi Nemzeti Múzeum Éremtárának legszebb darabjait mutatja be a Geday-Sey szerkesztette hazai kötetünkhöz hasonlóan. A rövid előszó a pénztörténeti vonatkozásokat igyekszik kiemelni, de számunkra sokkal fontosabb, hogy a gyűjteményről, vagy egyes darbjairól megjelent közleményeket hozza jegyzetben. Közismert, hogy éppen a jugoszláv numizmatikai anyag rendkívül hiányosan feldolgozott és a publikációk sokszor hozzáférhetetlen folyóiratokban, vidéki múzeumok évkönyveiben jelentek meg. A bemutatott pénzek közül a középkori szerb, boszniai és zétai (Montenegro) veretek érdemelnek figyelmet.

I. Gedai–K. Biró Szerk.: International Numismatic Symposium. Budapest, 1980. 221 p., 39 tábla

Már az 1973-as washingtoni Nemzetközi Numizmatikai Kongresszuson felmerült annak a gondolata, hogy az egyes kongresszusok közötti félidőben kisebb, meghatározott témával foglalkozó symposionokat kellene tartani. A Magyar Numizmatikai Társulat nagy érdeme, hogy 1976-ban elsőként vállalkozott ennek megrendezésére s ez a nemzetközi szaksajtóban rendkívül kedvező visszhangot váltott ki. A „Pénzhamisítás és utánverés az ókorban és középkorban” címmel

meghirdetett összejövetelen Európa szinte minden országa képviseltette magát. Az üléseket váltakozva Varsóban és Budapesten tartották. A 36 előadó jól használta ki a téma adta lehetőségeket és jól érzékeltette a hamisítások és utánveretek gazdaságtörténeti hátterét és jelentőségét.

Nincs itt terünk és nem is szándékozunk valamennyi előadással foglalkozni, meg kell elégednünk hazai pénztörténeteink tanulmányainak ismertetésével. *Bíróné Sey Katalin* a Kárpát-medencében talált antik pénzek utánverését vizsgálta. Megállapította, hogy a kelta veretek ugyan görög éremképeket utánoznak, de valójában nem hamisítások, hanem egyes törzsek önálló pénzverését jelentik. Egyértelmű hamisításnak minősítendőek viszont a római előképekre visszavezethető veretek. Zömük Pannóniában került elő, de ismerünk ilyeneket szarmata területéről is. Az avar korban alábbhagy a hamisítás, de teljesen nem szűnik meg. *Gedai István* azokkal a Szent István denárokkal foglalkozott, melyek Észak-Európában kerültek elő. Az arab kereskedelemről kiszakadt magyarság sietve teremti meg új hazájában a kereskedelmi kapcsolatokat szomszédjaival. A régészeti leletek – elsősorban fegyverek – azt bizonyítják, hogy ez már a X. század közepén-végén megtörtént. Az önálló magyar pénzverés kezdetekor tehát természetes módon és igen gyorsan felbukkannak denárjaink az északi államokban. *Huszár Lajos* egy sajátos, mondhatni állami pénzverdében folyó hamisítás levéltári anyagát tette hozzáférhetővé a kutatás számára. Nagybányán ugyanis 1664-ben olyan aprópénzt vertek, melyen a lengyel és litván felsőjelek voltak láthatók. Megbomlott közállapotainkra jellemző, hogy ezt a tevékenységet ugyanaz a felügyelő (Proczner Bálint) még évtizedek múlva is folytatta. A szepesi kamara pénzhírsággal, börtönnel büntette, majd elcsapta a kötelességéről megfélemlített tisztviselőjét. *Kahler Frigyes* dolgozata elsősorban jogtörténeti és gazdaságtörténeti alaposztottságával tűnik ki. Ismeretes, hogy az aranyhiány és árforradalom, majd az újonnan felfedezett amerikai kontinensről elképesztő mennyiségű nemesfém beáramlása Magyarországon is éreztette hatását. Mindezt nálunk még az ország három részre szakadása súlyosbította. A nyomasztó aprópénzhiány elsősorban a lengyel félgaras, garas, dutka, hatosgaras, solidus, poltura bőséges beáramlását tette lehetővé. Ezek közül különösen a félgaras, garas és poltura okozott sok zavart. A lengyel pénzek forgalma alá tartoznak a litván, danzigi, elbingi, rigai, kurlandi, orosz–lengyel és végül schweidnitz-i veretű, hasonló értékű aprópénzek is. A politikai zűrzavar tette aztán lehetővé, hogy a XVI–XVII. században példátlan méretű pénzhamisítás folyjon Magyarországon. – Az 1976-os Nemzetközi Numizmatikai Symposion előadásait tartalmazó kiadvány hasznosan szolgálja a numizmatikusok együttműködését és egyúttal a magyar pénztörténetek hírnevét is öregbíti határainkon túl.

Kőhegyi Mihály

Edgar Wendling: Corpus Nummorum Lotharingae Mossellanae. Metz, 1979. 63 p., 74 tábla

A szerző a Metzben vert érmék katalógusát állította össze és ezzel megkíméli a numizmatikusokat a sokszor szétszórót, rendszerint hozzáférhetetlen korábbi szakirodalom hasztalan felkutatásától és használatától. Wendling könyvében mindezt együtt találja az érdeklődő. A kelták elsősorban kisbronzokat vertek itt, de gyéren arany- és ezüstveretek is előfordulnak a helyi veretek között. Ez után évszázadokig nincs adatunk, de a Meroving időkben, nagyjából 578–730 között újra vernek itt érmeket, melyet aztán a Karolingok alatt is folytatnak. 970 körül már püspöki kibocsátás is előfordul, igaz ugyan, hogy a metzi püspökök általában igen közeli rokonságban vannak az uralkodóház tagjaival. 1100 körül megindul az önálló püspöki pénzverés és ettől kezdve 1538-ig szinte szünet nélkül működik e verde. A könnyebb kezelhetőség miatt külön kötetben van az éremképek rajza és fényképe. A kötetet a vonatkozó irodalom jegyzéke egészíti ki.

Kőhegyi Mihály

Egg, Erich: Die Münzen Kaiser Maximilians I. Eigenverlag der Tiroler Münzhandlung, Innsbruck, é. n. 230 old., 53 tábla, 9 ill.

Annak ellenére, hogy a XV–XVI. század fordulója az osztrák pénztörténetben jelentős korszak, I. Miksa korával eddig csak kisebb munkák és tanulmányok foglalkoztak. E hiányt pótolja most Erich Egg kitűnő könyve, melyben a szerző átfogó képet ad I. Miksa pénzveréséről.

I. Miksa élettörténetének rövid összefoglalása után a szerző a Hall-i pénzverde működését ismerteti a Miksa előtti időszakban. Hall jelentősége a XV. században nőtt meg, ezt még tovább fokozta a meráni pénzverde idehelyezése. Ez a terület Zsigmond főherceg korában fontos pénztörténeti események színhelye lett, az értékesebb forgalmi pénzek iránti igény kielégítésére előbb 1478-tól aranyforintot vertek, majd az 1480-as években megszülettek a nagyobb értékű ezüstpénzek: pfundner és sechser (1482), félgulldiner (1484), gulldiner (1486).

Zsigmond főherceg lemondása után I. Miksa részére az első gulldinert Konrad Koch készítette 1495-ben. Újabb gulldinerek csak 1500 után jelentek meg, Benedikt Burkhart, Gian Marco Cavalli és Ulrich Ursentaler éremvésők alkotásai-ként. A Miksa-kori gulldinerverés a szerző adatai alapján nem volt számottevő, elsősorban ajándékozáásra, reprezentációra használták. Fokozottan vonatkozik ez a fél- és negyedgulldinerekre. A kisebb ezüstpénzek közül 1490-től 1501-ig a sechser, 1502-től a krajcár készült a Hall-i verdében. A Zsigmond korában megkezdett aranyforintverést Miksa 1496-tól folytatta, majd 1510-től áttért a dukátverésre. Ezeken az 1511–1518 között készült dukátokon a magyar aranypénzek hatása tükröződik. Figyelemreméltó egy 1506-ra keltezett dukátsúly rézből, egyik oldalán magyar címerrel.

A szerző külön fejezetben foglalja össze az I. Miksa számára készített, reprezentációs és propaganda célokat szolgáló emlék- és ajándékvereteket, melyek szoros kapcsolatot mutatnak a gulldinerekkel. Ezután a Hallban készült hivatalos és

magán kibocsátású számoló jetonokat (Raitpfennig) tekinti át, majd I. Miksa vereteinek művészi megformálását, modelljeit, a veretek éremképei és a festmények, metszetek közötti kapcsolatokat, hatásokat elemzi.

Egg az összegyűjtött adatok alapján plasztikus képet rajzol a Hall-i pénzverde működéséről, felszereléséről és személyzetéről. Itt számunkra különösen az ifjabb Bernhard Beheim verdemesterre vonatkozó adatok fontosak, mivel 1523-tól Kőrmöcbányán tevékenykedett. Hall vizsgálata után a többi verde: Lienz, Verona, Wien, Graz és St. Veit pénzkibocsátását ismerteti. A szerző foglalkozik I. Miksának a birodalmi pénz megteremtésére irányuló törekvéssel és számbaveszi a Hall-i veretek éremképeinek hatását, többek között a kőrmöcbányai érmekre is.

A könyv második részét I. Miksa vereteinek katalógusa képezi, melyben minden darabról pontos leírás és többségük-ről fénykép található. Egg kutatásait H. Enno van Gelder ismertetése teszi teljessé I. Miksa németalföldi pénzveréséről, ugyancsak részletes katalógussal.

Erich Egg könyve magas színvonalú, alapos munka, minden bizonnyal hosszú ideig I. Miksa pénzverésének nélkülözhetetlen kézikönyve lesz.

V. Székely György

Emlékezés a 650 éves Kőrmöcbányára. Budapest, 1981. 48 p.

A Magyar Numizmatikai Társulat 1978-ban emlékülést rendezett Kőrmöcbánya várossá nyilvánítása 650. évforduló-jának tiszteletére. Az ülés anyagát ízléses füzetben adták ki s ezzel az előadások anyaga széles körben is hozzáférhetővé vált. *Csillag Ferenc* elnöki megnyitója után két előadás hangzott el. *Kubinyi András* a kőrmöcbányai pénzverde jelentőségéről beszélt. Erőssége a középkori oklevelek, kereskedelmi céhek és azok kapcsolatainak tökéletes ismerete. Joggal hívta fel a figyelmet arra, hogy Károly Róbert pénzügyi reformja nem fejeződött be az 1335 és 1345 között kiadott kamarabérleti szerződésekkel, illetve az ezekből szervesen folyó átszervezésekkel, hanem már Károly Róbert alatt elkezdődött ennek a rendszernek az átalakulása, tökéletesítése és ez Nagy Lajos alatt tovább folytatódott. A pénzverés szempontjából döntő volt a kamara haszna beszédésének a pénzverő kamara szervezetétől való szétválása, illetve az ezt követő pénzügyi-gazdasági hálózat megbomlása. *B. Nánási Éva* tanulmánya a pénzveréshez szükséges fémek beszerzéséről, a verde fémannyaggal való ellátásáról, azokról a műhelyekről és technikai eljárásokról szól, amelyek a kibocsátás alapját jelentették. – példái között 55 üzeme és kezelési helyisége viszonylag korszerű volt, mégis kénytelen volt bizonyos fémeket – például nikkelt – külföldről és meglehetősen drágán beszerezni. Mindezek ellenére sikerrel végezte az ország pénzesztését és mint Kelet-Európa egyetlen pénzverdéje, a balkáni államok részére is verte a szükséges pénzt, így főleg Bulgária és Szerbia részére, amíg 1918. november 30-án gépeinek egy részét le nem szerelték s Magyarországra nem szállították.

Kőhegyi Mihály

Jiří Sejbal: Dějiny peněz na Moravě. Brno, 1979. 209 p., 68 tábla

Számos, elsősorban folyóiratokban megjelent tanulmány után, végre könyvben foglalta össze a szerző a morvaországi pénzverés történetét a kezdetektől a legújabb korig. Általános bevezető után rátér a helyi veretekre. Az első pénzék megjelenése a kelták idejére esik. Ekkor a terület a nyugati arany-, és a keleti ezüstveretek találkozási zónájába esik. Az utóbbi darabok Kelet- és Dél-Morvaországban kerülnek elő és elsősorban Pannóniából és Noricumból származnak. Bár a rómaiak sohasem szállták meg a területet, kereskedők mélyen behatoltak a folyók mentén az itt élő népekhez. Ennek köszönhető a nagyszámú római érem, melyek főleg az I–II. századból származnak. A IV. századi nagy tömegű veret nem jelenti feltétlenül a kereskedelem fellendülését, hiszen a megnövekedett darabszám vásárlóértéke azonos, ha ugyan nem jelenti a korábbi ezüstdenároknál. A következtetések levonásához mindenképpen gondos körületekintés szükséges. A Nagymorva Birodalom nem adott ki pénzt, minden ezzel kapcsolatos fejtegetés tehát felesleges. Pénzkibocsátásra csak Oldřich (1012–1034) herceg ideje alatt került sor. A birodalom azonban csakhamar széthullott. Utána csupán az olmtüzi püspök veret pénzeket. Ezeket végig behatóan tárgyalja a könyv, mintegy a terület pénzverésének a folytatását látva bennük. 1197 és 1253 között denárokat és pfenninget vertek, a XIII. században azonban már a brakteáták kerültek túlsúlyba. A II. Vaclav által bevezetett rendszer (1300) azután szilárdnak bizonyult hosszú időn keresztül és az ún. prágai garas egész Közép-Európában elterjedt. A kereskedelem összehasonlítási és viszonyítási egysége azonban hosszú időn keresztül a magyar aranyforint maradt. A XVI–XVII. században hasonló jelenségek (az ezüstpénz erős romlása, idegen pénzek beáramlása, pénzhamisítás) játszódnak le, mint Magyarországon, hiszen 1526-ban Csehországgal együtt ez a terület is végleg a Habsburgok uralma alá jutott. Pénztörténete is teljesen azonos a miénkével. Törést és eltávolodást ebben csak 1918 hozott, amikor is az Osztrák–Magyar Monarchia széthullott és létrejött a Csehszlovák Köztársaság. A megváltozott körülmények között Kőrmöcbánya vette át az állami verde szerepét és a pénzkibocsátás is új úton haladt tovább.

Kőhegyi Mihály

Skaare, Kolbjørn: Mynt i Norge. Oslo 1978, 160 old., 95 kép

Az Érem Norvégiában című könyv a norvég pénztörténet ismertetése kultúrtörténeti megvilágításban. A szerző, az oslói egyetem éremtárának vezetője nemcsak a numizmatika beavatottai, hanem a nagyközönség számára is lenyűgöző művet alkotott.

Egy rövid bevezetés után az érme és más pénzek című fejezetben röviden tárgyalja a szerző az érem és a pénz fogalmait és gyakorlatát mind régészeti, mind néprajzi vonatkozásban. A népvándorlás- és viking-korabeli kincsletek tárgyalása mellett figyelmet érdemelnek azok a jellegzetes vasrudak, amelyek az ország keleti részein és a szomszédos Svédországban kerültek elő és egy régóta vitatott leletanyagot képeznek. Kétségtelen, hogy fizetőeszközként szolgáltak és meggyőző Skaare érvelése, amikor egyes régészek véleményével ellentétben a középkorra helyezi kor meghatározásukat. Fizetési eszközökről szólva megemlítendő a második világháború keresett cikke, a dohány, amit pénz helyett használtak (16 old.) és az újsághirdetések hasábjain követni lehet értékváltozásait. Jellemző Skaare szórakoztató leírására, hogy nem kerül el semmi numizmatikai összefüggés a figyelmét, mint például egy éremlet után elnevezett oslói utca megemlézése. A következő fejezetben a norvég éremverés, illetve gyártás történetét ismerteti a szerző. A középkortól kezdve a királynak egyedüli joga volt a pénzverés – jóllehet 1220-ban Håkon Håkonsson megosztotta ezt a jogot az érsekkel, de 1284-ben már visszakövetelték –, egy-két kivételtől eltekintve a történelem folyamán ez nem változott. Az ézeréves éremverés története nagyjából követi az ismert nemzetközi folyamatot. A jó és rossz pénz ezer év alatt című fejezetben a szerző a norvég éremtörténet leírását adja a mai kutatás eredményeinek a tükrében. Részletesen foglalkozik a norvégiai éremletekkel, a római és bizánci érme forgalmával és különösen a viking korszak angolszász érmeinek áradatával. A középkor éremtörténete a sok közös skandináv vonás mellett egyre több sajátos norvég jelleget mutat. Az újkor kezdetét Norvégiában a reformáció bevezetésével és Norvégia dán fennhatóság alá való kerülésével az 1537-es év jelenti. Az első norvég tallért 1546-ban adták ki és a tallérok, a „daler” akárcsak a szomszédos Dániában és Svédországban az újkor legjellegzetesebb érme. A papírpénz története külön figyelmet érdemel. Az első hivatalos papírpénzt 1695-ben adták ki és kettészakított állapota a hamisítások megakadályozását szolgálta. Norvégia függetlensége 1905-ben gyakorlatilag nem jelentett változást pénztörténeti szempontból, mivel az 1873-ban alapított skandináv pénzünió 1875 óta Norvégia is tagja volt. Skaare változatosan és szórakoztatóan mutatja be a néha bizony elég bonyolult éremtörténeti anyagot. Az 1958-as éremsorozat 5 oré-e országgyűlési vita tárgya lett. A hátoldalon ábrázolt jávorszarvast nem volt hajlandó a felháborodott képviselő elfogadni norvég szarvasnak, sőt bizonygatta, hogy a fara inkább lóra hasonlít.

A hamis pénzekről szóló fejezetben többek közt a Margareta királynő ún. szemérempénze gyakran idézett történetét ismerteti a szerző (70 old.). A hírhedt hamisító, C. W. Becker (1772–1830) szerepe ebben az ügyben közismert. Az emlékérmek, művészi érme és egyebek című fejezetből talán éppen az utóbbi a legérdekesebb. Példaként említjük azokat a gyűrűket (94 old.), amelyek 2 és 10 orés érmekből készültek, hazafias jelszót vagy a norvég címet ábrázolják és az ellenállás jeleként viselték, komoly következményekkel járó megfélemlítés ellenére is 1940–1945-ben, a német megszállás alatt.

A könyv egyik legérdekesebb fejezete Az érem a néphiedelemben és a mágiában. A szerző úttörő munkát végzett az ide vonatkozó norvég anyag összegyűjtésével és rendszerezésével. A kincs- és más éremletek című fejezetben a szerző nemcsak a fogalmakat tisztázza, hanem jól választott példákön keresztül bemutatja a legjelentősebb leleteket. Érdeklődésre tarthat igényt a norvég műemlékvédelmi törvény kialakulásának története. A szigorú törvény eredményeként 1905–1975 közötti leleteknek a 98%-a a norvég múzeumok állományába került.

Az utolsó fejezet, az Éremgyűjtemények és tudomány, az állami és nagyobb magángyűjteményeknek a története. A numizmatikának mint tudománynak a térhódításáról tanúskodik az a tény, hogy az 1970-es években egyetemi diplomát és doktori fokozatot adott az oslói egyetem numizmatikából, az utóbbit éppen e könyv szerzőjének.

Célszerű volna, ha a kiadó megjelentetné ezt a könyvet angol nyelvű sorozatában is.

Sárkány Tamás

Franz Leypold: Der Maria Teresia Taler 1780. Wien, 1976. 32 p., 8 tábla

Nincs talán olyan szakember, akinek működése során nem hoztak volna 1780-as évszámú Mária Terézia tallért azzal a kéréssel, hogy annak eredeti vagy utánveret voltát meghatározza. Mindenki által közismert volt, hogy ezt a tallért számtalan helyen és időben, de mindig az eredeti évszámot megtartva államilag utánverték, s az magában Ausztriában is 1892-ig, a korona–fillér rendszerre való áttérésig, forgalomban volt. Az ún. levantei kereskedelem pedig 1960-ig fizetőeszközként szerepelt. Franz Leypold, egy korábbi dolgozatát kibővítve és helyesbítve (NZ 1971) most arra tett kísérletet, hogy ebben a nagyon bonyolult kérdésben végleges eredményre jusson és az egyes kibocsátásokat elkülönítse. Különösen az M és V verdejelű érmekre vonatkozóan hoz sok új adatot. Bár meghatározásai számos helyen módosítják, szilárdítják eddigi ismereteinket, eredményeit bizonyára további kiegészítések fogják követni. A III a 1 típusból például van a diadémban 5 gyöngyosrral díszített példány is. Ráadásul ez a körmőcbányaihoz nagyon hasonló s közelről érdekel bennünket. A bécsi verdében 1774-től használták az I. C.–F. A. szignatúrát és ez szerepel a Mária Terézia talléron is. A szerző úgy véli, hogy ezt 1820 tájáig alkalmazták az utánvereteken. Elgondolkodtató azonban, hogy az előkerülő régebbi (kissé kopott, használatban volt, patinával rendelkező) darabok közül túlsúlyban ezek szerepelnek. Ennek magyarázatára két lehetőségünk van: vagy azt tételezzük fel, hogy az ilyen verdejelű tallérokat – aránytalanul nagy tömegben – közvetlenül a Mária Terézia halálát követő emberöltőben verték; vagy időbeli határait kell feljebb – V. Ferdinánd uralkodásának végéig, esetleg Ferenc József trónralépésének elejéig – felhoznunk. Magunk az utóbbi elképzelés felé hajlunk, mert nehezen tudjuk feltételezni, hogy a külföldi megrendelők pénzigénye ennyire ingadozó lett volna, illetve 30 éven keresztül nem lett volna szükségük fizetőeszköze. Ha pedig volt, akkor azt zömmel a bécsi verdének kellett kielégítenie.

Kőhegyi Mihály

Jean-Paul Divo—Edwin Tobler: Die Münzen der Schweiz im 18. Jahrhundert (Bank Leu Ag., Zürich, 1974.) 441 o.

A szerzők előszavával és dr. Boris Schneider történeti összefoglalójával kezdődő kötet a XVIII. századi Svájc összes pénzverő hatóságának pénzeit ismerteti, Nidwalden, Glarus és Appenzell-Ausser Rhoden kivételével, ahol a „pénzverési jogot a XVIII. században nem gyakorolták”. Schaffhausen ugyancsak nem került be a katalógusba, mert a század elején vert ugyan keltezetlen pfennigeket, de ezek a XVII. századi típussal megegyezők.

A svájci államszövetséget a „tizenhárom régi helység” (Dreizehn Alten Orte) és az „egyesült helységek” (die Zugewandten Orte) alkották. A majdani kantonok „belügyi” önállóságának volt egyik jele a pénzverési jog gyakorlása (a kanton elnevezést csak a XIX. sz.-tól használják!), de verettek pénzt városok, apátságok, püspökségek.

A Divo—Tobler szerzőpár egy-egy külön előszóval választja el az egyes kibocsátók vereteit, ahol ismertetik a földrajzi fekvést, a XVIII. sz.-i verdék működését s az ide vonatkozó irodalmat. (A könyv végén közlik az összefoglaló jellegű munkákat.)

A katalógusban található 1040 érmetípus között feltűnően sok a „sehr selten”, „äusserst selten” megjelölésű ritkaság.

A XVIII. századi Svájc pénzeinek sokféleségéből két nagyobb egység különül el egymástól, a berni (1 tallér = 40 batzen) és a zürichi (1 Gulden = 40 schilling). A XIX. századi fejlődést, a francia pénzrendszerhez való csatlakozást pedig Solothurn, majd Bern duplon-verése, s a genfi Ecu-sols-deniers verés előlegezi meg.

Krasznai Krisztina

Raymond Weiller: Cent vingt-cinq ans de papier-monnaie Luxembourgeois. Banque Internationale á Luxembourg, Société Anonyme, and Raymond Weiller 1981. 213 oldal kb. 80 képes táblával.

Reymond Weiller reprezentatív könyve a 125 éves luxemburgi papírpénzt mutatja be. A szerző négy részre tagolja könyvének leíró részét és a hozzá tartozó képes katalógust.

1. Internationale Bank in Luxemburg. (BIL)

A luxemburgi Nemzetközi Bankot az 1856. III. 8-i határozattal ismerték el. Tevékenységét 1856. VII. 31-ével kezdte meg. Első kibocsátott jegye egy 10 Talléros volt, 1856. IX. 1-i dátummal. A későbbiekben a Bank még Francs és Mark-a értékű jegyeket bocsátott ki. 1876. III. 25-től a Tallér értékű jegyeket átcserélték Márka értékű jegyekre, a Francs értékű jegyeket pedig átbélyegezték Márka értékre, 1 Tallér = 3 Márka és 1 Francs = 0,80 Márka arányban. 1900-tól új Márka értékre szóló jegyek kerültek forgalomba. Az apróbb (1, 2, 5 Márka) címleteket Luxemburgban készítették.

2. Grossherzoglich Luxemburgische National Bank.

A nagyhercegség Nemzeti Bankja 1873. VI. 1-én nyílt meg, de rövid, 8 évi fennállás után 1881. IX. 26-án csődöt jelentett. A Nemzeti Bank is Tallér, Francs és Márka értékű jegyeket hozott forgalomba. Természetesen 1876-ban a Nemzeti Bank is átváltotta Tallér és Francs értékű jegyeit Márkára. 1881-ben a Bank felszámolásakor a jegyek értékének visszatérítését az államon keresztül biztosították.

3. Staat des Grossherzogtums Luxemburg.

A nagyhercegség államjegyei 1914. XI. 28-tól 1, 2, 5, 25, 125 Francs—Márka értékben, francia—német szöveggel Kassenschein néven forogtak. 1918. XII. 11-én rendelettel megtiltották a német papírpénzek behozatalát, ezért új kibocsátás történt 1 Márka = 1,25 Francs alapon, és 50 Centimes, 1, 2, 5, 10, 25 (kétféle) 125 500 Frank értékű jegyek kerültek forgalomba.

4. Notgeldscheine, 1918 und sonstige.

Az első világháború végén Luxemburgban is községek, intézmények és magánosok szükségpénzt bocsátottak ki, Centime és Sou értékben. Csak a kényszer követelte rövid ideig éltek ezek a szükségpénzek. 1923-ban a német infláció hatására a brandenburgi német—luxemburgi közös Bánya- és Kohómű 5 milliárd Márkás szükségpénzt bocsátott ki, s végül egy 1943/44-es Reichsmark értékű jegy zárja a luxemburgi szükségpénzek sorát.

Weiller könyve ékes bizonyítéka a történelem és numizmatika szoros összefüggésének, ugyanis a pénzkibocsátásban történt változások pusztá leírásával a könyv akaratlanul is bepillantást nyújt a luxemburgi hercegség történetébe is.

B. Nánási Éva

Heinz Fengler: Bibliographie deutschsprachiger Veröffentlichungen über Geldscheine und Wertpapiere. Staatliche Museen zu Berlin. Hauptstadt der DDR Münzkabinett 1979. 60 oldal.

Heinz Fengler a katalógusban 595 művet, folyóiratcikket közöl a numizmatikának viszonylag periférikus területéről a papírpénzek és értékpapírok témaköréből. Összeállítása a túlnyomórészt 1945 után német nyelven megjelent, papírpénzekről és értékpapírokról szóló irodalmat öleli fel. 1945 előttről csak az alapvető művekről tájékoztat. Első részében gazdaságtörténeti munkákat ismertet, ezt követi egy általános pénztörténet. A harmadik rész az átfogó papírpénz-katalógusok irodalmát dolgozza fel, a folyóiratokból idevágó anyaggal együtt, majd a speciális bank- és papírpénztörténeti munkák következnek. Az ötödik rész az értékpapírok témakörében megjelent munkákat ismerteti. Ez különösen figyelemre méltó, mert ez a most alakuló új numizmatikai ág nálunk Magyarországon még egyáltalán nem rendelkezik irodalommal, gyűjtési területe is szórványos, kezdeti.

A következő nagy fejezet a szükségpénzeké. Ezen belül különböző csoportosítások találhatók, így az átfogó általános műveké; a katalógusoké, itt természetesen Keller nevével találkozhatunk a leggyakrabban. A szükségpénzek legbősebb irodalmát a „területenkénti kiadás” irodalma teszi ki, az alfabetikus sorrend azonban könnyen eligazít.

A következő csoport a bonok és lágerpénzek német irodalma, s ezt követi a reklám- és propagandapénzek számszerűségében kisebb csoportja. Az ezt követő fejezetek már a technikai kérdésekkel, ezen belül is a hamisítással foglalkoznak. Külön témaként szerepel a papírpénzgyűjtemények típusonkénti gyűjtésére vonatkozó irodalom, valamint az ezzel foglalkozók életrajzáról szóló művek.

A függelékben kaptak helyet a német nyelven megjelent külföldi papírpénzek feldolgozó művek, országonkénti csoportosításban.

Összegezve: jól áttekinthető, könnyű eligazodást biztosít Fengler katalógusa.

B. Nánási Éva

Ivan Vápenka: Tvůrci Československých platidel 1919–1979. Hradec Králové, 1980. 181 p.

Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása után (1919) az önálló csehszlovák államnak sietve meg kellett szerveznie önálló pénzverését. A kor legjobb művészeit, vésőket (Alfons Mucha, Frantisek Kysela, Jaroslav Bende, Otokar Španiel stb.) bízta meg ezzel a feladattal. A kezdeti nehézségeken túljutva már módszeresen képezhetők ki az utánpótlást. Jelenleg nyílt pályázaton hirdetik meg egy-egy új fém- vagy papírpénz tervezésének szükségességét és ezzel lehetőséget adnak valamennyi művésznak a részvételre. A könyv annak a 61 művésznak életrajzi adatait, tevékenységét tartalmazza, akiknek valamilyen terve megvalósult, azaz kiverésre vagy kinyomásra került. Minden tervezőnél külön szerepel a címlet és a verési évszám, sőt egy – a legjellegzetesebbnek tartott – éremkép is. A második fejezet annak a 13 szobrásznak és grafikusnak a terveit mutatja be, amelyek különféle okból nem kerültek megvalósításra.

Kőhegyi Mihály

Antall József–Huszár Lajos: Medicina in nummis. Bp. 1979. Medimpex, 23 p, 75 t.

Újabb orvostörténettel, egészségüggyel foglalkozó numizmatikai könyvet vehet kezébe a szerencsés olvasó, akinek e terület tartozik érdeklődési körébe. A könyv külső megjelenésével – bensőséges hagyományként felelevenített ex librisével – méltán pályázhatna a szép magyar könyv címére.

A reprezentatív külsőhöz méltó tartalom járul. Az alapos bevezető tanulmányból röviden megismerhetjük a Semmelweis Múzeum, Orvostörténeti Könyvtár és Levéltár kialakulását, részletesebben a ma kb. 6000 darabból álló numizmatikai gyűjtemény történetét, amelyből 75 jeles darabot mutat be a kötet. Az alap Dr. Faludi Géza, budapesti gyermekorvos speciális gyűjteménye volt, korábban nemzetközileg is a három legnagyobb orvostörténeti gyűjtemények egyikeként jegyezték.

A gyűjtés e területe nemcsak orvostörténeti forrásanyagot tár fel, hanem művészet- és kultúrtörténeti adatokat is, valamint a numizmatika minden ágát is képviseli. A tanulmányban részletesen kifejtik a szerzők az orvosérmek rendszerezésére vonatkozó lehetséges alapelveket, szűkebb és tágabb értelmezéseket. Különösen érdekes az amulettek és talizmánok értékelése, besorolása, amelyekről talán sehol sem olvashatunk szakirodalmunkban.

A kiadványban három csoportban 25–25 érem elő- és hátlapjának kitűnő színes fotója látható rövid, pontos magyarázó szöveggel. A gyűjteményből való válogatás alapszem pontja a szenvedő ember és a gyógyító orvos témaköre.

Az érmek első csoportjába ábrázolásuk alapján (Hygienia, Salus stb.) elsőként a görög és római pénzek tartoznak. Ezeket követik – már a XVI. századból – a Joachimstal-i ún. pestistallérok, de egy körmőcbányai veret is 1535-ből. Legjellegzetesebbek azonban a német és olasz reneszánsz – járványokkal, ínségekkel, kórházakkal kapcsolatos –, részletdús érmei, néhány személyi érem kíséretében.

A második csoportban – a XVIII–XIX. század – az orvosi érmek differenciálódása figyelhető meg. Térben és műfajban is szélesedik a kör (párizsi orvosi fakultás, pétervári lencsház, gyógyfürdő érmek, lengyel érdemérem stb.).

A harmadik csoport a XIX–XX. század sokféleségét tükrözi s a válogatókat is az egészségügy tágabb értelmezésére kényszeríti (kongresszusok, kiállítások, eszközök, mentőszolgálat, vöröskereszt stb.). Ebben a részben találhatjuk a legtöbb magyar vonatkozású érmet az utóbbi 150 év legkiválóbb magyar mestereitől.

Az angol és német nyelvű könyv nem került könyvtárutárási forgalomba, de reméljük, hogy az illetékesek kezébe kerülve sikerrel segíti tovább a gyógyítás ügyét is.

Nagy Ádám

L. Kovásznai Viktória: Reményi József éremművészete. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó 115 old. 22 képes tábla

Nagyon várt kötet került az olvasó elé, amikor az Akadémia Kiadó megjelentette L. Kovásznai katalógusát Reményi József éremművészetéről.

A mester, a XX. század elejétől a 70-es évekig alkotó Reményi annak a nagy gárdának volt tagja, mely művészi és újító tevékenységével a magyar éremművészetet európai színvonalra emelte.

A szerző rövid, lényegre törő előszavában kijelöli a mester helyét a magyar érmészetben, kikutatta a lappangó érmeiket, s jó érzékkel javításokat eszközölt az eddig szinte egyetlen összefoglaló „Huszár–Procopius” kétséges részeiben.

Szakember és magánygyűjtő egyaránt kitűnően tudja használni a könyvet a mutatók segítségével.

A jól kiválasztott képek által pedig képet kapunk Reményi mester stílusának alakulásáról, a szecessziótól az egyre letisztultabb formai világig.

Héri Vera

Velia Johnson: Dieci anni di studi di medaglistica 1968–78. Milano 1980. 568 old. 707 szöveg közötti ábra

A reprezentatív kiadvány az olasz numizmatika nagyasszonyának, Velia Johnsonnak a tiszteletére jelent meg. Életművéből 35 publikációt tartalmaz, mely tematikájában felöleli az olasz érmészet történetét annak XV. századi megszületésétől a ma élő mesterek alkotásai értékeléséig.

Hosszabb tanulmányokat szentel az itáliai érem születésének, az itáliai mesterek hatásának Európában, a toszkánai barokk mestereknek. Érdekes cikkben foglalkozik a „metallique histoire” létrejötte társadalmi hátterével és ismerteti is a nagyobb sorozatokat. Rövid írás szól az éremkészítés technikájáról, a vert és öntött érmekről.

A könyv terjedelmileg nagyobb része azonban modern érmekkel, kortársainak művészetével foglalkozik.

A 35 cikk mindegyike angol, francia és német nyelvű kivonattal kezdődik. Óriási a képanyag, melyben örömmel fedeztünk fel magyar vonatkozású érmekeket is.

Minden tanulmány után a jegyzeteken kívül bőszes bibliográfia található.

Éremgyűjtőknek ad segítséget a mintegy 30 oldalnyi bibliográfia, mely a könyvészeti adatokon kívül rövid ismertetést ad mindegyik műről. Éremművészek nevének, és ábrázolt személyek nevének mutatójával egészül ki a nagyon értékes, nagyon sikerült könyv.

Héri Vera

Dobrila Gaj-Popović–Irina Subotić: Medalje i plakete. Beograd, 1981. 123 p.

Az 1970-es években némileg fellendült a mai Jugoszlávia területén keletkezett, vagy azt érintő kitüntetések és plakettek feldolgozása és közlése. A Jugoszláv Numizmatikai Társulat 25. évfordulójára most kiadták a belgrádi Nemzeti Múzeum plakettjeinek gyűjteményét. A katalógus két részre oszlik: az elsőben a régi anyagot mutatják be, a második a kortárs éremművészek munkáit tartalmazza. Rendkívül kevés reneszánsz darabjuk van. A 2. számú itáliai érem (Antonio Pissano-Pisanello) keltezése sajtóhiba, nem X., hanem XV. századi. Valójában a XVIII. századtól kezdve rendelkeznek számottevő gyűjteménnyel, melyben magyar vonatkozásúak (410–441 számmal) is vannak.

Kőhegyi Mihály

Winkowsky, H.: Münzen Pflegen. München 1976 Battenberg Vlg., Kleine numismatische Bibliothek 3. 134 p., szöveg közötti képekkel.

Winkowsky könyve elsősorban azoknak a gyűjtőknek szól, akiknek rendszeres és rendezett gyűjteményük van. Ezek karbantartásához ad tanácsot, nem mélyülve el bonyolultabb restaurálási folyamatokban. A könyv első felében a verdefényes darabok állapotának megőrzéséhez ad útmutatást, továbbá a védőlakkok jelentőségéről tesz említést. Felhívja a figyelmet a műanyag tasakban tárolt érmék veszélyeire. A fémpenzsekhez néhány tisztítási tanácsot ajánl, könnyen hozzáférhető savakkal, lúgokkal. Az antik pénzek esetében semmiféle beavatkozást nem javasol, mivel a természetes úton képződött patina a fém védelmét is biztosítja. A papírpénzek tisztításához hasznos és egyszerű ötleteket ad.

Táblázatot készített az érmek tartásfokának – állapotának – megnevezéséről, német, angol, olasz, holland és spanyol nyelven, amelynek gyakorlati jelentősége az ilyen nyelvű katalógusok használatánál van.

A könyv különösen ajánlott az egészen kezdő gyűjtők részére, akik a pénzek tisztításának és konzerválásának alapfogalmaival sincsenek tisztában.

H. Hidvégi Erzsébet

Egyéb magyar vonatkozású irodalom*

Acta Musei Napocensis (Cluj) 15. (1978) 712 p. Rec.: Kőhegyi Mihály = NumKözl 78–79(1979–80) 130. p.

Alföldi, Andreas–Alföldi, Elisabeth: Die Kontorniat-Medaillons. Teil I. Katalog. Berlin: 1976. 232 p. 212 t. Rec.: Kőhegyi Mihály = NumKözl 78–79(1979–80) 134. p.

R. Alföldi Mária: Antike Numismatik I–II. Mainz am Rhein: 1978. Kulturgeschichte der antiken Welt. Band 2–3. 323 p. 20 t. 7 térk. 410 ill. Rec.: Btróné Sey Katalin = NumKözl 78–79(1979–80) p. 132–133.

R. Alföldi Mária: Cohen – RIC – Konkordanz. Teil 1. Von Augustus bis zur Follis-Reform Diocletians (Cohen² Bd. 1–6. und RIC Bd.I–V/1–2.) Bonn 1978. Antiquitas Reihe 30. 523 p. Bearb. von H. Chantraine, P. R. Franke et al. Rec.: Btróné Sey Katalin = NumKözl 78–79(1979–80) 133. p.

*Ezúton is megköszönöm Ábrányi Hedvignek, a Magyar Numizmatikai Társulat könyvtárosának az anyaggyűjtésben nyújtott segítségét.

- Ambrus Béla*: Bankjegyeink bélyegzései, 1918–1920. = A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 29(1977) p. 247–271. (110 ill.) 1 térk.
- Ambrus Béla*: Az első hazai papírszükségpénz. – Das erste heimische Papiernotgeld. = NumKözl 78–79(1979–80) p. 81–85.
- Ambrus Béla*: Magyarország papírszükségpénzei 1723-tól 1914-ig. Bp. 1977. 201 p. Rec.: *B. Nánási Éva* = NumKözl 78–79(1979–80) 143. p.
- Ambrus Béla*: A magyarországi Tanácsköztársaság pénzrendszere. Bp.: Akad. Kiadó, 1979. 285 p. 72 t. Rec.: *Huszár Lajos* = Századok 114(1980):5. p. 870–871., *B. Nánási Éva* = NumKözl 78–79(1979–80) 143. p.
- Ambrus Béla*: A Magyar Tanácsköztársaság 1 és 2 koronásai. – The 1 and 2 Korona money of the Hungarian Council-Republic. = Az Érem 35(1979):2. p. 24–28. 3 ill.
- Ambrus Béla* (1909–1979). Nekrológ: *Vadász György* = Az Érem 36(1980):1. 5. p.
- Antall József–Huszár Lajos*: Medicina in nummis. Bp.: Medimpex, 1979. 23 p. 75 t.
- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*. Cluj-Napoca 19(1976) 434 p., 20(1977) 457 p. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = Az Érem 36(1980):2. 40. p. ua. NumKözl 78–79(1979–80) 140. p.
- Arnold, Paul–Quellmalz, Werner*: Sächsisch-thüringische Bergbaupräge. Gewinnung und Verhüttung von Gold, Silber und Kupfer im Spiegel der Münzen und Medaillen. Leipzig: 1978. 240 p. 4 t. Rec.: *Huszár Lajos* = NumKözl 78–79(1979–80) 142. p.
- Axvoe, Morten*: Ein C-Brakteat aus Ungarn. = Acta Arch. (København) 49(1978) p. 198–202.
- Bánkúti Imre*: II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek gazdasági és társadalmi vonatkozásai. – Die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Beziehungen der Kupfermünzen Franz II. Rákóczi's. = NumKözl 78–79(1979–80) p. 77–79.
- Bélyeg-, érem-, jelvény- és plakettkiállítás a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 60. évfordulója tiszteletére*, 1979. márc. 17–25. Összeáll.: *Juhász László és Pádár András*. Salgótarján: 1979. 16 p.
- Bertelé, Tomaso*: Numismatique Byzantine. Wetteren, 1978. 182 p. 16 t. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = NumKözl 78–79(1979–80) 137. p.
- Bíró-Sey Katalin*: Coins from identified sites of Brigetio and the question of local currency. Bp. 1977. 184 p. 9 t. (Régészeti Füzetek II:18.) Rec.: *Kőhegyi Mihály* = ArchÉrt 107(1980):1. 125. p., ua. = NumKözl 78–79(1979–80) 135. p.
- Bíró-Sey Katalin*: A döbrentei későrómai éremlelet. – The late Roman coin find of Döbrente. = A Veszprém megyei Múzeumok Közl. 13(1978) p. 51–88. 1 t. 1 térk.
- Bíró-Sey Katalin*: Két kelta éremlelet a Nemzeti Múzeumban. – Two Celtic coin hoards in the Hungarian National Museum. = FolArch 23(1972) p. 29–42. ill. Rec. = Hamburger Beiträge zur Numismatik 24–26(1970–72) (1977) 331. p.
- Bíró-Sey Katalin*: A Numizmatikai Közlöny LII–LXXVII (1953–1978) tartalomjegyzéke. – Das Inhaltsverzeichnis des Numizmatikai Közlöny LII–LXXVII(1953–1978) = NumKözl 78–79(1979–80) p. 117–129.
- Bíró-Sey Katalin*: Pannonia a pénzeken. – Pannonia on the coins. = Az Érem 35(1979):2. p. 1–4. 6 ill. 1 térk.
- Bíró-Sey Katalin*: Pannoniai verdék. – Pannonian mints. = Az Érem 36(1980):1. p. 1–5. 14 ill.
- Bíró-Sey Katalin–Gedai István* (szerk.): Proceedings of the International Numismatic Symposium. (Nemzetközi numizmatikai szimpozion.) Warsaw–Budapest, 13th–18th Sept. 1976. Bp.: Akad. Kiadó 1980. 221 p. 39 t. Rec.: Akad. Kiadó Újdonságjegyzéke 65(1980) 4. p.
- Bíró-Sey Katalin–Lányi Vera*: Fundmünzenbericht 1975. = ActaArchHung 31(1979):1–2. p. 163–188.
- Bóna Endre*: A szegedi nagyárvíz centenáriumi érmei. – The medals of the great inundation of Szeged. = Az Érem 35(1979):2. p. 36–42 15 ill.
- Bors István*: Cézanne-érem. Táncsics-émlékérem. = Művészet 22(1981):május 2 ill.
- Borsos Miklós plakettjei*. Kiállítás: Herman Ottó Múzeum Képtára, 1979. febr. 24. Rend: Végvári Lajos. Miskolc, 1979. 6 old. leporelló. 7 ill.
- Sz. Burger Alice*: Ein spätrömischer Münzschatz aus Márok. – Későrómai éremlelet Márokról. = FolArch 31(1980) p. 77–130. 5 ill.
- Bus Gyuláné*: Amerikai numizmaták látogatása. = Forint 1980:dec. 7. p.
- Bus Gyuláné*: A magyar korona ábrázolása pénzeinken. = Forint. A Magyar Nemzeti Bank dolgozóinak Lapja, 1979. júl. 11. p. 5 ill.
- Bus Gyuláné*: A nemzetközi gyermekév emlékpénzről. = Forint 1980:márc. 11. p. 3 ill.
- Bus Gyuláné*: A Tanácsköztársaság pénzeiről. = Forint 1979. ápr. p. 10–11. 3 ill.
- Buza János*: Timon és tallér. (Néhány észrevétel a „Pénzforgalom Kecskeméten 1662–1711 között” c. közleményhez.) = Századok 114(1980):1. p. 100–109.
- Carson, R. A. G.–Burnett, A. M.–Johns, C. M.–Macfarlane, M. C.–Ivens, S.*: Recent coin hoards from Roman Britain. British Museum Occasional Paper No. 5. 1979. 117 p. 5 t. Rec.: *Bíró-Sey Katalin* = NumKözl 78–79(1979–80) 135. p.
- Caspar, Helmut*: Moderne Medaillen aus Ungarn. = SammlExpr. 1981:6. 200. p.
- Castelin, K.*: Keltische Münzen. Zürich. é. n. 235 p. 79 t. Rec.: *Bíró-Sey Katalin* = ArchÉrt 106(1979):2. 299. p.
- Cercetări Numismatice* 1(1978) (București) 129 p. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = NumKözl 78–79(1979–80) 140. p.
- Dacskov, Andrej Nyikoláevics–Uzgyenyikov, Vaszilij Vasziljevics*: Moneti Roszszii i SzSzSzR. (Oroszország és a Szovjetunió pénzei.) Moszkva: 1978. 650 p. Rec.: *Krasznai Krisztina* = NumKözl 78–79(1979–80) p. 142–143.
- Da Silva, José Gentil*: Pénz és ember. A pénz XVII. századi története apropóján. = Acta Univ. Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica 64(1978) p. 3–32. Rec.: *Nagy Ádám* = NumKözl 78–79(1979–80) p. 141–142.

- Dick, Franciska*: Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich. Abt.9. Wien: 1978. 240 p. 12 t. 2 térk. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = NumKözl 78–79(1979–80) p. 135–136.
- Egyesületi élet, hírek.* = Értesítő. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadványa. 1979:1, p. 5–11., 1979:3. p. 1–12. 5 ill., 1979:4. p. 1–17. 9 ill., 1980:2. p. 5–8. 2 ill., 1980:3–4. p. 1–10, 14–15. 10 ill.
- Emlékezés a 650 éves Körmöcbányára.* A Magyar Numizmatikai Társulat ünnepi ülése 1978. okt. 26. Bp.: M.Num.Társ. 1978. 48 p.
- Az Érem.* A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének lapja. Bp. 35(1979):2. 48 p. ill., 36(1980):1. 48 p. ill., 36(1980):2. 48 p. ill.
- Éremkiállítás.* A M. Éremgyűjtők Egyesülete jászberényi csoportja bemutatja a Hűtőgépgyárban sajtolt és öntött érmeiket. 1979. szept. 6–13. Jászberény, 1979. 18 p. 84 ill.
- Éremkiállítások a gyermekév alkalmából.* = Az Érem 36(1980):1. 26. p.
- Értesítő.* A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadványa. Bp. 1979:1, 3, 4., 1980:2.
- F. Fejér Mária*: Egyéb magyar vonatkozású irodalom. = NumKözl 78–79(1979–80) p. 147–153.
- F. Fejér Mária*: Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények. = NumKözl 78–79(1979–80) p. 153–157.
- F. Fejér Mária–Huszár Lajos*: Bibliographia Numismatica Hungaricae. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1977. 323 p. Rec.: *Arnold, P.* = Sächsische Heimatblätter 25(1979):5., *Balan*: Berliner Numismatische Zeitschrift (Berlin) 4(1979):41., *Dumas, F.* = Revue Numismatique (Paris) 20(1978):6., *Gedai I.* = Numismatic Literature (New York) 99(1978): márc. 21. sz., *Gedai I.* = NumKözl 76–77(1977–78) p. 137–138., *JSJ*-Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (København) 10(1977) Dec., *Kapossy, B.* = Schweizer Münzblätter (Lausanne) 30(1980)117., *Krejčík, T.* = Moravské Numismatické Zprávy (Brno) 14(1977), *Rádóczy Gy.* = Bücher aus Ungarn 1976:3., *Rivista Italiana di Numismatica e Scienza Affini* (Milano) 79(1977), *Steinhilber, D.* = Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte (München) 27(1977), *S. S.* = Wiadomości Numistyczne (Warszawa) 22(1978):2. *Szekely, Gy. V.* = ActaArchHung 31(1979) p. 204–206.
- Fengler, H.–Gierow, G.–Unger, W.*: Lexikon der Numismatik. Berlin, 1976. 429 p. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = NumKözl 78–79(1979–80) 144. p.
- 25[Fünfundzwanzig] Jahre Numismatische Arbeitsgemeinschaft am Oberösterreichischen Landesmuseum 1951–1976. Linz 1976. 163 p. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = NumKözl 78–79(1979–80) p. 140–141.
- Fux Kornél–Hölgyénne Angelotti Zsuzsanna*: Magyar Pénzermék és papírpénzek. Bp.: Tankönyvkiadó, 1981. 104 p. ill. (Történelemszakköri Füzetek, 14.)
- Fitz Jenő*: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts, 1–2. Bp.: Akad. Kiadó – Bonn: Habelt Verl. 1978. 945 p. (57 t.) Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = NumKözl 78–79(1979–80). 134. p., *Nemeskalová-Jiroudková, Z.* = ArchRozhl. 32(1980) p. 208–209., ua. = PamArch 71(1980) p. 246–250., *Winkler, Iudita* = Studii Clasice 19(1980) p. 180–183., ua. = Acta Musei Napocensis 16(1979) p. 885–891.
- Fitz Jenő*: A római temetők éremanyaga és a pénzforgalom. – Das Münzmaterial der römischen Gräberfelder und der Münzverkehr. = NumKözl 78–79(1979–80) p. 23–40.
- Fitz Jenő*: A viminaciumi pénzverde működése. = A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1979. p. 75–83.
- Forint.* A Magyar Nemzeti Bank dolgozóinak Lapja. Bp. 1979, 1980, 1981.
- Gedai István*: I. András király denárának utánverete. – Imitation of a denarius of Andrew I. = NumKözl 78–79(1979–80) p. 41–42. 1 ill.
- Gedai István*: Apafi Mihály 50 dukátos verete. – The 50 ducat mint of Mihály Apafi. = FolArch 30(1979) p. 257–261. 2 ill.
- Gedai István*: Jugoslawien. = Survey of Numismatic Research 1972–1977. (Bern, 1979.) p. 397–398.
- G[edai] I[stván]*: Társulati élet. = NumKözl 78–79(1979–80) p. 159–160.
- Gedai István*: Ungarn. = A Survey of Numismatic Research 1972–1977. (Bern, 1979.) p. 387–391.
- Gedai István*: Rumänien. = A Survey of Numismatic Research 1972–1977. (Bern, 1979.) p. 392–396.
- Gedai István–Bíró-Sey Katalin*: International Numismatic Symposium. Bp.: Akadémiai Kiadó 1980. 221 p. 39 t. Rec.: *Money Trend* 12(1980):11. 8. p.
- Gegus Ernő–Óvári Ferenc*: Kísérő elemek szerepe Gallus és Volusianus császárok antoninianusaiban. – Die Rolle der Begleitelemente in den Antoninianen des Gallus und Volusianus. = NumKözl 78–79(1979–80) p. 17–22.
- Gerlovics Szilveszter*: A szabadkai Városi Múzeum numizmatikai gyűjteményének története. = Üzenet. Irodalom, társadalomtudomány, kritika, művészet. 9(1979):7–8. p. 418–428.
- Gindl József*: Peröcsényi pénzlelet. – The coin hoard of Peröcsény. = Az Érem 36(1980):1. 49. p.
- Goebel, Herbert*: Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Darstellung auf Medaillen. = GeldgNachr 15(1980):Sept. Nr. 79. p. 245–251.
- Gosztonyi József*: Borsos Miklós szobrászművész érmeinek és plakettjeinek jegyzéke. (Befejező rész.) – Catalogue of the medals and plaquettes made by Miklós Borsos. = Az Érem 35(1979):2. p. 43–48.
- Gosztonyi József*: József Attila a magyar éremművészetben. – Attila József in the Hungarian art of medals. = Az Érem 36(1980):1. p. 38–44. 10 ill.
- Göbl Robert*: Antike Numismatik. München: 1978. I. Band – Text 284 p., II. Band – Tafel 283 p. 176 t. 19 táblázat, 1 térk. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = NumKözl 78–79(1979–80) 136. p., *Lányi Vera* = ActaArchHung 31(1979):3–4. 429. p.
- Grad Gusztávné*: A galliai imperátorok pénzverése. – The coinage of Gallian imperators. = Az Érem 36(1980):2, p. 1–6. 9 ill. 1 táblázat.

Grunauer, S.-von Hoerschelmann: Die Münzprägung der Lakedaimonier: Deutsches Archäologisches Institut: Antike Münzen und Geschnittene Steine (AMUGS). Band VII. Berlin: Walter de Gruyter, 1978. XII+207 p. 32 t. Rec.: *Castiglione László* = *ActaArchHung* 31(1979):3-4. p. 445-446.

Gumowski, Marian: Hebräische Münzen im mittelalterlichen Polen. Graz: 1975. 136 p. 10 t. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = *NumKözl* 78-79(1979-80) p. 138-139.

Gyárfás Róbert: A forint és a külföldi pénznemek. Mitől függenek a valutaárfolyamok? = *ÉlTud* 35(1980):17. p. 517-518.

Gyárfás Róbert-Husztai Ernő: A forint és a külföldi pénznemek átválthatósága. = *ÉlTud* 35(1980):18. 558. p.

Hatz, Vera: Ungerska mynt. = *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder XIX Trylle-Vidisse. København* 1975. p. 290-294. 14 ill.

Hennequin, G.: Numismatische Reisenotizen Ungarn. = *Münzensammler* 1981:5. p. 18-19. 5 ill.

G. Héri Vera: A barokk kor éremművészete. = *ÉlTud* 35(1980. jan. 11.):2. sz. 56. p. 2 ill.

G. Héri Vera: A kiegyezés után. = *ÉlTud* 35(1980):24. 766. p. 1 ill.

G. Héri Vera: Fabriczy Kováts Mihály emlékérmé. - Mihály Fabriczy Kováts' memorial coin. = *NumKözl* 78-79(1979-80) p. 93-94. 3 t. (2-4. t.)

G. Héri Vera: Körmöcbánya klasszikus érmei. = *ÉlTud* 35(1980. febr. 8.) 6. sz.

G. Héri Vera: A Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott Lincoln érem sorozatról. - Über ein Geschenk an das Ungarische Nationalmuseum: die Lincoln-Münzenreihe. = *FolHist* 7(1979) p. 185-208. 26 ill.

G. Héri Vera: A Spes motívum átalakulása Mária magyar királyné érmének hátlapján. - Umwandlung des Spes-Motivs auf der Rückseite der Medaille von Maria, Königin von Ungarn. = *FolArch* 30(1979) p. 249-255. 8 ill.

Hírek a Magyar Numizmatikai Társulat életéből. = *Értesítő* 1980:2. p. 9-10.

Hlinka, Jozef: STEPHANUS REX - BRESLAVVA CIVITAS (Este k problematike zaciatkov uhorského mincovnictva. - Stephanus Rex - Breslavva Civitas) Nochmals zur Problematik der Anfänge des ungarischen Münzwesens). = *NumSborn* 15(1977-78) p. 129-140.

Hlinka, Jozef-Kolniková, Eva-Kraskovská, Ludmila-Novák, Jozef: Nálezy mincí na Slovensku, III. Bratislava 1978. 296 p. 10 t. 2 ték. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = *NumKözl* 78-79(1979-80) 137. p.

Hochstrasser, G.: Robotmarken in Österreich-Ungarn. = *Money Trend* 13(1981):6. 7. p. 2 ill.

Hochstrasser, G.: Siebenbürgische oder ungarische Münze? Gedanken zu: „Münzkatalog in Ungarn von 100 bis heute“ von Lajos Huszár. = *GeldgNachr* 15(1980):78. 207. p.

Hungary 1 ducat, N.D., 1452-1480. Hungary 1 ducat 1608. = *BullCount* 4(1979):4. 101. p. 2 ill.

Hunya Zoltán: Árak és napszámok 1601-ből. - Prices and day's wage. = *Az Érem* 35(1979):2. 8. p.

Huszár Lajos: Az éremművészet kezdetei Magyarországon. = *ÉlTud* 34(1979) 366. p. ill.

Huszár Lajos: Érmek az önkényuralom korában. = *ÉlTud* 35(1980) 603. p. 1 ill.

Huszár Lajos: Klasszicizmus Gyulafehérvárott. = *ÉlTud* 35(1980) 347. p. 2 ill.

Huszár Lajos: Médailles Jankovich. = *Acta Historiae Artium* 24(1978):1-4. p. 383-386. 1 t. 1 ill.

Huszár Lajos: Münzkatalog in Ungarn von 1000 bis heute. Bp.: Corvina Kiadó - München: Battenberg Verl. 1979. 366 p. ill.

[Huszár Lajos:] Neuer ungarischer Münzkatalog in deutscher Sprache. Rec. = *Daily News* 1980. máj. 11.

Huszár Lajos: Pénzverés Szomolnokon a XVI. században. - Die Münzprägung zu Szomolnok im 16. Jahrhundert. = *FolArch* 20(1969) p. 155-162. Rec. = *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 24-26(1970-72) (1977) 447. p.

Huszár Lajos: Pozsonyi Forint - Kassai Forint. - Pressburger Gulden - kaschauer Gulden. = *NumKözl* 78-79(1979-80) p. 59-61.

Huszár Lajos: A reformkor éremművészete. = *ÉlTud* 35(1980) 475. p. 1 ill.

Huszár Lajos-Varannai Gyula: Medicina in nummis. Bp.: Medicina Kiadó, 1977. 216 p. 104 t. Rec.: *Nagy Ádám* = *NumKözl* 78-79(1979-80) p. 145-146.

Husza Lajos: Szegedi szűkségpénzek 1918-1919. = *Somogyi-könyvtári műhely* 16(1977):1-4. p. 41-44. 4 t.

Iványosi Szabó Tibor: Az aranyforint forgalma Kecskeméten 1662-1711. - Der Verkehr der Goldgulden in Kecskemét zwischen 1662-1711. = *NumKözl* 78-79(1979-80) p. 63-76.

Iványosi-Szabó Tibor: Pénzforgalom Kecskeméten 1662-1711 között. = *Századok* 114(1980):1. p. 71-99. 7 táblázat.

Jensen Jorgen Steen: Hungarian thalers in Danish hoards of the 17. century. - Magyar tallérok a XVII. századi dániai leletekben. = *NumKözl* 78-79(1979-80) p. 51-58. 1 ték.

Kahler Frigyes: Anmerkungen zum Artikel von Dr. Gerhard Hochstrasser: Siebenbürgische oder ungarische Münzen? = *GelgNachr* 16(1981):81. p. 39-40.

Kahler Frigyes: Egy törvényszéki iratra varrt hamis „Váltócéduáról”. - A forged paper “váltócédu” (Bill of exchange) sewn on law-court. = *Az Érem* 36(1980):2. p. 16-19. 2 ill.

Kahler Frigyes: Észrevételek dr. Gerhart Hochstrasser: „Erdélyi vagy magyar pénzek?” c. cikkére. = *NumKözl* 78-79(1979-80) p. 146-147.

Kahler Frigyes: A magyarországi középkori pénzhamisítás (II. rész) Károly Róberttől I. Mátyásig. - Die mittelalterliche Geldfälschung in Ungarn (II. Teil) von Karl Robert bis Matthias I. = *NumKözl* 78-79(1979-80) p. 43-50.

Kahler Frigyes: A pénzhamisítás magyarországi történetéhez 1848-ig. A pénzhamisítással kapcsolatos néhány kérdés. Doktori értekezés kézírata. 265 p. soksz. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = *NumKözl* 78-79(1979-80) 139. p.

Kahler Frigyes: Tudományos (numizmatikai) ülészak Nyíregyházán. = *Forint* 1980:dec. 7. p.

- Kalmár János*: In memoriam József Attila. Bronz. = *Művészet* 21(1980):6. 47. p. 1 ill.
- Káplár László*: „Az Érem” tartalomjegyzéke 1975-től 1980-ig. – List of contents of “Az Érem” from 1975 to 1980. = *Az Érem* 36(1980):2. p. 41–48.
- Káplár László*: Mi is az a „Gyűjtői etika”? = *Értesítő* 1979:1. (márc.) p. 15–16.
- Káplár László–Kahler Frigyes*: Adatok a magyarországi pénzhamisítás kérdéseihez. A pénzhamisítás technikájának alakulása az újkorban. – Angaben zur Frage der Falschmünzerei in Ungarn, die Gestaltung der Technik der Falschmünzerei in der Neuzeit. = *Déri Múzeum Évkönyve* 1976. (Debrecen, 1977.) p. 137–149. 10 ill.
- Kazimír, Štefan*: K otázke mincových privilegií mesta Bratislavy. = *Správy* 7(1980):2. p. 1–3.
- Kazimír, Štefan*: Mincovanie v Bratislave v rokoch 1623–1624. = *Správy* 6(1979):4. p. 2–3.
- Kazimír, Štefan*: Mincovanie v Bratislave v poslednej štvrtine XVII. storočia a v prvej štvrtine XVIII. storočia. = *Správy* 7(1980):1. p. 1–3.
- Kazimír, Štefan*: Návrhy na zriadenie mincovne v Košiciach z roku 1612 a z roku 1618. = *Správy* 7(1980):4. 3. p.
- Kazimír, Štefan*: Produkcia bratislavskej mincovne v r. 1623–1624. = *Správy* 7(1980):3. p. 5–6.
- Kellner, Wendelin*: Ein römischer Münzfund aus Sirmium, (Gallienus-Probus). Veröffentlichungen der Kommission für Numismatik. Band 71. Wien, 1978. 57 p. 20 t. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 136. p., *Kőhegyi Mihály* = *ArchÉrt* 107(1980) p. 135–136.
- Kétszáz (200.–) forint névértékű ezüst emlékérmé kibocsátása a nemzetközi gyermekév alkalmából.* = *Értesítő* 1979:3. 14. p.
- Khun, Miloslav*: Produkcia kremnickej a banskoštiavnickej komory v I. polovici 16. storičia. = *Správy* 7(1980):1. p. 26–28.
- Khun, Miloslav*: Regesty o mincovníctve výsadách baníkov minciarov a mesta Kremnice k patentom, rescriptom a dekrétom panovníkov z obdobia od 14. až do 20. storočia. *Časť 1.* = *Správy* 7(1980):2. p. 21–24., *Časť 2.* = *Správy* 7(1980):3. p. 23–25.
- Kolniková, Eva*: Keltské mince na Slovensku. Martin: Pallas, 1978. 106 p. 46 ill. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 132. p.
- Kopač, Viktor*: Kovani novac i medalje madarskog Narodnog Muzeja u Budimpešti. = *Numizmatika*, Zagreb 1978.
- Kos, Peter*: Keltски novci Slovenije. Keltische Münzen Sloweniens. Situla. Ljubljana: 1977. 156 p. 42 t. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 132. p.
- Kos, P.*: Keltски novci Slavonije. – Keltische Münzen Slawoniens. Ljubljana 1977. 156 p. 42 t. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = *ArchÉrt* 107(1980):1. 131. p.
- Kovács Gyula*: Társadalmi gesztusról, művészi teljesítményről. Beszélgetés Asszonyi Tamással a mai magyar éremművészetről. = *Művészet* 21(1980):szept. p. 18–23. 18 ill.
- L. Kovásznai Viktória*: Megújulás a századunk elején. = *Éltud* 35(1980):28. sz. 898. p. 1 ill.
- L. Kovásznai Viktória*: Numizmatika a két világháború között. = *Éltud* 35(1980):32. sz. 1019. p. 1 ill.
- L. Kovásznai Viktória*: Numizmatika a felszabadulás után. = *Éltud* 35(1980):37. sz. 1182. p. 1 ill.
- L. Kovásznai Viktória*: Napjaink éremművészete. = *Éltud* 35(1980):41. sz. 1307. p. 1 ill.
- L. Kovásznai Viktória*: Reményi József éremművészete. Leíró katalógus. Bp.: Akad. Kiadó, 1980. 115 p. 21 t.
- Kőhegyi Mihály*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1799–1801). – Geldgeschichtliche Daten in den Rundschreiben der Stadt Kecskemét (1799–1801). = *NumKözl* 78–79(1979–80) p. 87–91.
- Kőhegyi Mihály–Nagy Ádám*: XVI. századi éremlelet Tápé-Majdokról. = *SzegediMúzÉvk* 1976–77:1. p. 135–161. 5 t. 2 grafikon, 1 térk.
- Krasznai Krisztina*: Bartók Béla jubileumi emlékérmé. = *Forint* 1981. márc. 3. p. 3 ill.
- Krasznai Krisztina*: Az 1978. és 1979. évi jubileumi érmék gipsztervei. – Die Gipsentwürfe der Gedenkmünzen der Jahre 1978 und 1979. = *NumKözl* 78–79(1979–80) p. 107–113. 5 t. (7–11. t.)
- Krasznai Krisztina*: Numizmatikai szimpózium Sopronban. = *Forint* 1980. dec. 7. p.
- Krasznai Krisztina*: Pénzrendszerek és szövetségeik a XIX. században. – Money-Systems and their allies in the XIXth century. = *Az Érem* 35(1979):2. p. 14–23. 6 ill.
- Kroha, Tyll*: Lexikon der Numismatik. Gütersloh: 1977. 512 p. Rec.: *Ábrányi Hedvig* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 145. p.
- Kubitschek, Wilhelm* (†) – *Dick, Franziska*: Carnuntum im 18. Jahrhundert, ein archäologisch-numismatischer Bericht des Obersten von Below. (Öst.Akad.d.Wiss. Phil.–Hist.Kl. Sitzungsber. Bd. 349.) Wien: 1979. 74 p. 43 t. Rec.: *Pohl Artur* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 137. p.
- Kupa Mihály*: Die Tätigkeit der Budapester Prägestalt von 1919 bis 1922. = *Money Trend* 12(1980):7–8. p. 28–29. 13 ill.
- Lányi Vera*: Pannonia pénzforgalma az I. században. – Der Geldumlauf Pannoniens in I. Jahrhundert. = *ArchÉrt* 106(1979):2. p. 187–198. 1 térk. 8 grafikon. Rec.: *Kiss Károly* = *Magyar Nemzet*, folyóiratszemle, 1980. szept. 19.
- Leányfalusi Károly–Nagy Ádám*: Magyarország fém- és papírpénzei, 1926–1976. 2. jav. bőv. kiad. Bp.: M. Éremgyűjtők Egyesülete, 1977. 197 p. (Az Éremgyűjtők Kiadványsorozata 13.)
- Lehsten, Joachim*: Die Türkenkriege des 16. und 17. Jhs. in Österreich und Ungarn im Medaillenbild. = *Num-NachrBl* 29(1980):2. p. 52–58. 13 ill.
- Leybold, Franz*: Der Maria-Theresien Taler 1780. (Levantetaler.) Wien: 1976. 32 p. 8 t.
- Lovrencsics Lajos–Horváth Csaba*: A Magyar Nemzeti Bank nagykanizsai fiókja alapításának 100. évfordulójára. Bp.: M. Nemzeti Bank, 1979. 61 p.

- Madarassy Walter érmeinek jegyzéke.* – List of medals of Walter Madarassy. = *Az Érem* 36(1980):1. p. 45–48.
- A M[agyar] É[remgyűjtők] E[gyesülete] X. Vándorgyűlése.* Keszthely, 1980. máj. 31.–jún. 1. = *Értesítő*, 1980:2. p. 1–4. 12 ill.
- A Magyar Népköztársaság kitüntetései.* Szerk.: Besnyő Károly – Csáky László – Horechky Károly, Kovács Józsefné, Lempel József, Makai Ágnes, Monus Lajos, Ruda Ilona. Bp.: 1979. 325 p. 24 t. ill. Rec.: *Héry Vera* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 144. p.
- A magyar pénzverés kezdete.* Székesfehérvár, 1975. 39 p. Rec.: *Kőhegyi Mihály* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 138. p.
- Makai Ágnes:* A Kossuth-emigráció arany érdemkeresztjeinek újabb példánya. – Ein neuerliches Exemplar der Goldenen Verdienstkreuze der Kossuth-Emigration. = *NumKözl* 78–79(1979–80) p. 95–98. 1 t. (5. t.)
- II. (Második) Országos érembiennálé,* Sopron 1979. szept. 23.–okt. 29. Sopron: Városi Tanács, 1979. 52 p. ill.
- Mészáros István:* A Bizományi Áruház Váll. 7. numizmatikai aukciójának néhány tapasztalata. = *Értesítő*, 1980:3–4. p. 10–12.
- M[eyer], H[ans]:* Kaiser Ferdinand I. seine und seine ungarischen Denare. = *Die Münze* 12(1981):4. p. 34–35.
- Meyer, Hans:* Kaiser Maximilian und seine ungarischen Denare. = *Die Münze* 12(1981):7. 23. p.
- Meyer, Hans:* Kaiser Rudolf II. und seine ungarischen Denare. = *Die Münze* 12(1981):6. p. 27–28.
- M[eyer], H[ans]:* Die österreichischen Kaiser: Ferdinand I. – 1835–1848. = *Money Trend* 12(1980):5. p. 9–11.
- 18 ill.
- Meyer Hans:* Die österreichischen Kaiser: Franz Joseph 1848–1916. = *Money Trend* 12(1980):7–8. p. 13–15.
- 24 ill.
- Mikołajczyk, Andrzej:* Pieniądz Polski na Węgrzech w XVI–XVIII w. – Polish Money in Hungary in the 16th–18th centuries. = *PraceMat* 26(1980) p. 165–266.
- Mitchinen, Michael:* The world of Islam. Oriental coins and their values. London, 1977. 511 p. ill. Rec.: *Bellér Ildikó* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 144. p.
- Moderna ugarska medaljer.* Utställning och katalog: *Tamás Sárkány.* Kungl. Myntkabinettet. Katalog nr. 20. Stockholm, 1979. 40 p. ill.
- Molnár József:* A Dél-Vietnamban diplomáciai és katonai szolgálatot teljesített magyar polgári és katonai személyek kitüntetései. – The medals of Hungarian civil and military personnel awarded for diplomatic and military service in South Vietnam. = *Az Érem* 36(1980):1. p. 28–32. 8 ill.
- Munzel, Kurt:* Paul Balog = *NumNachrBl* 29(1980):8. 247. p.
- Mureșan, Angela:* Tezaurul monetar din secolul al XVII-lea de la Alba Iulia. – Le trésor monétaire du XVIIe siècle d’Alba Iulia. = *Apulum* 16(1978) p. 275–285. 1 táblázat
- Mureșan, Angela–Suciu, Viorica:* Tezaurul monetar feudal din sec. XV–XVI descoperit la Șona (Jud. Alba). – Le trésor monétaire des XVe et XVIe siècles découvert a Șona (dép. d’Alba). = *Apulum* 17(1979) p. 279–294. 2 táblázat.
- Nagy Lóránt:* A Schoenvisner Notitia II. tábla 55. számú brakteáta. – The bracteate: Schönvisner Notitia Pl. II. No. 55. = *Az Érem* 35(1979):2. p. 5–8. 6 ill.
- B. Nánási Éva:* Bethlen emlékpénz. = *ÉlTud* 35(1980):40. 1253. p. 2 ill.
- B. Nánási Éva:* A Magyar Nemzeti Múzeum 175. éves évfordulójára készült emlékpénzről. – Über die zum 175. Jahrestag des Ungarischen Nationalmuseums verfertigte Dehkmünze. = *FolHist* 6(1978) p. 227–240. 36 ill.
- B. Nánási Éva:* A koronarendszer. = *ÉlTud* 34(1979):6. 187. p.
- B. Nánási Éva:* Az önálló magyar papírpénz-kibocsátás áttekintése, I. – Survey of the independent emission of Hungarian paper money, I. = *Az Érem* 36(1980):1. p. 19–22. 2 ill.
- B. Nánási Éva:* Az önálló magyar papírpénz-kibocsátás, II. rész. – Survey of the independent emission of Hungarian paper money, II. = *Az Érem* 36(1980):2. p. 9–15. 6 ill.
- B. Nánási Éva:* 5 [Öt] koronás fémpénztervezet 1922-ből. – The five crown coin plan of 1922. = *NumKözl* 78–79(1979–80) p. 99–106.
- B. Nánási Éva:* A pengőrendszer. = *ÉlTud* 34(1979):10. 318. p. ill.
- Nemzetközi numizmatikai hírek.* = *Értesítő*, 1979:1. (márc.) p. 12–13.
- Nemzetközi numizmatikai kongresszus 1979. szeptemberében Bernben.* = *Forint* 1980. márc. 7. p. 1 ill.
- Newel, Edward T.:* The coinage of the eastern Seljukid mints from Seleucus I. to Antiochus III. Numismatic Studies No. 1. The American Numismatic Society. New York: 1978. Rec.: *Torbágyi Melinda* = *NumKözl* 78–79(1979–80) p. 131–132.
- Novotný, Mojmir:* Horníctví a mincovna v Rožňave. = *Správy* 6(1979):4. p. 21–27. 3 t.
- Numizmatikai Közlöny 78–79(1979–1980).* Szerk.: Bíróné Sey Katalin. Szerk. bizottság: Fitz Jenő és Gedai István. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1980. 160 p. 11 t.
- Nuss, Fritz:* Medaillen. Stuttgart-Aalen: Theiss Verl. 1977. 145 p. 115 t. Rec.: *G. Héry Vera* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 146. p.
- Pál Imre:* Verzeichniss der römischen republikanischen Münzenmagister sowie Prägeherren und ihre Münzarten. = *MünstNumZt* 9(1979):3. p. 31–36.
- Pap, Francisc–Matei, Ștefan:* Un tezaur monetar din sec. XVIII–XIX, gasit la Cluj-Napoca. – Un trésor monétaire de XVIIIe–XIXe S., découvert à Cluj-Napoca. = *ActaMusNap* 17(1980) p. 553–566.
- Pásztory Tibor:* A magyarországi uralkodók címei pénzeiken. – Hungarian regal titles on our coins. = *Az Érem* 36(1980):1. p. 23–26. 1 táblázat.

- Pataki Ferenc*: Adatok a tűzoltó érmek készülő katalógusához. 1. rész. – Data to a catalogue in preparation of the fireguard medals, I. = *Az Érem* 36(1980):1. p. 32–38. 10 ill., 2. rész = *Az Érem* 36(1980):2. p. 20–29. 35 ill.
- Petách, Emil*: Z dejín košickéj mincovne. (Časť 10.) = *Správy* 6(1979):3. p. 14–15., (Časť 11.) = *Správy* 6(1979):4. p. 4–5., (Časť 12.) = *Správy* 7(1980):1. p. 24–25., (Časť 13.) = *Správy* 7(1980):2. p. 11–12., (Časť 14.) = *Správy* 7(1980):3. p. 7–8., (Časť 15.) = *Správy* 7(1980):4. p. 5–6.
- Pick, Albert*: Papiergeld Lexikon. München, 1978. 416 p. Rec.: *B. Nánási Éva* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 145. p.
- Plašek, Alois*: Přehled ruských a sovětských mincí. Brno, 1978. 195 p. 15 t. Rec.: *Kóhegyi Mihály* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 142. p.
- Pohl Artúr*: A késő középkor magyar aranyforintjai. – The Hungarian gold-florins of the late middle age. 1. rész = *Az Érem* 35(1979):2. p. 9–13. 1 t., 2. rész = *Az Érem* 36(1980):1. p. 6–10. 26 ill.
- Pohl Artúr*: Magyar pénzverés a Kárpátokon túl (XIV. század). – Hungarian coinage over the Carpathians. = *Az Érem* 36(1980):2. p. 7–8. 12 ill.
- Pohl, Artúr*: Die schlesische Münzprägung des siebenbürgischen Fürsten Gabriel Bethlen. = *Münzensammler* 1981:2. p. 38–39. 10 ill.
- Radovanovitch, Konstantin*: Bosnische Münzen des Mittelalters. = *Die Münze* 12(1981):5. p. 38–40. 5 ill.
- Rádóczy Gyula*: *Ambrus Béla* (1909–1979). (Nekrológ.) = *NumKözl* 78–79(1979–80) p. 115–116. 1 ill.
- Le Rider, Georges*: Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II Frappé en Macédoine de 359 à 294. Paris: 1977. 484 p. 95 t. 1 térk. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 131. p.
- Saltzer, Ernest*: Kurzbericht über das Maria Theresia Symposion in Sopron. = *NumNachrBl* 29(1980):12. p. 404–405.
- Saltzer Ernő*: Magyar aranyforint Salzburgban. = *Értesítő*. 1979:3. (szept.) 13. p. 1 ill.
- Saltzer, Ernest*: Numismatik in Ungarn. = *NumNachrBl* 29(1980):9. 301. p.
- Saltzer Ernő*: Numizmatikai szakszótár. Angol–magyar. Német–magyar. Bp.: M. Éremgyűjtők Egyesülete, 1979. 117 p.
- Saltzer Ernő*: Körmöcbányai emlékérem-sorozat. = *Értesítő* 1980:3–4. p. 12–13.
- Saltzer Ernő*: Ünnepség Körmöcbányán. = *Értesítő* 1980:3–4. 13. p.
- Schenk, Jřf*: Slovenské rudné, uholné a nerudné banictvo v obrazoch numizmatických razieb XVI–XX. stor. II. Banictvo na uzemi Slovenska v obrazoch numizmatických razieb XVIII. storočie. Časť 2 = *Správy* 6(1979):3. p. 1–11. 8 ill., Časť 3. = *Správy* 6(1979):4. p. 6–14. 11 ill., Časť 4. = *Správy* 7(1980):1. p. 10–15. 7 ill. Časť 5. = *Správy* 7(1980):2. p. 5–10. 6 ill., Časť 6. = *Správy* 7(1980):3. p. 14–17. 4 ill., Časť 7. = *Správy* 7(1980):4. p. 7–12. 3 ill. 2 t.
- Sejbal, Jiri*: Zu den Anfängen der Goldmünzen in Mitteleuropa. = *GeldgNachr* 16(1981):82. p. 61–66. 18 ill.
- T. Simon Ilona* (1900–1978). (Nekrológ.) = *Szegedi Múz. Évk* 1976–77. 5. p. 1 ill. – (A szegedi Móra Ferenc Múzeum éremgyűjteményét 1952–1970-ig kezelte.)
- Slovenska Numizmatika III*. Bratislava: 1974. 221 p., IV. Bratislava: 1976. 268 p., V. Bratislava: 1978. 221 p. Rec.: *Kóhegyi Mihály* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 138. p.
- Slovenska partizanska placina sredstva, Narodna Banka Slovenije*. Ljubljana 1977. 183 p. 53 színes t. Rec.: *B. Nánási Éva* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 143. p.
- Somfay Elemér* (öttusa) sportoló éremszekrénye. = *Művészet* 21(1980):7. 49. p. 1 t.
- Știrbu, Constanța*: Un tezaur din sec. al XIII-lea descoperit la Sîmbăteni, jud. Arad. – Un dépôt monétaire du XIIIe siècle découvert à Sîmbăteni, dép. d'Arad. = *CercetNum* 2(1979) p. 47–110. 10 t.
- Suciu, Viiorica*: Monedele republicane din colecția Fehér. – Monnaies républicaines de la collection Fehér. = *Apulum* 16(1978) p. 103–118. 4 t.
- Sylloge Nummorum Graecorum*. – The Collection of the American Numismatic Society. – Sicily II. Galaria-Styella. New York 1977. 748 érem, 25 tábla. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 131. p.
- Székely György V.*: Slawonische Banalmünzprägung. Bp.: ELTE, 1979. 145 p. 6 t. 1 mell. (Diss. Arch. II. 8.)
- Szolláth György*: Két plakett elemzése. – The analysis of two plaquettes. = *Az Érem* 35(1979):2. p. 32–33. 4 ill.
- A titkárság közleményei*. = *Értesítő*. 1979:1, (márc.) p. 1–4.
- Tóth Endre*: Elfelejtett római éremleletek, (2. rész.) – A forgotten Roman coin find (II.) = *NumKözl* 78–79(1979–80) p. 13–15.
- Tóth I. István*: A Kárpátokentúli területek az ókori numizmatika tükrében. – Das Transkarpatengebiet im Spiegel der antiken Numismatik. = *NumKözl* 78–79(1979–80) p. 5–11.
- Tóth László*: Keszthelyi csoportunk eddig kiadott érmei. – Medals issued until now by the local group in Keszthely. = *Az Érem* 36(1980):2. p. 30–34. 2 t.
- Trapp, H.–Winkler, L.*: Der Tiroler Taler. (Die Prägungen der Münzstätte Hall in Tirol. – A tiroler tallér – a Hall-i pénzverde veretei.) Innsbruck 1972. 68 p. 42 t. Rec.: *Pohl Artúr* = *NumKözl* 78–79(1979–80) 141. p.
- Trečan, Ľudovít*: Banické výplatné znaky Hronca z roku 1716. = *Správy* 6(1979):3. p. 12–13.
- Trečan, Ľudovít*: Kremnická mincovňa r. 1328–1978. (Časť 1.) = *Správy* 7(1980):1. p. 16–18., (Časť 2.) = *Správy* 7(1980):2. p. 18–19., (Časť 3.) = *Správy* 7(1980):3. 26. p.
- Ungarische Münzen des Mittelalters*. = *GeldgNachr* 15(1980):75. p. 38–39. 5 ill.
- Ungarische Münzen des Mittelalters auf Briefmarken*. = *NumNachrBl* 28(1979):10. 353. p. 5 ill.
- Unger Emil*: Magyar éremhatározó, III. köt. 2. átdolg. kiad. Bp.: M. Éremgyűjtők Egyesülete, 1976. 300 p. 12,3,46,4 t.
- Úrhajós emlékérmé*. = *Forint* 1980. júl. 9. p. 1 ill.

- H. Vaday Andrea*: Szolnok megyei éremtani adatok Hild Viktor jegyzeteiből. Szolnok 1975. 92 p. 5 ill. Rec.: *Bíróné Sey Katalin* = NumKözl 78–79(1979–80) p. 136–137.
- Válaszunk olvasóinknak.* = Értesítő. 1979:3 (szept.) 12 p.
- Varannai Gyula*: Egyesületünk kiállításai a Magyar Nemzeti Galériában. – The exposition of our society in the Hungarian National Gallery. = Az Érem 35(1979):2. p. 34–35. 4 ill.
- V[arannai] Gy[ula]*: Egy pénzünk előtörténete. = Az Érem 36(1980):2. 38. p. 3 ill.
- Varannai Gyula*: Madarassy Walter éremek jegyzéke. (Befejezés.) – List of medals of the artist Walter Madarassy. (Conclusion) = Az Érem 36(1980):2. p. 36–37.
- Varannai Gyula*: Madarassy Walter 70 éves. – Walter Madarassy aged 70. = Az Érem 35(1979):2. p. 28–31. 2 t.
- V[arannai] Gy[ula]*: A Magyar Nemzeti Bank éremkiállítása. = Az Érem 35(1979):2. 48. p.
- V[arannai] Gy[ula]*: A Nemzetközi Numizmatikai Bizottság Tájékoztatója. = Az Érem 36(1980):2. 35. p.
- Várhidy Imre*: A keszthelyi Georgikon emlékérmé. – The Georgikon medallion of Keszthely. = Az Érem 36(1980):1. p. 26–27.
- Vasvári József*: Pro vita aesthetica. = Az Érem 36(1980):2. p. 36–39. 1 ill.
- Voigtländer 1868-ban, a bécsi Fényképészeti Egyesülettől kapott emlékérmé.* = Múzsák 1981:1. 47. p. 1 ill.
- Walker, D. R.*: The metrology of the Roman silver coinage, I. From Augustus to Domitian. British Archaeological Reports. Suppl. Ser. 5. Oxford: 1976. 159 p. 17 ill. II. From Nerva to Commodus. B.A.R. Suppl. Ser. 22. 1977. 120 p. Rec.: *Bakos Miklós* = NumKözl 78–79(1979–80) p. 133–134.
- Weber, Ingrid*: Deutsche, niederländische und französische Renaissance Plaketten 1500–1650. Modelle für Reliefs an Kult- Prunk- und Gebrauchsgegenständen, 1–2. München: 1975. 443 p. 302 t. Rec.: *Héri Vera* = NumKözl 78–79(1979–80) 145. p.
- Werthenbach, Charlotte*: Die Goldfranken der Doppelmonarchie Österreich–Ungarn. = Münzen Revue (Basel) 12(1980):12. p. 890–893. 3 ill.
- Zombori Lajos*: Hamis konvenció húsz krajcárosok. – Forged conventional twenty kreutzers. = Az Érem 36(1980):1. p. 11–15. 12 ill.
- Zvarics, V. V.*: Numizmatikuszkij szlovar. Lvov: 1975. 156 p. 292 ill. (Orosz nyelven.) Rec.: *Barbalics Imre János* = Az Érem 35(1979):2. 4. p.
- Zsák József*: Az 1949. évi NB verdejelű 6 krajcáros változatai. – Variations of the 6 kreutzer with mint mark NB from 1849. = Az Érem 36(1980):1. p. 16–18. 20 ill.

F. Fejér Mária

Rövidítések:

ActaArchHung	= Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Bp.
ActaMusNap	= Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca
Apulum	= Apulum, Acta Musei Apulensis. Alba Iulia
ArchÉrt	= Archaeologiai Értesítő. Bp.
BullCount	= Bulletin on Counterfeits. London
CercetNum	= Cercetări Numismatice. Bucureşti
ÉiTud	= Élet és Tudomány. Bp.
Értesítő	= Értesítő. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadványa. Bp.
FolArch	= Folia Archaeologica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve. Bp.
FolHist	= Folia Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve. Bp.
GeldgNachr	= Geldgeschichtliche Nachrichten. Frankfurt am Main.
Forint	= Forint. A Magyar Nemzeti Bank dolgozóinak lapja. Bp.
Money Trend	= Money Trend. Vaduz
Die Münze	= Die Münze. Braunschweig
Münzensammler	= Der Münzensammler mit dem Münzenmarkt. Münster
MünstNumZt	= Münstersche Numismatische Zeitung. Münster
Művészet	= Művészet. A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének Lapja. Bp.
NumNachrBl	= Numismatisches Nachrichtenblatt. Emden.
NumSborn	= Numismatický Sborník. Praha.
PraceMat	= Prace i Materialy. Warszawa – Łódź
SammlExpr	= Sammler Express, Berlin. NDK
Správy	= Správy, Košice
Századok	= Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. Bp.
SzegediMúzÉvk	= A Szegedi Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged.

Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények

a) Pénzverés, pénztörténet

Antik pénz

Baldacci, Paolo: Infláció a régi Rómában. = Interpress Magazin, 1980:2. sz. (mécs): Ősérmék üveg alatt. = Esti (mécs): Ősérmék üveg alatt. = Esti Hírlap 1981. máj. 14.

Magyar pénz

Ábrahám Ambrus: A krajcár. = Délmagyarország, 1980. jan. 27.
Bethlen emlékpénz. Tóth Sándor szobrászművész alkotása. = Magyar Nemzet, 1980. jan. 24., Új Tükör, 1980. jan. 13. 2 ill., ua. 1980. febr. 10.
Az első szovjet–magyar közös ürrepülés alkalmából a Magyar Nemzeti Bank 100 forint névértékű emlékérmét bocsátott ki. = Magyar Hírlap, 1980. máj. 28.
Heitler László: 1919. művészetéből. Beck Ö. Fülöp és Ferenczy Béni pénztervei. = Új Tükör, 1980. márc. 23. 2 ill.
Horváth Annamária: A dénártól a forintig. A magyarországi pénzek története. = Népszava, 1980. aug. 10.
Gőz József: Legyen a forint világpénz. = Délmagyarország, 1980. jún. 21.
Gedai István: A garas. = Füles Évkönyv, 1981. p. 228–229. 1 ill.
Gedai István: Középkori magyar pénzek. = Filatéliai Szemle, 1979. szept. 3 ill.
Károly Róbert firenzei mintára vert aranypénze. = Magyar Hírek, 1980. ápr. 19. 12. p. 2 ill.
A László-dénárok legendája. = Délmagyarország, 1980. jún. 8.
Mária Terézia pénzverése és a pénzforgalom. = Magyar Nemzet, 1980. szept. 26.
Nagy László G.: Szükségpénz 1918–19-ben. = História, 1980:3. 35. p. 4 ill.
Neue 200.- Forint Gedenkmünze ist den 350 Todestag des Siebenbürger Fürsten Gábor Bethlen (1580–1629) gewidmet. = Daily News, 1980. febr. 14.
V. Székely György: Milyen pénzeket használtak a régi kecskemétiak? = Petőfi Népe, 1980. jún. 4.
Várkonyi Endre: A pengő halála. = Magyarország, 1980. okt. 5. 21. p. 1 ill.

Egyéb pénz

Az Ausztráliába érkezett első hazánkfia „maszek” kibocsátású pénze. = Esti Hírlap 18(1980) 180. sz. 5. p. 2 ill.
Az első orosz pénzérmék. = Délmagyarország, 1980. szept. 13.
Február, illetve április elején 925 ezer darab 1883–93 között vert ezüst egy dolláros pénzérmét bocsát piacra az amerikai kormány. = Hétfői Hírek 23(1979. dec. 3.)
Gondok a dinár körül = Délmagyarország, 1980. nov. 10.
Királyi cent. = Hétfői Hírek, 1981. jan. 3.
Pénztörténeti közlemény. = Petőfi Népe, 1979. dec. 28.
Új 50 zlotys érme Lengyelországban. = Népszabadság, 1980. ápr. 3.
Új pénz Kambodzsában. = Népszabadság, 1980. márc. 21.
Z. I.: Ismét van pénz Kambodzsában. = Népszabadság, 1980. márc. 29.

b) Papírpénz

Berkó: Papírtízes. = Magyar Hírlap, 1980. máj. 15.
(polgár): Miért került forgalomba ismét a papírtízes? = Esti Hírlap, 1980. máj. 14.
Potoczky Júlia: Pénztörténet. Bankjegystílus. A nyomtatás szabályai. Utánozni – bajos. = Magyarország 1980:2. (jan. 13.) 24. p. 1 ill. Nagy Géza: Potoczky Júlia, „Bankjegystílus” c. cikke tévedéseinek helyreigazítása. = Magyarország 1980:6. (febr. 10.) 31. p.
Történelmi bankjegy = Csongrád megyei Hírlap, 1981. jún. 24.
Új bankjegyek Islandon, = Csongrád megyei Hírlap 1980. okt. 24., Népszabadság, 1980. okt. 24.

c) Pénzhamisítás

Dollárhamisítási rekord. = Délmagyarország, 1980. szept. 7., Magyar Nemzet, 1980. szept. 7.
Dollárhamisítók. = Magyar Nemzet, 1980. júl. 11., Csongrád megyei Hírlap, 1980. júl. 11.
Hamis ötfontosok Londonban. = Magyar Nemzet, 1981. máj. 9.
Hamispénzgyár a koncentrációs táborban. = Ország-Világ, 1980. szept. 3.
Hamispénzt jelző minidetektor. = Magyar Nemzet 1980. máj. 25.
Hamis százdollárosok. = Magyar Hírlap, 1980. jan. 30.
Pénzhamisítók. = Az egyik bergamói nyomdában nagy mennyiségű amerikai és olasz papírpénzt találtak. = Magyar Hírlap 1980. aug. 12.

d) Éremleletek

Aranylelet Katafán. (18 római éremből áll.) = Csongrád megyei Hírlap, 1980. júl. 20., Magyar Hírlap, 1980. júl. 20., Magyar Nemzet, 1980. júl. 20., Népszabadság, 1980. júl. 29.

Bozsok községben (Vas megye) 506 db középkori ezüst érmét találtak. = Csongrád megyei Hírlap, 1980. máj. 22., Délmagyarország, 1980. máj. 28.

Értékes aranypénz lelet Zalaegerszegen. = Magyar Hírlap, 1980. dec. 9., Magyar Nemzet, 1980. dec. 9., Népszabadság, 1980. dec. 9.

Értékes lelettel (531 db Rudolf-kori denárral) gyarapodott a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum. = Esti Hírlap, 1980. márc. 11. 1 ill.

[Ezeröttszázhuszonegy] 1521 db ezüst denárt találtak Hajdú megyében. = Csongrád megyei Hírlap, 1981. máj. 7.

Ezüstkincs Ádándról. = Új Tükör, 1980. márc. 23.

Ezüstpénzeket, (521 db XV–XVI. századi ezüstdénárt) talált egy korsóban négy józsai erdőmunkás. = Népszava, 1981. márc. 6. 1 ill.

Rákóczi ezüst forintja. – Pilisszentkereszti kincsek. – Szabó Sándor éremgyűjteménye. = Pest megyei Hírlap, 1980. jún. 7.

Tallérok, dénárok, forintok. (Kőhegyi Mihály és Nagy Ádám: Tápé-Majdokon előkerült érmekről írott cikkének ismertetése.) = Petőfi Népe, 1980. febr. 7. 2 ill.

e) Emlékérmek

Avicenna-érem. = Élet és Tudomány, 1980. dec. 26.

Bartók Béláról emlékérmek: Czinder Antal, Kutas Antal, Ligeti Erika, Vigh Tamás által készített érmek. = Új Tükör, 1981. márc. 15. 5 ill.

BÉ.: Bányatörténelem érmeken. Esti Hírlap, 1980. szept. 3.

Becsei Péter: Plakettek és plakátok. = Csongrád megyei Hírlap, 1981. jan. 21.

Boldogfai Farkas Sándor életműve. = Népszabadság, 1980. dec. 18.

Éremművészek. Három arc – három művészegyeniség. = Kelet-Magyarország, 1980. máj. 23. 3 ill.

Dombi Gyula: József Attila emlékérem. = Csongrád megyei Hírlap, 1980. szept. 13. 2 ill., Délmagyarország, 1980. szept. 13. 2 ill.

Erdei Ferenc emlékérem. = Magyar Nemzet, 1980. dec. 11.

Heitler László: Érmek és szobrok Sopronban. = Népszava, 1980. aug. 8.

Képes Géza: Lélegző ércdarabok. (Berán Lajos, Farkas István, Ferenczy Béni stb. érmei.) = Új Tükör, 18(1981):31. 10. p. 8 ill.

Koczogh Ákos: Újabb emlékérméink művészi megfogalmazásáról. = Bankszemle, 1981. ápr.

Nemzetközi éremművésztelep Nyíregyházán. Riporter: Antal István. = Magyar Rádió, 1980. júl. 30. URH 16.40

A pályaváto evezősverseny díjai (80 mm átmérőjű, arannyal és ezüsttel futtatott érmek) = Délmagyarország, 1981. jún. 27.

P.K.: Emlékérmek és kottélhajó. A Szeged Tourist újdonságai. = Délmagyarország, 1981. jan. 24.

Pohl Artúr kapta meg a Réty Lászlóról elnevezett emlékérmét a Magyar Numizmatikai Társulat 1980. évi közgyűlésén. = Magyar Hírlap, 1980. máj. 23.

Rákóczi érem. = Nógrád, 1980. máj. 5.

Székelly András: Cseh emlékérmek. = Új Tükör, 1980. szept. 21.

Szemes-Varga Béla: Az érmek két oldala van. (Az olimpiai érmekről.) = Népiújság (Heves) 1980. máj. 4.

Szovjet olimpiai érmek. = Magyarország, 1979. okt. 21.

A téli olimpiáról magyar emlékérmek. = Hétfői Hírek, 1980. máj. 19.

Természetvédelem éremgyűjtőknek! Állatmotívumokkal díszített érmek. = Búvár, 1980. aug. 8. 4 ill.

Toldy Ferenc emlékérmét alapítottak. = Magyar Nemzet, 1980. okt. 24.

Tóth Sándor Bartók érme. = Csongrád megyei Hírlap, 1981. ápr. 19.

Tóth Sándor érméi. = Új Tükör, 1980. okt. 19.

f) Rendjel, jelvény

Érmek, olimpiák. Nagyházy János kitüntetései. = Hajdú-Bihari Napló, 37(1980. aug. 2.) 5. p.

Rendjelek minden mennyiségben. = Magyarország, 1980:32. sz. 18. p. 1 ill.

A Magyar Népköztársaság Hőse kitüntetés. = Hétfői Hírek, 1980. jún. 16.

g) Múzeumok, gyűjtemények, egyesületek

Éremgyűjtemény a kalocsai Viski Károly Múzeumban. = Csongrád megyei Hírlap, 1980. márc. 21., Népiújság, 1980. márc. 20., 1 ill., Vas Népe, 1980. márc. 18.

Fehér Béla: Pénz beszél. Nyolcvan éves a [Numizmatikai] Társulat. István király első denárjai. = Magyarország, 1981. jan. 18. 22. p. 1 ill.

- Hunyadi Judit: Pénz, pénz és pénz. A Numizmatikai Társulat 80 éve. = Új Tükör 18(1981):31. 11. p. 7 ill.
 Ismertetés is folytat a Numizmatikai Társulat. = Magyar Nemzet, 1981. jan. 30.
 Kaposvárrott az éremgyűjtők jún. 1-én délelőtt cserenapot tartanak. = Somogyi Néplap, 1980. jún. 1.
 A Magyar Éremgyűjtők Vándorgyűlése Keszthelyen. = Csongrád megyei Hírlap, 1980. jún. 1., Magyar Nemzet, 1980. jún. 1., Népszabadság, 1980. máj. 30., Zalai Hírlap, 1980. jún. 1.
 A Magyar Numizmatikai Társulat közgyűlései. = Magyar Nemzet 1979. nov. 23., 1980. máj. 23.
 Ritka gyűjtemény. (Nagyházy János gyűjteménye.) = Délmagyarország, 1980. aug. 20.
 (Sárvári): Egy hír nyomában. (879 db aranypénzt ajándékoztak a Nemzeti Múzeumnak.) = Magyar Nemzet 1980. okt. 3.
 S. K.: A papírpénzgyűjtő Novák Sándor. = Petőfi Népe, 1980. jan. 23.
 Tóthné Deiger Anna: A Magyar Numizmatikai Társulat 80 éves. = Józsefváros, 1981:1. 16. p. 4 ill.

h) Kiállítások, kongresszusok

- Díjnyertes érmek kiállítása a soproni Lábasházban. = Kisalföld, 1980. jún. 21.
 Ércbe vert történelem. A szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum éremkiállítása. = Nógrád, 1980. júl. 2. 1 ill.
 Érem, jelvény, plakett kiállítás Salgótarjánban. = Esti Hírlap, 1981. febr. 2.
 Éremgyűjtők összefüvetele. = Délmagyarország, 1980. jan. 5., febr. 3.
 Éremgyűjtők X. vándorgyűlése Keszthelyen 1980. máj. 31-től jún. 1-ig. = Délmagyarország, 1980. máj. 30., Esti Hírlap, 1980. máj. 31., Fejér megyei Hírlap, 1980. máj. 27., Kisalföld, 1980. máj. 31., Magyar Hírlap, 1980. jún. 1., Népiújság, 1980. máj. 27., Pest megyei Hírlap, 1980. máj. 28., Somogyi Néplap, 1980. máj. 28., Zalai Hírlap, 1980. jún. 1.
 Érem-, jelvény-, plakett-, papírpénz-kiállítás nyílik ma délután Salgótarjánban a Kossuth Lajos Művelődési Házban. = Esti Hírlap, 1981. febr. 2.
 Éremkiállítás nyílt Győrben. = Magyar Nemzet, 1980. nov. 25., Népszabadság, 1980. nov. 25.
 Éremkiállítás nyílt Nyíregyházán a forint emlékvereteiből 1980. okt. 7-én. = Kelet-magyarország, 1980. okt. 8. 1 ill.
 Éremkiállítás nyílt a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumban. = Esti Hírlap, 1980. jún. 13.
 Az éremművészek 4. nemzetközi kiállítását ma délelőtt nyitották meg Nyíregyházán. = Esti Hírlap, 1980. máj. 23.
 Éremművészeti kiállítás Berlinben. = Népszabadság, 1980. dec. 12.
 A Forint emlékpénz tervezetei címmel kiállítás nyílt Nyíregyházán. = Esti Hírlap, 1980. okt. 7.
 Gazdag ezüstpénzgyűjteményt mutat be az esztergomi Balassa Bálint Múzeum új kiállítása. = Esti Hírlap, 1980. máj. 19., Népszabadság, 1980. máj. 20., Népszava, 1980. máj. 20.
 A hetedik (7.) numizmatikai kiállítás árverésre kerülő, 241 db-ból álló éremanyaga, a BAV rendezésében, nagy meglepetésekkel szolgál majd. = TV híradó, 1980. szept. 6.
 Kétnapos éremkiállítás nyílik Keszthelyen a Balatoni Múzeumban. = Zalai Hírlap, 1980. máj. 25.
 Kiállítások Szentesen. (Csúcs Ferenc érmei.) = Csongrád megyei Hírlap, 1981. jan. 10.
 A Magyar Nemzeti Bank által a közelmúltban kibocsátott emlékpénzekből nyílt kiállítás a nyíregyházi Jósza András Múzeumban. = Magyar Nemzet, 1980. okt. 8.
 Megay: Érmék a Lábasházban. A II. orsz. érembiennálén díjazott művészek közös bemutatkozása. = Kisalföld, 1980. júl. 1.
 Mezőberényben éremkiállítás nyílt. = Békés megyei Népiújság, 1980. márc. 14.
 Nagy a sikere a félegyházi numizmatikai kiállításnak. = Petőfi Népe, 1980. szept. 24.
 Nemzetközi numizmatikai szimpózium Sopronban. = Népszabadság, 1980. szept. 28., Magyar Hírlap, 1980. szept. 28.
 (N. P.) Keszthelyen az Éremgyűjtők máj. 31.-jún. 1. között rendezik meg a X. vándorgyűlésüket. = Esti Hírlap, 1980. máj. 20.
 Országos érembiennálé Sopronban. = Csongrád megyei Hírlap, 1980. jún. 6., Magyar Nemzet, 1980. jún. 16., Népszabadság, 1980. jún. 6.
 Sopronban csehszlovák éremművészeti kiállítás nyílt. = Esti Hírlap, 1980. okt. 13.
 Wagner István: Kortárs csehszlovák érmek kiállítása a Kulturális Kapcsolatok Intézetében. = Magyar Hírlap, 1980. szept. 26.

i) Árverés

- Éremaukción. = Csongrád megyei Hírlap, 1980. szept. 7., Új Tükör, 1980. szept. 28.
 Régi pénzek árverése. = Esti Hírlap, 1980. szept. 16.

j) Vegyes

- Der Debrecener János Nagyházy ist ein Numismatiker von europäischen Ruf. = Daily News 1980. aug. 15. 1 ill.
 Emelkedik a nem kereskedelmi árfolyama a konvertibilis valutáknak. = Népszabadság, 1981. márc. 1.
 Érme (pénz) hitelesítése. Fizikai kísérlet a pénz korának meghatározására. = Népszava, 1980. jún. 6.
 Az infláció és a tízes pénzrendszer. = Magyar Nemzet, 1980. júl. 2.
 Juszt László: Nem mind arany. = Magyarország, 1980. nov. 30.
 Kanalas István több mint száz érmét faragott ki fából és állított ki Szőregen. = Új Tükör, 1980. nov. 30. 2 ill.

- Kincsek nagyító alatt.* (Éremkincsek.) = Petőfi Népe, 1980. márc. 9.
Kiss György Mihály: A pénz beszél. = Délmagyarország, 1980. júl. 26.
Mátételki András: Minden éremnek sorsa van. = Új Tükör, 1980. aug. 24.
N. B.: Pénz, pénz, pénz. Rejtvény! = Délmagyarország, 1980. jún. 1.
Numizmatika. = Hétfői Hírek, 1980. szept. 29.
Numizmatikáról 12 előadás 1980–81-ben. = TIT József Attila Szabadegyetem előadásai 1980–81. 40. p.
Polner Zoltán: Fapénzek. = Csongrád megyei Hírlap, 1980. okt. 28.
Sipos Ferenc: Pénz, pénz, pénz. = Új Tükör, 1980. okt. 12.
Szígeti István numizmatikus halála. = Magyar Nemzet, 1981. jún. 28.

F. Fejér Mária

TÁRSULATI ÉLET

Általános események

Krónika. Az 1980/81. éveket a megszokottnál mozgalmasabb társulati élet jellemezte. Részt vettünk külföldi rendezvényen és fogadtunk külföldi küldötteket; kiállításokat rendeztünk vidéki városokban és szimpoziumot szerveztünk; kiadványokat és emlékérmeket jelentettünk meg; közben a megszokott társulati élet is folyt a saját medrében.

Társulatunk küldöttsége 1980 márciusában részt vett a pozsonyi pénzverés kezdetének 450. évfordulójára rendezett kongresszuson.

Május 22-én megtartottuk a Magyar Tudományos Akadémián a rendes évi közgyűlésünket.

Még ugyanebben a hónapban a Goldmark-ünnepségekkel és a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének vándorgyűlésével egy időben kiállítást rendeztünk a keszthelyi Kastély Múzeumban „Zeneművészet az érmeiken” címmel, az MTA Zene-történeti Intézetének anyagából. A kiállítást Szolláth György tagtársunk rendezte a tőle már megszokott körültekintéssel és hozzáértéssel.

Szeptemberben az Osztrák Numizmatikai Társulattal és a soproni Központi Bányászati Múzeummal közös szervezésben szimpoziumot rendeztünk Sopronban, Mária Terézia halálának 200. évfordulójára. A Szimpozionon szlovák numizmatikusok küldöttsége is részt vett. Három osztrák és három magyar előadó tartott előadást.

Dr. Bernhard Koch: Mária Terézia korának osztrák pénztörténete.

Dr. Karl Schulz: Mária Terézia érmei.

Dr. Leybold Franz: A levantei tallér.

B. Nánási Éva: Egy magyarországi hitelkísérlet a hétéves háború idején.

Nagy Ádám: Pénz- és gazdaságtörténeti adatok Mária Terézia korából.

Rádóczy Gyula: Újabb adatok Mária Terézia pénzveréséhez.

Októberben a nyíregyházi Józsa András Múzeumban a Magyar Állami Pénzverővel közös szervezésben „A forint pénzügyi emlékpénz tervezetei” címmel kiállítást rendeztünk, amelyet Kállai Lajos pénzügyminiszter-helyettes nyitott meg. Ehhez kapcsolódott Koczogh Ákos művészettörténész előadása a pénzeink esztétikájáról. Az előadás korreferensei Bíró Miklós a Magyar Nemzeti Bank Emissziós Főosztályának vezetője és Tímár Béla a Magyar Állami Pénzverő műszaki igazgatója voltak. A kiállítás megrendezése B. Nánási Évát dicséri.

Még ugyanebben a hónapban több mint 20 tagú amerikai numizmatikusok küldöttsége látogatta meg Társulatunkat, akik hazájukba visszatérve hosszú cikkben számoltak be itteni élményeikről. Különösen a Társulatunk könyvtára ragadta meg őket és néhány szép numizmatikai szakkönyvvel gazdagították is azt.

December 18-án tartottuk meg a serlegvacsorai összejövetelünket az Ifjúság Szállóban, ahol Dr. Nagy Lóránt megemlékezése hangzott el Ambrus Béla elhunyt tagtársunkról.

Társulatunk taglétszáma az 1980. évben 36 belépővel gyarapodott, viszont 3 tagtársunk halálával veszteség érte Társulatunkat. Fodor György, Szombath Ferenc és Tölcséry Lászlóné tagtársaink emlékét kegyelettel őrizzük. Taglétszámunk 1980. év végével 508 fő.

1981. január 10-én a szentesi Koszta József Múzeummal közös szervezésben Csucs Ferenc éremművész tagtársunk munkájából gyűjteményes kiállítást rendeztünk a szentesi Móróc Zsigmond Művelődési Központban, amelyet Nagy Ádám tagtársunk rendezett.

Ez évben ünnepeltük Társulatunk fennállásának 80. évfordulóját. Ebből az alkalomból ünnepi közgyűlést tartottunk január 29-én a Magyar Tudományos Akadémián, ahol Rottler Ferenc, az MTA Társadalomtudományi Főosztályának vezetője átnyújtotta Dr. Huszár Lajosnak a Munka Érdemrend arany fokozatát. Ezen a közgyűlésen került sor még Alapszabályaink módosítására is.

Májusban kerületünk Tanácsának Végrehajtó Bizottságával közösen szerveztük a Józsefvárosi Kiállítóteremben megrendezett jubileumi kiállításunkat, amelyet Dr. László Andor ny. államtitkár nyitott meg. A kiállítást Dr. Káplár László tagtársunk tervezte meg. A gyakorlati kivitelezés pedig Társulatunk alkalmazottainak és néhány segítőkész tagtársunknak az érdeme volt, amiért ezúton is köszönet illeti őket.

A hagyományosan decemberben megrendezett serlegvacsorán Dr. Fitz Jenő alelnök emlékezett meg Alföldi Andrásról.

1981-ben 32 fővel emelkedett taglétszámunk, viszont szomorú szívvel kell jelentenünk, hogy Detrói István, Epressy Imre, Ferenczy Zóárd, Pohl Artúr, Rege Gyula, Simonis Andor és Szigeti István tagtársaink örökre eltávoztak sorainkból. Emléküket kegyelettel megőrizzük!

Előadói ülések. Társulatunk hagyományainak megfelelően, a nyári hónapok kivételével minden hónap első csütörtökén megrendeztük előadói üléseinket, ahol 1980-ban a következő előadások hangzottak el:

januárban beszámoló hangzott el az 1979. évi Nemzetközi Numizmatikai Kongresszusról.
februárban *Budavári József*: A mai pénzverés technológiája.
márciusban *B. Nánási Éva*: A budapesti pénzverde felállításának előzményei.
áprilisban *Dr. Gedai István*: Észak- és Kelet-Európa kereskedelme a X–XI. században.
májusban *Dr. Óvári Ferenc*: Kémiai adatok az antiochiai verde működéséhez III. Gordianus és Philippus alatt.
szeptemberben *Madarász Ferenc*: Kováts Mihály huszárezredes emlékérmé.
októberben *Dr. Kahler Frigyes*: Az újkori pénzhamisítás néhány kérdése.
novemberben *Sz. Lukács János*: Mária Terézia által alapított kitüntetések.
decemberben *Dr. Grád Gusztávné*: Caracalla egy publikálatlan pénze a severusi pénzverés tükrében.

Az 1981. évben elhangzott előadások a következők voltak:

januárban *Vadász György*: Kora középkori pénzeink éremképszerkesztéséről.
februárban *Dr. Kupa Mihály*: A debreceni kormány pénzszerzési törekvései 1944/45-ben.
márciusban *Gosztonyi József*: Kis-Nagy András éremművészete.
áprilisban *Krasznai Krisztina*: A XIX. század pénzszerzőseinek utóélete, a nemzeti valuták „elszakadása” az I. világháború után.
májusban *Dr. Héri Vera*: Bartók Béla az érmeken.
szeptemberben *Dr. Káplár László*: A forint verésének előkészítésével kapcsolatos újabb adatok.
októberben *Torbágyi Melinda*: Nagy Sándor pénzverése.
novemberben *Dr. Grád Gusztáv*: A római császárok női családtagjainak megjelenése a pénzekben.
decemberben *Dr. Györffy György–Dr. Gedai István*: A dukátus és pénzverése.

Könyvtár. Társulatunk könyvtára 1980-ban 63 kötetrel gyarapodott. Cserekapcsolataink útján pedig 235 folyóirat érkezett. A cserepartnereink száma 57 volt.

1981-ben a könyvtári állományunk újabb 68 kötetrel növekedett, a folyóiratok száma pedig a cserekapcsolatok révén további 315-tel gyarapodott. Ebben az évben a cserepartnerek száma 66-ra emelkedett.

Társulatunk könyvtára Ábrányi Hedvig könyvtáros kezelésében a társulati összejövetelek ideje alatt (csütörtök 17 órától 19³⁰-ig), a munkacsoport összejövetelek ideje alatt (kedd 17 órától 19 óráig) és a könyvtári órák ideje alatt (szerda 10 órától 16 óráig) áll a tagtársaink rendelkezésére, helyszíni használatra.

Örömmel jelenthetjük még, hogy a hosszú évek óta szünetelt Társulati Évkönyveink ismét megjelentek. Állandó új szerkesztője Zombori Lajos tagtársunk gondoskodott róla, hogy a lehetőség szerinti gyors egymásutánban jelenjenek meg az elmaradt kötetek. Az 1980/81. években megjelentek az 1973, az 1974, az 1975 és az 1976. évi elmaradt kötetek.

Még egy, korlátozott példányszámban megjelent, mind tartalmában, mind pedig küllemében igényes kiadványunk, a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének anyagi támogatásával. Körmöcbánya várossá nyilvánításának 650. éves évfordulója alkalmából 1978. október 26-án a Magyar Tudományos Akadémián tartott emlékülésünk előadásait adtuk ki, Vadász György tagtársunk jó ízlését dicsőítő igényes, szép küllemű tipográfiával.

Bár nem tartozik a könyvtárhoz és a könyvkiadványokhoz, de itt említjük meg, hogy Kiss-Nagy András éremművész tervei alapján bronzból készült érmet verettünk Társulatunk fennállásának 80. évfordulójára, hogy nagy múltú Társulatunknak ezzel is emléket állítsunk.

Rádóczy Gyula

MELLÉKLET

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

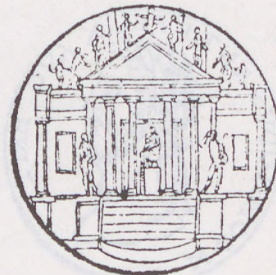
12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

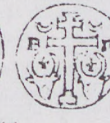
41

42

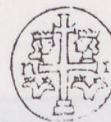
43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

1

2

3

4

5

6

7

8

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

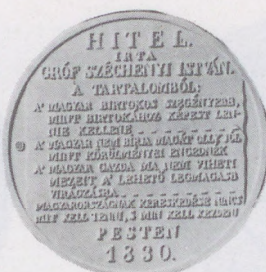
11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

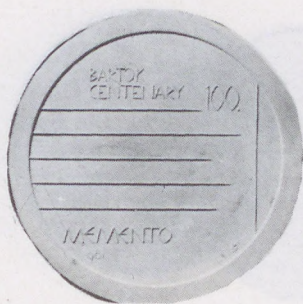
59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

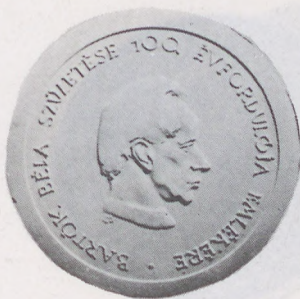
70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE

✓ A Társulat kiadványaiból az alábbiak vásárolhatók meg:

Numizmatikai Közlöny	1969–70	80,— Ft
	1971–72	80,— Ft
	1973–74	80,— Ft
	1975–76	100,— Ft
	1977–78	150,— Ft
	1979–80	150,— Ft
Évkönyv	1970	30,— Ft
	1971	50,— Ft
	1972	50,— Ft
	1973	50,— Ft
	1974	50,— Ft
	1975	50,— Ft

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója — Műszaki szerkesztő: D. Szabó László

Terjedelem: 22,25 (A/5) ív + 26 oldal melléklet

83.10714 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

